

Kocsev Miklós

**IMPULZUSOK A HOLLAND REFORMÁTUS
(Gereformeerd / Hervormd)
GYAKORLATI THEOLOGIÁBÓL
AZ EZREDFORDULÓ KÖRÜL**

(Különös tekintettel hazai református egyházi életünkre)

(Theologiai doktori értekezés)
DRHE Gyakorlati teológiai tanszék

Témavezető neve: ifj. Dr. Fekete Károly professzor

Balatonszárszó 2002.

Előszó

Az a nemzedék, amelyhez én is tartozom, különböző társadalmi és egyházi időköt élhetett meg Magyarországon. Ez egyben magában hordozza azt is, hogy az élet területeit lefedve, különböző *impulzusok* is hatással voltak ránk. Hálás vagyok azért, hogy egy változó világ részeseként, másokkal együtt sok mindenben részesülhettem. Még abban is, amire diákkorunkban kevesen számíthattunk, eljutni egy olyan európai országba, ahol azt is tanulhattuk, ami a későbbi hazai egyházi gyakorlatunk számára hasznosítható volt.

Így juthattam el Hollandiába, ahol a Gereformeerde Kerken in Nederland kampeni teológiáján (mai nevén ThUK) tanulhattam 1979-81. között, a II. Világháború után első magyarországi diákként. Ez az időszak lehetőséget kínált arra, hogy ne csak egy másik társadalmat, hanem egy egészen másféle élet és egyben teológiai és egyházi szemléletet is megismerhessek. Számomra ezek az évek meghatározóak voltak. Megismerhettem és talán nem túlzás, hogy barátaimmá váltak olyan emberek, akik mind a mai napig jelen vannak az életemben. Ezek között elsősorban Gerben Heitinkre emlékezem, aki családjával együtt az első kampeni pillanattól kezdődően mindig tanított és segített. Mellette megjelenik előttem néhai Kor Schippers, akiből áradt az élettapasztalat. E nélkül a két tudós teológus nélkül sokkal kevesebbet érthettem és élhettem volna meg abból, amit a holland gereformeerd világ magában hordoz. Őket hallgathattam, velük együtt menve sok mindent láthattam. Sőt folyamatosan láthattam és tapasztalhattam mindennapjaikat és az évek közben beállt változásait. Így szeretették meg velem az országukat, a népüket, a gereformeerd teológiát és az egyházukat. Ez olyannyira sikerült, hogy erről mind a mai napig nem tudtam 'leszokni'. Sőt, egyre kíváncsibbá tett az, ahogyan a szemem előtt él és küzd ez az egyház azért, hogy egyre szorítóbb kisebbségben – ami létszámát és hatását illetően egyaránt érvényes – mégis élhető, emberre szabott üzenettel álljon a világ elé. Ez adott indítást ehhez a munkához, amiben erre az életre figyelő holland, elsősorban gereformeerd gyakorlati teológiai üzenetre összpontosítok. Úgy érzem, mondanivalójuk szól hozzánk is.

A nyugat-európai világban komoly társadalmi, így a holland társadalmat és egyházi mindennapokat is érintő változások játszódtak az 1960-as évektől kezdődően egészen napjainkig. Milyen kihívást jelent ez a gyülekezeteknek, azok tagjainak és vezetőinek helyi vagy országos szinten is? A kérdések az egyház számára - a társadalmi változások hatása alatt - szinte automatikusan megfogalmazódtak, a válaszok megadása azonban hosszas keresés és kutatás eredménye. Így szeretném egyrészt bemutatni azokat a mindennapi egyházi életet is érintő (egyházi) társadalmon belüli változásokat, amelyekkel a gereformeerd egyházak is szembesültek. Ugyanakkor nemcsak szembesültek ezekkel a rendkívül mélyreható kihívásokkal és kérdésekkel, hanem próbálják a válaszokat is megfogalmazni, ami segíti a közösség és egyén (szervezet és individuum) eligazodását hite megéléséhez a jelenkorban.

Véleményem szerint a mának szóló üzenetközlésben és hiteles református válaszok megadásában, Hollandiában a gereformeerd gyakorlati teológia élen jár, teszi azt, amit tenni lehet. Keresi azokat az utakat, amelyek a jelenben bejárhatóak és mindenféleképpen oda segítenek eljutni, hogy 'a hit jót tesz az embernek'. Ebben az útkeresésben egy magától értetődő nyitottság jellemzi ezt a teológiai praxist. Figyel másokra, tanul másoktól és mindenféleképpen ember közeli szeretne lenni. Lehet, hogy pont ez az, ami engem is megfogott? Természetesen előttem is egyértelmű, hogy más teológiai hatások is érhetnek és érnek is bennünket, így többek között Hollandia is számtalan kínálattal bír. Feltehetően ezek is megtalálják, mint ahogyan eddig is megtalálták a maguk útjait hazánk felé. Én itt azonban

nem kívánok mást ajánlani és bemutatni, mint ami nekem nagyon fontos érték és sokat jelent a mindennapi, akár holland, akár magyar református egyházi élet gyakorlatához.

Mint már utaltam is rá, *ebben a dolgozatban elsősorban a Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) gyakorlati teológiájának üzenete áll a középpontban*, ami persze sok esetben nehezen határolható el a Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) ugyanezen teológia szakterületet érintő mondanivalójától. A dolgozat menetében minden esetben szeretném azonban érzékeltetni azt, hogy miként jelentkezik különösképpen a hervormd hatás a gyakorlati teológia területén. Ezért, ebben az egyházakat is néven nevező megfogalmazással, egyben szeretném a magam lehetőségei szerint elősegíteni azt is, hogy valamiféle *tisztább látás* is kialakulhasson bennünk, hiszen számtalan holland egyházi hatás érint bennünket.

Nyilvánvaló, hogy én a gereformeerde egyházi életben azokat ismerem és kötődöm azokhoz jobban, akiket, és amit ez a dolgozat bemutat. Amsterdam, Groningen, Kampen, Leiden és Utrecht – csupán az abc szempontjai alapján felsorolva őket – hervormd és gereformeerde teológiai műhelyei sokat jelenthetnek a mai Magyarországon egyházi szolgálatot végző lelkészeknek, akiknek megadatott a lehetőség, hogy ezek valamelyikén tanulhassanak. Jogosan szólhat a kérdés: Miért pont a gereformeerde egyházi élet változásait állítom elsősorban a középpontba? Erre részben már történt egy válaszadás. Ugyanakkor úgy érzem, hogy - a gyakorlati teológia területére összpontosítva - az Amsterdami Vrije Universiteit (VU) és a Kampeni Theologische Universiteit (ThUK) *gereformeerde teológiai műhelyeiből, valamint a gereformeerde gyülekezetekből és az ebből a háttérből származó egyénekből* kiinduló válaszadás azért mértékadó a vizsgált időszakot illetően, mert ezt én nagyon relevánsnak érzem. Nem nélkülözve persze egyetlen lényeges hervormd teológiai iskola üzenetét sem.

Ma Magyarországon a Református Egyházat úgy gondolom szabad, hogy ez az ember közeli, kétségei és adott keretei között *az Istent és embert kereső szándék* is jellemezze. Ezért a gereformeerde gyakorlati teológia egy részének bemutatásával nem határt kívánok szabni, hanem egy lehetőséget bemutatni ehhez az úthoz, s ami ebből hasznosítható, s ezt a hazai praxis számára felkínálni. *Ez egy a sokféle lehetőség és út közül.* A szándék nem volt más, mint elsősorban találkozni így a gereformeerde teológiával, különösen ennek utolsó negyven évével. A mi hazai viszonyaink között felmérni azt, hogy van-e ennek valamiféle olyan üzenete, ami az ezredforduló körül javunkra lehet. Fakadhat-e ösztönző erő, sugároz-e impulzusokat felénk egy másik külföldi református egyház (ma már) sokat kritizált életgyakorlata? Szándékom az, hogy olvasva a sorokat, szinte önmagunk érezzük át a válaszadás fontosságát a mai hazai református életgyakorlat számára. Azaz az impulzusok szinte önmaguktól szólaljanak meg és vigyenek tovább bennünket, megtartva azt, ami ezekből számunkra hasznos lehet.

Ez a dolgozat egy sajátos köszönetmondás is. Szeretném megköszönni a Gereformeerde Kerken in Nederland először felém majd családunk felé is megnyilvánuló áldozathozatalát. Ez a köszönet nemcsak egy egyháznak, annak egyik teológiai intézetének, hanem személyeknek is szól, akik bátorítottak és segítettek ebben a munkában. Ugyancsak köszönet ifj. Dr. Fekete Károlynak, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem gyakorlati teológiai tanszékvezetőjének és jelenlegi rektorának, aki segítő szándékkal és messzemenően támogatta ennek a munkának az elkészülését.

Mindezt teszem abból a háttérből, amiben most Balatonszárszón, mint gyülekezeti lelkész családommal együtt élhetek. A hely szelleme nem mondat velem mást, mit Soli Deo Gloria!

Balatonszárszó, 2002 nyarán.

1. MI TÖRTÉNT A HOLLAND REFORMÁTUS EGYHÁZBAN AZ 1960- AS ÉVEKTŐL AZ EZREDFORDULÓIG?

Ezredváltás és irányváltás a reformáció egyházaiban Hollandiában

K.A. Schippers fogalmazta meg a kilencvenes évek elején, hogy a teológusok nem tesznek mást, mint az adott kor emberének problémáira igyekeznek választ adni. Azaz: azzal foglalkoznak, ami az embereket az adott pillanatban - rövidebb vagy hosszabb ideig - foglalkoztatja.

Így lehetne röviden summázni azt, amit majd fél évszázados változásaiban a holland reformátusság egy része bejár, főleg azért, ha lépést kívánt tartani a társadalmi változásokkal és a közben jelentkező igényekkel. Hogy Schippers megállapítása negatív vagy pozitív értékelési szempontok szerint mérlegelhető, azt nehéz egyértelműen eldönteni.

Számomra azonban most elsősorban az a fontos, mi történt a Holland Református Egyházakban az 1960-as évektől az ezredfordulóig, különös tekintettel a Gereformeerd Egyházakra. A későbbiekben felváltva használom a könnyebb érthetőség kedvéért a Gereformeerd Egyházak vagy rövidítve a GKN (Gereformeerde Kerken in Nederland) kifejezést, amelyek a gereformeerd gyülekezetekre,¹ azaz ugyanarra a református közösségre kívánnak utalni.

Ugyanakkor nyilván nem táplálhatjuk azt az érzést és elvárást, hogy ezek a változások egyik napról a másikra, egy dátum - és naptárváltással megtörténtek volna bármelyik egyházban, így a GKN- ben is. Folyamatról van szó, melyben komoly és lényeges beszélgetések, belső viták és fel (nem) oldott feszültségek végeredményeként történtek változások és változtatások. Ezek nem zárultak le. Nem múlt időben szólunk csak az eseményekről, hanem azok mozgásában benne lehetünk, a mindennapos igyekezetet tapasztaljuk és érzékeljük.

I. 1. Változások az egyházi gondolkodásban - kialakulóban a plurális egyház

Jelentős történelmi áttekintést ad J. Plomp a gereformeerd egyházon belüli változásokról, amikor áttekinti a második világháború utáni helyzetet.² Valójában érint minden olyan szándékot, folyamatot, amely a jelzett időszakban a későbbi egyházi életre hatással lehetett. Ezek közül hadd emeljünk ki szinte vázlatszerűen néhányat, ami segíthet abban, hogy időrendi tájékozódást kapjunk a legfontosabb mozzanatokról. Természetesen nem léphetünk fel azzal az igényvel, hogy ezen a rövid áttekintésen keresztül azonnal mindent megérthessünk a

¹ Szeretném jelezni, hogy ezzel nem szándékom ezen egyházi közösséget más holland egyházak elé helyezni. Azonban azt látnunk kell, hogy ha minden egyházra most odafigyelnénk a maga egyedi problémamegoldását és a válaszkeresést illetően, akkor nagyon messze kerülnénk a címben megfogalmazottaktól, s egyben be kellene azt is látnunk, hogy egy dolgozat erre túl merész és esetleg lehetetlen vállalkozás lenne.

² J. Plomp, Een kerk in beweging, Kok 1987.

korábban már jelzett rendkívül összetett történelmi folyamatról a holland reformáció egyházaiban.

Egyben ez a Plomp által készített áttekintés nem korlátozódik egy speciális területre, hanem rendkívül átfogó látással utal minden olyan mozzanatra, ami a későbbiekben még fontos lehet.

Plomp szerint a gereformeerd egyház történetében 1960-61, mint fordulópont értelmezhető. *Milyen volt a kép az előtt?* Jellemző a kontinuitás és stabilitás. Lényeges a háború előtti helyzet restaurálása. A hitvallások értéke jelentős, nincs még látható jele annak, hogy lennének másként gondolkodók, legalábbis nyilvánosan ezek még nem lépnek színre. Igazi nagy etikai kérdések meghatározott kereteken belül kerülnek megválaszolásra. Az ökumenikus hajlam inkább a saját 'fészekben' teljesedik ki. Különösen hangsúlyos ebben az időben még a személyes életmegszentelődés és az egyéni élet berendezése az Úr akarata szerint.³ Ugyanakkor nagyon érdekes az a jelentés, ami a lelki étellel foglalkozik (1959 – Utrechti Zsinat), melynek létrejöttében a Gereformeerd Sociologisch Instituut is segített: Ebben a jelentésben megfogalmazódik a diagnózis és a terápia is. Vessünk egy pillantást a diagnózisra,⁴ amiből néhány megállapítást kiemelek. Így például:

- a technikai fejlődés következtében megjelent minőségi változás az emberlétben az Igétől és az embertől való elidegenedéshez vezet;
- az egyházi alkalmak látogatása jelentős csökkenésről beszél, különösképpen a városi lakosság körében, akiknek egynegyede soha nem megy templomba;
- sok panasz éri az igehirdetést;
 - panaszkodnak a lelkigondozás hiányáról, valamint a nem a modern idők adta 'alkalmas' látogatási (gyülekezeti tagok otthonaiban) időpont megválasztásról, de ugyanígy hiányzik a 'káder' képzés, az alkalmas emberek megtalálása és kinevelése is;
- a lelkészek lelkigondozására intenzívebben kellene figyelni, ami az ő javukra válhat. S hogyan látták a megoldást, azaz miről beszél a 'terápia', azaz a tanácsok⁵ szólnak meg, különösképpen a presbitériumoknak címezve:
 - figyeljenek arra, hogyan gyakorolják a gyülekezeti tagok személyes hitüket (Igeolvasás- meditáció - imádság);
- vigyázni arra, hogy a prédikáció ne váljék 'időtlenne';
 - figyelni arra, hogy az 'idegen egyházi értelemben' is érezze: ebben a közösségben az Úrral való találkozás a cél;
 - megfelelő lépéseket tenni annak érdekében, hogy a presbiterek a munkához jobban 'értsenek';
- nagy gyülekezeti (létszámban és területben) közösségeket kisebbekre felosztani;
 - a gyülekezeti tagokat, nemcsak a tisztségviselőket, aktívabbá tenni a közösségi életben.

Mindenképpen érdekes figyelni ebből az időből azt, ahogyan nem sikerült egy 'pastores pastorum' felállítása, amit kellő mérlegelés után az Apeldoorni Zsinat (1961 -62) elvetett.

Mintha 1960-61-től egy másféle kép kezdene felvázolódni. A hitvallásokhoz való kötődés kezd lazulni és megkérdőjeleződik. Megjelennek a tartalmi kifogások, melyek túl idejét

³ U. o. 84 - 85.

⁴ U. o. 61 - 62.

⁵ U. o. 62 - 63.

múlnak, háború előttinek tűnnek. Ez a változás egyben egy szerény utat is nyit a hervormd egyházhoz való közeledésre: 1961-ben 9 hervormd és 9 gereformeerd lelkész kinyilvánította, hogy a két egyház közötti megosztottság továbbiakban tarthatatlan. Ennek folytatásaként 1962-től a két egyház gyülekezetei megfelelő feltételek mellett közös istentiszteleteket is tarthattak. Ugyanakkor a másik gyökértől, a Vrijgemaakte Kerk-től és Christelijke Gereformeerde Kerk-től való eltávolodásra kell odafigyelni. E két eredendő gereformeerd közösség kitartott saját hitvallásai, alapállása mellett és furcsa szemmel nézett minden gereformeerd kezdeményezést, ami a mások felé való nyitásról árulkodott. Mint ahogy nyitás történik ebben az időben az ökumené és a mindennapok világa felé is. Egyre komolyabban foglalkozik a gereformeerd egyház az ökumenikus és világproblémákkal, ilyenek, pl.: háború - béke, éhínség - lemaradt világrészek, rasszizmus. Ezek, mint lehetséges és valós napirendi pontok megjelennek a zsinati üléseken egy gereformeerd állásfoglalás megfogalmazása érdekében.

Még egyszer jelezzük, hogy az évszámokban adott meghatározás sematikus és globális, hiszen a változásoknak nagyon sok gyökere visszanyúlik az ötvenes évek végére. Mégis hangsúlyozni kell, hogy 1960 körül egy áttörésnek lehetünk tanúi. Ez az áttörés gyors folyamatokat indít el. Következésképpen többen elbizonytalanodnak abban a kérdésben, mi az, ami még lényeges a hit számára. Nemcsak fiatalok, de idősebbek is elveszítik orientációs képességüket. A hol állunk most és hol kellene gondoskodni kérdésekre a válaszok nem születnek meg gombnyomásra. Külön felerősödik ez a bizonytalanság az előre törő szekularizáció miatt, az emberi kultúra elvilágiasodása miatt. A korábban még magunkkal vitt vasárnapi üzenettel tudott mit kezdeni a gyülekezeti tag, de egyre jobban felerősödik a távolság a vasárnap és hétköznap között. A kialakult légkör különösen kedvez a nyugtalankodásnak (verontrusting) és a polarizációnak.⁶ O. Jager így ír erről: „A korábbi elképzelések megdőlnék, sokan bizonytalanná válnak. Ebből fakadóan többen a szektákhoz menekülnek vagy az egyházi életnek olyan végvárjaihoz, ahol még a régi elképzelések és tanok mindig működnek. Bennünket azonban a bibliai képek és történetek ugyanazon igazság más konkrétumai felé vezetnek.”⁷

A 'jobboldali' a múlt felé orientálódik, a 'baloldali' a jövő felé. Természetesen történnek - többszörösen is - törekvések az arany középut megtalálására, így pl. a hitvallás tekintetében a haarlemi zsinaton (1973-75). A többség elfogadja ezt a törekvést, a jobboldal 'túl könnyűnek' tartja a megfogalmazott szöveget, míg a baloldal az ötvenes évek nehézkes teológiájaként értékeli⁸. A Plomp által készített felosztás kimutatja azokat az érzékeny pontokat, melyek különösen a gereformeerd egyházi körökben éreztették hatásukat a múlt század hatvanas éveitől kezdve.⁹

1. 1. *Kérdések az egyház hitvallására vonatkozóan*

⁶ H. Berkhof - O. de Jong, Geschiedenis der kerk, Callenbach 1975⁹, 325.

⁷ O. Jager, Opklaring. Bijbellezen met verbeeldingskracht, Zomer & Keuning, 1981², 188.

⁸ Een kerk in beweging, Kok 1987, 87.

⁹ Nagyon fontosnak tartom itt aláhúzni, hogy a most áttekintendő területek és problémakörök a Gereformeerd Zsinatok napirendjére kerültek- a szóban forgó időt illetően - és ott, azokon igyekeztek valamiféle válaszára, vagy egyféle útmutató üzenet megfogalmazására a gyülekezetek és azok tagjai felé. Ennek hangsúlyozása számunkra fontos, mert a későbbiekben (I.2.) mélyebben beletekintünk abba a háttérbe, ami közvetlen összefüggésben van a Zsinatok által megfogalmazott segítségnyújtással vagy útmutató tanulmányokkal. A zsinatok elé került tanulmányok, vagy éppen azok kiváltó oka minden esetben arról beszél(nek): mi történik a 'bázison', a gyülekezetben, az emberekben és körülöttük

Különös érdeklődésre tarthat számot e területen *H. Wiersinga*, aki mint gyülekezeti, majd egyetemi lelkész Krisztus helyettes áldozatának kérdése megítélésekor eltér a megszokott úttól. Úgy tűnik, hogy a Krisztusban való kiengesztelődésről való gondolatai egész lavinát indítanak el.¹⁰ A kiengesztelődéssel kapcsolatban komoly aggályait fejezi ki a református hitvallásokban megfogalmazott tanokkal szemben. Ezekben (is) elhangzik, hogy a kiengesztelődés Krisztus helyettes áldozatával történik meg, aki szenvedésében helyettünk hordozta a bűn és bűnös isteni büntetését. Wiersinga ezzel szemben azt állította: az Úr áldozathozatala csak a kezdet. Ez kivált egy sokk-effektust, kiváltja a megtérést és önmagunkba fordulást. Éppen ez által a bennünk lejátszódó változás által történik meg a kiengesztelődés. E nélkül az emberi válasz nélkül nem rendeződhet a kapcsolat Isten és ember között. Azaz, folytatva a wiersingai gondolatot: emberi passzivitásból nem lesz teljes kiengesztelődés. Több zsinati ülészak visszatérő témája a kiengesztelődés, míg a Maastrichti Zsinat 1975-76-ban komoly figyelmeztetéssel a kialakított tan visszavonására szólítja fel Wiersingát. Ez a figyelmeztetés - egy nagyon hosszú mondatban megfogalmazva - utal a hit és egyház egységének fontosságára, ami e tannal nem kockáztatható. Külön figyelmet érdemelhet az, ahogyan ez a 'botrány' később megoldást nyer.¹¹

Még szinte ki sem hűl a tűz a wiersingai skandalum miatt, megszólal egy másik korabeli 'bajkeverő', *H. M. Kuitert*, az amsterdami VU (rendszeres teológia) professzora. Rádióban elhangzott előadásai megjelennek könyv formában,¹² amiben a keresztyénséget és az egyházat abba a horizontba próbálja behelyezni, amelyikbe szerinte tartozik is: a vallások közé, mint tipikus emberi ügyet.

A keresztyénség a kinyilatkoztatásra hivatkozik, ami egyedi és nagyon lényeges sajátossága. Ezért ragaszkodik a maga egyedüli igazságához. Azonban ez nem old meg mindent. A pontos megfogalmazás lényeges, miszerint „a keresztyének azt mondják, hogy hitük a kinyilatkoztatáson nyugszik”,¹³ ami által mindez sokkal relatívabbá válik, bármilyen nehéz is elfogadni ezt. Mi az, ami Kuitert számára fontos? Próbáljunk elszakadni a kötődéseinktől, ami által ezután „hitünket nem a nagypapa és nagymama mértékéhez igazítjuk..., azaz: az egyházat, mint szervezetet (institut) kiolvasztjuk, abban a reményben, hogy pont ez által és ettől lesz érdekesebb ebbe beletartozni”.¹⁴ Ezzel és a hasonló gondolatokkal megszólaló kuiterti jelenlét csak olaj volt a tűzre. Ami Wiersinga által megfogalmazódott, az csak tovább bővült és terebélyesedett.

A fentiek csillapítására, hogy a belső és a *hitvallásokat* is érintő nyugtalanság enyhüljön - így esetleges további szakadások és a vele járó megosztottság veszélye elkerülhető legyen - a gereformeerd egyház egy újabb hitvallás elkészítését tervezte (Proeve, 1969 - Synode van Sneek). Egyben mintegy kettős feladatul lett kitűzve, hogy ez segítse a korábban már megalkotott hitvallások érvényesítését úgy a saját egyházon belül, mint a ökumenikus kapcsolatokban, de egyben önmagunkat megértetve azokkal, akik az egyházi 'társadalmon kívül élnek'. Ennek elkészítését a két nagy teológia szaktekintély G.C. Berkouwer és H.N. Ridderbos vállalta magára.

Messze mennénk, ha most részleteiben néznénk ezt a két kéz alatt formálódó hitvallást. Sokkal fontosabb számunkra a szándék, a motiváció és a végeredmény. A Haarlemi

¹⁰ H. Wiersinga, *De verzoening in de theologische discussie*, Kok 1971.

¹¹ Mellékesen jegyezzük meg, hogy ez még ma is tovább gördül, amikor Den Heyer, kampeni professzor majd harminc évvel később újra előveszi ezt a kérdést (C.J. den Heyer, *Verzoening*, Kok 1997.) és a gereformeerd felháborodás, hullámverés nem marad el attól a hevességtől, amit Wiersinga annak idején kiváltott.

¹² H.M. Kuitert, *Zonder geloof vaart niemand wel*, Ten Have 1974.

¹³ U. o. 28.

¹⁴ U. o. 54.

Zsinat (1973-75) tűzte napirendi pontra a szóban forgó anyagot, ami ezután megjelenhetett a nagyobb nyilvánosság előtt is ('Geloofsgetuigenis' név alatt a Kerkinformatie 1974/34. márciusi számában). Kifejezte elismerését és nagyrabecsülését a Zsinat, ugyanakkor nem látta alkalmasnak a pillanatot azon kérdés megválaszolására, hogy ez a munka egy új hitvallás felé vezető út lenne. Egy bizonyos, hogy a megjelenés után 40 000 példányban elkelt ez a 'próbálkozás'.

Amikor valami mozgásba jön, nagyon nehéz eldönteni, hogy hol fog az megállni, kire vagy kikre fog valamilyen mértékben hatással lenni. Nem véletlen, hogy a törekvések között, mintegy fékezőerőként megjelenik az, hogy határokat kell húzni a *lelkészek és teológiai tanárok tanbeli kérdéseinek* mértékét illetően. Anélkül, hogy valamilyen közvetlen témát is megneveznénk ebben, maga a törekvés nem kerülheti el a figyelmünket. Hiszen a 'finomítás' egyházi tanokat illetően pont azokra céloz, akik a legtöbb embert tudják és próbálják elérni és megszólítani. Módot kínál ez a törekvés a gyülekezetnek és tagjainak, hogy szükség szerint panasszal élhessenek különböző egyházi fórumokon esetleges vélt vagy valós egyházi 'tévtanokkal' szemben.

A *karizmatikus mozgalom* hatása nem kimondottan csak a GKN közösségein belül, de ezekben is érezte hatását. Különösképpen az 1970-es évek vége jelzi azt a szükségletet, hogy a GKN 'rákényszerül' egy rendszeres kapcsolattartásra a Holland Karizmatikus Mozgalommal. Nem célunk ebbe a problematikába mélyen belemenni, de csak villanásszerűen idézzünk néhány aktuális kérdést, amit e mozgalom felvet a gyülekezet és lelkésze számára is: felnőtt vagy gyermekkeresztség? Vagy: vajon nem lett volna másabb a GKN, ha teret enged a karizmatikus mozgalomnak saját egyházán belül is - akár az ötvenes évektől kezdődően?

A *Szentírás tekintélye* (De aard van het Schriftgezag), mint fontos kérdés jelentkezik az 1979-80-as Delfti Zsinaton. Igaz, ebben a jelentésben nem szó szerinti rákérdezés történik a hitvallások érvényességére, de maga a gondolatsor, ami ezen keresztül már megfogalmazódik mintha élezné a változások által kialakult helyzetet. Mintha egyre több olyan probléma és kérdés merülne fel - ahogy tovább lépünk az időben -, amit a kialakult helyzetben sokan egyre nehezebben tolerálnak.¹⁵

God met ons - Velünk az Isten, hangzik az 1981-ben már a nyilvánosság számára is megjelent jelentés címe. Mit foglal magába ez a jó száz oldalas munka? Az első fejezet az igazság fogalom változásáról szól. A Biblia igazsága körül kialakult vitákban mindig megfelelnek az ember arról, hogy az objektív igazság fogalommal szemben van egy szubjektív igazság is. Felvázolódik egy új igazságfogalom, a relacionális igazság fogalma, ami lényeges hangsúlyt helyez az ember (szubjektum) és az emberen kívüli (objektum) nagyon szoros kapcsolatára. Ez a relacionális igazságfogalom kötődhet legjobban ahhoz, amit a Biblia igazságnak nevez. Ezen keresztül rálátást nyerünk a Szentírás és az abban megszólaló kinyilatkoztatás emberi arculatára is. Természetes, hogy felvetődik majd

15 Ez az időszak már az, aminek magam is élő részese lehettem és tapasztalhattam, hogy az eredeti gereformeerd gyökerek mennyire mást jelentenek az 50-60 év feletti korosztálynak. Mennyire érdekes azon neveket olvasni, akik ez a jelentést elkészítették, akik véleményem szerint részben egy 'arany középút' képviselői voltak, míg mások később sokkal inkább az exegézis és praxis 'nagy modernjei' közé tartoznak, így pl. J. Firet és C.J. den Heyer.

Nem szeretném unalmassá tenni ezt az áttekintést azzal, hogy némelyek szemében esetleges ismétlődésekben túl részletezem az egyház hitvallására vonatkozó területet. De érdemes megfigyelni: ahogy megyünk az időben előre, szinte önmaga előtt lavinaként görgeti a GKN mindazokat a problémákat és kérdéseket (melyek terhe alól persze a többi sem, így a NHK sem mentesül), amelyeket évek alatt a gyülekezet és világ kapcsolatában összegyűjtöttek. Némelyeket sikerül megválaszolni, más kérdések pedig a kényelmetlen 'exodusban' érzetik hatásukat, amit az 'egyház elhagyása' végletesnek tűnő mozgásában jelentkezik.

sokakban a kérdés, hogy nem veszélyes-e a kinyilatkoztatás emberiesítése? Témánkat illetően e jelentés második fejezete kevésbé fontos.

A harmadik fejezet ebben a jelentésben a Gereformeerd Egyház történelmében megjelenő Szentírás szemléletre vonatkozó kérdésekkel foglalkozik. Érdemes odafigyelni ebben a Szentírás szemléletre vonatkozó folyamatban a Kuypertől Kuitertig tartó változásra,¹⁶ ami a gereformeerd teológia száz évét tekinti át, különös tekintettel a Szentírás szemlélet változásaira, ahogyan azt B. Montsma összefoglalta. De visszatérve a 'God met ons' jelentésben megfogalmazottakhoz, világossá válik az ortodoxia és liberális íráskritika közötti különbség, aminek feszültségében megjelenik a mechanikus inspiráció helyett az organikus inspiráció fogalma, mintegy a nehézségek áthidalására. Ugyanakkor ezek a kísérletek elveszítik aktualitásukat, hiszen a hatvanas évektől már a hangsúly nem a Szentírás keletkezésén van, hanem azon, hogy hogyan értjük meg a Szentírást a mában. Az alapkérdés így szólal meg: hogyan viszonyul a szöveg, textus - amelyik egy adott időben keletkezett - a mi szituációinkhoz, amiben próbáljuk a textust megérteni.

A későbbi, 1983-84-es Dokkumi Zsinat nem hagyhatta figyelmen kívül a fenti jelentésre érkezett gyülekezeti és egyéni reakciókat. Egy újabb bizottság alakult, amely egy újabb jelentést készített a God met ons mondanivalójához. Ebben a már idézett fogalmak kerülnek újra megközelítésre: kinyilatkoztatás, emberi megtapasztalás értelmezése különböző szempontok szerint. Ez végeredményben egy 'kommentár' a korábban és esetleg élesebben megfogalmazott témakörökhöz, a megértés 'finomításának elősegítése' érdekében..

Az egyház hitvallására, az ezzel kapcsolatos és egyben a külvilág előtt való kiállás záró mozzanataként említhetjük az 1983-ban megjelent *Együtt hinni* (Samen geloven) című tanulmányt, ami eredendően válasz kívánt lenni a Bentheimi Zsinatra (1981-82) benyújtott négy különböző gyülekezet kérésére, amiben megfogalmazódott, hogy nem mindenki 'boldog' az egyházban folyó és ható 'lelki étellel'. Hogyan tudunk együtt, egy egyházban hinni, amikor kérdéseket kell megválaszolni, kihívásoknak kell megfelelni, miközben annyi félékké lettünk és egy egyházon belül a hangos válaszadásunk is nagyon különböző. Milyenek is vagyunk, hogyan állítunk ki egy képet önmagunkról? A Zsinat gyülekezetépítéssel és pasztorációval foglalkozó bizottságainak lett kiadva a feladat: készüljön egy segítségnyújtó anyag az eligazodáshoz. A tanulmány megállapítása már csak nyugtázza a kialakult változásokat. Mi történik egyházunkban? - teszi fel a kérdést az első rész. Nem más, mint végbemegy egy olyan folyamat, amiből kiderül, hogy a korábban még érvényes és használható eszközök mára már nem kielégítőek az egyház karakterének megőrzéséhez, amibe beleillik a tan, az egyházfegyelem gyakorlása is. „Jelenleg a vélemények, a mindennapi életgyakorlat sokasága áll előttünk, pluralizálódott az egyház”¹⁷ - hangzik a mindenki által érzett, de még nem hangosan ki nem mondott valóság. A mai kérdések egészen másak lettek, mint korábban, s természetes, hogy a régi válaszok már nem megfelelőek. Gondoljunk csak az isteni akarat kérdéseire a Holocaust vagy Hiroshima esetére, a gyors fejlődésre és változásokra etikai kérdéseink megválaszolását illetően. Ugyanakkor a sokszínűsége jellemző 'hitmegélési formák' is megjelennek a fent megnevezett zsinati bizottság jelentésében. Szerintük - a Lélek munkája általi - különböző formák így jelentkeznek és lesznek körülírhatók: a tényekre orientált keresztyén, a tettekre orientált, a liturgikus ünnepre orientált, a Lélek adományaira orientált, a hitvallás(ok)ra orientált, az emberekre orientált keresztyén életforma. Nem lényegtelenek

¹⁶ Egy csepp a tengerben - Holland teológiai tanulmányok, BKTK 1996 . Ebben: J.A. Montsma, A gereformeerden és a fundamentalizmus, 37.

¹⁷ Een kerk in beweging, Kok 1987, 113.

ezek a különböző formai megjelenések a gyülekezeti közösségeket illetően sem. Kicsit kiszakadva a jelentésből, érdemes egy pillantást vetni ugyancsak egy, az egyéni és közösségi hitmegélési formákra vonatkozó összegzésre, amit Heitink is megtesz, igaz már valamivel később, a 1990-es évek elején.¹⁸ Az ő megállapításai még maibbak, látszódik benne a tisztulás, amit évek alatt a GKN és NHK is egyénileg, de gyülekezeti szinten is átélt. Visszatérve az 'Együtt hinni' tanulmányhoz, megfogalmazódik a szerzőkben nemcsak a tények közlése, hogy különbözőek vagyunk és ezzel meg kell tanulni élni, hanem az is, hogy bár legyünk egy önálló 'láncszem', valahol mégis kapcsolódnunk kell, így válhatunk kapcsolódási pontokká is és nem csak individuumokká.

1. 2. *Etikai - pasztorális jellegű kérdések*

Nem tekinthet el az egyház attól a nyilvánvaló folyamattól, hogy ha hitvallási, egyháztani, egyházfegyelmi kérdésekben különböző hangok jelennek meg, hogy ennek ne legyen hatása az etika és pasztoráció területére. Az e területre vonatkozó hatások szinte lavinaszerűen gördítik tovább azokat a megoldásra váró kérdéseket, amelyekkel naponként találkozhat az egyházi közegben élő ember is.

A Dordrecht Zsinat (1971-72) az égető etikai kérdések megválaszolására felállított egy bizottságot. Hogyan lehetséges egységes keretben tartani az etikai véleményeket egy plurális egyházban. Ez exponálja 'A jó és a gonosz egyházi szemmel' (Kerkelijk spreken over goed en kwaad) című tanulmányt. A probléma világos: igény van egyféle biztonságra, de kínálható-e ez egy pluriform egyházban? Az a jó, ha a tekintély alapján nyilatkozik az egyház? Nem igényli-e jobban a mai világ a vezetés helyett a 'segítő' kíséret koncepciójának megvalósítását? Nem fontos-e inkább egy szinte kötelező dialógus, ami azt jelzi: nem engedjük el egymást, a konfliktusokon keresztül is próbáljuk megérteni a másikat. Mit tegyen az igehirdető az etikai kérdések esetében? tanulmány készítői szerint kívánatos egy óvatos magatartást tanúsítani. A lelkész feladata elsősorban nem a megoldások ráillesztése adott helyzetekre, hanem a bibliai háttér többoldalú felvillantása alapján segíteni a felnőtt gyülekezeti tag választási lehetőségét. Fontossá válnak a 'tanuló házak', melyek keretén belül mód van a véleményformálás és egymás jobb megértésének elősegítésére. A további zsinati praxisra nagy hatással volt e tanulmány, hiszen a későbbiekben a zsinat óvatos volt minden etikai kérdés megítélésében. Nem tesz végérvényes kijelentéseket, hanem sokkal inkább átfogó, pasztorális, szemléletet formáló írásos segítségnyújtást ad.

Így foglalkozik később az *abortus provocatus* kérdésével, ahogy ehhez kapcsolódva megjelenik (1977) egy közös gereformeerd-hervormd pasztorális írás: Mit gondoljunk az abortus provocatusról?

Ehhez valamelyest csatlakozik, mint családot érintő etikai kérdés a *mesterséges megtermékenyítés* problematikája (1975-76, Maastrichti Zsinat), de valószínűsíthetően mindezekon túlnő és újra meg újra fellángol a *homoszexuális embertárs* problémaköre. Ennek a kérdéskörnek első segítő és kézzelfogható tanulmánya a Bentheimi Zsinaton (1981-82) kerül a Zsinati tagok kezébe. Mit mond az Ige a homoszexualitásról? A véleményformálás rendkívül körültekintő. Ugyanakkor érvényes a korábban már említett módszer: ne alkossunk végleges véleményt. Eredménye: Az egyház nem engedheti meg magának, hogy hallgasson arról, ami megengedhető és a Biblia nem tanít róla: homoszexuális kapcsolatok szeretetben és hűségben, amiben az élet szentsége megőrződik,

¹⁸ Egy csepp a tengerben - Holland teológiai tanulmányok, 1996 BKTK, 58.

megengedhetőek. Nem kell különösebben körülírni, hogy mennyire érzékeny témakört érint ezzel ez a nyilatkozat, főleg ha megerősödik ez azzal a Szentírás értelmezéssel, hogy 'a keresztyén etika szíve a szeretet parancsa'. Mindez a vélemény - ismétlem - egy stádium a párbeszéd kapcsán, ami lényeges és elősegítheti a további kapcsolatot különböző 'természeti adottságú' gyülekezeti tagok között.

A házasságon belüli és kívüli kapcsolatok etikai kérdése jelentkezik már a 1977-79-es Zwollei Zsinat előtt. A válaszadás nem minden esetben sikerül elfogadható módon, ezért is történik meg, hogy ugyanezzel a kérdéssel még egy későbbi zsinati ülés is foglalkozott (1981-82). A szükséges és elégséges normák megtalálása négy szóban áll össze: kölcsönösség, tartósság, szabadság és biztonság. Ennek a négy szónak az iránymutatása alapján lehetséges a kapcsolat minőségének mérése. Ami vonatkozik házasságon belüli, együttélési, L.A.T. (living apart together)-relációkra és homoszexuális relációkra egyaránt. Természetesen újra meg újra utalnom kell arra, hogy a Zsinat számára és később a gyülekezetek elé tárt tanulmányok nem arattak mindenkor és mindenki előtt maradandó sikert, ez vonatkozik az utóbbi tanulmányra is, ami ráadásul - sokak szemében - a homoszexuális kapcsolatokat is jobban legitimizálja. Ugyanakkor érdekes észrevenni azt is, hogy mint az sejthető is volt - a Zsinati véleményformálás nem erőlködő. Nem akar mindenáron döntéseket hozni, így részben próbálja kikapcsolni magát a gyülekezetek és egyéni vélemények terhes kritikája alól. Egyidejűleg igyekszik megtenni mindent azért, hogy a legszélesebb skálájú és véleményeket formálni tudó háttéranyagot szolgáltatson.

Nincs azonban szinte egyetlen pillanatra sem nyugalma egy változó időben élő egyháznak, amikor a kor kihívásai újabb és újabb kérdésben kérnek állásfoglalást. Ez alól nem kivétel korunk egyik rendkívül lényeges problémaköre, az *eutanázia kérdése* sem. Az 1984-es Dokkumi Zsinat foglalkozik a Gyülekezetépítési (zsinati)szekció által készített Eutanázia és Pasztoráció jelentéssel, amivel segíteni óhajtott a gyülekezetek és azok tagjainak tájékozódását. Nem ismeretlen előttünk sem az eutanáziát illető kérdés, aminek lényegét a következőképpen fogalmazza meg a jelentés: Szabad-e nekem, mint keresztyén embernek ilyen módon rendelkezni az életem és mások élete felől, hogy azt adott körülmények között befejez(tet)hetem?

Nem az etika kérdéskörével foglalkozik ez a dolgozat, de magunk is érezzük, hogy mennyire szerteágazó ennek a kérdésnek a körüljárása, nem beszélve arról, milyen kihatása van, lett ennek a későbbi egyházi köztudatra is. Hogy mennyire nem a múlté ez a kérdés, azt nem kell különösebben bizonygatnom.¹⁹ Némi önkényességgel, de engedtessek meg, hogy pár részletet kiemeljek a tanulmányból: „...hogy az feltámadás evangéliuma szempontjából a halál relativizálódik.” Vagy: „... a Galácia levélben a 'szabadságról' megfogalmazottak alapján azon a véleményen vagyunk, hogy a saját életünk befejez(tet)ését illető döntés, a keresztyén hit szempontjaiból kiindulva, felelősségteljes lehet.”²⁰ Nem feledkezhetünk meg kiemelni azt sem, hogy az eutanázia esetében nem a halált akarjuk segíteni, hanem az életet, hiszen a kérés erre irányul, amikor a döntés meghozatalában két fontos szempont van: a mérlegelés fázisa és a végrehajtás fázisa.

A Holland parlament mára ezt a kérdést társadalmi szinten lezártnak tekinti azzal, hogy 2001 tavaszán ennek a kérdésnek eldöntéséhez, az egyéni önrendelkezésnek szabad teret adott.

¹⁹ Egy csepp a tengerben – Holland teológiai tanulmányok, BKTK 1996, 6-21. (Az eutanázia kérdése Hollandiában)

²⁰ J.Plomp, Een kerk in beweging, Kok 1987, 128.

1. 3. Társadalmi kérdések

Plomp a változásokat és folyamatokat figyelve külön teret szentel a társadalmi kérdések témakörének és azok egyházi megítélésének. Igaz, hogy az etikai kérdések körében sem maradt érintetlenül a társadalom és közélet, hiszen éppen ez utóbbi állította az egyházakat válaszadás elé. Nehéz lenne eldönteni, hogy milyen is legyen a témakörök csoportosítása azon mérce alapján, hogy mi az, amit a társadalom és mi az, amit az egyházi élet indukál.

Mennyire feladata és ha igen milyen módon az egyháznak az, hogy nyilatkozzon politikai és gazdasági kérdésekről? A Dordrechi Zsinat (1971-72) megfelelő bizottsága foglalkozott e kérdéssel és az alábbi álláspontot alakította ki: „...az egyház elhivatott arra - amennyiben kritikus változások zajlanak országon belül és kívül -, hogy Isten megszabadító igényét és ígértét konkrétan, helyzetre illesztve ismertesse, mégpedig érthető módon, amiből érezhető a Krisztusban gyökereződő hitvallás és ez kifejezésre juthat a gyülekezet közös imádságában.”²¹ Ezzel az egyház nem akar beleszólni olyan speciális kérdésekbe, amire nincs tiszta és valós rálátása, de ugyanakkor nem hallgathatja el a gyülekezet szavát és érzéseit, főleg akkor, ha azok a társadalmi feszültségek megoldását is elősegíthetik. Persze a zsinati megnyilatkozások nem jelenthetnek semmiféle törvényi kötöttséget a helyi gyülekezetek számára, ami ellen azok valószínűleg tiltakoznának is. Miközben az idő megy, érezhető két zsinati ülésen is a szorító kényszer: nem hallgathat az egyház a nyolcvanas években két nagyon fontos és egyre aktuálisabb kérdésben.

Az egyik a *faji diszkrimináció* kérdése, aminek égető valósága a Dél-afrikai Köztársaság akkor még fehérek vezette országa. Más lehetősége a Gereformeerd Egyháznak nem volt, mint egyféle bojkottra felhívni a gazdasági, politikai, üzleti, turisztikai élet képviselőit. Ugyanakkor a maga részéről megpróbál megtenni és megadni minden támogatást azoknak az embereknek és csoportoknak, akik egy új Dél-afrikáért küzdenek. Ezeket a törekvéseket tájékoztatásul megküldi a GKN a Holland Egyházak Tanácsának, valamint a Református Világszövetség (WARC) Ottawai Nagygyűlésének is (1982).

A másik életfontosságú társadalmi kérdés a *tömegpusztító fegyverek telepítése vagy megszüntetése*. Nem felejthetjük el soha, hogy bár legyenek kétségeink a GKN állásfoglalásait illetően, mégis e nevezett kérdéskörben Európában messze az élen jár ez az egyház a NHK és Római Katolikus Egyházzal karöltve. Az 1970-es évek vége, az 1980-as évek eleje éles, sokak által baloldalinak nevezett és óriási gyanakvással fogadott jelszavai (Atomenergie? Nee, bedankt!, vagy Haal de kernwapens Europa uit, maar begin bij je eigen land!) és háttérük sokakban bizonytalanságot keltett. Nem volt ez olyan egyértelmű, hogy mi lesz ennek a vége, főleg akkor, amikor az egyik holland napilap, a Trouw egy 'gúny' rajzot, de sokat mondó üzenetet jelentetett meg 1980-ban, az akkori szovjet csapatok afganisztáni bevonulása után. Különböző, növekvő létszámú szovjet tankokat és azok úti céljait is ábrázolva: 1956 - Budapest, 1968 - Prága, 1980 - Afganisztán, 1992 - Amsterdam. Ebben a helyzetben persze sokkal élesebb az atomfegyverkezés kérdése, amit a gonosztól származó fájdalmas tényként konstatál a Dokkumi Zsinat (1983-84). Messzemenőleg elutasítja az atomfegyverkezési versenyt és bíztat minden keresztyén embert arra, hogy tegye meg a tőle telhetőt hazájában az atomfegyverek betiltása érdekében.²²

²¹ U. o. 58.

²² Csak zárójelben, de feltétlen meg kell jegyezni milyen fontosak voltak ezen döntések előtt azok a 'civil' egyházi szerveződések - Vredesberaad, Pax Christi, amelyek alapos,

Természetes, hogy a rasszizmus ellen és az atomfegyverkezés leállításáért folytatott zsinati törekvéseket számtalan, az utóbbi idők legnagyobb számú gyülekezeti reakcióiban, kritika is érte. Nem is olyan egyszerű és egyértelmű bármelyik egyházi megnyilatkozás a társadalmi kérdéseket illetően.

1. 4. *Strukturális kérdések*

Az egyházi struktúra, vagy más szóval az *organizáció* a gyülekezeti élet mindennapjait tekintve egyre fontosabbá válik. Ennek jeleit tapasztalja a GKN, s a hatvanas évek végén erre egyre nagyobb figyelmet fordít. A zsinat által adott megbízás (1965) a következő lényegi kérdésre koncentrált: Hogyan tudják a Gereformeerde Kerken létező struktúráikat kibontakoztatni és átalakítani, amivel jobban tudják szolgálni küldetésüket, különös tekintettel a helyi gyülekezetekre? Ennek a megbízásnak és feladatnak próbál eleget tenni az 1969-ben megjelent *Egyház perspektívában* (Kerk in perspectief) című jelentés.²³ Ez a jelentés olyan zsinati bizottsági (evangelizációs) tagokat is tudhatott maga mögött, akik a következő évek, évtizedek meghatározó átformáló erőivé válhattak (G. Dekker, J. Hendriks, K.A. Schippers). A jelentésben rendkívül lényeges dolgok fogalmazódnak meg, amik később rendszeresen visszaköszönek az egyházi élet mindennapi formálásában, különböző területeken. Lássuk a jelentés lényegét adó pontokat: a tanulmány szerkesztői előtt az Egyház az Újszövetségben és a mában, mint kiindulópont szerepel. A folytatás már a jelen felé visz. Mennyire fontos az egyháznak az a helyzet, amiben él, mennyire határozza meg az a kor, amiben él? Ezek a kor adta tények normatívák kell legyenek? Ugyanakkor látni kell, hogy az egyház nem szemben áll egy bizonyos helyzettel, hanem egy adott szituációban él.²⁴ Ehhez kapcsolódva fontos J.T. Bakker megállapítása: „Az egyháztörténelem folyamán kitűnő példákat találunk, jó és felelős válaszokat az egyház részéről arra, hogyan lehet reagálni tényszerűen a környezet adta változásokra”.²⁵ Mi következzen tehát ebből? Egyrészt, amennyire lehetséges, az adott helyzetet pozitívan elfogadni és feldolgozni az egyházi élet számára - anélkül, hogy a társadalmi változásokat eleve negatív mérce szerint értékeljük. Másrészt, ugyancsak lehetséges, hogy az egyház kellő mérlegelés mellett, adott helyzeteket és változásokat negatívan értékel és azzal szembe helyezkedik, mert csak ez látszik hivatásához elkötelezett és bejárható útnak.

Mi jellemzi a pillanatnyi helyzetet (1969 !)? Melyek a mindennapi élet (kiformálódó) jellemzői? Mindenekelőtt az, hogy a társadalom átláthatatlan és bonyolult. Az élet különböző területei a saját törvényszerűségeik szerint alakulnak, saját viselkedési normáik alapján, azaz megjelenik egy erős differenciálódás. Megtörik a lokális közösség szerepe, ott ahol élünk, az egyre kisebb jelentőséggel bír, ami feltételez egy nagyfokú mobilitás képességet is. Következhet ebből az, hogy az emberi kapcsolatokban változás áll be, funkcionalizálódnak a kapcsolataink a megszokott természetes kapcsolat rendszerek működése mellett. A társadalmi változások a magánéletre vonatkozóan körülírhatók olyan szavakkal és fogalmakkal is, mint distancia, elkötelezettség nélküliség, anonimitás (némelyek elvesznek az útvesztőkben, mások nem akarják hogy tudjanak róluk), érték relativizálódás és változás,

szívós atomfegyver ellenes munkát végeztek otthon és külföldön, így hazánkban is, amiről igazán csak néhány ebben megszólított ember tudna még valamit mondani.

²³ Kerk in perspectief - GKN Synode Sneek, 1969.

²⁴ U. o. 34-35.

²⁵ U. o. 34.

ami felerősödik a szubjektivitásban. Mindez pedig kiegészül a demokratizálódásra való törekvéssel.

E jellemzők, mint érezhető is, elsősorban egyéni, emberi kapcsolatokra vonatkoznak, miközben a mindennapi élet technikai, tudományos, gazdasági élete hatalmas lépésekben megy előre, magában hordozva előnyeit és embert károsító terheit.

Mi ebből az egyház számára a rendkívüli és lényeges? Az, hogy az egyház sokkal kevesebb kapcsolattal bír azok között, akik intenzív módon részt vesznek és bekapcsolódnak a közösségi és társadalmi változásokba (akik 'csinálják' a társadalmat), mint azok között, akiknek a részt vétele ebben jóval elenyészőbb.

A helyzet elemzése után lényeges a 'Hogyan tovább?' kérdés megválaszolása. Ehhez tisztázza a zsinati tanulmány azt, hogy mi az egyház küldetése és célja ebben az időben. Nem az volt a cél, hogy egy új ekkleziológia készüljön, hanem az, hogy az egyház küldetése kifejeződésre jusson néhány elemben, néhány szempont szerint, ami egyben a az egyház céljaira, világban való szándékára is utal. Az egyház hivatása, küldetése tekintetében, 1969-ben a GKN az alábbiakra figyel: prédikáció - tanítás - pasztoráció - közösségi kapcsolat Istennel – egymás közti kommunikáció - szolgálattétel.

Hogyan realizálható az egyház célja, természetesen küldetése ismeretében? Milyen kívánalmaknak kell megfelelnie ahhoz, hogy 'teljesíteni tudjon' a mai világban? A meglévő institutionális formák megfelelnek ezeknek a kívánalmaknak? Más szóval: milyen elvárásnak kell megfelelni, ha kínálni óhajt valamit. Az elvárások az alábbiakban csoportosíthatók: (a) a helyi gyülekezetben regisztrálni a tagok igényét és hiányát, valamint a lehetséges és meglévő adottságokat; (b) eleget tesz-e a gyülekezet a tagok specifikus igényeinek és helyzetének? Kategorialis csoport, valamint egyéni specifikumok szemmel tartása; (c) kívánatos a társadalomban és így a gyülekezeti tagokban megfogalmazott kérdések egybekapcsolása; (d) specializálódás a specifikus kérdések megválaszolása érdekében; (e) tekintettel arra, hogy a gyülekezet a célok megvalósításának hordozója, ehhez a megfelelő formákat meg kell találni, ami a formák esetében szükséges flexibilitást kíván.

Az új formák után való keresés kellő rálátást is igényel. Igényli azt, hogy ne csak flexibilisek legyünk a formák területén, hanem érezzük azt, hogy ezek nem egyszer, hanem újra meg újra változnak, újabb és újabb résztvevőkkel, változó időtartammal és céllal. Igényli a gyülekezet tagjainak nagyfokú készségét az együttműködéshez, továbbá a speciális igények megválaszolása érdekében a megfelelő adottságú egyének megtalálását. Mint kései elemző tehetem csak hozzá, hogy ez az elképzelés a megvalósítás útján sokszor igazi mozgást, életet hozott a GKN helyi életében, nem kevés eredménnyel. Az megint egy következő kérdés, hogy harminc év eltelte után a fent jelzett, kialakított és adott időben nagyszerűen működő formák hogyan használódnak el és kívánják az újabb utak megkeresését. Részben, de csak részben lesz igaz ebben a helyzetben is, amit G. Dekker²⁶ fogalmaz figyelmeztetésként újra: azok az emberek, akik az új célok és formák megkeresésével foglalkoznak, nagyon kell vigyázzanak arra - mint szellemi vezetők -, hogy a bázistól el ne szakadjanak, akiknek szerveznek, azoknak érezzék és értsék a mindennapi valóságát. Azaz: rendszeres megújuláshoz állandó jelenlétre van szükség.

Hogy mennyire nem lényegtelen a fenti jelentés, akár az egyház struktúráját illetően is, az jelentkezik a Bentheimi Zsinat (1981-82) számára készített *Gemeentestructuur in perspectief* (Gyülekezeti struktúra perspektívában) tanulmányban. Ebből csupán az alábbi lényeges üzenetet idézzük: „Gyülekezetnek lenni az egész gyülekezet felelőssége és

²⁶ G. Dekker, Zelfbehoud als voornaamste doel?, Centraal Weekblad 5 mei 2000, 5.

nemcsak a gyülekezet vezetőire és bizottságaira érvényes. Ez utóbbiaknak elsősorban koordináló és ösztönző szerepük van.”²⁷

A strukturális kérdések esetében eléggé hosszasan időztünk egy jelentés mellett, aminek szinte egy visszhangja szólal meg másfél évtizeddel később, ahogy azt pár sorral feljebb jeleztük is. Egy mozzanatot azonban - látszólag távol áll, de a valóságban nagyon is közel a strukturális kérdéskörhöz - még ki óhajtok emelni ebből: a *gyermek és az úrvacsora kérdését* (Kinderen aan het avondmaal). Ennek alapja, egyházi struktúrákat figyelembe véve nem más, mint az egyházi törvényben megfogalmazottak: úrvacsora csak nyilvános - gyülekezet előtt - hitvallást tett tagok számára szolgáltatható ki. Ez adta az alapot a megkeresztelt és hitvalló tagok közötti különbségtételhez is. A hetvenes évek elején azonban megjelenik a kérdés: vajon gyermekek és fiatalok nem részesülhetnek-e az úrvacsorában? Valójában ez egy gyülekezet levelében, bár annak csak egy részlete vonatkozik a gyermekekre, további megerősítő támogatással az 'egyházmegye' részéről, kerül a Dordrecht-i Zsinat (1971-72) elé. A kérdés megválaszolása és gyülekezetek elé terjesztése a Maastricht-i Zsinat (1975-76) feladata lesz: gyermekek és fiatalok részt vétele - hitvallástétel nélkül - az úrvacsorában a helyi gyülekezetek szabadságára és döntésére van bízva, felnőtt tagok esetében viszont az előbb idézett egyházjogi alapok érvényesek.²⁸ Természetesen olyan egyszerűen nem lett 'leutalva' ez probléma a helyi gyülekezetek felé, hiszen még a következő Zsinat is foglalkozott ezzel. Megerősítve a korábbi állásfoglalást és azoknak a gyülekezeteknek, ahol gyermekek és fiatalok az úrvacsorához járulhatnak, az alábbi feltételeknek kell megfelelni, pontosabban a gyülekezet presbitériuma az alábbiakért felelős: a gyülekezet és az érintett szülők kellő tájékoztatása, a gyermekek és fiatalok felkészítése, hogy értsék miről van szó, a szülők és gyülekezet intése és az egyházmegye felügyeletének tudomásul vétele.

1. 5. Ifjúság és a fiatalok

Az ifjúsággal, a fiatalokkal való közös útkeresés semmivel nem könnyebb az eddigi problémáknál. Miért lett problémává az ifjúság kérdése az egyház számára? Nehéz és kockázatos lenne erre egy mondatban válaszolni. Még akkor is, ha kitűnő szociológiai elemzések lehetnek a válaszadás segítői. Mit tegyen az egyház ebben a helyzetben? - fogalmazható meg a következő és az előbbiekből fakadó kérdés. A problémát meglátni, feldolgozni és a lehetséges utakat, válaszokat megkeresni, ez lehet a legfontosabb törekvése a GKN- nek is.

Az egyház és ifjúság problémája nem a tegnap és a ma problémája, hanem korábbra tehető - vélekedik Heitink.²⁹ Nagyon szemléletes példákat idéz, arra utalva, hogy az 1880-as évek körül Hollandiában néhány helyen a helyi gyülekezet alkalmanként egy rendőrt fizetett azért, hogy a templomi istentisztelet alatt a karzaton lévő ifjakat fegyelmezze, vagy más esetben a templomban fegyelmezetlen fiatalok nevét feljegyezve, a presbitérium elé tárja. Nyilván ezek nemcsak a viselkedési gondokra akartak utalni, mondja Heitink, hanem előjelei voltak annak, amivel a XX. század második felében a GKN (is) szembesül: a fiatalokban (túl korán) megtértek és kegyes életű ifjúság ideje elmúlóban van. A kérdés megoldása sokkal érzékenyebb pontokra utal. A hetvenes években feltűnően nagy lett azoknak

²⁷ Een kerk in beweging, Kok 1987, 140.

²⁸ Szabad legyen utalni a holland református egyházban gyakorolt szokások esetére a hitvallást illetően. Ez nem egyezik meg, és nem fedi a magyar valóságot, amit a konfirmáció fogalma takar. Náluk a hitvallás tétel általában 17-18 éves kor előtt nem történik meg és kitolódhat természetesen bármely életkori határig.

²⁹ Kerk en jongeren (eindredactie drs. G.Heitink en ds. H. Hogenhuis), Kok 1974, 165.

a fiataloknak a száma, akik elkerülik a hitoktatásra, katekizációra szánt gyülekezeti alkalmakat. Ezt megelőzően már országosan megalakulnak a hatvanas évek elején a katechetikai munkacsoportok, amiknek segítő támasza kíván lenni a Catechetisch Centrum, a kampeni theologiai főiskolán (akkori THHK) 1974-ben. Ezzel összefüggésben a Haarlemi Zsinat (1973-75) már találkozik a ifjúság lelkigondozásával foglalkozó jelentéssel. Egy széles életszála kerül a középpontba, a 0-35 évesek, akik között a gereformeerd gyülekezetek tagjainak a fele (!) található ekkor. Különösképpen a serdülő kor (adolescens) árulkodik az egyháztól való eltávolodásról, aminek egy exponált példája a hitvallástételtől való idegenkedés és lemaradás. A fiatalok közül többen nem értik és nem érzik ennek funkcióját. Ugyanakkor már világosan kiábrázolják ezek a visszajelzések, hogy nemcsak az ifjúság szakadt el az egyháztól, hanem ez fordítva is érvényes, még akkor is, ha működik és nagyon sok értelemben vonzó és jó az országos gereformeerd ifjúsági központ (L.C.G.J.) munkája. A visszajelzések alapján fogalmazza meg a Haarlemi Zsinat azon céljait a saját egyháztestei számára, hogy ezek próbálják az ifjúságot integrálni a helyi gyülekezetbe, amiben a katechézis és a vasárnapi istentisztelet fontossága hangsúlyozódik. Nem elhanyagolva a tanítást, a családi és gyülekezeti lelkigondozást, ami a gyermekek vallásos fejlődését kívánja elősegíteni. Itt érdemes utalni arra a teológiai irodalomban felerősödő tendenciára, ami ebben az időben a család - gyermek - keresztyén hitre nevelés folyamatával foglalkozik.³⁰ Ugyanakkor cél és valóság is, hogy egyre több olyan gyülekezeti alkalom szerveződjön, amiben a fiatalság és a gyermekek (egyre) jobban megtalál(hat)ják önmagukat. Az ifjúsággal való törődés már az egyház szervezeti struktúrájában is jelentkezik, amikor megjelenik és egyre nagyobb hangsúlyt kap ebben a kontextusban az ifjúsági presbiternek megfelelő tisztség komolyan vétele.

Az ifjúság és gyermekek részt vétele az egyházi életben különböző mérték szerint értékelődik. Sokak szemében a kérdés egyáltalán nem ad okot túlzott aggodalmaskodásra. Az egyház és az ifjúság ügye nem elveszett ügy,³¹ sőt most fedeződnek fel olyan területek, amin belül óriási lehetőségek vannak. Mások azonban nem udtak könnyen megbirkózni azzal a ténnyel, ami a 16-17- évesek katechézisben való részvételének ugrásszerű csökkenéséről beszél. Ezért lesz egyre határozottabb cél, hogy a Kampenben felállított Catechetisch Centrum a lelkészek és az ifjúsággal foglalkozó gyülekezeti munkatársak számára segítő anyagot, tanácsot adjon és szükség szerinti tréningeket szervezzen a hitoktatáshoz szükséges munkához. A Bentheimi Zsinat veszi napirendre az 'Egyház és a fiatalok a nyolcvanas években' című témát, ami jelzés arra, hogy a kérdés az ifjúságot illetően nincs nyugvóponton. A gyülekezeti életet mellőzi fiatalok egy része, sőt egyre nagyobb része, ugyanakkor megállapítható az a tény is, hogy ezek a fiatalok nem hitetlenek, de ahogy az egyház az üzenetét tovább adja, az nem kapcsolódik az ő közvetlen életcéljaikhoz és életszükségleteikhez. (Az egyházat elhagyók között vannak olyanok, akikkel később valamelyik evangéliumi közösségben, bázisközösségekben, béke- és emberjogi mozgalmakban, mint az IKV vagy az Amnesty International, vagy Taizéban találkozunk.) „Ezért nemcsak nekik kell beszélünk, hanem meg is kell hallgatnunk őket. Azaz: csak az a kérdés, hogy mennyire egyházas (még) a fiatalság? Vagy az is : mennyire fiatalos az egyház?”³² A kérdés, ami rendkívül összetett és a válaszadás speciális szakértelmet kíván, egyre jobban ösztönöz a szükséges és megfelelő felkészítő és továbbképző egyházi központok kiépítéséhez. Az 1960-as évekig évenként növekedett a Gereformeerd Egyház tagjainak száma, 1975-ben azonban azt jelezték az adatok, hogy 1000 főt veszítettek az azt

³⁰ Kocsev M., Christelijke (geloofs)opvoeding in het gezin, (drs. dolgozat) Kampen, 1981.

³¹ Kerk en jongeren (eindred. Drs. G. Heitink en ds. H. Hogenhuis), Kok 1974, 166.

³² Een kerk in beweging, Kok 1987, 152.

megelőző évben. Az elveszített létszám persze nemcsak, de elsősorban a megkeresztelt és hitvallást még nem tett fiatal korosztályra vonatkozik. Ezért a rájuk való odafigyelés most már a számok tükrében is egyre sürgetőbb és elengedhetetlen. Olyan kérdéseket kell megválaszolni, hogy mi motiválja a gyülekezet elhagyását, másrészt hogyan élnek meg fiatalok a hit- és egyház létet.

1985-ben tűnik fel a felvetett problémakör megválaszolásával az akkor még groningeni teológus, Van der Ploeg. Az ő felmérése akkor még csak Groningenre alapult. A válaszadók az egyház iránti közömbösséget és hitüket illetően - ahogyan azt az egyház vallja - egy bizonyos mértékű kételyt fogalmaztak meg. A közömbösséget illetően érdemes felfigyelni a válaszadók vélekedésére: szerintük erőteljes az 'egyházon belüli szekularizáció', ami azt jelenti, hogy a gyülekezethez kötődő szülők számára a gereformeerd értékek és normák nem igazán fontosak többé. Az az örökség, amit a fiatalok otthonról magukkal vittek nem tartalmazott semmit. Így vált rendkívül ismertté ez a Van der Ploeg által megfogalmazott tanulmány: Az üres testamentum (Het lege testament³³). Ezek az egyházukat elhagyó fiatalok nem veszítettek el semmit, mert nem is volt mit elveszíteniük, ha otthonról nem kaptak semmit hitüket illetően, ha soha nem is voltak 'benne' az egyházban. Nem kell ezek alapján csodálkozni azon, ahogy ők az egyházra, annak mindennapi életére reagáltak.

A Van der Ploeg által készített dolgozat csak egy szerény szignatúrája volt annak, hogy miként szivárognak el csendben az egyház tagjai. Ez a helyzetelemzés komoly reakciót váltott ki és gondolkodásra kényszerítő erőként hatott a gyülekezetek vezetőire úgy a gereformeerd, mint más egyházi körökben az ifjúságot és annak egyházhoz kötődését illetően.

Összefoglalás

Mi történt a Gereformeerde Kerken in Nederland belső és külső életében a XX. második felében? Erre próbált az eddigi - igaz csak elnagyolt és lényeges mozzanatokra utaló áttekintés rávezetni. Ennek az útnak a bejárásához nyújtott messzemenő segítséget J. Plomp munkája, valamint a Kerk in perspectief című tanulmány. Ebben az áttekintésben nem érintettük azokat a pontokat, amivel az említetteken túl a GKN szembe kellett nézzen, Plomp különös tekintettel a Zsinatok 'döntéseire' utal. Itt gondolok a GOS (Gereformeerde Oecumenische Synode) belső aggodalmaira azzal kapcsolatban, ami lejátszódott az egyik tagban, a GKN-ben. Érthető módon nem volt könnyű megértetni a hasonló hitbeli háttérből, de más országokban élő gereformeerd egyházakkal azt, hogy hogyan látja a kiengesztelődés, a Írás tekintélye, a homoszexualitás körül bonyolódó kérdések megoldását a 'Holland Testvér'.

Tanulságos ebből a szempontból J. Veenhof elemzése.³⁴ Veenhof részben követi a Plomp által felállított idő sémát, amikor a GKN életében történeteket - a Zsinatok tükrében - veszi szemügyre az idézett száz éves intervallumban. Ugyanakkor az időszak felosztása a következő: 1945-1961, majd 1961-1977 és 1977-től napjainkig. Hogy mi történt 1961-ig, abban megegyező a helyzetelemzése Plompéval. 1961-et Veenhof is sarkalatos dátumnak véli, szerinte ebben rendkívül nagy szerephez jut az Egyházak Világtanácsához való közeledés és nyitás, amit - ahogy jeleztük is - a Vrijgemaakt és a Chr. Gereformeerde Kerk nem néz jó szemmel.

³³ Van der Ploeg, Het lege testament. Een onderzoek onder jonge kerkverlaters, Franeker 1985.

³⁴ 100 jaar Theologie - Aspecten van een eeuw theologie in de GKN (1892-1992), M.E. Brinkman (red.), Kok 1992, 56,73.

Ami viszont új és lényeges a Veenhof által készített idő-felosztást illetően 1976-1977. Ez az a dátum, amikortól már szinte senki nem reméli a GKN-ben azt, hogy a tanok és véleménykülönbségek okozta viták (ebben kiemelkedő szerepe van Wiersinga, de különösen Kuitert személyének) a zsinati döntésekkel, fegyelmi eljárásokkal megoldást hoznak. Ez valójában már a pluralis egyházat próbálja tudatosítani. Játékeret kapott a teológia az egyházhoz való viszonylatában, még akkor is, ha ebben benne van a teológiai 'öntisztulás'. Ugyanakkor mindenki tudta ekkor tájt már a zsinati körökben is, hogy a nevezett teológusok is igazából azt mondták el, ami az emberek, gyülekezeti tagok gondolatában már élt. A Zsinatok egyre jobban úgy is értelmezik önmagukat, mint vezető, irányító orgánus, de egyben az a hely, ahol visszatükröződik az, ami a gyülekezetekben jelen van. Ebben az értelemben a GKN halálosan komolyan foglalkozik önmagával.

Ha pedig a későbbiekre gondolunk, a Samen op Weg (Együtt az Úton) kérdésben, amikor együtt kell gondolkodni a NHK és ELK (Evangelisch - Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden) egyház testekkel, akkor felelősséggel kell magyarázatot adni mindarra, amit hisz, amit elfogad, amit változtatni akar és tud teológiájában és mindennapi életgyakorlatában a GKN. Ugyanis a fenti két egyházzal folytatott egyesülési szándékok tárgyalási menetében ezek mindig komoly feladatot jelentettek, főleg ha valamelyest is érezzük azt a rendkívül sokszínű, egy név alatt, de konfessziójában egészen más és más gyökerekből táplálkozó tagoknak és közösségeiknek fenntartásait.

Nem azért nem kerültek ezek szóba, mert lényegtelenné váltak a jövő számára, hanem inkább azért, mert ezekben csak visszaköszönnék a korábban már felmerült kérdések. Ugyanakkor a dolgot további menetét illetően ezeknek kevésbé van döntő szerepük.

I. 2. Megváltozott a gereformeerd világ?

A Gereformeerde Kerken alig több, mint egy negyed század alatt olyan lényeges változáson mentek keresztül, amihez hasonlót a nyugat európai református egyházakban ebben az évszázadban sehol sem tapasztaltam – mondta H. Berkhof.³⁵

A kérdést 1966-ban H. M. Kuitert tette fel ebben a formában.³⁶ Ha ez a kérdés felvetés abban az időben érvényes volt, hogyne lett volna érvényes az utána következő időszakban is. Igen, a gereformeerd világ, amelyik a 'semiből', az egyszerű gyülekezeti tagokból ('de kleine luiden') jött létre, s jó százötven évet mondhat a sajátjának, ez a tipikus és nagyon is karakterisztikus világ megváltozott. Egy közösség, amit hazánkban csak úgy ismernek, hogy 'szigorú reformátusok', lassan változáson megy át. A történelmi idő adta helyzetben - Kuyper és hűséges hazai képviselője, Sebestyén Jenő - ráértett arra, hogyan lehet a Gereformeerd Egyházat a 'szigorú' kifejezéssel kiábrázolni. A majd száz éves jelzős megfogalmazás valószínűleg az 1960-as évekig érvényes volt. De ettől az időszaktól egyre dinamikusabban megnyílnak a lezárt gereformeerd határok. A saját maga teremtette izoláltságnak - ami korábban sokkal inkább a református értékek hordozóját jelentette - vége.³⁷

³⁵ G. Dekker, De stille revolutie. De ontwikkeling van de GKN tussen 1950-1990. Kok 1992, 4.

³⁶ H.M. Kuitert, Anders gezegd, Kok 1970, 197-208.

³⁷ Csupán a hasonlóság miatt érdemes röviden megjegyezni, hogy ahogyan a GKN kitört egyféle 'izolált' világból, ugyanilyen kitörést élt meg a Római Katolikus Egyház is Hollandiában, különös tekintettel a II. Vatikáni Zsinat eredményeként. Lehet, hogy ez más országokban is ugyanígy észrevehető, viszont a holland hang és vélemény mondja ezt az értékelést, miszerint a GKN -ben lezajló változások a holland RK. Egyház változásaival összehasonlítható. Ugyancsak érdemes pár szót vesztegetni arra, hogy a hatvanas évektől kezdődően több szálon is elindul egyféle közös gyakorlati teológiai útkeresés a GKN és a Holland RK. Egyház között. Gondolok itt el-

Mitől van ez? Úgy vélem nem köszönhető ez másnak, mint a belső - a gyülekezetekből és ezek szellemi irányítóiból, a már említett teológusokból is kiinduló - közös változás vágyának. „Nincs többé gereformeerd világ, még akkor is, ha nagyon szeretnénk, hogy legyen; csak egy világ van, egy világ, amiben remélhetőleg még nem feleslegesen, gereformeerd is vannak.”³⁸ Kuitert 1966-ban megfogalmazott gondolatait summázhatjuk a szóban forgó műve alapján: Látni kell, hogy a glória és mítosz, ami a gereformeerd öntudat és magabiztosság alapja is volt - igaz megdolgoztak érte -, elhomályosult. Ezek után nem ők állnak a centrumban. De nemcsak ők változtak, hanem mások is körülöttük, ami által eddigi elválasztó szakadékaikkal sokkal szerényebbé váltak. Megtanulták ők is és mások is ugyanazon történeteket - Auschwitz és a természettudományos felfedezések alapján - más füllel hallgatni. Természetes, hogy ezen az úton megtanultak demokratikus formák között élni és gondolkodni. „Hogyan tovább? Óvakodjunk attól, hogy egymást túlszárnyalva azon legyünk, ki alakít egy jobb egyházat, mikor ennek alapkérdése nem a Krisztus- hitvallásunk, hanem sokkal lényegtelenebb pontok lesznek.”³⁹ Megváltozott a gereformeerd világ, ez továbbá már nem is kérdés, mondhatnánk nagy nyugalommal. Azonban ezt a változást átélni nem egyszerű dolog.

Az eddigiekben arról szoltunk, hogyan észlelték és miként próbáltak reagálni a Gereformeerd Zsinatok a felmerülő kérdésekre. Lássuk most milyen a ‘bázis’, hogyan is áll össze az a bonyolult kép, amit egyszerűen csak társadalomnak nevezünk. Ebben az egyre jobban és nagy sebességgel változó társadalomban mit lát önmaga előtt és miben él a Gereformeerd Egyház tagja, másokkal együtt. Ugyanakkor tapasztalható az is, hogy pont ez a ‘bázis’ az, ami rendkívül fontos a mindenkori egyház számára, hiszen belőlük kell kiindulni és őket kell(ene) megszólítani. Nehéz eldönteni, hogy ezek ismeretében az egyház formálja-e a társadalmat vagy minden pont fordítva működik. A következőkből majd az tűnik ki, hogy a megváltozó társadalomban bekövetkezett folyamatok rendkívül nagy hatással vannak az egyház, a középpontba állított Gereformeerd Egyház életére is. Így válik bizonyossá: a körülöttünk lévő valóság ismerete nélkül légüres térben mozgunk. A körülöttünk lévő világ pedig két-háromszáz év alatt rendkívül sokat változott. Ennek elősegítésében a huszadik század, mint gyorsító katalizátor is működött és kikristályosodott a század második felére egy modern, többek által már inkább posztmodernnek is nevezett társadalom, amelyben a differenciálódás rendkívüli, egy korábban egységes szerkezetet felosztó, hatással bír. Hogyan, milyen eszközökkel ismerjük meg jobban a körülöttünk lévő és az egyház számára fontos valóságot? Erre ad választ a vallásszociológia is, amelyik a maga eszközeivel próbál minél élesebb, tisztább képet felvázolni a valóságról. Elévülhetetlen érdemei lesznek ennek a viszonylag fiatal tudományágnak abban, hogy az egyház a valóság talaján állva próbálkozhasson jövője tervezésével. Milyen teológiai szellemiségre van szükség a szekularizált, individualizálódó és plurális (egyházi) világban? Hogyan sikerül majd megválaszolni, ha egyáltalán sikerül, a korból fakadó szervezeti és individuális igényeket? A következőkben ezeket a folyamatokat szeretnénk szemre vételezni egy élhetőbb egyházkép megalkotása érdekében.⁴⁰

sősorban a gyülekezetépítésre és a lelkigondozásra, közösség és egyén visszatérő szempontjaira. Hendriks megfogalmazásában ez úgy jelentkezik, hogy a misszió és a diakónia mérhetetlen erejű impulzusokat kap mindkét nevezett egyházban, ugyanakkor a problémák kezdenek égetővé válni, az egyháztól való eltávolodás növekszik, mindez valahol az 1960-as évek táján.

(J. Hendriks, Gemeente als herberg. De kerk van 2000 - een concrete utopie Kok, 1999, 180.)

³⁸ U. o. 198.

³⁹ Anders gezegd, 205.

⁴⁰ Megváltozott volna a gereformeerd világ? Erre a kérdésre egyértelműen igennel válaszolok, ha végignézem a következőkben leírt folyamatokat és azok elemzéseit. S

2. 1. Változások, egy modern társadalom és a differenciálódás

A társadalomban lejátszódó változások többféle módon jellemezhetők. Ez többnyire attól függ, melyik aspektusból, milyen szempontok alapján vizsgáljuk a változásokat. Ennek alapján pl. karakterizálható a modern társadalom úgy, mint technológiai, ipari vagy mint urbanizált társadalom. Ezzel egyértelműen a technikai, ipari vagy városi fejlődésre utalunk, mint jellemző változásokra.

Ha az egyházra, élethez kapcsolódó társadalmi változásokat figyeljük, akkor ezt körülírhatjuk a szekularizáció fogalmával. Mindezen részterületeket érintő szempontok felett válasszunk egy általánosabb terminust: a differenciálódást. Érdekes felfigyelni arra, hogy ezt a fogalmat mennyire komolyan veszi a társadalmi változások elemzésénél a (vallás)szociológus - így pl. G. Dekker, a pasztorálteológus G. Heitink, vagy éppen a gyülekezetépítésre koncentráló J. Hendriks. Az ő nevüket azért is emlitem, mert gondolkodásuk és munkásságuk mértékadó a gereformeerd körökben.

Ugyanakkor a jelenlegi társadalmat modern társadalomnak nevezik a fent említettek is és ennek lényegét legtöbbször a *differenciálódás* fogalmával adják vissza.⁴¹ Ennek alátámasztásaként idézzük N. Luchmann-t „Die moderne Gesellschaft ist nicht nur durch das Ausmaß sondern auch und vor allem durch die Form ihrer Differenzierung gekennzeichnet”.⁴² A differenciálódás jelzi, hogy ami eddig egy homogén egész volt, az most részekre, szervekre esik szét egy egészen sajátos karaktert hordozva. A társadalom ‘funkcionálisan differenciálódik’ - vallja F.X. Kaufmann.⁴³ Ez a differenciálódás tipikus jellemzője modern társadalmunknak, bizonyos folyamatok tőlünk teljesen függetlenül játszódnak le. Eltűnik a különböző életterületeket átfedő egységes értékrend. Ezekben a folyamatokban, változásokban az eddig minden területre ható és minden területet uraló keresztyén, vallásos meggyőződés most megszűnik. Ahogy eddig a keresztyén hit és hitbéli alapállás meghatározhatta egy szinte zárt körben a gazdaság, a tudomány, a család, a pihenés, a politika menetét és folyamatait, ennek a lezártságnak vége. Ez a zárt kör szinte kinyílik mint egy virág, aminek a szirmai

miközben ezekre a változást jelző (vissza)jelzésekre figyelek, közben nagyon világosan kifomálódik előttem, hogy a világ, a társadalom változott meg és emiatt történt változás a gereformeerd világban is. ‘Az együttélési formák, az egész kulturális berendezkedésünk változott meg’ - mondhatnám ezeket egy holland református szájával és mértékével. De ha egy nagyon komoly teológust és pszichológust szeretnék megszólaltatni e kérdéshez kötődően és ennek alátámasztásaként, akkor Han Fortmannt idézném: „Mi történt az emberrel?” (Wat is er met de mens gebeurd?), kérdezi ez a nagy hatású, pár évtizede elhunyt római katolikus teológus. Ebbe a gondolatba bele illik Oke Jager megállapítása is: nem az a kérdés, hogy mi történt az egyházzal, hanem elsősorban az, mi történt az emberrel? Azzal az ember alkotta társadalommal, amelynek gyors változásaihoz mentálisan nem is igazán tudunk hozzájárni. Lépést tartani nagyon sok viszonylatban szinte a lehetetlennel egyenlő. Ezekre a változásokra reagálni lehet - gyakorta inkább a szorításból adódóan is muszáj -, de elmehetünk mellette úgy is, hogy nem akarunk tudomást venni róla. Nyilvánvaló a kérdés: melyik utat válasszuk? Milyen változásokkal kell szembenézni és mire kell válaszolni? - ez lesz ebben az időszakban a legfontosabb kérdés gereformeerd körökben is.

⁴¹ G. Heitink, Praktische Theologie: geschiedenis - theorie - handelingsvelden, Kok 1993, 46.

⁴² N. Luchmann, Funktion der Religion, Frankfurt 1992³, 229.

⁴³ Praktische Theologie: geschiedenis - theorie - handelingsvelden, 46.

önálló színnel is bírhatnak. Az eddig egységes uralomnak vége, minden eddig 'leigázott' részterület önálló, nyitott és szabad életbe kezdhet. Az eddig átlátható közösségi életforma, amiben minden mindennel összefüggött, most önálló életet folytató rész-elemekre esett szét. Joggal mondhatjuk, hogy ez a részekre való szétbomlás, a mindent átfogó és vallási tekintélyből származó abroncs már korábban kezdett lazulni. Ez teljesen igaz. Ugyanakkor ilyen gyorsaságban, ilyen látványosan még nem zajlottak le változások, mint ahogyan azt a XX. század második fele kiábrázolja. Ez az időszak jelzi legmarkánsabban, hogy mennyire önálló életbe kezd a politika, a gazdaság, a tudomány, a szociális ágazat vagy éppen a szabadidő, rekreáció anélkül, hogy rákérdezne a keresztyén tanítást képviselő egyházak helyeslésére. Mindenki engedi, hogy a másik szabadon élje a maga életét, aminek megvannak a saját és nem mindig pozitív következményei. Eközben pedig az egyház megszeppenve figyel, hogy nem igazán kíváncsi már ezek közül az önálló életet folytató életrészek közül egyik sem a jóváhagyó bólintásunkra.

A mindennapi életben megtörtént differenciálódást *szociális- differenciálódásnak* is nevezhetjük, amelyben a különböző szektorok, önálló életet folytató részek között akár versenyhelyzet is kialakulhat. Az egyik jobban fejlődik mint a másik, az egyik több pénzt von el a társadalomtól, mint a másik. Ezzel együtt jár, hogy a gyorsabban és jobban fejlődő dominálni tud. Ennek alapján látjuk, hogy a gazdasági és technikai fejlődés öntörvényeit követő szektor nagyon is domináns a mai világban.

A differenciáció egy másik jelentős aspektusa az, amit *érték-differenciálódásnak* nevezhetünk. A különböző önálló szektorok nemcsak önálló életet élnek, de önálló érték ítéletet is alkotnak, amelyek gyakran egymásnak ellentmondóak is lehetnek. Így pl. a gazdasági szektor értékei a rekreációval szemben, az ún. 24-órás gazdaság mértékei alapján figyelni az összefüggéseket, amiben a több haszon soha nem akar elég haszonnak látszani. Nyilván ezek a pillanatok azok, amikor rájövünk arra, hogy valami kiszabadult a kezünkől és a 'szellemet visszazorítani a palackba' egyáltalán nem lehetséges. Heitink szerint a 'privatizáció' hatása nagyon is érzékelhető ebben az összefüggésben. Az, hogy a szociális differenciálódás együtt jár az érték differenciálódással, az gyakran azt is jelzi, hogy elvárható az embertől családja körében egy egészen más viselkedés, mint a gazdasági életben. Lehet, hogy az egyházaktól ez ugyanígy egy egészen másféle reakciót vár. Mint alapmagatartás nem csekély kihívást jelent, hogy: 'Az üzlet az üzlet és hinni vasárnap kell a gyülekezeti közösségében!'

A differenciálódás következménye, az egyre *nagyobb méretűvé* terebélyesedő növekedés a különböző önálló részterületeken. Bizonyos területek - s ez egyre több lesz - kinövik nemzeti határaikat, megjelenik a sokak által nagyon is kritikus szemmel figyelt globalizáció: a dolgok kezdenek világméretben tovább folyni. Ehhez olyan emberekre van szükség, akik egyre flexibilisebbek és minden különösebb gond nélkül kilépnek az eddig zárt világukból. Ugyanakkor hajlandóak is egyre jobban egy adott területre specializálódni. Sőt, egyre kevésbé ragaszkodnak a megszokott környezethez, ahol esetleg felnőttek. Az egyház számára oly fontos helyi szociális bázis ennek következtében egyre bizonytalanabbá válhat.

Születnek azonban egészséges reakciók is erre a globális méretű növekedésre. A pasztorálteológus, a gyülekezetépítő különösen érzékeny kell legyen erre, amikor megnő párhuzamosan az előbbivel együtt a 'lokalizációra' való törekvés.⁴⁴ Vagy ahogyan Hendriks mondja: a társadalom szétszórt és szétterített elemeire szakadásában feltétlenül igény van az 'összefüggésekre és az élet értelemmének megtalálására'.⁴⁵ Ezt a kettősséget látjuk az egységes Európáért és a nemzeti önállóságért folyó párharcban is. Holland mértékkel nézve az

⁴⁴ G. Dekker, *Zodat de wereld verandert. Over de toekomst van de kerk*, Ten Have 2000, 47.

⁴⁵ *Gemeente als herberg*, 27.

egyesülési törekvésekkel szemben (SOW-proces) megjelenik a 'saját egyházam' kultúrájába vetett bizalom. Erre a lokalizációra hívja fel Dekker a figyelmet, amikor véleménye szerint az Egyesült Államokban az egyházakban csökken a denominációs lojalitás és növekszik a kongregacionalista törekvés. Mintha a lokális gyülekezetnek a nagy mondialitással szemben újra megnőne az ázsiója. Ez vezethet el a *privatizáció* jelenségéhez, ahogyan ezt Dekker látja. Amikor az ember látja, hogy a differenciálódás következtében sok minden határtalanná válhat, kiderül, hogy a társadalom mégsem esik széjjel, mert a tervezés, a racionalizáció, a szervezet /organizáció szükséges jelenléte összetartja mindezt. Nagyon komplex így már ez a világ, legtöbb ember által át nem látható, át nem fogható. Absztrakttá válik ez a világ, az embernek nincs rálátása és nem tudja 'fogni' az események menetét (Zijderveld). Így az emberek számára furcsa ez a légkör, amibe igazán nem tudnak élni. Ezért fontos, hogy a publikus világ, a mindennapok világa mellett legyen egy privát világ, amire van rálátásuk, amivel együtt tudnak élni. Ebben a világban keresik majd életük értelmét, ami az egyház és a vallás számára minden esetben sokat mondó. Egyrészt jelzi, hogy a vallás az emberekkel együtt visszavonul a privát szférába. (Ennek értelmezéséről különböző részterületeken szólnunk vagy szólunk). Nevezhetjük ezt újra megjelenő élet - orientációs igénynek is, vagy ahogy majd szóba kerül: spiritualításra való nyitottságnak. Az életterületeket kolonizálta a gazdaság és ki tudja még mi minden másnak a rabságában élünk néha készakarva, néha akaratlanul úgy is mint közösség, de úgy is mint egyén. A társadalmi változások és differenciálódás végeredménye az az igény, amit a privatizáció és az ezzel együtt járó spiritualitás fogalmaiban itt röviden megemlíthetünk.

Ezt a gyökeres változást, mely az egyház egész jelenlétének sürgős átértékelését várja 'divatos' kifejezéssel kultúrfordulatnak is nevezhető. Ebben már nagyon sok és önállóan működő élet-rész-egységet találunk, amik a maguk speciális munkaterületükön a legtöbbet igyekeznek nyújtani. Ha visszavonulásra kényszerült ebben a helyzetben a keresztyén egyház, akkor legsürgősebb feladatának látszik önmaga és szerepének újra értékelése. Teheti ezt lezárt ajtókat mögött és kírhatja az ajtóra, hogy ami belül lezajlik az 'zártkörű rendezvény', ahol csak megfelelő külső és belső formával lehet megjelenni. Félő, hogy nagyon sokan ebből fakadóan az ajtókat nem fogják fessegetni, hogy bejuthassanak, hiszen a napi életüket teljesen kitölti a munkájuk. S hogy a hétvégét, a szabadidejüket - ha még van -, vagy annak egy részét hol fogják eltölteni az egyelőre nagy kérdés. Szerencsésnek mondható, ha a hétközi programok között ott lehet az egyház által kínált lehetőség is. Nem sértő szándékú kíván lenni ez a megállapítás, hanem a 'kultúrfordulat' eredménye, ami nem túl rózsás jövőt kínál az egyházaknak. Ezt pedig nagyon jól megérezte a GKN / NHK református gyökér, s velük együtt nagyon sokan a RK. Egyházból is Hollandiában. Ebbe a differenciált világba kitűnően beleilleszkedik minden 'fundamentalista és konzervatív' egyháztag, hiszen ezt nem tudja kikerülni és nem élhet Robinson módjára egy lakatlan szigeten, ahol legfeljebb szolgálójának parancsolgathat. Az egy más kérdés, hogy van-e különbség a hétköznapi és vasárnapi emberi alapállás között. Hétköznap maximálisan és a csúcson próbálok maradni a technikai, informatikai ismeretekben, vasárnap pedig bírálom a gyülekezetben azt a társadalmat, aminek mindennapjaiba engem is belesodor és kényszerít ez a kultúrfordulat a maga által létrehozott, differenciált világával.

2. 2. Vallásszociológia - különös tekintettel G. Dekker és mások munkáira

A vallásszociológiai 'öntudat' fejlődése gereformeerd körökben

Mielőtt a XX. századi gereformeerd teológiai tudományon belül a vallásszociológiai tudomány egyik legnagyobb egyénisége Gerard Dekkernek és munkásságának az eredményei a középpontba kerülnek, vessünk egy pillantást a 'szociológiai öntudat' gereformeerd körökben való fejlődésére. Ebben segítségünkre lesz H.C. Stoffels, a Vrije Universiteit vallásszociológusa, G. Dekker utódja.⁴⁶ Azért is érdemes erre a 'szociológiai öntudatosodási folyamatra' odafigyelni, mert ezzel is szeretnénk jelezni, hogy nem a 'jöttem, láttam, győztem' sikeres és gyors teológiai csodafegyvere van előttünk, hanem egy küzdelmes folyamat eredménye az, amikor a vallásszociológia megkaphatja a maga helyét a gyakorlati teológián belül és egyben ennek segítségére lehet.

Amikor Stoffels különös tekintettel a GTT-re (Gereformeerd Theologische Tijdschrift), áttekinti ebben a századik születésnapját üülő egyházi folyóiratban a vallásszociológiával foglalkozó írásokat, akkor ez az áttekintés árulkodhat arról is, hogy milyen súlyú volt a vallásszociológia a gereformeerd köztudatban. Számunkra már ismert a hatvanas években lezajló lényeges folyamatok egyik-másik tényezője, amit nem kerül ki Stoffels sem, hiszen szerinte ebben az időben történik egy olyan fordulat, *Wende*⁴⁷ amiben a gereformeerd teológusok felfedezik azt a világot, amiben élnek. Szeretnék jobban megérteni és megváltoztatni azt. Ehhez pedig a szociológia tudománya, mint a társadalomtudományok egyike rendkívül nagy segítség lehet.

Mire felfigyelnek a teológia művelői arra, hogy milyen segítséget nyújthat a valláspszichológiai mellett a vallásszociológia, addigra már a hatvanas éveket írjuk. Meglepő ebből, hogy ezek szerint a társadalmi kontextus mintha nem jutott volna eléggé szerephez az alapismeretek megszerzése folyamán. Mivel foglalkozik inkább a teológiai tudomány? Nem mással mint legszívesebben exegézissel és dogmatikával, s ha van egy kis szerencsénk, akkor még egyháztörténelemmel is. Vallásszociológiai tradícióról Hollandiában a második világháború előtt nem beszélhetünk. Igaz ugyan, hogy voltak egyetemi katedrák, ahol szociológusok dolgoztak, de ők legfeljebb az „érdeklődés” szintjére jutottak, ha a vallásról volt szó olyan összefüggésben, mint vallás és bűntény.

A Nederlandse Hervormde Kerk valamivel gyorsabban reagált a körülötte zajló eseményekre, mint a GKN, legalábbis a vallásszociológiát illetően. Leidenben a Teológiai Fakultáson 1946-ban nevezik ki az első (rendkívüli)tanszékvezető professzort az egyházi szociológia tanulmányozására. Gereformeerd körökben 1954-ben sikerül felállítani a Gereformeerd Sociologische Instituut nevű tudományos csoportot, ami ettől kezdve egyházszociológiai kutatásokat is végez R. van Dijk vezetésével. Nála doktorál 1955-ben egy lelkész, aki a szociológia és a gereformeerd teológia kapcsolatát keresi. Itt jelenik meg az egyik lehetséges válasz is: a mai lelkész a társadalmi problémák magyarázatára választ találhat a szociológia segítségével.

A hatvanas évek egészen sajtóságtól való változásai a vallásszociológia előtt is megnyitja majd a lehetőségek útját. Stoffels elemzése szerint ez az évtized jellegzetes vonásokat hordoz: megjelenik Kennedy, mint a politika nagy elánnal munkába álló friss ereje, megszólal M. Luther King, az emberi szabadságjogok előharcosa, s ebben az évtizedben ül össze a II. Vatikáni Zsinat.

S miközben ezek a változások a mindennapok nagy színterén lejátszódnak, aközben megszületnek, sőt egyre jobban szerephez és térhez jutnak azok, akik sok esetben már egészen másként szemlélik magát a gereformeerd világot is. Fontos Stoffelsnek az a megjegyzése, miszerint a teológiai gondolkodásban bekövetkezett változást nemcsak a 'kihalásos' módszer hozza magával, hanem voltak olyan pozícióban lévő neves gereformeerd teológusok, akik pl.

⁴⁶ Theologie op de drempel van 2000. Jubileumnummer 99/3-4 . Kok 1999, 314-326.

⁴⁷ U. o. 314.

a GTT. szerkesztését időben előkészítve átadták egy új nemzedéknek. Lehet, hogy az ő ráérzésük - itt gondolok pl. R. Schippersre, a Vrije Universiteit professzorára -, bölcs előre látásuk utólag nagy köszönetet válthatott ki az utódokból.

A társadalmi változások kapcsán ezek a 'helyzetbe' (sokszor nehéz helyzetbe) hozott teológusok már ráébrednek arra, hogy a gereformeerd világ más emberekből áll, mint egy fél évszázaddal korábban. Lassan a 'kleine luiden' lehet hogy kicsúsznak a látószögéből és egy egészen más társadalmi réteg kerül a középpontba? Vagy éppen egészen más kérdésekre kell sokkal jobban koncentrálni? Ezek a folyamatok vezetnek a teológusokat arra a felismerésre is, hogy szinte kétfelkezésként állnak ebben a világban, hiába a kitűnő teológiai ismeret, miközben a mindennapi élet óriáslépésekkel megy tovább. Olyan területen mozognak a lelkészek - gyakran igehirdetésükben is -, ami mintha nem a mai világ lenne. Mintha felszólításként hangzana: Kapcsolódj bele a modern élet érzésvilágába, tanulj hogy jobban megérthesd a mai társadalmat. Teológusok szájából szólnak meg olyan fogalmak, mint struktúra (H. Berkhof), vagy tovább menve: a gyülekezet missziói struktúrája (J.C. Hoekendijk), aminek folytatásaként hangzik a szemrehányó megjegyzés a gereformeerd lelkészek éves összejövetelén: a szociológusok mintha az ajtókon kívülre kerültek volna, teljesen jogtalanul.⁴⁸ Olyan fogalmak járnak körbe mostantól, mint 'szekularizált társadalom', 'komplex és pluralista társadalom', 'urbanizált társadalom', 'struktúraváltozás és a prédikáció funkció vesztese'. Szinte kikövetelik a teológusok a 'mindennapok nehéz kihívásaiban' való helytálláshoz azt a képzést, amelyek nem teológiai tudományok, de ezeknek tudományos eredményei segítik a hatékonyabb munkát. A teológus „... ráutalt a társadalomtudományok ismeretére, ha társadalomról van szó. ... Hogyan mondhatna akár egy értelmes szót is etikai kérdésekben a társadalom számára, ha először nem hallgatott a szociológus elemzéseire” - vélekedik a hatvanas évek végén Kuitert.⁴⁹

Ekkor jelenik meg J. Firet, a VU gyakorlati tanszékének professzora azzal a kezdeményezéssel, hogy 1970-ben felállítja az Instituut voor Praktische Theologie (IPT)-t. Ennek munkájához hívja segítségül a szociológiát, azok jeles művelőit G. Dekker (1970) és J. Hendriks (1973) személyében. Feladatuk lesz a gyülekezeti struktúráról és az egyház funkcionalitásáról empirikus felméréseket, kutatásokat végezni és azt közzé tenni. Megfogalmazódik és megjelenítődik a régóta várt, az ember és a körülötte lévő társadalom viszonyából születő igényre a válasz, miszerint a keresztyén identitás kontinuitása nem egy objektív és végleges adottság, hanem egy folyamatos kölcsönhatás a megélt hit (tradíció) és a körülöttünk lévő kultúra (kontextus) között.⁵⁰ A két fent megnevezett szociológus megtette, amit megtehetett, szinte kitörölhetetlen munkát végeztek a gereformeerd egyházi életért úgy, mint szociológusok, úgy mint látásokkal bírók a jövőt illetően, akár a gyülekezetépítés vagy az egyéni és közös hitmegélés terén. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ez a két ember mennyire összenőtt a VU gyakorlati teológiai tanszékének munkájával, a két egymást követő tanszékvezetővel, először is J. Firet majd G. Heitink személyével. Még Firet idejében, az ő vezetése alatt folytak az előadások a teológusok számára általános és vallásszociológiáról. 1980 az a nagy pillanat a vallásszociológia számára, amikor önálló tanszékot kap a Vrije Universiteit teológiai karán, G. Dekker vezetésével.

A fent leírtak alapján érezzük, hogy egyre jobban sikerült felébreszteni az egyházért - s a társadalomért is - felelős emberek öntudatát, mert a szociológiai kutatások meghozták eredményüket.

⁴⁸ U. o. 320.

⁴⁹ U. o. 322.

⁵⁰ Handboek godsdienst in Nederland (red. H. Schaeffer).(Deel II.) F. de Lange, Godsdienst en Kerk in de samenleving, Amersfoort 1992, 219.

A következőkben lássuk a *vallásszociológiai kutatások eredményeit és azok várható következményeit* G. Dekker munkái alapján.⁵¹ Az idézett kutatások és elemzések több oldalról is megvilágítják a huszadik század második felének holland társdalmát és annak egyházhoz való viszonyát. Ezen belül pedig speciálisan a gereformeerde réteg helyzetét. Tekintettel arra, hogy a két szóban forgó munka bizonyos területeken átfedik egymást, ezért egy olyan ‘csokrot’ próbáljunk kézbe venni, ami reménység szerint minden olyan színt visszaad, amivel a valóságban találkozhatunk

Hogyan változik és hogy néz ki külsőleg a holland társadalom? Szembe kell nézni ennek megválaszolása kapcsán azzal, hogy a társadalom változásai valóban szerephez jutnak-e és befolyásolják-e az egyházban és a vallási életben lejátszódó folyamatokat? Ennek megválaszolásához a vallásszociológia egyik legnagyobb tekintélyét, Peter Bergert idézi Dekker. Berger szerint az egyházi életben és az emberek vallásosságában bekövetkező változásokat nem lehet szemlélni önmagukban, hanem csak abban a specifikus infrastruktúrában, amit a modern társadalom magával hoz. Sőt, minden túlzó erőltetés nélkül még azt is megkockáztathatjuk, hogy a gazdasági mutatók és tőkeváltozások alapján jobban meg tudjuk jósolni a vallás és annak szavahihetőségének folyamatát (netán válságát), mint a szellemtörténet és a társadalmi összefüggések adott tényeinek tanulmányozása alapján (De stille revolutie, 21.o.).

Mi jellemzi az 1950-1990 közötti korszakban a holland lakosság összetételét és fejlődését? Egyrészt az, hogy megjelenik az elöregedés. A családok nemcsak kisebbek lesznek - megjelenik a modern családtervezés minden technikai adottságával -, de jelentkezik a tudatos gyermektelenség vállalása is. Az évszázad/ezredváltozásra már előre vetítődik egy negatív tendencia is, a fogyás. Ugyanakkor Hollandia egy túlsúfolt ország lesz. Nemcsak a gazdasági fejlődés okozta expanzió van a háttérben. Egyre több házat kell építeni, a szaporodó válások, a külön önálló életet folytató családok miatt. Pozitívumként kell értékelni a következő megállapítást: a lakosság egyre egészségesebb és hosszabb életű lesz. Ugyanakkor Hollandia egy plurális országgá válik, a megjelenő és ott élő etnikai csoportok nem hagynak semmilyen folyamatot érintetlenül.

Mi jellemzi a szociális és gazdasági élet változásait? A fejlődés azt is magában hordozza, hogy bizonyos területek ‘elnéptelenednek’, így részben a mezőgazdaság, míg más területek tömeges munkalehetőséggé válnak, így a hivatalnoki (ki)szolgáló réteg megerősödik. Növekszik a mobilitás, akár szociális téren is, ami egyben a különbözőségeket is hivatott csökkenteni, legalábbis a külső megjelenési formát illetően. Ugyanakkor ez a sok esetben pozitívnak tűnő változás nem tudja elfedni azt a kényelmetlen tényt, hogy a szociális különbség gazdag és szegény között jelentősen növekszik. Óriási különbségek jelentkeznek a különböző rétegek élet lehetőségei között.⁵² Pozitívumként kell viszont mindenképpen

⁵¹ G. Dekker, De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990, Kok 1992. Valamint: G. Dekker, Als het getij verloopt... Opstellen over godsdienst en kerk, Ten Have 1995.

⁵² A hetvenes évek végén tájékoztatott a kampeni teológiai igazgatója, Veenendaal úr arról, hogy a holland társadalomban a gazdag és szegény közötti különbség (javadalom arány) körülbelül egy a tízhez. Ez az arány bizony már csak a múlté. Gazdasági erősödés és ugyanakkor növekvő különbségek, amit csak tetőzhet a munkanélküliségi mutató. Itt jegyzem meg, hogy e dolgozat készítése közben, 2000-ben a holland gazdaság eddig soha nem látott növekedéssel ‘küszködik’, ami a gazdaság számára bizonyos pozitívumokkal is jár.

értékelni azt, hogy a tanulási lehetőség messzemenő változást hozott, egy tanultabb és a társadalom kultúráját illetően nem lényegtelen, hogy műveltebb réteg van kialakulóban.

Hogyan változnak a politikai és társadalmi viszonyok? Erről röviden csak annyit érdemes itt megjegyezni, hogy fogyóban vannak és lassan felszívódnak azok a szervezetek, amelyek valamelyik vallási, felekezeti csoportosuláshoz kötődtek. Az ún. 'de- konfesszionalizálódás', azaz nem a vallási háttér lesz az egyedüli alap, ami miatt az ember egy szervezethez, párthoz vagy akár iskolához is kötődni fog. Ez a változás nem valamilyen kényszerből alakul és fejlődik tovább, hanem a maga természetességében alakulnak így a dolgok.

Milyen nézeteket és értékeket hordoz ez a társadalom magában? Nagyon nehéz lenne egy szóval vagy kifejezéssel ezt visszaadni. Dekker szerint sokkal jobb, ha felsorolunk néhány jellemző fogalmat, ami a kérdésre részben választ is ad. Így nevezhető a mai kor - messze másként, mint az ötvenes években: masszatársadalomnak, fogyasztótársadalomnak, gondoskodó társadalomnak, individualista és ugyanakkor anonim társadalomnak, nyitott és információ-társadalomnak, posztindusztriális és posztmodern társadalomnak.

Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a jogok és a szabadság értelmezéséről, különösen a politika területén. Lezajlik egy fundamentális demokratizálódás, az a társadalom, amelyikben a tekintélynek szerepe lenne, az elmúlt. Olyan társadalmat épít az ember, amelyikben nem neki mondják meg, hogy mit tegyen, hanem ő mondja meg mit akar. Míg 1950 körül az a jelszó hangozhatott: a 'tekintély az tekintély', később ez megváltozott arra, hogy: 'a ti jogrendetek nem a miénk' (De stille revolutie, 27.o.).

A demokratizálódási folyamat mellett fontos a társadalmi értékek szempontjából az egyenlőségre való törekvés. Ebben nemcsak a politikai és gazdasági egyenlőség, hanem a házasság, a kapcsolatok és az élet feletti rendelkezés joga is nagy súllyal bír. Igaz, ebben a forradalmian erős egyenlőség keresésben a szociológiai felmérések szerint a hetvenes években stagnálás állt be, megjelent egy konzervatív, visszafogó erő, amit akár restaurációnak is nevezhetnénk! (29.o.)

Sokkal érdekesebb megfigyelni a férfi - nő viszonyban zajló egyenlőségre törekvést. Míg 1950-ben arról hallunk, hogy világos erővonalak húzódnak férfi és nő között. A két szélső szerep és pólus jó, ha stabil, ami pedig közte megjelenik az nem kívánatos. Ez az alapállás 1990-re már csak a múlté.

Ugyancsak a múlté a házasságról és családról vallott eddigi nézet. Válás és különböző együttélési formák egészen természetes velejárói lettek a mindennapoknak.

Ezen belül pedig az élethez és az afeletti önrendelkezéshez, valamint a saját kibontakozáshoz való jog már az individualista és szubjektív társadalom árulkodó jele. Mindenki a maga adottságának és életlehetőségének tudatában küzd a saját kibontakozásáért. Érdekes megfigyelni a homoszexualitás, az abortusz és az eutanázia területére vonatkozó rendkívül lényeges, sok vihart keverő, s az idő menetében a viharok elcsendesülését hozó vitákat, amik gyakran azt is magában hordozzák, hogy ezek a dolgok az élet természetességéhez tartoznak előbb vagy utóbb.

A holland társadalom külső és belső, forma és érték változásának rövid áttekintése után nézzük *hogyan hat ez így első pillantásra a holland vallásos és egyházi életre?* Dekker elemzéséhez két időpont szolgáltat kiindulópontot. Míg 1947-ben (kb. 10 millió lakosból) a népszámlálás adatai alapján 17 % volt az, aki nem vallotta magát semmilyen egyházhoz sem kötődőnek, addig 1988-ban (kb. 15 millió lakosból) ugyanígy a népszámlálási adatok alapján 52 % nem kötődött semmilyen egyházi közösséghez. A vesztesek elsősorban a nagyobb történelmi egyházak voltak, így a RK, az NHK és GKN. Ugyanakkor a kisebb és új vallási

közösségek tagjainak száma növekszik: 1990-ben a 430.000 mohamedán, a 80.000 hindu és buddhista a holland lakosság 3,5 %-át tette ki.

Ismert persze ezekből az elemzésekből az is, hogy az egyháztól való távolságtartás nem egyenlő a vallásosság megszűnésével. Ezért nem lehetetlen, hogy a történelmi egyháztól távol kerülő emberek egyik vagy másik vallási csoportosulásnál, vagy önmaguk egyszemélyes vallásgyakorlásánál horgonyoznak le.

Tovább nem szükséges a dekkeri elemzés részleteit ebben az összefüggéssorban követni, ami eddig egy általános helyzetképet adott. Ugyanakkor azért is jó ezzel óvatosan bánni, mert a már eddig elhangzottak is fárasztó olvasmánnyá válhatnak azok számára, akik bizonyos távolságtartással szemlélik a holland társadalmi és egyházi változásokat. Egyébként nem szívesen mondtam volna le ennek bemutatásáról a számok tükrében sem, mert ez egyrészt nélkülözhetetlen ahhoz, hogy milyen szemüvegen keresztül nézzük a holland egyházi világ valóságát - legyen az sokak számára még oly 'kiábrándítóan meglepő' is -, másrészt figyeljük a folytatást, az okok lehetséges megnevezését és a megoldáskeresést is ebben a helyzetben.

Egy bizonyos, mégpedig ha az általános helyzetet az egyház és a vallásgyakorlat szempontjából nézzük, hogy a kialakult helyzetet gyakran a szekularizáció fogalmával próbálják megvilágítani. Erre a fogalomra itt most hadd ne térjünk ki részletesen. Egyelőre elégedjünk meg azzal, amit az eddigiek összefüggéséből a *szekularizációról elmondhatunk, ahogy az megjelenik*:

- Szekularizáció, mint az emberi vallásosság csökkenése. Az egyházi és egyéni hitélet gyengülése, kisebb jelentőség tulajdonítható a vallási nézeteknek.
- Szekularizáció, mint a vallás hatósugarának csökkenése. Azaz egyre több területen elveszti a vallás, az egyház a maga befolyását és végül szinte visszaszorul a személyes emberi világba.
- Szekularizáció, mint amiben a vallás igazodik. Mégpedig tartalmilag ahhoz a világhoz, amelyik állandó változásban van és amelyik egy állandó szekuláris tudatot és életet termel ki önmagából. (38. o.)

Mit szól mindezekhez a Gereformeerde Kerken in Nederland? Dekker a problémát mint egészet látja. A felmérései, kutatásai és tapasztalatai alapján egyrészt rákérdez a *probléma valós nagyságára*:

(1) Vajon nem a Prédikátor gondolatait idézi-e az a gereformeerd hangulat (más történelmi egyházakkal együtt) ebben a helyzetben, miszerint a régi idők jobbak voltak, mint a mostaniak? Ugyanakkor a változásokat, mint hanyatlás és bukás lehet csak értékelni?

A változások önmagukban nem lehetnek problémák, hiszen ebben szinte újrafogalmazódik a XIX-XX. fordulóján megfogalmazott kuyperi gondolat (mint a GKN alapítójának szava): a gereformeerd teológiát fel kell ébreszteni, bele kell illeszteni a kor emberi gondolkodásába. Ugyanez motiválja a 'modern' gereformeerdeket is az általunk vizsgált időszakban.

(2) Ugyanakkor rámutat Dekker arra, hogy a *változások mikor jelenthetnek igazán problémát*: Abban az esetben, ha az egyház identitása veszendőbe megy.

Ez azonban egyelőre nem jelenthet problémát, hiszen a GKN mindig arra törekedett, hogy minden körülmények között felismerhető maradjon a gereformeerd identitás. Igaz, a kétségbeesettek és aggódók pont ez utóbbi hiányáról panaszkodnak.

A probléma lényege mégis csak ez marad. Ahogyan a szekularizáció megfogalmazásánál szóba került: igazodni vagy ellenállni a környezet szorításának. Mindkettőről mondhatunk pozitívumokat és negatívumokat. Az első esetben megmarad a társadalommal való kapcsolat, de elveszhet az identitás. A második esetben mindez fordítva érvényesülhet. Valójában a holland társadalom és egyházak kapcsolatában a huszadik század második felében mindkét lehetőség benne van. A gereformeerd 'aggódók' számára a kérdés inkább ott csúcsosodik ki:

vajon nem történik-e eltolódás az ellenállásból az igazodás felé. Azaz: sikerül-e a mostani idők valóságában ott maradni a mindennapi emberi gondolkodásban, ahogyan azt Kuyper száz évvel korábban célként tűzte ki? Vagy tényleg itt maradunk ebben a világban, de ez nem megy veszteségek nélkül.

Sőt, hovatovább ennek következtében nem szekularizálódik-e maga az egyház is?

Ahhoz, hogy erre válaszolni tudjunk, először azzal kell szembenéznünk, milyenek is vagyunk? Ebben az alapos önvizsgálódásban és önelemzésben Dekker figyelembe veszi a klasszikus szociológia alap axiómáit. E szerint az egyházat úgy is tekinthetjük, mint a vallásos életnek megfelelő formában helyet adó szervezet. Amikor az egyház szervezett formában - mint institút - összefogja a vallásosságot, akkor abban három nívót vagy aspektust különböztethetünk meg: a vallásos gyakorlat/vagy kultusz - a tan/vagy elgondolások - és az organizáció szempontjait (99.o.).

A következőkben kezdjük a sorrendet hátulról és nézzük először részletesen milyen is ez az organizáció és annak változása a GKN-ben? Vizsgálódásunkban ez lesz a hangsúlyos.

A mindennapi élet és világ a maga megjelenési formáiban közli azt, hogy valójában milyen is az. Ebben az állandóan változó helyzetben mit lát az ember tényszerűen az egyház külső megjelenési formáját illetően? Pár oldallal korábban szóba került ez, mint egy általános folyamat, inkább a történelmi egyházak egészére kivetítve. Ezt mindenképpen, mintegy alapadottságot kezeli Dekker. Ennek hatását nem kerüli el a GKN sem. Mint korábban már utalás történt erre, a GKN tagjainak száma 1965-ig egy erőteljes növekedést mutatott. Viszont ettől kezdődően már csak a fogyás, létszám csökkenés fájdalmas és szorító valósága bukkan fel rendszeresen. Mitől van ez a fordulat? Hogyan lesz egy erőteljes növekedésből egy viszonylag erőteljes fogyás? Ennek megválaszolásához Dekker segítségül hívja egyrészt az amerikai szociológust, M. Kellyt (Why conservative Churches are Growing?), valamint K.A. Schipperst, a gyülekezetépítés egyik legnagyobb holland alakját (Waarom konservatieve kerken groeien?).⁵³

Az amerikai elemzésből kiderül, s ez összevethető a holland valósággal is, hogy az 'ökumenikus' hajlandóságot tanúsító egyházak fogynak, miközben a 'konzervatív' egyházi közösségek erősödnek. Vajon ez csak tanbeli kérdés, vagy a fentiek alapján az 'igazodás a mai világhoz' szekuláris problémája lenne? Az elemzés kimutatja, hogy a növekedés egyrészt következik a nagyobb születési arányból a konzervatív egyházak tagjainál, valamint abból a fegyelmezési formából, ahogyan a konzervatív egyházak tagjaikat megtartják. Konzervatív egyházak is veszítenek tagokat, de a születési arányok ezt többnyire kompenzálják.

A létszámot illetően lehet okot találni a gereformeerd aggályok mögött. Mindez akkor történik, amikor a külső megjelenési formájában a gereformeerd egyház szervezeti működésében tökéletesedik. Az országot behálózó gereformeerd egyházi szervezet a vizsgált időszakban három ponton mutat növekvő tendenciát. Ebbe beletartozik a *professzionalizálódás*: az önkéntesek helyett fizetett és szakértő alkalmazottak, az egyes emberi igényeknek és gyülekezeti elvárásoknak megfelelő lelkesítő specializálódás. A *centralizálódás*, ami egyben a Zsinat (Generale Synode) szerepét és jelentőségét erősíti. Valamint a *bürokratizálódás*, ami valójában az előbbi két változási folyamat eredménye is.

Mit lát a helyi gyülekezet mindennapi életében, mint változást az, aki marad vagy az, aki a változások miatt esetleg elmegy? Dekker a vizsgálódásában négy szempontot vesz górcső alá:

⁵³ De stille revolutie, 231. Lábjegyzet 80.

a gyülekezet struktúráját, az egyházi tisztségek szerepét és jelentőségét, a nők lehetőségeit a gyülekezeti életben, valamint az egyházfegyelmet. Ezekről röviden a következők mondhatók el:

- A gyülekezeti struktúra ötven év alatt a specializálódó és funkcionális irányba változik. Ebben az átalakításban fontos impulzusokat ad az általunk már említett két jelentés (I.1.4. Kerk in perspectief és a Gemeente in perspectief). Ezek szerint: a gyülekezet nyitott a társadalom kihívásaira, illetve a gyülekezet hordozza az egyház-lét minden lényeges elemét ebben a világban, amiért mindenki felelős a gyülekezet tagjai közül;
- Az egyházi tisztségek esetében az alá és fölé rendeltség megszűnik, a tisztségviselők és az átlag gyülekezeti tag közötti különbség kevésbé lesz lényeges. Egyházi pozíciók betöltése már nemcsak egyedüli tisztségviselői privilégium. Lefordítva, egyszerűen ez azt is jelenti, hogy a gazdasági bizottság élén nem a lelkész, hanem egy közgazdász áll;
- A nők lehetőségeit (emancipációját egyházi téren) illetően még azt látjuk, hogy 1950-ben aktív női résztvevője nem lehetett az egyházi életnek. Egyházi tisztségekre választási jogot is csak nagy nehezen engedélyezett a Zsinat, s a teljes jogú egyháztagság, tisztségekre való jelölés, lelkészi szolgálat betöltése a nők számára csak 1969-ben (!) lett megerősítve a Zsinat által;
- Az egyházfegyelmet illetően pedig elmondható, hogy a vizsgált időszak végére egyházfegyelmi okok miatt a gyülekezetből kizártak, vagy az úrvacsorától eltiltottak száma a nullára redukálódott. Érdeemes megjegyezni az ezerkilencszázhatvanas évek egyik zsinati megállapítását: az egyházfegyelem a gyülekezeti tagok bosszantó közömbössége miatt nem gyakorolható sem a tisztséget betöltő, sem az átlagos gyülekezeti tag személyét illetően.

A külső megjelenési formát tényszerűen ugyan első hallásra direkt nem, de indirekt módon mégis befolyásolja *az egyházzal vallott felfogásbeli változás*. Ugyancsak egy négyességre lehet itt is utalni:

- Az egyház változ(tat)hatóságának tudomásul vétele, ami nyilván ütközik a korábbi felfogással, hogy az egyház mint szervezet bibliai alapokon nyugvó és megváltozhatatlan tény. Azaz: a jól begyakorolt formák megszűnhetnek és helyettük újabbak lesznek életképesebbek;
- A társadalomban lejátszódó demokratizálódási folyamat a mindennapi élet minden szektorát érinti, amelyből nem maradhat ki és nem is tud kimaradni az egyház;
- A legutóbbi gereformeerd egyházon belüli szakadás 1944-ben volt, ami nem jelenti azt, hogy azóta mindenki egyformán gondolkodik. Egy olyan világban, ahol a demokrácia teret nyert, amelyben az egyéni gondolkodás és egyházi csoportok gondolatait meg kell hallani, a megoldás nem vezethet a további osztódás felé, hanem egy erős belső pluralitást kell tudomásul vennünk;
- Egy olyan egyházban, ahol a vélemények nagyon sokszínűek, ahol az egyházhoz tartozás határai nagyon porózussá válnak, ott egyre nagyobb nyitottságra van szükség. Erre példa a nyolcvanas évek kérdése: mit tegyünk a meg nem keresztelt gyermekekkel, ha azokat mégis magunk közé akarjuk számlálni?

Ez a négy tendencia felerősíti egymást és Gereformeerd egyházi körökben mérve szinte forradalmi változást jelentettek az egyházzal vallott felfogást illetően.

Mint a vallásos megtapasztalást szervezeten összefogó egyházban nézzük a következő aspektust: a tan / a vallásos elgondolások formáit és annak változásait a GKN-ben.

Ezen szempont vizsgálatánál utalok az I.1.1.-ben az egyház hitvallásával kapcsolatban elmondottakra. Ennek első rendű szempontja az Szentírás tekintélye volt. Gondoljunk itt a Velünk az Isten (God met ons) jelentésre. A változásokat nehézségeivel és örömeivel együtt

éli meg ezen a téren a GKN. A Biblia egy 'emberibb' könyv lett, nemcsak eredetét, de hatását illetően is a Gereformeerd Egyházban. Ez a könyv nem tartalmaz objektív, 'kívülről' jövő és mindig érvényes igazságokat és irányvonalakat, amit az embereknek csak elfogadni lehet és önmagukat annak alávetni. Az igazság csak egy nagyon szoros kapcsolatban, az ember (subjekt) és Isten Igéje (object) közötti relációban nyilvánkozik ki. Azaz: az Isten igazsága nem érvényesül az ember igyekezete és jelenléte nélkül. Ez lett, mint már jeleztük is a 'relacionális igazságfogalom'. Szinte elképzelhetetlen, hogy ez ne jelentse a mindennapi emberi élet és hitélet berendezkedése számára a bibliai üzenet fontosságának csökkenését. Az egyházon és hiten kívül megszerzett tapasztalatok is szerephez jutnak.

Már korábban ugyancsak szóltunk arról és ehhez a szemponthoz tartozik Wiersinga kérdésfelvetése a kiengesztelődést illetően, valamint egy presbiter által felvetett probléma az egyik holland hitvallásban (Dortse Leerregels) megfogalmazottakat illetően, ami a kiválasztásra vonatkozik. Valójában mindkét eset 'tolerált' tényezővé vált anélkül, hogy akár a hitvalláson, akár a bibliai üzeneten változtathattak volna a zsinati küldöttek.

Egyéni színe a tankérdés változásának az egyház és az állam(hatalom) közötti viszony megfogalmazása a Nederlandse Geloofsbelijdenisben. (Az egyéni szín alatt azt értem, hogy mi Magyarországon az ilyen viszonyulásokat már régen elfelejtettük.) A felsőbbség kötelessége az egyház lehetőségeinek garantálása. Összességében a szövegben történt változást már 1905-ben 'eszközölte' a GKN, majd 1959-ben történt erre kísérlet úgy, hogy „egyre világosabbá vált: a régi hitvallásos szövegek megváltoztatására egyre kisebb a hajlam”(109.o.). Valójában ez azt is jelentheti, hogy bizonyos hitvallási szövegek ugyan nem lesznek törölve, de a hatásuk erejét veszíti.⁵⁴

S hogy mennyire érzékeny az ember a szavakra és kifejezésekre, azt a tan és vallásos elgondolások tekintetében ugyancsak jelzi a Zsinatnak címzett kérés (1969): változtassa meg a Heidelbergi Káté 80. kérdésének és feleletének szövegét a „mise nem más, mint megtagadása Jézus Krisztus egyetlenegy áldozatának és szenvedésének, és kárhuzatos bálványimádás”. A kérést benyújtók ezt nyilvánvaló sértésnek és oka veszettnek érezték a RK Egyházzal szemben. A megoldás itt sem lett más, mint maradt a Heidelbergi Káté. szövege, de akinek emiatt a hitvallás elfogadásával kapcsolatban nehézségei lennének, annak egy külön bizottság dolgozzon ki megoldásokat.

Ebből is látható, hogy a GKN-ben az idők folyamán egyre több nehézséget okozott a három hivatalos hitvallás elfogadása.⁵⁵ Korábban (I.1.1.) már említettem a G.C. Berkouwer és H.N. Ridderbos által készített 'Proeve'-t, ami egy konszenzust kereső próbálkozás volt új hitvallás megfogalmazására. Ennek esetleges elfogadása (bár hivatalos hitvallásként soha nem funkcionált) és funkciója nem törölte a másik három értékét. Ebből arra lehet következtetni, hogy a hitvallások megújítása érdekében tett minden kísérlet eredménytelenül zárult. Legfeljebb nyelvészetiileg lettek ezek korrigálva. Ennyit a hitvallások tartalmáról.

Röviden szóljunk még a hitvallásokhoz való kötődésről. Ismert, hogy a GKN különbséget tesz megkeresztelt és hitvallást tett gyülekezeti tagok között. Mi változott ennek megítélésében? Egyrészt az, hogy a hitvallások szerepe a hitvallástétel 'liturgiájában' a nullára redukálódik.

⁵⁴ Meg kell megjegyezniem itt a hitvallásokkal kapcsolatosan, hogy a kisebb létszámú, 'konzervatívabb' egyházi csoportosulások, akiknek képviselői ma is jelen vannak a holland törvényhozásban - SGP, GPV- milyen életteret kaptak a magyar politikai változások után, mennyire 'egymáshoz tapadtak' a konzervatív egyházi erők mindkét oldalról. Ezek a holland parlamenti pártok komolyan veszik egyházi hitvallásaik szövegét. Elsevier, (1994 -3-5.) 14.

⁵⁵ Ezek a Heidelbergi Káté, a Dortse Leerregels és a Nederlandse Geloofbelijdenis.

Másrészt az, hogy az úrvacsora vétele már nem kötődik az előzetes hitvallástételhez. Továbbá az, hogy 1987 óta rendkívüli esetekben a hitvallás tétel megtörténhet csak a presbitérium jelenlétében is. Ebből nem lehet más következtetést levonni, mint azt, hogy a hitvallások és a hitvallás tétel egyre lényegtelenebbé válik az egyház életében (118. o).

Mint a vallásos megtapasztalást szervezeten összefogó egyházban nézzük a harmadik, utolsó aspektust a vallásos gyakorlat / vagy kultusz tekintetében. Ennek változásait nem vizsgálom annyira részleteiben, mint a fenti két aspektust.

A GKN vallásos gyakorlatát / kultuszát tekintve az istentisztelet szinte magától értetődően az érdeklődés középpontjában van és marad még egyelőre. Ez egyben jelzi azt a felfogást is, hogy az egyház legjellemzőbb szervezett, közösségi (később vizsgáljuk majd mint egyéni) megtapasztalási formája az istentisztelet, ezen belül a sákramentumok szerepe.

A változásokban egyre szembetűnőbb, hogy elmaradnak a GKN-ben a vasárnap délutáni katekizmusról szóló tanítások. Sok helyen a délutáni istentisztelet léte, mint 'kötelező' megszűnik. Maga az istentisztelet is rövidebb lesz a rövidebbé váló prédikációk miatt. Egyre nagyobb figyelmet szentelnek a liturgiára, abban a gyerekek helyére, miközben a liturgiából lassanként kimarad a Tízparancsolat minden vasárnap délelőtt való felolvasása. Sok esetben megjelenik a liturgikus év színe a lelkész által (esetlegesen, egyéni ízlés szerint) viselt tógán is.

Tanulságos szemügyre venni az istentisztelet látogatottságában beállt változásokat is. 1954-ben a GKN-ben a tagok 54 %-a délelőtt, míg 49 % délután is részt vett az istentiszteleten. 1987-ben ezek az arányok a következőképpen alakulnak: 38 % és 13 %. Itt érdemes megjegyezni, hogy a nagyvárosok, Hollandia nyugati része az élenjáró ebben a fogyásban.

A sákramentumok tekintetében a keresztség csökken az egyháztagok között és a nyolcvanas években megjelenik a 'bemutatás' fogalma, amikor a keresztség elmarad, helyette a gyülekezet imádkozik a gyermekért.

Az úrvacsora sákramentumának gyakorlatában látható lesz, hogy elmarad az úrvacsorára előkészítő, azt megelőző vasárnapi alkalom, megszűnik annak észrevételezése, hogy ki vehet részt az úrvacsorában és ki nem. Természetes ebben a folyamatban, hogy a leglényegesebb fordulatok között tartjuk számon a gyermekek úrvacsorában való részvételi lehetőségét. Valamint azt, hogy az úrvacsora karakterében a bűnbocsánat és az értünk meghalt Krisztus áldozathozatala helyett az egymással való közösség kap nagyobb szerepet.

Az istentisztelet mellett az egyház második vallásos tevékenységként említhetjük a (felkészítő) tanítást, a képzést. Itt elsősorban a hitvallástételre való előkészítésre gondolunk. Ennek egészen magától értetődő szerepe van az ötvenes években, ami a századforduló környékén már egészen negatívba hajló képet mutat. Érdekes ebben az, hogy a 'tanítandó' anyagból kimaradnak a hitvallások. Megjelenik a nagy jelentőségűvé váló 'házi- katechézis', amikor is a gyülekezet tagjait vonják be az előkészítő folyamatokba.

Fontos szerep jutott ezen a kategórián belül az egyesületeknek. Ezek szinte minden területet lefednek: az ifjúsági egyesülettől a nőszövetségen és férfiszövetségen át jelen van a GKN-ben az egyesületi forma. Mi változott ebben? A szervezet megmaradt, legfeljebb tagjai fogytak meg erősen, miközben az egyesületekben az életkor magasabbá vált.

Ugyanakkor nem kell elfelejtenünk, hogy a régi formák mellett megjelentek újak is, inkább kisebb, gyakran szinte 'utca körökre' bontott. Ez azt jelezi, hogy a 'tömegjelenetek' kisebb közösségek felé tolnak el és bontódnak le. Megjelenik országos szinten egy irányító és a képzést segítő központ.

A pasztoráció, lelkipozítás gyakorlata ugyancsak, mint harmadik tényező oda tartozik a vallás, a kultusz gyakorlatához. Ennek menetében a változás ugyancsak nyilvánvaló. Az

ötvenes években még a presbiterek és a lelkész feladata volt a gyülekezeti tagok évenként legalább egyszeri meglátogatása. Akkor ez nagyon is karakterisztikus a GKN-ben. Sőt, voltak helyek és presbiterek, akik úrvacsora vétel előtt és után is meglátogatták a rájuk bízottakat. A családot látogató presbiter feladata egyértelmű volt: felügyelni a kegyességi életet a közös Ige olvasás, az imádság tekintetében, az egyházfegyelem gyakorlása, a gyermekek vallásos nevelése (meg kell jegyeznem, hogy a mai ötven év feletti gereformeerd generációból többen 'hátborzongatónak és félelmetesnek' tartották ezt a 'pasztorális' gyakorlatot). Be kellett azonban látni, hogy az embereknek, így a tisztségviselőknek az élete is átrendeződött, kevesebb idejük maradt vagy nem igazán akartak részt venni ilyen típusú 'találkozásokban'. Megjelennek más formák, amiken keresztül a gyülekezet megtalálhatja a módját a tagjaival való kapcsolat tartásnak, feltéve ha arra van még igény a gyülekezet rétegeiben. Erről a tapasztalatok nem igazán egységesek.

Ugyanakkor a korábban már megfogalmazott specializálódás iránti igény (I.1.2) jelzi, hogy a pasztoráció nem maradt el, de más módon érinti a gyülekezet tagjait. Megalakulhatnak különböző csoportok, azonos problémákkal küzdő gyülekezeti tagok számára (pl. a gyász feldolgozásához), lehetőség nyílik szinte országos szervezeti szintek segítségével aktív gyülekezeti tagok pasztorációba való bevonására. A lelkigondozás ezek után már nem a korábbi 'gyülekezet egyben tartását' szolgálja, hanem sokkal inkább a szubjektív igényre figyelve működik.

A diakónia jelenléte, mint negyedik elem az egyház egyik fontos jellemzője, mely által az egyház cselekvően megjelenik ebben a világban. Ezen belül lényeges és alapvető változást jelentett a GKN-ben, hogy a diakóniáért felelős gyülekezeti tag egyenrangú féllé vált (lásd korábban a törekvéseket erre társadalmi és egyházi szinten is). Azaz a diakóniáért felelős személy nemcsak végrehatója lett a presbiterek és a lelkész által meghatározott tennivalóknak, hanem maga is mint tervező, a tennivalókat meghatározó tényezővé vált. Az egyháztanács tagjai ezen túl nemcsak a presbiterek és a lelkész, hanem a diakónusok is.

Ugyanakkor be kellett látni, hogy megváltozott a diakónia feladata is: (a jóléti) állam sok olyan területet 'kivett' és 'átvett' a diakónia kezéből, amivel eddig foglalkoznia kellett. Megjelent országos szinten az országos diakóniai hivatal (ADB), ami összefogja, segíti és koordinálja a gyülekezetek munkáját a rászorult országok felé, az országon belüli társadalmi illetve a menekültek problémáinak megoldása felé. Azaz: a társadalomban beállt változások a diakónia területén is változásokat hoznak.

Végül marad az ötödik gyakorlati megjelenési terület, az apostoli küldetés, a misszió. Itt egyértelművé vált a GKN számára is, hogy elsősorban a hazai területről lehet már szó, a világ misszió lehetősége, amit a korábbi évszázadok magukban hordoztak, megszűnőben van. Befelé, az ország lakosai felé fordulva fontosnak tartja az evangélizációt, ami valójában addig (1923) nem tartozott (!) közvetlenül az egyház feladatai közé. Ebben a munkában is megjelenik a professzionalizálódás, a munkaterület átfogása és irányítása egy országos központon keresztül. Miközben a misszió feladatának tüzte ki a mohamedánok, zsidók és sok esetben a katolikusok közötti evangélizációt (1950), aközben kiderült, hogy egyre kevesebb helye van az egyoldalú, bizonyosságtevő misszióknak. Sokkal inkább teret nyer a dialógus. A misszió feladata lesz az embereket meghívni a Jézus megszabadító munkájában való osztozásra. Megváltozik a misszió stílusa, a bibliai tények csupasz átadása (erőszakolása) és a személyes megtérés helyett a 'dolgozzunk' és tegyünk együtt Isten Országáért lesz a jellemző motívum és cél.

Ebben a munkában, ahogy pár sorral feljebb jeleztem nemcsak mi állunk a középpontban, mint keresztyének, hanem tiszteletben tartjuk a másik meggyőződését is és lehetőséget teremtünk ennek továbbadásához.

Dekker, elemzése végén a következő konzekvenciákat vonja le:

a./ Veszélybe került-e az egyházak léte? Ennek megválaszolásához nyilvánvaló alapként szolgálhat számunkra a GKN életében történt folyamatos változás a XX. sz. második felében. Ehhez látni kell a szociológusok által felállított mércéket. Miközben ezeket a szociológiai mércéket használjuk, nyilván van bennünk idegenség egyrészt azért, mert ezekhez viszonyítani az egyházat és annak bármilyen felekezeti közösségét, élet idegennek tűnik számunkra.

Ugyanakkor természetesen sokakban azonnal megszületik a válasz a felvetett kérdésre: az Egyház, mint a Krisztus által létrehozott közösség, amin még a pokol kapui sem vesznek diadalt (Mt 18,18), nem múlhat el csak földi befolyásoló tényezők hatására. Ebben a válaszadásban sok igazság van. Ennek a válaszadásnak az ekkleziológiai szempontjai egészen másak.

De térjünk vissza a szociológusok által felállított elemzési keretekhez és ennek mértéke alapján nézzük a lehetséges válaszadást a felvetett kérdésre. Ezen elemzési keretek szerint fontos a 'szociális kontrol' fogalma, ami nem más, mint azon tényezők összessége, melyek egyensúlyt biztosítanak vagy állítanak helyre egy szociális (közösségi) rendszerben (93.o.). Ehhez működni kell bizonyos mechanizmusoknak, így pl. a kultúra átadása, a szankcionálás, a közös rituálé és a tagok, valamint a közösségen belüli, viszonyok meghatározása.

Amikor a kultúra átadásáról van szó, akkor a GKN eddigi elemzéseiből kiderült, hogy a vallás / tan külső megjelenési formáiban láttunk pozitív és negatív elemeket is. Láttuk a gyülekezeti alkalmak látogatottságának visszaesését, egyben a tanításban, katechézisben érintettek számának csökkenését. Eközben a különböző vallási háttérű egyesületek tagjainak életkorában komoly öregedési folyamat észlelhető. Igaz, fiatalokat még bizonyos létszámban el lehet érni, de kérdés, hogy a református (GKN) vallási kultúra átadódik-e és nem válik-e egy 'összemosott', jó értelemben vett szerény egyházi kultúra átadásává? A lelkigondozás esetében pedig inkább az egyéni szempontok, mint a teljes közösség átfogása kerül a központba, ami az eredeti GKN kultúra ezen területen való megőrzésétől már nagyon távol esik.

Ezekkel szemben persze láthattuk azt is, hogy a tanítás, felkészítés sok esetben professzionálisabb, mint korábban volt. Miközben az egyház diakóniai aspektusa megerősödik egy új területen, addig ezzel a korábban kialakított belső egyensúly megbomlik. Ezért válik kérdéssé, hogy az új aktivitási formák kompenzálják-e a tradicionális elemek gyengülését? A dekkeri végkövetkeztetés: az egyház tradicionális kultúra átadási lehetőségei és azok intenzitása gyengült.

A szankcionálást, mint a szociális kontrol egyik mechanizmusát vizsgálva nem kell másra gondolnunk, mint az egyházfegyelmezésben beállt változásokra, illetve azok működésének hiányára. Az úrvacsorától nincs 'eltiltva' senki, hiszen annak egész jellege nagymértékben megváltozott.

A közös rituálé kérdésében láthattuk a beállott változásokat. Pozitívumnak kell vennünk az istentisztelet liturgiájának emberközelségét és emberre szabott változásait. Ugyanakkor a sok esetben megtapasztalható egészen helyi és saját liturgia és annak folyamatos változása olyan sokszínűvé teszi a GKN istentiszteleti alkalmait, hogy kérdésként vethető fel: ezek alapján összetartoznak-e, közös-e még a rituáléink és őrizhető-e egy kulturális egység? Eközben nem szabad elfelejteni a létszámban felére csökkent 'rituáléban' résztvevők arányát, ami felveti a kérdést, hogy mennyiben marad akkor az még közös rítus?

A közösségen belüli helyzet és viszonyok tekintetében láthatjuk, hogy új tagok bekapcsolása a GKN közösségekbe egyre nehezebb lesz. Lehet, hogy ez a koncentrált és egyéni - de egyben a gyülekezetbe való - megtérés, az evangélizáció hiányaként is értelmezhető. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy nő a 'tudatosan kiiratkozók' száma, míg a

keresztelésekből és a hitvallástételekből fakadó természetes növekedés megakad. Egyben érezni kell a sokaknak nehézséget okozó különbségtételt a megkeresztelt és hitvalló egyháztagnak között. Amíg ez fennáll, addig egyre kevesebb megkeresztelt tag akar hitvallást tett egyháztagná válni. Ami viszont feltétlen pozitívum a nők szerepének és lehetőségének bővülése és egyenrangúsítása a gyülekezeti életben. Egyben a rangok és tisztségek közötti viszonyok változását is figyelemmel kísérhettük. Nincs hiány főállású tisztségviselőkből, lelkészekben. Viszont a gyülekezeti élet bizonyos területein az önkéntes segítők meg találása nehézségekbe kezdett ütközni.

A fenti elemzés a szociológus szemével történő vizsgálódást tükrözi. Úgy vélem nem szükséges erre azt mondani, hogy felejtsük nyugodtan el, mert akkor önmagunkat csapnánk be. A tét nem más, mint a megmaradás nemcsak a GKN számára, hanem a többi ún. történelmi egyház számára is Hollandiában. Ha a szociológiai előre jelzéseket nézzük, akkor ezek azt a prognosztizálják, hogy feltehetően 2025-re a holland lakosság 25 %-a lesz csak a most működő történelmi egyházak tagja, amiben a GKN-nek (bár ilyen formában való léte kérdéses) kb. 7 % részesedése lehetséges.

Ha mindezeket a 'szociális kontrol' alapján végzett összegzéseket, a jövőt illetően levetítjük a GKN helyzetére, akkor a kontinuitás a Gereformeerde Egyház számára veszélyeztetett. Fontossá válik egyféle reorganizációs folyamat.

b. / Változott-e és ezzel veszélybe került-e az egyház tanításának lényege? A zsinati vitákban is visszatükröződő, vagy odáig el nem jutó, de a köztudatban mégis jelenlévő változások szólnak arról, hogy pl. az eredendő bűn, a halál utáni élet, a bibliai csodák, a szüztől való születés, a test feltámadása kérdésesek az emberek gondolatában. Meg kell jegyeznünk, hogy a részletesebb elemzés ezen a téren azt is elmondja számunkra, hogy pl. a prédikációkban (1957-1987) másként beszélnek Istenről, kevesebbszer úgy, mint a 'legfőbb tekintélyről'. Ugyancsak másként Jézusról, sokkal többet figyelve az ő ember létére és az ember Jézusra.⁵⁶ Az igehirdetések kevésbé szólnak az égről, angyalokról és sátánról, hanem sokkal inkább a földről.

Kezdetből fogva harmónia volt a Gereformeerde Egyházak és az uralkodó teológiai gondolatok között, úgy a Szentírás, mint a hitvallásokat illetően. A hatvanas évektől kezdődően viszont az tapasztalható, hogy ez a harmónia megbomlott. A Zsinatok próbálnak először görcsös igyekezettel mindent megtenni azért, hogy az egyensúly megmaradjon. Később azonban már csak addig terjedt a Zsinatok lehetősége, hogy pl. megállapítsa: Den Heyer teológiai professzor, a kiengesztelődés és a helyettes Krisztusi áldozat kapcsán a 'hitvallások határában belül maradt'.⁵⁷ Szerencsés lett volna, ha figyelmesebb és jobban számol a GKN keretein belül valóságosan jelenlévő pluralitással és nyomatékosítja, hogy kizárólag saját nézeteit vetette papírra.

Egyébiránt pedig látnunk kell azt, hogy sok esetben a Szentírás és a hitvallások körül lefolyt viták valahol az intellektüelek szintjén volt igazából érdekes. Közben ezen viták miatt a veszteségekkel is számolni kell, hiszen az elmenők a 'bizonyosságot és biztonságot' konzervatív körökben sokkal jobban megkapják.

⁵⁶ Különösen jó példa erre E. Flesseman - Van Leer, Geloven vandaag, Callenbach Nijkerk, 1972. Ebben a több kiadásban megjelent munkában a szerző a keresztyén hit nagy témáit - amiket fent meg is nevezünk - modern megközelítésben adja az olvasó elé, s Istent elsősorban, mint 'szövetségest a földi úton' próbálja középpontba állítani. (Vagy ugyancsak E. Flesseman - Van Leer, Wie toch is Jezus van Nazareth?, Boekencentrum 1985.)

⁵⁷ Ld. a hosszú, majd két éve húzódó vita eredményeit, melyek részben a Den Heyerrel való egyetértés, részben a tanaitól való teljes elhatárolódást jelzi. (Kerkinformatie januári 1999., Kerkinformatie april 2000., vagy Woord & Dienst 29. april 2000, és végül a Kerkinformatie mei 2000.)

Ami ebben a folyamatban, a felvetett kérdésünket figyelembe véve érdekes az az, hogy a teológia és a tan két különböző szinten jelenik meg, s a hit lényegének megközelítésében a dogmatikai megközelítés helyett a bibliai megközelítés lesz uralkodóvá (113. o.).

c. / Igazodott-e a vallás a világ kihívásaihoz? Természetes, hogy ezen harmadik kérdés a dekkeri konklúziókra adott válaszokból úgy lesz megválaszolható, hogy egyrészt visszatekintünk a társadalomba végbement változásokra, a szekularizáció egyik lehetséges veszélyére és közben gondolatainkban újra felidézünk a már elhangzottakat, elsősorban a GKN belső mozgására figyelve. Korábban történt már utalás arra, hogy a szekularizációnak egyik veszélye a vallás igazodása. Mégpedig tartalmilag ahhoz a világhoz, amelyik állandó változásban van és amelyik egy állandó szekuláris tudatot és életet termel ki önmagából. Utalás történt arra is, hogy ezt a szekularizált világot el lehet fogadni és ezen mértékek szerint gondolkodni, de el is lehet határolódni, azaz bezárkózni és óvni saját bástyákat.

Ahhoz, hogy a felvetett kérdést, mint lényeges, megválaszolható kérdést értelmezzük, szükséges látnunk azt, amit a szociológus is lát. E szerint három fontos változás játszódik le a modern társadalomban, pontosabban ezek a változások hozzá tartoznak a modern életérzéshez, nevezetesen a racionalizáció, a demokratizálódás és a szubjektivizálódás (119.) Kicsit kilépve a Dekker által felrajzolt struktúrából előzetesen vessünk egy pillantást ezen modern életérzés hasonló megközelítésére, jóllehet a későbbiekben visszatérünk még majd ehhez. A modernizáció paradoxonjaiként kerül szóba az a négyesség, ami rendkívül jellemzi a modern világot: struktúrák tekintetében a *differentiálódás* - a kultúra területén a *racionalizálódás* - a természetre vonatkoztatva a *'kissajátítás'* - a személyes életre tekintve pedig az *individualizálódás*.⁵⁸

Ezzel összevetve a Dekker által felvázolt hármasságot, akkor a terület valahol úgy egyeztethető, hogy a kultúrában fontossá válik a demokratizálódás és a racionalizálódás. Vajon nem ez történt a GKN életében egy közel ötven éves folyamatban? Dehogynem. Erről szóltak az eddigiek is: racionalizáció a szervezetben, a felépítményben, demokratizálódás a helyi és az országos egyházi szinten. És ha a szubjektivizálódást nézzük, akkor a mai világ plurális valóságában egy individualizálódó világ teljes valósággá válik, ami nem kerüli el a Gereformeerde Kerken életét sem, gondoljunk csak a Szentírás vagy a hitvallások megközelítésének legfrissebb formáira.

Kétségtelen, hogy ez a három folyamat egymással összefügg és egymást felerősíti. Ezáltal az emberek egyre kritikusabbá válnak minden objektív, meggyökerezett és kívülről / fentről jövő tényezővel szemben. Fontosabbá válik az emberi faktor és az, hogy hogyan lehet mindinkább kézbe venni az életet. Ha mindezt a Van Peursen által leírtak alapján is vizsgáljuk, akkor az ő általa felvázolt hármasság az ember – a világ viszonyában megkülönbözteti a mitológiai - ontológiai - funkcionális fázisokat, korszakokat.⁵⁹ Ami számunkra a dolognak abban a vonatkozásában érvényes, hogy a Gereformeerde Kerken úgy szervezeti, mint individuális szinten kilépett az ontológiai fázisból és a funkcionalitást helyezi mindenek fölé. Ebben az értelemben maximálisan hasonult a mai világ gondolkodásához, amelyben a funkcionalitás hitbeli és egyházszervezeti kérdésekben is az összefüggésekre kíváncsi és nem fogad el semmit csak úgy magától értetődőnek. A funkcionális gondolkodásban lényeges, hogy 'én is benne legyek, mint érintett' és az élet értelmének kérdései megfelelő módon igazolva legyenek. Azaz: nem az a fontos, hogy mi miből hogyan áll össze, hanem sokkal fontosabbá válik, hogy mire jó ez és hogyan funkcionál az életben.

⁵⁸ H.v.der Loo / W.van Reijen, Paradoxen van modernisering. Een sociaal-wetenschappelijke benadering, Coutinho, Muidenberg 1990, 40.

⁵⁹ C. A. van Peursen, Cultuur in stroomversnelling, Kok 1997⁹.

„A válasz arra a kérdésre, hogy vajon a Gereformeerde Kerken vallási értelemben igazodtak-e a társadalomban lejátszódó folyamatokhoz, nem lehet másként megválaszolni, mint ezt megerősíteni” (124.o.).

Amit eddig a G. Dekker által felvázolt vallásszociológiai elemzésekből leírtam, az a GKN-t mint közösséget, szervezetet vette szemügyre, tette az elemzés tárgyává. Ennek az egyháznak, mint közösségnek vannak tagjai, azaz nyilvánvalóan az egyéni szempontok sem maradhatnak az elemzés hatósugarán kívül. Így vizsgáljuk a következőkben a GKN egyéni, tagjaiban jelenlévő és várható vallásosságát és egyháziasságát. A kollektív, institutionális nívó után következzen tehát a személyes, individuális nívó: hogy áll a GKN tagjaiban a vallásosság, a hitgyakorlás és milyen változások történtek a vizsgált időszakban? Előre kell bocsátanom, hogy ez a személyekre, egyháztagokra lebontott értékelő és elemző vizsgálódás egyértelműen összefügg azokkal a már bemutatott jellemzőkkel, ami a GKN-re, mint egészre érvényes volt. Ugyanakkor a GKN-ben létező pluralitás mindenképpen szabadságot és teret is engedélyez az egyház tagjainak hitük kifejezésre juttatásához. Azt is fontos látnunk, hogy ebben a személyekre, egyháztagokra vonatkozó vallásszociológiai elemzésbe nem látom szükségesnek a túl részletekbe menő elmélyülést, ami esetleg kárára lehet az eddigieknek is.

Amikor az egyháztagok egyéni hit meg(nem)élését vizsgálja a vallásszociológia, akkor számunkra is nagyon egyértelműen a következő kategóriákat állítja fel: egyháztagság - egyházi alkalmak látogatottsága - személyes hit (Kruijt).⁶⁰ Ebből a tagoltságból sejthető, hogy az egyháztagság, egy közösséghez való tartozás nem ugyanazt jelenti, mint annak a közösségnek az életében való rendszeres részvétel. De a rendszeres részvétel sem jelenti mindig azt, hogy egyéneként teljesen ugyanazt hisszük ugyanazon egyházon belül.

Dekker nem teszi meg ezt a világos és hármas tagolást, de valójában mégis ugyanezt adja az olvasó elé (De stille revolutie 125-160. o.). Azért fontos az elemzésben továbbra is őt követni, mert a holland SCP-19-ben megjelent elemzések inkább általánosságban mutatják be az egyháztagokban és hitükben, egyházhöz kötődésükben való változást. Ez egy átfogó képet ad európai összehasonlításban a holland társadalom egyházhöz és hithez való viszonyáról. De számunkra a református háttérrel vizsgálva lényegesen fontosabb a dekkeri elemzések eredménye.

Kötődés az egyházhöz. Amikor ezt a szempontot vizsgáljuk, akkor először is világosan felidéződik előttünk, hogy a GKN tagjainak száma az 1950-1990 közötti időszakot vizsgálva azt mutatja, hogy 1950-ben kb. 670 000 fő, a csúcs időszak az 1970-80 közötti évek több mint 800 000 fővel (ez egyébként a 1909-20 közötti számokat és arányokat idézi) és az 1990-es évektől sajnos ismét a 700 000 fő alatt (58. o.). Egy 1992-es adat szerint a kb. 15 milliós holland lakosságnak 7 %-a a GKN tagja. (Itt nem szabad elfelejteni, hogy a vallását gyakorló mohamedán ebben az időben már több mint a GKN tagjainak a száma, felette van a 800 000 főnek (!) - erre figyelmeztetett Kor Schippers egy a kilencvenes évek közepén, megjegyezve azt is, hogy ezekről a számarányokról szinte nem is mertek beszélni). Egyben látnunk kell azt is, hogy 1992-ben a lakosság 57 %-a nem vallja magát semelyik egyházhöz kötődőnek sem (Als het getij verloopt, 19. o.).

Tehát számolhatunk az 1990-es évektől egy 650-700 ezer fős gereformeerde gyülekezeti taglétszámmal. Ebből a tagok vasárnapi istentisztelet látogatása 38% délelőtt és 13% délután. Mindez persze sajnos már csak a fele az 1950-ben mért arányoknak. A számok és felmérések eredményeivel viszonylagosan bánva tudhatjuk, hogy 1990-ben a GKN egyháztagok 55 %-a hetente egyszer elmegy istentiszteletre, 18 %-a kevesebbszer és 27 %-a soha.

⁶⁰ Secularisatie in Nederland 1961 - 1991. Sociale en culturele studies - 19. SCP Rijswijk, 1994, 35.

Ezeknél az arányoknál érdemes megjegyezni, hogy a gyülekezeti tagok anyagilag hogyan támogatták egyházukat. A létszámcsökkenés ellenére nem hanyatlott a bevételek aránya, de mégsem tükrözte az életszínvonal anyagiakban mérhető növekedését.

Az egyházhoz kötődés esetében érdemes figyelni arra, hogy az élet legfontosabb momentumaiban (keresztelő-házasságkötés-temetés) sokkal jobban megmaradt az egyház iránti igény, mint az egyház mindennapi életben való praktizálás.

Milyen érzésekkel kötődnek a GKN tagjai a saját gyülekezeteikhez? 1965-ben a tagok 90 %-a erősen, vagy meglehetősen erősen kötődött a saját gyülekezetéhez. 1990-ben a tagok 65 %-a érdeklődött a gyülekezetben zajló események iránt, majd 50 % érzett hitbeli támogatást saját gyülekezetéből és majd 60 % érezte otthon magát a saját gyülekezetében. Ugyanakkor érdemes figyelni azokra a felmérésekre, amelyek arról tanúskodnak, hogy egyre nagyobb arányban, mintegy 65 %-a az egyháztagoknak egyetért azzal, hogy lehet jó keresztyén anélkül, hogy valamelyik gyülekezethez kellene tartoznia. Azaz: a hit megmarad fontos élettényezőnek, de annak megélése nem fontos egy gyülekezeti közösségen belül. Itt kezd világosabbá válni az 'anti-institut' érzés, ami nemcsak a fiatalokat érinti, hanem egyre több felnőttet is egyházához való viszonyában

A *hit tartamát illetően* érdemes röviden figyelni a már korábban is szóba került sarokpontokra: milyen a Bibliához való viszonyulás (időhöz kötött és emberi karakter a keletkezésben) és milyen az Isten-kép (immanens és emberi karakter előtérbe kerülése). Ez a két sarkalatos pont valójában már csak előre vetíti azt, hogy hogyan gondolkodnak a GKN tagok pl. az élet és halál kérdéséről, a halál utáni életről vagy a megváltozott bűn-fogalomról.

A *hit jelentőségét és jellegét illetően* beszédek a felmérések. Sokkal kevésbé lesz fontos az ismeret, és lényegesebb lesz a hit megélése: a „tudom” helyett a „bízom benne” gondolata. Ez együtt jár a Szentírás rendszeres olvasásának csökkenő arányával (11 %, aki naponta olvassa). Érezhető az eltolódás a 'muszáj'-ból a 'lehet' felé. A kényszerű és törvényeskedő büntudatból a megszabadító és örömteli felé. A nem „a tekintély miatt fogadom el”, hanem azért, mert „magam is megéltem” szubjektív valóság felé való eltolódása.

Összességében felvetődik tehát újra az a kérdés, hogy csökkent-e a vallásosság és egyháziasság az emberekben, miközben saját hitük alappilléreiben is változás állt be? A válaszadás egyértelműen arról tud csak szólni, hogy a gyülekezeti hitmegélésben történt létszámbeli hanyatlás, miközben a hit megélését különböző formákban keresik az emberek a GKN tagok között is. Eközben a ténymegállapítás mellett nem szabad elfelejteni - legalább is erre figyelmeztet Dekker-, hogy a vallásosság egy több dimenziós jelenség. Azaz a vallásosságnak többféle aspektusa van, az ember többféle módon lehet vallásos és a különböző aspektusok nem minden esetben jelennek meg egyszerre. E ponton idézi Dekker az amerikai szociológus, Glock kutatásainak eredményét. Eszerint a vallásosság egyik dimenziója a *meggyőződés* kérdése (elfogadni az eddigi, a tradíció által tovább vitt hittani állításokat, meggyőződni ezek igazságtartalmáról), amiben látható a vizsgált egyházat és időszakot illetően, hogy többen bizonytalanná váltak abban az értelemben is, hogy mennyiben köthető az élet és halál értelme Istenhez. A bizonytalansági faktor növekszik, emiatt többen már nem tesznek vallást a gyülekezetben hitükről, miközben mások - ha nehézségek árán is - de stabilak meggyőződésükben. A másik lényeges dimenzió lehet a *vallásgyakorlás* kérdése (a rituálék és tradicionális cselekményekben való részvétel), amiben a fogyás és hanyatlás már az eddigiek alapján ismert előttünk. Viszont nem kell megfélemlíteni arról, hogy még jelentősen nem fogyott azok száma, akik bizonyos egyházi tevékenységekben rendszeresen és önként munkát vállalnak és végeznek. Egyébként rendkívül példaértékű számomra az, hogy a holland társadalmi elemzések még mindig az egyik legfontosabb egyházi és egyben gereformeerd jellemvonásnak tarják az ingyen, önkéntes alapon vállalt és végzett gyülekezeti munkát. Az egyháztagok ilyen mértékű aktivitása minden belső társadalmi és egyházi átalakulás mellett és

ellenére óriási elismertséggel bír. A harmadik vallási jelenség a *megtapasztalás* (az Isten megismerése szubjektív síkon, azaz a vallásos személy fogékony a felsőbb, ember feletti megtapasztalására), amiről számszerű adatokat nehéz lenne mondani, de nyilvánvaló, hogy a több síkon lezajló változások az egyéni vallásos megtapasztalást nem hagyták érintetlenül. S végül az *ismeret* (kellő, de legalább valamilyen szinten való ismerete a hitbéli alapoknak, vallásos hagyománynak, aminek az ember utána is gondol), mint a vallásosság ismerve, az eddig elmondottak alapján egyértelműen a hanyatlás felé mutat.

Érdemes megjegyezni, hogy az ötödik ismerve, dimenziója a vallásosságnak a *relevancia*. Azaz a mindennapi cselekvés, beszéd, gondolkodás, törekvések megjelenése és hatása a vallásos ember életében/re, hogy a fenti négy ismérv jelen lehessen a mindennapi életvitelben. Ezt a szempontot Dekker itt figyelmen kívül hagyta, míg mások ezt is nyomatókkal számon tartják.

Ezen mértékek szerint a pro-kontra tendenciákat is figyelembe véve a tradicionális egyházi mértékeket nézve a személyes életben a vallásosság szerepe csökkent.

Végül nézzük a G. Dekker által végzett folyamatokban annak változását, *ahogyan a gereformeerdék egyénileg viszonyultak a társadalmi kérdésekhez* a vizsgált időszakban. Előre kell bocsátani, hogy felesleges lenne egy erős határvonalat húzni az egyház és társadalom között, mert mindkettőben ugyanazon polgárokról van általában szó. Sokkal inkább szeretném kiemelni azokat a pontokat, amiben változás történt ezen a területen, részben ismételve itt azokat az apró elemeket, amiket az I.1.1-ben, a Plomp alapján készített áttekintésben már érintettünk.

Mindenekelőtt látnunk kell a gereformeerd alapállást - egy bizonyos vallási háttértől eltekintve-, miszerint a mindennapi életben való részvétel sokkal jellemzőbb volt, mint a mindennapi élet kerülése. Ez jelentkezett a különböző politikai és szakszervezeti aktivitásban, vagy egyéb közéleti tevékenységben. Ugyanakkor látni kell, hogy mennyire élesen és kritikusan lép fel a GKN az olyan mindennapi életet érintő kérdésekben, mint a hidegháború, a (le)fegyverkezés és béke kérdése vagy a faji megkülönböztetés, s az utóbbi években a menekültek kérdésének megoldása tekintetében. Egyben észlelhető, hogy a zsinati állásfoglalások nem minden esetben találkoznak a teljes GKN tagság egyetértésével.

Ha pedig személyes síkra tereljük a társadalmat foglalkoztató kérdések gereformeerd megítélését, akkor utalhatunk a korábbiakban már megfogalmazottakra is. Eszerint a házasság és más emberi kapcsolatok kérdésében a kiinduló pontok lényegesen megváltoztak 1950 és 1990 között. Megjelennek azok az elfogadott, tudomásul vett vagy elfogadásra ajánlott normák, amelyek már a társadalommal együtt lélegeznek. Itt utalhatunk a házasság és a válás azonos nemek közötti megítélésére, a nem házassági kötelékben élők természetessé váló létformáira. Megjelennek a hasonló neműek házasságban élési formái, akik egyházi áldást is kérnek egyre több esetben. Találkoznak a gyülekezetek az egyeneműek házasságában felnevelt gyermekek meg vagy meg nem keresztelésnek kihívásával. Ugyanakkor elfogadott lesz a homoszexuális lelkészek gyülekezetben való szolgálata. A lelkész a gyülekezetben már nemcsak egyedül, vagy megszokott házastársi párosításban, hanem az új idők új formáiban is megjelenhet, mint ahogy az a gyülekezetek tagjainak életében is gyakran a mindennapok normális menetéhez tartozik. Megkerülhetetlen az abortusz és eutanázia kérdés értékelése és tudomásul vétele bizonyos kritikai megjegyzések mellett.

Látható tehát, hogy hitüket tekintve a gereformeerd egyháztagok egyénileg sem foglalkoztak már és nem akadnak fenn többnyire olyan dolgokon, ami egy rövid negyed századdal még meg hasonlást okozott volna számukra. Egyre jobban felveszik otthonaikba és gondolkodásukba a világ lüktetését, amin keresztül látható az is, hogy szemeik és az életterük

megnyílik olyan dolgokra, amelyek nem tipikusan vallásos és hitbeli háttérből épül be a mindennapok menetébe. Természetesen látnunk kell azt is, hogy az egész társadalmi élet és a körülöttük lévő világ eseményei nemcsak a zsinati ülések és döntések, hanem az egyéni gereformeerd életmenetben jelen vannak.

Dekker ötven évet átfogó elemzése abból az alapkérdésből indult: milyen mértékben érintett a GKN az egyre jobban kiteljesedő szekularizációs folyamatban és mennyiben szenved ennek hatásaitól? Amikor erre a kérdésre kimerítő és minden oldalról megközelített és elemző választ kíván adni, akkor többszörösen több területre vonatkoztatva is megfogalmazza a megállapításait, miszerint:

1./ A vallás területének beszűkülése észlelhető a szervezett egyházi keretekben, számokban kimutatható formában. Érezhető a mindennapi élet dekonfesszionizálódása. Ugyanakkor mégis történik egyféle szervezett egyházi törekvés (a Zsinatok által is) arra, hogy a társadalom peremére csúszás elkerülhető legyen, a GKN társadalmi és politikai kérdésekben is hallatja szavát. Feltűnő, hogy egyre kevésbé csak a specifikusan vallási területre koncentrál a hivatalos egyház és egyre több olyan hangot is hallat, amely a nem egyháztagok számára is mértékadó lehet az emberi együttélési normákra vonatkozóan.

2./ Individuális szinten a vallásosság és hit összeszűkülő valóságával találkozunk. Ez jelenti azt is, hogy a gereformeerdek közül egyre kevesebben érznek kötődést és kapcsolatot a korábbi és egyházuk által alapított szervezetekkel. Más szóval nem érzik, hogy hogyan kapcsolódnak ezek a szervezetek a mindennapi mozgásterükben az egyén és az egyház által megélt hithez, tehát fennáll a relevancia hiánya. Másrészt az egyház tagjai a mindennapi egyéni életükben közel sem kötődnek úgy az egyház adta tanításhoz, útmutatáshoz, amikor cselekedniük kell.

3./ A vallási terület szűkülését ismeri be akaratlanul is a szervezett egyház, amikor nem tesz, nem ad és valószínűleg nem is mer olyan területeken mértékadó kinyilatkoztatásokat tenni, amivel korábban határozottan foglalkozott, így pl. a szabadidő, a család, a válás, az együttélési formák tekintetében.

Összességében tehát kénytelen tudomásul venni a gereformeerd világ is a 'vallás privatizálódását'. E szerint a teória szerint a vallás a publikus életből visszahúzódik és elsősorban a személyes élethez fog jobban kapcsolódni. De ez a folyamat az eddig leírtak alapján nem olyan magától értetődő, sőt némely esetben éppen ellentmondásos lesz.⁶¹

A vallásszociológiai kutatások eredménye, különös tekintettel az ifjúságra és a szülői háttérre

Az eddig elmondottakban is megemlítésre került az ifjúság, a gyermekek helyzete, lehetőségeik a Gereformeerd Egyházban. Mégis úgy vélem - minden esetleges ismétlődés ellenére-, hogy egy rövid pillantást érdemes vetnünk azokra a vallásszociológiai kutatásokon alapuló elemzésekre, amelyekben középponti helyet foglal el az ifjúság, mint a jövő (lehetséges) egyházi bázisa. Vagy éppen a nem létező későbbi bázisa, hiszen a hagyományos egyházi gyökerekről - jelen esetben a GKN-ről való leszakadásuk miatt kell egészen másként

⁶¹ Erre a fentiekben már utaltunk és újra csak utalok azzal, hogy pl. a Conciliair Proces (igazságosság - béke - a teremtett világ megőrzése, 1989 Basel) ad újabb területet az egyháznak, mint szervezetnek és az egyéni hívőnek, mint individuum ahhoz, hogy ne a visszavonulás, hanem a jelenlét kiábrázolódhasson.

látni a gyülekezetek jövőjét. Említettem már Van der Ploeg vizsgálatának eredményét (Het lege testament, I.1.1.), ami szinte sokkhatásként érintette a GKN-t a nyolcvanas években. Ennek üzenete most újra - igaz csak vázlatosan - hadd álljon érdeklődésünk középpontjába. Bízom abban, hogy azon érzéseink, amelyek azt sugallják, hogy nagyon messze kerülünk a központi kérdéstől, mégis megszívleljük azt, amit a fiatalok esetében mi is meglátunk és végiggondolunk. Már csak azért is, mert kár lenne abban ringatni magunkat, hogy a negatív hatások a magyar országhatárnál mindenféle tekintetben fennakadnak a képzeletbeli (vas)függönyön és a mi ifjúságunk 'érintetlen' marad ezektől. Egy tradicionális (kommunista berendezkedésű) társadalomból nyitott társadalommá váló Magyarországon a nyitásra minden téren érzékeny az ifjúság.

Kiderül ebből a felmérésből (16-25 évesek között), hogy ennek kiindulópontja nem az egyházat elhagyó fiatalokért való aggodás, sem nem ennek a folyamatnak a megfordítása, hanem sokkal inkább az: miért hagyták el az egyházat? Továbbá: mit hisznek, ha még egyáltalán hisznek és mit tudnak mondani egymásnak ezek az egyházukat elhagyó fiatalok az egyházzól, hitről, vallásosságról? Arról, hogy miért hagyják el a fiatalok az egyházat, szinte már mítoszként keringenek az alábbi megállapítások:

1. A fiatalok politikai öntudattal, aktivitással és elkötelezettséggel bírnak, s ez egyáltalán nem rímél az uralkodó egyházi gyakorlattal és felfogással.
2. A fiataloknak saját kultúrájuk és mentalitásuk van és az ő pszichológiai és szociális változásaikba az egyház és az ahhoz való hitbeli kötődés nem illik bele.
3. A fiatalok másként hisznek.

Van der Ploeg szerint ezeknek a megállapításoknak nincs igazuk. Az az elemző vizsgálat, amit ő gereformeerd fiatalok között végzett, egészen más végeredményt hozott. Szerinte a fiatalok esetében sem politikai elkötelezettségük, sem belső és külső fejlődésük nem nevezhető meg okként, hanem azok sokkal mélyebben vannak és ezek a fenti ismérvek nem speciálisan csak a fiatalokra illenek. Ezeknél a fiataloknál a religiozitás nagyon megkérdőjelezendő és ha van is bennük egyféle Isten kép, akkor az nagyon sajátos: Isten egy érzés benned, a te magad valósága, egy darab szeretet. A második megállapítással kapcsolatosan megjegyzi: nem a fiatalok tűnnek el az egyházból, hanem az egyház a társadalomból. A gereformeerd világ egy belső szekularizációnak vetetett alá: a keretek megvannak, de a tartalom már nincs. Ugyanakkor a harmadik megállapítása szerint inkább azt kellene mondja: a vallásosság nagyon távol áll tőlük, egyáltalán nem foglalkoznak a fiatalok a halál és élet, az élet értelme kérdésével abban az összefüggésben, hogy létezik-e (egy) Isten.

Mivel magyarázható akkor a fiatalok egyházat elhagyása? Nem mással, mint a szekularizált világban való szocializációjukkal. Eszerint a megkérdőjelezett fiatalok a gereformeerd öntudatot nem tették magukévá, hiszen annak csak külső formája volt belső tartalom nélkül. Ebből megállapítható az is, hogy egyre több gereformeerd egyre kevésbé marad gereformeerd. „A mai gereformeerdekek ugyanazokat a szimptomákat mutatják, mint a hervormdok, amik miatt Kuyper és az övéi megalapították a GKN-t”.⁶²

Igaz, a külsőségek még sokáig tartják magukat, de ezek a fiatalok már ezt a 'csomagolást' is otthon hagyták. A legutolsó ilyen külső csomagolás a formális egyháztagság volt. Minden különösebb és finomságra utaló törekvés nélkül állítja Van der Ploeg, hogy a fiatalok közömbösen vizsgálták egyházukat és szkeptikusak voltak az egyházzal kötött hitet illetően. Ezzel a megállapításával valójában negligálta a három 'sablont' a fiatalok hit - és egyházuk elhagyását illetően. Pedig a 'csomagolás' sokat ígérő volt, de a tartalom nagyon kijózanító. Sok esetben a fiatalok azt tapasztalták, hogy otthon a hitről és egyházzal nem beszéltek. A nevelést illetően a szülők sem voltak mindig egységesek annak vallásos tartalmát illetően.

⁶² R.J. Benjamins - P.A. v.d. Ploeg, Gewoonweg gereformeerd, Van Wijnen Franeker 1988, 404.

Egyben a gereformeerd egyházi identitással való találkozás otthon, iskolában, baráti körben, gyülekezetben végül is azt jelezték: mindez csak a megszokásból fakad, mintha laza talajra épülne az egész. Ennek megerősítéséhez a gyülekezeti alkalmak üressége is hozzájárult, melyek mintha tartalmatlanná tették volna az egészet, amit egyháznak nevezhetünk. A gyermekkorban automatikusan kívülről megtanult imádságok és énekek egyáltalán nem jelentenek garanciát a belülről való megértéshez.

Természetesen nem mindenki értett egyet ezzel a 'sokkoló' elemzéssel.

Éppen ezért és ebből fakadóan - mielőtt rátérnék a fiatalokat érintő, a hit szülők által lehetséges továbbadásának további eredményeire és megállapításaira - engedtessek meg, hogy pár mondat erejéig érintsek néhány véleményt a 'Lege testament'-re vonatkozóan is.

Dekker szerint maradtak fiatalok az egyházban, akiket azonban senki nem kérdezett a felől, miért maradtak ott. Egyébként pedig könnyű a szülőkre hárítani a felelősséget.⁶³ Ebben a problémakörben az okok keresése esetében a pasztorálpszichológus, H. v. Zijderveld valójában osztja az amerikai szociológiai kutatások eredményeit, amely szerint az egyházi életben tapasztalható egy az ortodoxiától az etikalizmus felé való eltolódás. Azaz: a helyzetmegoldás és megítélés kérdésében a tanból való kiindulási pont helyett a megfelelő módon tanúsított viselkedés és életmód lesz döntő. Zijderveld a fiatalokra vonatkoztatva ezt úgy éli meg, hogy a fiatalok számára a helyes életmódhoz az egyház mintha feleslegessé válna. A 'legyünk jók egymáshoz' etikai alapállása egyelőre még elég ahhoz, hogy túléljük a jelent. Ezért a hit krízise szinte a csontjainkig kell, hogy hasson ahhoz, hogy megérthessük. A fiatal és felnőtté váló ember az otthonról hozott hitét egy személyes hitté kell formálja. Van-e olyan közösség, ami ehhez segítséget nyújthat? A mi időnkben bőven van pszichoterapeutából, pedagógusokból, de mintha 'misztagógus' kevés lenne⁶⁴. Mit tegyünk ezzel a jelenséggel, ami a fiatalok egyházból, vagy inkább a szülők egyháziasságából való kiábrándulását jelzi? Vajon az egyház, mint intézmény elveszítette már relevanciáját? Üdvösség már csak a bázisközösségekben és kisebb, most alakult újabb karizmatikus jelleggel is bíró egyházi közösségekben van? A válaszáadás sokakat gondolkodásra készített, és egyben bizonyos irányba való eltolódástól is próbál óvni, mint nem végleges és megnyugtató megoldástól.

Schelhaas szerint a bázisközösségek valósága gyakorta nem több mint szalmaláng. Az evangélistát, arcán állandó mosollyal O. Jager úgy látja, mintha az a szépségkirálynő választás hangulatát idézné, s ezt a formát, mint halleluja-hit irreálisnak tartja. A hitet nem kell szépíteni, olcsó vígasszal könnyíteni, mintha Jézus követése egy szórakoztató út lenne. A fiatalokat nem lehet és nem is kell becsapni. Ugyanakkor az idő nagyon rövid, hogy összeszedje magát az egyház, ezen belül a gereformeerd világ és a 'nap rövidegére való tekintettel' minden tőle telhetőt megtegyen. A fiatalok esetében feltétlen óvakodjon az 'automatizmustól' (Schelhaas): imádság reggel, este, étkezés előtt és után, napjában háromszor, esetleg még hittanórán minden különösebb érzés, háttér nélkül azt sugallja, mintha Isten egy postaláda lenne és senki nem mert arra gondolni, hogy mindez az 'égi szemetesládába' kerülhet. Katekizáció, hitvallástétel, úrvacsora, s ha még lett is volna vitád Istennel, senki nem volt kíváncsi arra. Ez az automatizmus, a magától értetődő muszáj uralma nem a személyes hit felé, hanem a hivatalos egyházi formáktól való eltávolodásra ösztökél. Ugyanakkor az egyházat, gyülekezetet elhagyni nem mindenkinek megy egyszerűen, hiszen a szülők iránti tisztelet vagy éppen a tőlük való félelem és függőség sokszor megnehezíti ezt a lépést.

⁶³ L. Stilma, Weggan zonder groeten - op zoek naar de oorzaken van kerkverlating, Ten Have 1988, 27.

⁶⁴ U.o. 28.

Az eddigiekből már kiderült, hogy az egyházat elhagyók között sok fiatal van. Azért nem hagyható ez figyelmen kívül, mert mindenki tudja, hogy ebben a tényben a gereformeerd egyház jövője is bizonytalan talajra kerül. Nem véletlen, hogy meg növekedett érdeklődéssel - alkalmanként jogos riadalommal - figyel a gereformeerd világ a fiatalok felé. Ennek az érdeklődésnek eredményeit tükrözi, pl. a 'Geloven van huis uit'⁶⁵ és a 'Gewoonweg gereformeerd' vizsgálódás és elemzés is.

Az első, címében idézett felmérés és elemzés nyomatékosítja a Van der Ploeg által is a fiatalok egyházhoz való kapcsolatában már részben jelzetteket. Eszerint - más külföldi elemzésekhez hasonlóan - döntő hatású lehet a fiatalok vallásos fejlődésére tekintettel néhány alábbi faktor:

- a szülői környezet: mi az, amit együtt, mint vallásos cselekményt megtesznek gyermekeikkel? Fontos lehet, bár erre nincs teljes igazolás, a szülők és gyermekek mindenkori viszonya, ugyanakkor kevésbé fontos ebben a kérdésben az urbanizáció és a szociális, gazdasági szülői státusz,
- az eredeti egyházi háttér jelzi azt, hogy minél konzervatívabb egy egyházi háttér, annál nagyobb hatással van a fiatalok életére,
- a baráti kör a fiatalok esetében gyakorta inkább a vallásos nevelés és fejlődés kárára vannak, ugyanakkor, ha sikerül egy jó baráti körön keresztül egy egyházi közösségbe, csoportba bekapcsolódni, akkor annak nagyon pozitív hatása lehet,
- az oktatás hatása ebben a tekintetben alsó és középfokon nem egyértelmű, bár némely elemzések szerint ezek inkább megerősítik az otthonról hozott normákat és nézeteket, ami lehet pozitív és negatív hatású is. Ugyanígy kevésbé mérhető megfelelő hatásokon a további tanulmányok hatása a vallásos fejlődésben ill. az abban való megmaradásban,
- egyéni adottságok megítélésben a külföldi és holland vizsgálódások eltérőek, eszerint az egyéni adottságból fakadó radikalizmus, konvencióktól mentesség vagy intellektuális beállítottság befolyásoló tényezők lehetnek, mások ezen faktor hatását nagyon csekélynek ítélik meg,
- a média, aminek szerepére vonatkoztatva igazán kevés felmérés készült, de sejthető, hogy konzervatívabb körökben ismert a tv, rádió használatának visszafogottsága, a különös odafigyelés arra, hogy milyen csatornákat néz, újságot milyen olvas a fiatal, ami hatással lehet vallásos fejlődésére is.

Más szóval fogalmazva: Amikor a 'Geloven van huis uit' szerzőpárosa, Stoffels és Dekker az elemzéseket végezték, számukra alapkérdésként szolgált: *milyen befolyásoló tényezők hatására változik meg a fiatalok vallásos élete?* Válaszként három lényeges összetevő motívumot, fogalmat emelnek ki, amelyekben valójában benne van a már felsorolt befolyásoló tényezők közül nagyon sok. Ezek így hangoznak: a vallásosság / aspektusai - a társadalom / a szekularizált világ - a szavahihetőség / hitelesség struktúrája.

Ezekről most itt csak annyit, hogy a vallásosság, mint összetett valóság, a maga különböző szintjeit figyelembe véve egyszer már szóba került, amikor Glock, az amerikai szociológus elemzését Dekker bemutatja és használja, s ezt mutattuk be mi is (35-36.o.). A társadalom, mint szekularizált világ ismérveiről a későbbikben egy önálló részben egy összefoglalót adunk (43.o.).

A harmadik fogalom, ill. a vallásos fejlődést befolyásoló szavahihetőség / hitelesség az egész vallás struktúráját is tekintve a már idézett P. Bergertől származik. Szerinte ezalatt a következőket kell értenünk: „Emberek, folyamatok és szellemi változások közössége,

⁶⁵ H.C. Stoffels - G. Dekker, Geloven van huis uit. Een onderzoek naar godsdienstige veranderingen bij studenten van de Vrije Universiteit, Kok 1987.

amelyek arra vannak, hogy a valóság specifikus definícióját tovább vigyék.”⁶⁶ Azaz egy elfogadható magyarázatát adják a valóságnak, és ez a magyarázat és látásmód tovább vivődik, öröklődik és egyben hiteles, elfogadható marad. Berger szerint a szekularizáció, amiről folyamatosan beszélünk, soha nem direkt módon támadja vagy ragadja meg a vallásos életet, hanem a vallásos élet szavahihetőségét, hitelesség struktúráját. Ha ez a struktúra megtámadt, akkor lesz a vallásosság is megérintett.

A második könyv, ‘Gewoonweg gereformeerd’ szerző párosa azt vizsgálta egy adott földrajzi területen Hollandiában, egy adott Partikuláris Zsinat megbízásából, hogy hogyan lehet tovább adni a hitet gereformeerd egyházi körökben. Ráadásul olyan szülőket és családokat vettek kiindulási pontként, akik maguk is aktív résztvevői voltak a helyi gyülekezetnek. Kérdésük pedig az volt: miért hagyják el az emberek egyre többen a gereformeerd gyülekezeteket is (előregedés jelei!), illetve miért fordulnak el fiatalok a saját egyházuktól, miközben első látásra úgy tűnik, szüleik mindent megtettek vallásos szocializálódásuk érdekében? A kutatók első rendű feladatnak a jogos és érthető nyugtalanság mögött meghúzódó okok megkeresését tartották. A végeredmény kevésbé mondható hízelgőnek és reménységet sugallónak a kulturális tradíció továbbadás szempontjából. Itt most csupán a konklúziókra utalok.

1. A tovább/át/adás

Egyértelmű az az előfeltételezés, ami az eddigiekből szinte axiómaként szolgált, hogy a gyermekek egyháziassága és vallásossága egyenes arányban függ össze szüleik e téren tanúsított magatartásával, azaz az otthoni klímával.

A felmérés annyiban korrigálja ezt, hogy a gyermekek szüleik viselkedésének a hatása alá kerülhetnek: vallásos szülők feltehetően kevésbé nevelnek vallástalanul gyermekeket. A szülői hatás relativizálódik. A vallásos szülők bizonyos formákat megélnék gyermekeik előtt, szokásokat és életszabályokat adnak így át. Mint korábban is szóba került: az imádság, az asztalnál való bibliaolvasás étkezésekkor áthagyományozódik.⁶⁷ Ugyanakkor a szülői hatás a külsőségekre irányul elsősorban. Ezek a gyermekek ezeket általában minden különösebb gond nélkül átveszik azokhoz képest, ahol kevésbé tradicionális az otthoni nevelés alapja. Az előbbiek egyházat elhagyása sokkal kisebb arányú, de a különbség mégis nagyon minimális az utóbbiakhoz viszonyítva.

2. Az egyház és vallás kontinuitása

Ha azt vesszük alapul, hogy az egyházakat komolyan vevő családok és gyermekeik életét vizsgálta a kutatás, akkor azt gondolhatjuk, hogy a vallás jövője a hit át- és továbbadásán és elsősorban ezeken a családokon múlik. Ha ez valóban így lenne, akkor az egyház és a vallás jövője csak részben fog ezektől a tényezőktől függeni, hiszen sok esetben csak a külsőségek maradtak meg és élnek tovább, ugyanakkor nem minden vallásos család törődik e folyamatosság megőrzésével. Mintegy egy harmada a gyermekeknek, fiataloknak elfordul az egyháztól, igaz ezek elsősorban nem a tradíciókat megőrizni kívánó körökből származnak. A tradíciót megőrző családok a vallás továbbvivői, még ha csak gyakran külsőség is az. Egyben tapasztalható, hogy a társadalmi pozíciókat figyelembe véve az alacsonyabb rétegű gereformeerdektől fog részben az egyház jövője függeni.

Korábban már szóba került a vallás és hitmegéltetés ötféle dimenziója (Glock), amiből az aktív, egyházzal törődők életében kettő található: a meggyőződés és a praxis. Azaz a másik

⁶⁶ Geloven van huis uit, 49.

⁶⁷ Sok esetben a gyermek(ek)nek az olvasott szakasz utolsó mondatait kell visszamondani, ezzel is ügyelve az éberségükre (J. F. Keijzer személyes elmondása alapján.)

három dimenzió: megtapasztalás, ismeret és relevancia nagyon marginális szerephez jutnak. A kérdés ezek után már csak az, hogy volt-e egyáltalán valaha is az átlag gereformeerd gyakorlatban az említett két dimenzió kivül a többinek is szerepe a szülők és gyermekek hitmegélése terén? Illetve igaz-e az az állítás, hogy a gereformeerd vallási életben a hitmegéléseknek, minden dimenziót beleértve feltűnően nagy szerepe van, különösen más országokhoz viszonyítva.

3. Gereformeerd, de csak névleg

Ez a megállapítás nem először vetődött már fel. Már korábbi összehasonlító elemzések is utaltak erre. Az 1600-as években, különösen a pietizmus hatása alatt, de utána is szinte évszázadonkénti rendszerességgel kellett látni, hogy gyakorta felületes maradt a hitélet. A gyermekek nem itatódtak úgy át a vallással, ahogyan azt gyakran az éppen mértékadó egyházi és egyben puritán, de kemény szellemiség elvárta volna.

A többször elhangzott külsőségek: szabályok és szokások átadása úgy tűnik kevésnek bizonyult.

4. A vallásosságban és egyháziasságban beállt csökkenés / változás

Kiderül - és ez szemmel láthatóan ijesztő valóság is -, hogy vallásos gereformeerd családokban a szülők is egyre kevésbé tartják lényegesnek a gyülekezeti alkalmak rendszeres látogatását. Nem is szólva ezek alapján a gyermekeikről. Ezzel párosul, hogy a vasárnap 'szentsége', valamint a saját egyházi körökben való kapcsolatok és forgolódás egyre kisebb szereppel bír a szülők megítélésében, míg nem a gyermekeiknek valójában ilyen kérdéseik már nem is igazán lesznek, vagy nagyon nehezen érthető számukra ennek lényege.

A felmérést végző páros három generációs kivetítésben jut arra a megállapításra, hogy egyértelmű csökkenés tapasztalható a vallásos gyakorlat/praxis és meggyőződés tekintetében nemzedékről nemzedékre. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a személyes élmény, a reflexió és relevancia tekintetében nem, vagy alig mérhetőek a mostani állapotok. De pontosan ez a 'mérhetetlenség' hozza elő a kérdést: azzal állunk-e szembe, hogy csökken az egyházi vallásosság, vagy k azzal kell szembenézni, hogy megváltozik az egyháziasság és vallásosság? A válasz egyelőre: is - is.

5. Vallási képzetek változása

Már korábban is szóba került, többszörös érintettségben is, hogy az Istenképzet - a jelen és eljövendő, földön túli életről - az Isten e világgal és az emberrel való törődése tekintetben szülőkből és gyermekekben, nemzedékenkénti változásokkal egyaránt történt valami. Az első kettő úgy is értelmezhető, mint tipikus szekularizációs jelenség: Isten a 'földre lesz hozva', a túlvilág pedig ebben a megközelítésben nem a pokol és ítélet helye, hanem valami 'szép ezután' - ra redukálódik.

A harmadik területen történő változás már sokaknak inkább problémát okoz. Hogy törődik-e Isten és hogy hogyan e világgal és az emberrel, ahhoz több szálon kell elindulni. Ha nem foglalkoztatta volna az embereket ez a kérdés, akkor kevésbé lett volna olyan népszerű H. Kushner, aki a saját életpéldáján keresztül együtt vívódik Jóbbal, amikor tizenöt éves gyermeke gyógyíthatatlan betegségével találkozik.⁶⁸ Ezen a bestselleren keresztül nagyon komolyan érdemes elgondolkozni azon, mi is foglalkoztatja az embereket és így a gereformeerd nemzedékeket? Sok esetben felmerül a kérdés, hogy a vallásos meggyőződés

⁶⁸ H.S.Kushner, *Als het kwaad goede mensen treft*, Ten Have/Baarn 1983. (A könyv egy év alatt kilenc kiadást ért meg)

neutralizálni tudja-e a szenvedést, igazságtalanságot stb. az emberek mindennapi életében és gondolkodásában?

Egy világossá vált: az adott területen - s ebben valószínűleg nem a területi másság fog majd végső döntést hozni - a gereformeerd gondolkodás egyre nehezebben tudott mit kezdeni Isten mindenhatóságával, világot irányító jelenlétével, jóságával. Így válik nehezen megválaszolható kérdéssé sok minden, úgy az is, hogy a hit be tudja-e tölteni a maga funkcióját ebben a helyzetben.

Ezért látszik ez a harmadik terület is behatárolhatónak, mint szekularizációs jelenség.

6. Laicizálódás (Laicization)⁶⁹

Valójában ez a szempont már inkább általános szempontként jelentkezik a szekularizáció ismérvei között. De úgy tűnik, hogy a gereformeerd egyházakban történt változásokat tekintve a felméréseket és elemzéseket végző szerzők ezt nem hagyhatták figyelmen kívül. Ezzel valójában a szó értelmezéséből adódó kényelmetlen vagy mondjuk így, az egyház számára más valósággal találkozunk. Ez a valóság már arról beszél, hogy a különböző életszférák - vallás, gazdaság, politika, egészségügy, média, stb. - kivonják magukat a vallás és egyház előírásai alól és saját törvény(szerűsége)ik szerint élnek. Ez a laicizálódás - nem megfelelő magyar szó hiányában hadd használjam most ezt - egyértelműen hatással van akár a társadalom, akár az individuuum vallásos életére. Ebből fakadóan annak továbbadására éppen úgy.

7. Privatizáció vagy mégsem?

A laicizálódás folyamata többek szerint a vallásos élet privatizálódását segíti elő. Azaz: a vallásosság a publikus életből visszahúzódik a privát életszféra területére. Ugyanakkor ez az 'összezsugorodás' a privát életszféra területén a teljes lehetőséget továbbra is megőrzi a hit és vallási üzenet továbbadására.⁷⁰

Az elvégzett felmérések arról tanúskodnak, hogy a fenti folyamatok ellenére a hit és egyházzal való vélekedés a vizsgált családok belső életében, mint 'privát' valóságban nem sok változást hoztak. Az otthoni külsőségek megmaradtak: imádság, közös bibliaolvasás stb. Ami viszont fontos volt a vallásos szocializáció számára ebben a helyzetben a publikus élet. Megmarad-e a publikus életben a templomba járás, katechézis, hitvallástétel, a vasárnap tiszteletben tartása? Az adott területen - ezt nem véletlenül hangsúlyozom - való vizsgálódás azt mutatta, hogy a publikus életben a vallásosság 'privatizációja', a magán szférába való visszavonulása nagyon is függ attól, milyenek a helyi struktúrák. A lokális struktúrák hatása ebből a szempontból és erre a területre kivetítve nem lényegtelen, sokszor meglepő eredményeket is hozhat.⁷¹

Egyszerűen gereformeerd (gewoonweg gereformeerd) - sokat mondó cím. Mintha a XX. század végére ez már azt jelezné, hogy az átlagos gereformeerd életvitel alig különbözik a végeredményt tekintve azoktól, akik már hátat fordítottak a gereformeerd egyháznak. Vagy pontosan ebben a fentiekben jelzett összefoglalóból az is kitűnhet: a kicsi különbségek a végeredményt tekintve mégis nagyon felértékelődnek majd az idő múlásával.

⁶⁹ A fogalom, mint a szekularizáció harmadik megjelenési formája Dobbelaere-től származik. (K. Dobbelaere, *Secularization: a Multi-Dimensional Concept*, in: *Current Sociology* 29, 1981).

⁷⁰ Igaz ugyanakkor az is, hogy K.A. Schippers egészen más véleménnyel van a hit és vallásosság privatizációját illetően: mindenkinek 'privát' felelőssége megtenni mindent saját hite megőrzéséért és gyülekezetéért.

⁷¹ *Gewoonweg gereformeerd*, 409. Egyben ezt az utóbbi mondatot hadd ajánljam inkább mintegy megelőlegezést a hazai, magyar lokális struktúrákat figyelve ebből a szempontból.

Egyelőre ez utóbbiban még kevésbé reménykednek azok, akik a Gereformeerd Egyház belső kopása és hanyatlása miatt mondhatnám úgy is, hogy válságosnak érzik a pillanatnyi helyzetet akkor, amikor egyháztagjaik majdnem fele vasárnaponként még rendszeresen megfordult a gyülekezeti alkalmakon.

Valláspszichológiai elemzésekre a keresztyén hit továbbadását illetően nem térek ki. Mégis engedtessek meg egy pár gondolat erejéig utalnom egy egészen friss, e szakterületről szóló disszertációra.⁷² Hans Alma alapvető kérdése: hogyan juthat szerephez a keresztyén hit az emberi életben a mai, pluriform társadalomban? Milyen segítséget jelenthetnek ehhez azok a személyek, akikkel a mindennapjainkat éljük és azok a vallási, bibliai elbeszélések melyeket hallgathatunk? Az azonosulási folyamatok a hívő identitás kialakulásában és kialakításában nagyon fontosak, akár a személyekre, akár a bibliai történetekre gondolunk. Az azonosulás segíthet az életkérdésekre és az élet értelmére való válaszkeresésben és adásban. Hendriks⁷³ már így teszi fel a kérdést: milyen feltételek között lehet jelentősége a keresztyén hitnek az emberi életben? H. Alma elemzéséből ő azt a következtetést vonja le: a nevelők hite (világos és autentikus), az ő gyermekeikhez való odafordulásuk, a gyermekek számára biztosított élettér, a bibliai elbeszélésekre (és nem dogmákra) helyezett hangsúly, melyek azonosulási lehetőséget kínálnak és a nyitott hitközösség elengedhetetlen fontosságú.

Mindezt csak a vallásszociológiai elemzések alátámasztásaként tartottam elengedhetetlenül fontosnak megemlíteni.

2. 3. *A változások hatása alatt: szekularizáció (?) - individualizáció - pluralizáció*

Az eddig bemutatott szociológiai vizsgálódások eredményei sejtetik azt a megállapítást, hogy: *a társadalom szekularizálódik - az ember individualizálódik - az egyház pedig pluralizálódik (Heitink)*. Ez a 'hármasság' tömören összefogja azt, amivel a holland társadalom és egyház találkozhatott a huszadik század második felében.⁷⁴ Ez a találkozás nem biztos, hogy minden esetben mondható örvendetesnek, hiszen nagyon sok kihívást jelentett és jelent a közösség és egyén számára, gyakran teljesen függetlenül attól, hogy kapcsolódik-e az ember egy gyülekezethez vagy nem. A felosztás jelzi a (poszt)modern társadalom mozgató erőit. Még az esetleges ismétlődés veszélye mellett is az az érzésem, hogy nagy hiba lenne elkerülni ezt a lényeges, az egyház és vallásos élet menetére rendkívül jelentős hatással lévő 'korszellemet', ami a református egyház életére világméretben hatással van.

Szekularizáció (?)

Ez a dolgozat impulzusokról szól. A szekularizáció pedig érzésem szerint egy olyan impulzus, ami mintha kitörölhetetlenül beleivódott volna a mai ember életébe. Sőt, a későbbiekből hamarosan kiderül, hogy a 'génjeinkben' hordozzuk a szekularizációt, ki-ki a maga módján. Mi is ez valójában? Részben a fogalmat próbáljuk körülírni, lehet, hogy nem sikerül ezzel majd minden kíváncsúnak eleget tenni. Ugyanakkor közben már ki fog derülni, hogy miért fontos és kényelmetlen, szorító 'érdekesség' ez az egyház számára is, Hollandiában most és

⁷² H. A. Alma, *Identiteit door verbondenheid. Een godsdienstpsychologisch onderzoek naar identificatie en christelijk geloof*, Kok 1998.

⁷³ *Gemeente als herberg*, 93.

⁷⁴ Természetesen lehetnek másféle csoportosító és a változásokat fogalmak és definíciók közé záró megállapítások. Így van aki úgy véli, hogy a társadalom individualizálódik (De Lange), az ember és az egyház pedig szekularizálódik (Dekker). A továbbiakban én a Heitink által használt definíciót követem.

különösen az elmúlt ötven évben. Mi is a szekularizáció: krízis vagy kihívás az egyház életére nézve? Bárhog is nézzük majd, bármit is gondolunk erről, egy számomra bizonyos: kikerülni a szekularizációt nem tudjuk, mert mint egy rossz betegség ott van a vérkeringésünkben. Nagyon fontos kérdés, hogy kezelhető-e ez a 'betegség' vagy az egyház és társadalom ezzel a betegséggel? Egy bizonyos: a holland társadalom és egyház, így a gereformeerd világ⁷⁵ nagyon magába szívta, testébe engedte ezt a kor-betegséget és a gereformeerd világ - persze a többi egyház is a maga módján - nagyon szenved ettől. Pontosan azért, mert a szekularizáció hatása miatt is megváltozott a gereformeerd világ, különös tekintettel a XX. század második felére.

Sok tekintetben az egyházaknak Hollandiában még nagy szerepük van, főleg ha összehasonlítást teszünk más nyugat-európai társadalmakkal. Ez egyben magában hordozza azt is, hogy az egyházak követőinek tábora és létszáma általában felülmúlta más egyesületek és szervezetek tagjainak létszámát. Becslések szerint 1990-ben még vasárnaponként hárommillió ember elment valamelyik egyház istentiszteletére, miséjére. Ez az összlakosság kb. 1/5-ét jelenthette abban az értelemben, hogy hetenkénti rendszerességgel megjelentek a vasárnapi gyülekezeti, közösségi alkalmakon.

Mindezt nem csorbítja az, hogy az egyháztól elszakadók száma növekszik, az istentiszteletek látogatottsága csökken és bizonyos keresztyén közösségek és szervezetek létszáma csökkent. Így kialakult egy új és egyben furcsa helyzet. Máskor is megtörtént, hogy valaki elhagyott egy egyházat, de ugyanakkor bekapcsolódott egy másik életébe vagy azért, mert családi vagy egyéni hitbeli látása alapján ezt jobbnak látta. Nem kell meglepedkezni arról sem, hogy többek esetleges személyes konfliktusukból adódóan hagyták el gyülekezetüket és kapcsolódtak be esetleg egy név szerint is másik egyház életébe. De a mai, az egyháztól való tömeges elfordulás és azokból valóságos kilépés meglehetősen új és fájdalmas jelenség a holland társadalomban. Persze most is alakulnak és működnek újabb vallási irányzatok, melyek volt egyháztagokat vonzanak. Mindez azonban számokban mérve nem fedi le azokat, akik évről évre elhagyják az egyházat.

Jóllehet az egyháztól való elfordulás és abból való kilépés meglehetősen új jelenség Hollandiában, de mindez része egy hosszabb ideje létező kulturális folyamatnak, a szekularizációnak. *Milyen történelmi fokozatai és jelentései lehetnek és vannak e folyamatnak? Jelen esetben csak a fogalmat és annak megjelenési formáit nézzük.* Ennek körülírásához hadd használjuk⁷⁶ *A.J. Nijk csoportosítását* (Secularisatie. Over het gebruik van een woord).⁷⁷ Mielőtt erre rátérek egyben azt is látni kell, hogy a szekularizáció mint szó meghatározás és ennek interpretálása nem egyértelmű minden kutató előtt. Mindenképpen nyomatékosítani szeretném azt, hogy számomra itt elsősorban az egyház számára fontos szekularizációs folyamat értelmében szeretném e kérdést itt megközelíteni. Ebből a háttérből kiindulva úgy látom, egy dologban azonban többen egyet értenek, nevezetesen hogy az eredeti fogalom egy jogi fogalom. Amennyire ez visszakérhető, a szó legelőször a Münsteri békekötés idejéből, 1648-ból származik és a francia küldöttség használta. Ami ebben a legfontosabb, hogy ott kizárólag az egyházi javak nem egyházi kézbe kerülésére vonatkozott. Nem más ez tehát, mint az eltulajdonítás, amit a különböző delegációk különböző módon értékelték. A katolikus egyház a hit elleni támadásként fogta ezt fel, míg a protestánsok az emancipációt látták ebben ('Verweltlichung der Welt'). Ez utóbbi mondást Luthernek tulajdonítva, valójában az ő számára ez azt jelentette, hogy ebben nem a hit térvészteséről van

⁷⁵ A gereformeerd gyülekezetek (akik a GKN-be tartoznak), de különösen a teológusaik használják szívesen a „gereformeerd világ” kifejezést, ezért használom én is gyakran ezt.

⁷⁶ Eltekintek a magyar nyelven is megtalálható és idevonatkoztatható szakirodalomtól egy egységes holland modell követése érdekében.

⁷⁷ Secularisatie in Nederland 1966-1991. SCP Studies - 19, Rijswijk 1994, 9-10.

szó, hanem a laikusok emancipálódásáról a klérussal szemben. Azaz a laikusok, mint gyülekezeti tagok felértékelődnek a klérus mellett.⁷⁸

Visszakanyarodva a Nijk által körülírt és a szekularizáció fogalmát bemutató vázlatos áttekintésre, szerinte a következő csoportosításra figyelhetünk, ahogy történetileg megjelenik és kiábrázolódik e fogalom valósága: A szekularizáció, mint jogi fogalom - ahogyan erről pár mondattal ezelőtt már szóltunk - jelenik meg. Ez a jogfogalmi használat a XVIII-XIX. század váltása körül, Ausztriában, Franciaországban és Németországban bukkan fel erőteljesebben. Meglepő, ahogy ez később, mint egyházi jogi fogalom is jelentkezik: amikor egy klerikus visszatér a világi élethez, azaz szekularizálódik. A XIX. század folyamán, mint kultúr - politikai jelentésű fogalom áll elő, kiegészülve a szekularizmus kifejezéssel, azaz azzal a felfogással, hogy az ember nyugodtan élhet az egyház és vallás gyámsága nélkül is. Ezen felfogás szerint az egyháznak és vallásnak még volt egy saját területe, jóllehet a hevesebb szekuláris támadások egyre jobban próbálták az egyházat és vallást kiszorítani. Védelve ezzel azon állításukat is, hogy egy ateista társadalom morálisan nem kisebb értékű, mint egy a vallás által felnevelt. A vallás nem más, mint egy nagy tévedés, az ember berendezheti nyugodtan az életét, mintha Isten nem is létezne. Különösképpen a tradicionálisan hívők osztják ma is azt a véleményt, hogy az egyház és a hit az egoizmust, az erkölcsi és társadalmi romlást megakadályozhatja és megelőzheti. A nem hívők és egyházon kívüliek kevésbé hisznek ebben az összefonódásban. Az egyház nélküliség nem szükséges, hogy szociális és morális zűrzavarhoz vezessen.⁷⁹ Ugyanakkor a hívők gyakran attól félnek, hogy a hit kiszorítása a mindennapi életből a társadalom hanyatlásához vezethet. Nem bíznak abban, hogy szekuláris intézmények a társadalmat össze tudják tartani. Ezek a vélemények azt is jelzik, hogy nemcsak a szekuláris világ és 'hívei' vannak bizonyos, többszörösen negatív véleménnyel a hitről és egyházzal, hanem ez utóbbi tagjai a szekuláris világ modern szüleményeiről. De térjünk vissza a történeti áttekintéshez a szekularizáció fogalmát illetően!

A XX. században a szekularizáció, mint tudományos fogalom váljon ismertté. Ez egy hosszabb történelmi folyamatra utal, amiben a társadalmi szervezetek sajátos vallási színűket elveszítik. A 'Säkularization des religiösen Individualismus'⁸⁰ politikai szabadságot kínál és ad a individuumnak. Ebben az időszakban a teológiai gondolkodás sem lesz mentes a szekularizációtól. Nijk véleménye szerint Barth és Bonhoeffer is helyet ad gondolkodásában ennek. Sokan tudják, hogy Bonhoeffer úgy vélte, a szekularizáció bele illik Isten világgal kapcsolatos terveibe. Eszerint a világ felnőtté vált és már csak az a kérdés, milyen hatással bír Isten ebben a világban. Itt újra felmerülhet a Dekker által már megfogalmazott gondolat is, hogy vajon az egyház maga belülről nem vált-e szekulárisá.

A Nijktól származó felosztás szerint a szekularizáció két társadalmi szektorral bír: az egyik vallásos meghatározottságú, míg a másik a profán jelleggel bír. Ezek alapján bizonyos ügyek és dolgok az egyik szektorból átkerülnek a másik felügyelete alá.

Természetes, hogy a szekularizáció meghatározása nem egy embert készített gondolkodásra. Az is igaz, hogy gyakran egymástól vették a szerzők, s szükség szerint egyéni ízlés szerint is formálták a szekularizációról alkotott elméleti képet. Nézzük *Dobbelaere*-t, akivel korábban már találkoztunk a 'laicization' fogalom kapcsán. Szerinte három fronton jelentkezik a szekularizáció: a mikro - mezo - és makroszinten. Röviden hadd idézzük ebben a három megjelenési formában az ő látását. A mikronívó tekintetében akkor beszélünk szekularizációról, ha az egyéni gondolkodás megváltozik a 'természet felettivel' való kapcsolatot illetően. Ebben az esetben a szakrális, a szent, a másik realitás veszendőbe megy.

⁷⁸ Secularisatie: crisis of uitdaging (G.Dekker - G. Manenschijn - A.van Meiden), Kok 1995, 31.

⁷⁹ God in Nederland (1966-96). Amsterdam, 1997. (G.Dekker - De Hart - J. Peters) - ebben: Vélemények a társadalom szekularizációjáról (3. 3. 4).

⁸⁰ Secularisatie in Nederland, 10.

Ezt nevezhetjük dekonfesszionizálódásnak. A mezo - nívó viszonylatában a szekularizáció a tan modernizálódását vagy elvilágiasodását jelentheti, valamint az egyházi rendelkezések, törvények hozzáillesztését a környezetben uralkodó kultúrához. Ezt a folyamatot nevezi ő belső szekularizációnak. Megjegyzi Dobbelaere azt is, hogy a mezo és mikroszint nehezen elválasztható egymástól. Gyakran összefügg a kettő. A makro nívó tekintetében pedig arra utal, hogy a szekularizáció itt a szervezetek önállósodását jelenti, ami által az egyház és vallás mindent átfogó jelenléte megszűnik. Ez a gondolat kapcsolatba hozható a Nijk által felsorolt történelmi folyamat kultúrpolitikai fázisával.

A szekularizáció elsősorban a mikronívón mérhető. Greeley az Egyesült Államokban a vallási indikátorok mérésekor az egyháztagság, az egyház finanszírozása, az istentiszteletre járás, az imádság gyakoriságára figyel, amin keresztül nem téveszti szem elől a Bibliáról, vallási tanokról vallott személyes véleményt sem. Ezen indikátorok mozgása arányaiban jelzi a szekularizáció mikronívón látható térnyerését.

Hollandiában Esther és mások ugyancsak mikro szinten mérték a szekularizáció hatását. Vizsgálták ennek hatásait az istentisztelet látogatásán, az egyház és annak szervezeteiben való aktivitáson, az egyházon kívüliek arányán. Külön figyelmet szenteltek az ortodox tanokhoz való ragaszkodás, az egyházba vetett bizalom és az egyház tekintélyén keresztül a válásra, szexuális viselkedési normákra, eutanáziára és öngyilkosságra vonatkozó területeknek.

Ugyanakkor vannak elemzések, amelyek a szekularizáció mikro szinten való mérését illetően - így a *Secularisatie in Nederland 1961-1991* is - alapként kezelik: az egyháztagságot, az istentisztelet látogatás gyakoriságát és az életről vallott nézeteket illetően beálló változásokat.

Mindezek az elemző megnyilatkozások, melyek egyben a szekularizációt, mint ténytet fogadják el, most azt sugallják, mintha csak igazából a mikro szinten kerülne az egész folyamat az érdeklődés középpontjába. Nem ezt szeretném erősíteni. Hanem nyomatékossítani azt a sejtésemet, hogy a szekularizáció makró és mezo nívóját mintha már elkönyvelte volna a világ. Évszázados jelenséggént vannak kezelve. Ami viszont sokkal 'riasztóbb', az a mikro nívón beállott változás, aminek feldolgozása és megértése nem mindennapi nehézségekbe ütközik.

Miközben bizonyos kategóriák közé szorítható a szekularizációnak, mint fogalomnak a körül írása, aközben azért mindenképpen világossá is válik az eredet, a honnan hová folyamata. Az eddigi fogalmakat részben újra idézve elmondható, hogy a vallásosság marginalizálódik, privatizálódik és megjelennek, mint konkurencia a szociálpolitikai elméletek és ebből fakadó gyakorlatok.

A szekularizáció - az okait⁸¹ tekintve-, mint multidimenzionális jelenség nagyon komplex képet mutat. Ha évszázados folyamatról beszélünk, akkor nem állunk messze a valóságtól. Nem szabad elfelejteni, hogy amikor az okokat keressük, akkor abba belefolynak a fogalmak is. Tehát nagyon nehéz egy világos határt húzni a szekularizáció fogalma és okai között, de hadd tegyünk erre egy szerény kísérletet. Ha globálisan nézzük az okokat, akkor a megállapításunk így hangozhat: az évszázadokat átölelő időkben tapasztaljuk, hogy az európai - és nemcsak a nyugat európai - egyházi kultúra és a világ éppen adott társadalmi berendezkedésből fakadó és uralkodó kultúrája nehezen viselik el egymást.

Az első okokat ott lehet keresni, amikor nagyon sok esetben az államok vezetői egyben egyházi vezetők is voltak, de ez az összefonódás megszűnt. Igaz ezzel ellentmondhat még néhány nyugat - európai gyakorlat és ország berendezkedése, bár ezek is inkább már csak formálisaknak tekinthetők. Amikor az állam és az egyház hatalma és befolyása személyekre

⁸¹ U. o. 36 - 38. Az okok felsorolásában ezt a felosztást követem.

lebontva is különválnak, az lehetett az első lépés, ha nem is ok, de előfeltétele a szekularizáció elindulásának.

Ezután szóba jöhet a modern természet- és szellemtudományos folyamat, ami szakított az egyház és vallás érdekeivel. Igaz, hogy voltak és vannak törekvések, amelyek a természettudományt és a vallást úgy próbálják egymás mellé állítani, mint amelyek elhordozzák egymást. Ebben élen jártak a zsidóság és a protestantizmus képviselői. Miközben utalás történik arra is, hogy a technika és a vallás ugyancsak elhordozzák egymást. Hiszen az egyházi előjárók különösen az emberi munkát segítő technikai találmányokat nem tartották elvetendőnek. Ez a harmónia - elemzőktől is függően - kb. az 1500-as évekig érvényesült. Azután a természettudomány felfedezései egyre ösztönzőbben hatottak a technika fejlődésére, kialakulóban van a piacgazdaság, ahol valószínűleg a vallás és egyház befolyása egyre szerényebb keretek közé kénytelen visszaszorulni.

A technikai fejlődés valójában két területen is leszámol az egyház befolyásával. Egyrészt és ez a kulturális befolyás gyengülése: az ember számára világossá vált, hogy nem szükséges egyedül Isten segítségére támaszkodni ahhoz, hogy a világot uralni tudja. Ezzel egyféle mágikus gondolkodás megy veszendőbe, amelyikben az istenek tekintélye gyengül. Másrészt a technikának volt egy társadalmi kapcsolódási pontja is: kialakul egy 'deprive' (lehetőségeitől is megfosztott) munkásréteg, akik maguk szociális problémává váltak. Ez jelenthetett egy olyan utat is, amiben az egyház ezeket az embereket felkarolhatta, támogathatta volna, és támaszra találhatott volna az egyéni hívő. Ugyanígy megerősödhetett volna ez az állapot azzal, hogy pont a szegények a kiválasztottak. Ehelyett megerősödött egy olyan irány, amelyből ebben a 'deprive' rétegben kialakulhatott egy másik értékrendszer, ami pontosan a vallással konkurál, a szocialista - kommunista eszme.

A tudományos ismeretek használata, a megszabadulás a mágikustól egyenesen vezetett a racionalizálódás illetve a bürokratizálódó intézményrendszerek felé. Miközben a vallás egy alázatos átadott életről beszél, aközben lezajlik a Weber által megfogalmazott 'Entzauberung der Welt'. Az emberek a józan eszüket kezdik használni és ahhoz, hogy előbbre jusson valaki ehhez egyre jobban kell a könyökét is használni. Mindenki számára ismert, hogy az egyház lemaradt ebben a történelmi időben azok mögött, akik tömeges bázist jelenthettek volna számára egy másféle megközelítés után. Persze mindez már csak az utókor elemzés számára lehet ilyen világos. A második világháború utáni időszak egyrészt még jobban aláásta az egyház és vallás helyzetét. A jóléti állam átvett nagyon sok mindent az egyház kezéből, különösen a szociális gondoskodás területén, amivel bizonyos értelemben adott egyház területek talajt veszítettek lettek. Másrészt, ez az időszak a demokrácia virágkorszakává is válik, ami minden tekintéllyel - így az egyházzal - szemben egy kritikus hangvételt vesz. Meg kell tanulni az egyháznak azt, hogy a tekintélyt nem a személy és hatalmi pozíciója, hanem az érvek adják.

Ebben a helyzetben egyértelmű 'végeredménynek' kezd tűnni, hogy (vallás)szociológusok egyre egyértelműbben érzékelik és osztják a nézetet, miszerint: jelentős az egyházak és tanaik hitelvesztése. A hit továbbadása egyre nagyobb nehézséget jelent majd egy ilyen világban. G. Dekker ugyanezt így fogalmazza meg: lehetséges, hogy emberek a magánéletükben nagyon vallásosak, vagy a gyülekezetükben tevékenyek, de a vallás és az egyház a társadalomban egyre alárendeltebb szerephez jut.⁸² Ezeket a változásokat Dekker az Egyesült Államokban lejátszódó folyamatokból szűri le. Lehet, hogy ezek a következtetések persze meglepőek számunkra, hiszen az Egyesült Államokbeli gyülekezeti élet és változások szinte példaként is

⁸² Secularisatie: crisis of uitdaging, 13.

állnak nagyon sok ember előtt.⁸³ Lesznek éppen ezért többen, akik megkérdőjelezik Dekker véleményét akkor, amikor pl. B. Graham jelenléte az amerikai politikai körökben jelentősnek volt mondható majd ötven éven keresztül, pont az általunk is vizsgált időszakban. Azért mondok jelenlétet, mert az egészen más, mint a befolyás. Ismert előttünk az amerikai egyházak televízió keresztül is meglátszó jelenléte. Mégsem mehetünk el a következő megállapítás mellett úgy, mintha ennek nem lenne súlya.⁸⁴ Már korábban utaltam G. Dekker szekularizációt körülíró megfogalmazására, amelynek harmadik fő pontja a 'belső szekularizáció', amikor az egyház illeszkedik az adott világhoz. Elmondható, hogy bár az Egyesült Államokban a 'belső szekularizáció' erősebb, mint Európában, mégis az egyéni, individuális vallásosság nem csökkent úgy, mint Európában. Hogy valójában ezzel együtt mekkora a hatása ott az egyházaknak, e kérdésben úgy vélem érdemes valóban a felmérések eredményeire hagyatkozni. Ettől függetlenül érdemes szemmel tartani azt, hogy az Egyesült Államokban lejátszó társadalmi és egyházzal összefüggő változások nagyon jelentősen visszatükröződnek és helyet kapnak mértékadó német és holland (vallás)szociológiai kutatásokban.

Ebben a kialakult helyzetben a még lehetséges esélyt - vélekednek nagyon sokan - a gyermekkor jelentheti, ha sikerül a vallási üzenetet az élet egyéni és sajátos részévé tenni. Ugyanakkor az egyház azon reménye, miszerint a harmonikus egyéni és társadalmi életet csak az egyház és a vallás garantálhatja, nagymértékben megkérdőjeleződik. Valószínűsíthető, hogy a szekularizáció folyamata egyházi és vallási vonatkozásában egy bizonyos, intellektuális társadalmi rétegnél kezdődött, majd folytatódott a munkásosztály soraiban és kulminál pillanatnyilag a fiatalok között. Mindezek a társadalmi rétegek valahol a saját életük mindennapi részévé teszik azt, amit az angol szociológus, Wilson mond: ezeknek az embereknek fontos a tervezhetőség - a kinyilatkoztatással szemben, egy racionalizált rend – vagyis nem az inspiráció, rendszerezett rutin – és nem karizmatikus vagy a tradicionális cselekvés. Mindezek a mai világ nagy imperatívuszai, melyek egyre több helyet követelnek önmaguknak.⁸⁵

Persze a valósághoz hozzátartozik az is, hogy a *szekularizáció okait feltárni* nem egy olyan vállalkozás, amiben minden apró vagy lényeges szempontot tévedhetetlenül lehetne bemutatni. Sőt, azt is látnunk szabad és kell, hogy bizonyos 'kiváltó okok' csak egy bizonyos időszakban jelennek meg és később esetleg elveszítik jelentőségüket. A szekularizációt illetően pedig itt csak az egyház, a vallás kapcsolatában megjelenő elemekre utalhattunk.

Rendkívül gondolatébresztőnek és találó képnek tartom, a Van Genneptől származó megfogalmazást, aki szerint 'az Atya távolléte', mint életérzés megjelenik a mai világban és ennek az okozói között a mai kultúrtörténeti stádiumban ott találjuk a szekularizációt.⁸⁶ Ugyanakkor tőle származik az a megállapítás is, hogy a szekularizáció problematikája nem tipikusan keresztyén kérdés, hanem egy általános gondolati / elméleti krízis is.

Valójában abból indultunk ki, hogy mit jelentett Hollandiában a gereformeerd egyházak számára az elmúlt időszakot, mintegy ötven évet felnagyítva, a társadalom szekularizálódása. Igyekeztünk megjeleníteni a szekularizációt történelmi kategóriáiban, majd okainak keresésében. Lezárva a szekularizáció jelen formában való további elemzését, hadd térjek vissza a 'Secularisatie in Nederland 1961-1991' vizsgálatának eredményeire akkor, amikor szeretném vázlatosan ebből kiemelni azt, hogy *hogyan látja a (vallás)szociológia a jövőt* -

⁸³ Gondolok itt a Dunántúli Ref. Egyházkerület és a Presbytery of the Twin Cities Area közötti együttműködés alapján szervezett tanulmányi konferenciákra és azok hatására. (Református Egyház 2000. 7-8.szám)

⁸⁴ Praktische Theologie: geschiedenis - theorie - handelingsvelden, 53.

⁸⁵ Secularisatie: crisis of uitdaging, 13.

⁸⁶ F. O. van Gennepe, De terugkeer van de verloren Vader, Ten Have 1989, 204.

kivétítve a társadalomra - az egyház és vallás számára a szekularizáció folyamatában?
Erre a szempontra mindenképpen oda kell figyelni. Ezt azért is nagyon fontosnak tartom, mert ez a jövőről szóló és a (vallás)szociológiai elemzésekből kitűnő üzenet szinte sokkolja az egyházat, azokat, akik felelősséget éreznek érte. Gereformeerd egyházi körökben közel egy évtizede, az egyház jövőjét illetően újra meg újra előkerülnek ezek az 'előrejelzések', még akkor is, ha csak 'jóslatokról' van ebben szó, amit mi emberi mértékeink szerint készíthetünk. Ezek a felmérésekre alapozó - sokszor kétségtelenül kétségbe ejtő - jövő víziók persze emberi mérték szerint látják ezt az egész folyamatot. S be kell látni, hogy ezek szinte egy 'csőlátást' adnak még nagyon bölcs teológusoknak, többek között gereformeerd eddig már idézett vagy ezután idézendőknek is, akik egyszerűen képtelenek ezen előre jelzések mágneses erőteréből kilépni. Lehet hogy azért, mert a folyamatok és számok az elmúlt tíz évben beigazolódtak?

Villantsunk fel egy jövőképet a vallásszociológusok szemével nézve! Nyilvánvaló, hogy ezeket az eredményeket és előjelzéseket nem kell abban megkérdőjelezni, hogy ezek mennyire fontosak a GKN számára. 1991-ben a fiatalok bő 70 %-a egyházon kívüli. Ez a végeredmény egy hosszú folyamatot tükröz, amiben a hetvenes évek gyorsító katalizátorként jelennek meg. Ugyanakkor ez a folyamat lassul is, de mindenképpen előre vetíti, hogy valószínűsíthetően 2020-ban a mai fiatalok számaránya lesz az egyháztagnak aránya a holland társadalomban. A prognózis szerint és kizárólag a mai idők hatását figyelembe véve 2020-ban a holland lakosság 15 %-a római katolikus, 6 %-a a hervormd egyház, míg 3 %-a a gereformeerd egyház tagjaihoz fog tartozni az összes (24 %) egyházhhoz tartozók között. Feltételezhető, hogy a gereformeerd egyháztagnak közül ebben az időben 30 % rendszeresen, míg 55 % viszonylag rendszeresen (kéthetenként egyszer) részt vesz majd az istentiszteleteken.

Mi lehet az oka egy ilyen arányú egyházat elhagyó folyamatnak? Nyilván sokan rákérdéznek erre. Kuitert szerint⁸⁷ a 'bűnbak' nem könnyen található meg. Lehet, hogy az egyház politikai megnyilatkozásai, vagy éppen a fundamentalizmus hiánya, esetleg az egyesülési szándék (SOW-proces) a hervormd - gereformeerd - lutheránus egyházak között? Mások a szó és a tett közötti ellentmondást vélik az okok között felfedezni. Eközben mindenki keres egy pálcát ahhoz, hogy a másokban felfedezett hibákra, mint potenciális bűnbakra mutasson. Ugyanakkor nem szabad elhanyagolni a gyülekezeti tagok felnőtté válásának nagyon lényeges szempontját.

2020-ban valószínűsíthetően az akkori egyháztagnak hit- és tankérdésekben vallott nézeteit nagyon nehéz előre megjósolni. Az viszont valószínűsíthető, hogy az akkori egyházi összetétel demográfiai szempontból egy a mainál idősebb nemzedéket jelenthet majd. Azok lesznek az akkori egyháztagnak többségében, akik ma a fiatalokból megmaradnak, de feltehetően majd őket is az akkor kortársak megosztott véleménnyel minősítik: a korabeli és akkori moderntól a konzervatívig - a mai kép újra idéződik. A tolerancia egymás irányában - nézet és világvallások tekintetében - sejtetően növekedni fog. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy az akkori egyháztagnak egy 'meggyőződéses' és komoly egyháztagnak lesz, aki a külső, szekuláris hatások ellenére kitart hite mellett. Még akkor is, ha ez a hit 'megszabadul' minden 'régies' elemtől, extrém vallásos meggyőződéstől.

Mindenki tudja, hogy egy előrejelzés megbukhat, változhat. Hogy a szekularizáció megfordítható-e Hollandiában, az feltehetően két dologtól függhet: egyrészt a keresztyénség megújulására, revitalizációjára való törekvéstől, másrészt esetleges más egyéb világnézetek előtérbe kerülésétől.

⁸⁷ Weggaan zonder groeten, 80.

Összességében a szekularizációt, mint a mai egyház életére legveszélyesebb hatású folyamatot figyel nagyon sok elemző. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy az egyház a maga évszázadait figyelve nem először él át egy negatív mélypontot. Maga a holland református egyházi élet az 1800-as évek végén szintén a túléléssel küszködött.⁸⁸ Ugyanakkor sehol nincs leírva, hogy nekünk az istentiszteleti közösségbe kell mennünk, és ott jelen kell lennünk - vélekedik O. Jager. A Zsidókhoz írt levélben (10,25) olvasható buzdítás, hogy a saját gyülekezetünket el ne hagyjuk nem ugyan az, mintha ez parancs lenne.

Többen ugyanakkor úgy vélik, hogy a keresztyénséghez hasonló és azt felváltani vagy leváltani képes életszemlélet egyelőre még nem tapasztalható az európai és amerikai társadalmakban a szekularizáció minden területet érintő hatása mellett sem. Viszont egyre nagyobb szerephez és térhez juthat a Luckman által megfogalmazott 'invisible religion', egy a gyülekezethez és egyházi formákhoz nem kötődő, de valahol mégis, mint magányos (?) egyéni keresztyén életet valló létforma.

A szekularizáció fogalma mögé e kérdéskör kezdetén egy kérdőjelet is helyeztem. Ezzel valójában szeretném visszaadni azt, ami megfogalmazódik a mai vallásszociológus gondolkodásában.⁸⁹ Eszerint továbbra is érvényes, hogy a szekularizáció a vallásosság csökkenését jelenti, de ma már ezt tovább kell részletezni egy világosabb látás érdekében: különbséget téve individuális és társadalmi szintér között. Individuális szinten ez a csökkenő vallásosságot jelentheti. Ahogy erre korábban már többféle módon is utaltam, jelzi ez bizonyos egyéni vallásos vélemény- és értékforma és vallásos gyakorlat változását.

Társadalmi szinten a vallásos mozgástér beszűküléséről szólhattunk, ami jelezte, hogy a mindennapi élet egyre nagyobb területe kivonja magát a vallás, egyházak hatása alól. Ezen utóbbinak már csak a magán, privát szférában marad hely.

Kétségtelen és kevesen vannak, akik megkérdőjelezzik, hogy Hollandiában társadalmi szinten valóban lejátszódik egy fundamentumokat is aláásó szekularizációs folyamat. Hogy ez individuális szinten ugyancsak kétségtelenül igaz-e, az manapság már attól függ, mit értünk vallásosság alatt. Csak a templomhoz szokott és a hagyományos gyülekezeti körben megünnepelt vallásos életformát, vagy kezdünk érzékenyebbek lenni a vallásos hitmegélés újabb jeleire és formáira (hagyományos keresztyén egyházi körökön belül és kívül)? Ezek alapján nem inkább azt kell-e megállapítanunk, hogy a hitmegélésben és egyéni vallásosságban inkább *változásról van szó* a csökkenés helyett?

Természetes, hogy a két terület hatással lehet egymásra. Kétségtelen az is, hogy a mai holland társadalom belső változásai, az a kulturális klíma, amiben az emberek ma élnek negatív hatással vannak a tradicionális vallásosságra, de ez nem zárja ki az egyéni életben jelentkező vallásos hitmegéléshez lehetséges új utakat. Erről a későbbiek folyamán - a kívánatos egyház - megfogalmazásakor újra elgondolkozhatunk.

Mindenki előtt világos egyben az is, hogy a szekularizáció hatása az institutionális, szervezett egyházi életre és az individuális, egyéni hitgyakorlatra vonatkozóan egy nagyon sokrétű és összetett folyamatról beszél, amelynek egyértelmű megítélése nem olyan egyszerű.

Individualizáció

⁸⁸ Weggaan zonder groeten, 77.

⁸⁹ Zodat de wereld verandert, 28.

Amikor a GKN és a NHK életére legjellemzőbb és legbefolyásolóbb hatásokat vizsgálom a XX. század második felétől, akkor kétségtelen, hogy a legáltalánosabb és mindenkinek eszébe jutó fogalom a fentiekben körülírt szekularizáció. Nagyon jól tudjuk azonban azt is, hogy a szekularizáció nemcsak az egyház életére, hanem az egész társadalom életére kiterjedő hatással bír. Nem véletlen a Heitinktől már korábban idézett megállapítás, hogy a társadalom szekularizálódik, amit folytatunk azzal, hogy az ember pedig individualizálódik. Ez utóbbi jelenség sem tipikusan csak egyházi jelenségnek mondható. Az egyházak a maguk belső problémáikban nagyon jól érezhetik, mit jelent egy individualizált társadalom, amiből magától értetődőnek tűnik előttem, hogy lesz majd egy plurális egyház. Lehet, hogy megtámadható az önmagának felállított sorrend, amiben a szekularizáció - mint egy esetleges irányító tekintély elvesztése és félretétele - magával hozza az individuum kibontakozását, ami kétség nélkül elvezet a pluralizmushoz. Az individuális társadalom, amiből nem tudja magát kihúzni és kiemelni az egyház sem, rendkívül jelentős mértékben megváltoztat(hat) egy világot. Nem feladatom leírni a társadalomban lejátszódott individualizációs folyamatot. Ugyanakkor nagyon találónak tartom két mondatban összefoglalni azt, amit a keresztyén egyház maga is, mint szenvedőként jelen témánkat illetően kell átéljen. Az egyik mondat Jager megállapítása: „Ieder voor zich en God voor ons allen”⁹⁰ - mindenki (ön)magáért és Isten mindannyiunkért. Ezt követi valamivel később az ő tanítványának, mint etikusnak a megállapítása: „Ieder voor zich, zonder een God voor ons allen”⁹¹ - mindenki (ön)magáért egy mindannyiunkért lévő Isten nélkül. Azt gondolom, hogy nekem elsősorban a két kiragadott mondat kontextusát is illene figyelembe vennem, de mégsem érzem erőszakoltnak, ha a két idézett mondatot csak önmagában hagyva és középpontba állítva értelmezem: annyira fontossá vált, hogy csak önmagunkért és önmagunknak éljünk, hogy teljesen lényegtelenekké váltak azok az emberi és isteni erők körülöttünk, melyek esetlegesen javunkra lehetnének. Persze tudom, ebben van némi túlzás, de nagyon jól tudjuk, mekkora kihívás az egész világ és ezen belül az egyház számára az individualizációs folyamat, ami az emberrel, akár saját igyekezetének is ‘köszönhetően’, akár igyekezete nélkül, de valósággyá lesz. Filozófusok és etikusok valószínűleg könyvtárnyi anyagot tudnak szolgáltatni az individualizáció kérdésköréhez. Engedtesse meg nekem itt az, hogy a gereformeerd és hervormd egyházi háttérrel figyelembe véve, az adott időszakra koncentrálna figyelhessek és rendszerezem e problémakört.

Már korábban is szóba került ez a megállapítás: megváltozott a társadalom. Ennek folytatásaként pedig az, hogy hogyan hatott ez az egyházi életre, különös tekintettel a huszadik század második felében, amikor felerősödnek ezek a tendenciák. Megváltozott a társadalom, mert differenciálódott, ahogy ezt korábban már leírtuk (2.1.). Emellett rendszeresen felhívják a szociológusok a figyelmünket arra, hogy nagyon lényeges a racionalizálódás, a demokratizálódás és szubjektívizálódás⁹² akár társadalmi, akár egyéni, emberi folyamatokat figyelve.

Racionalizálódás zajlik az egész társadalomban és annak folyamataiban. Mindennek ésszerűnek, célratorónek és eredményesnek kell lenni az egész társadalomban és annak összefüggéseiben. Ha lehet, ne hagyjunk semmit a véletlenre vagy a dolgok természetes alakulására, hanem amit csak lehet, tervezzünk és formáljunk a kezünk, eszünk és ízlésünk szerint. Ha ez így sikerül, akkor minden kiszámíthatóvá, megcsinálhatóvá és uralhatóvá válik ebben az életben. De Lange utal arra, hogy mennyire pontosan fogalmazott a mai korban rendkívül sokat mondó/idézett és népszerű német szociológus M. Weber, aki cél

⁹⁰ Opklaring, 358.

⁹¹ F. de Lange, Ieder voor zich? Individualisering, ethiek en christelijk geloof, Kok 1993,10.

⁹² Als het getij verloopt..., 34.

racionalitásnak nevezi az új kritériumot. Ennek értelmében a tudomány számára kritérium a megjósolhatóság, a technika számára a kezelhetőség, a gazdaság számára a kiszámíthatóság és a politika számára a formál(csinál)hatóság. Ezek az új célok, melyek a társadalmi és individuális (haszon)mértékeknek kell megfeleljenek. Egyetlen törvény van, a racionalitás. Ezt a folyamatot nevezte el Weber, ahogy erre egyszer már utalás is történt egy másféle kontextusban, Entzauberung der Welt-nek.⁹³ Vérükké válnak ezek a folyamatok és a gazdasági (cél)tervezés mellett már a legnagyobb természetességgel beszélünk családtervezésről is (Dekker). Természetes a felvilágosult ember számára a racionalizálódás, de mintha mindig elfelejtené, hogy pont ennek következtében kevésbé szabad, mint amennyire azt szeretné. Az individuum szempontjából nem lesz vagy nem lenne káros egy szociális és társadalmi korrekciót végrehajtani vagy azt ösztönözni.

Demokratizálódás jelentkezik másodsorban a mindennapi kultúránkban, amit nevezhetünk úgy is, mint az egyenlőségre való törekvés. A francia forradalom nagy jelszó-hármasságából az 'égalité' végre kezd egyre nagyobb területen megvalósulni. Aki eddig elnyomott volt, most beleszólhat a saját élete és a társadalom mindennapi változásaiba. Egyben ez jelentheti azt is, hogy 'társ - felelősséggel' tartozom mindazért, ami kialakul és történik körülöttem és a világban, hiszen 'társ – irányító' is vagyok egyben. Később érdemes erre odafigyelni az individualizálódást illetően, hogy ebben a helyzetben pontosan a felelősségérzet másokért, a 'társ'- iránti felelősség messze a sokdrangú szempontok közé kerül, ha egyáltalán mint szempont még érvényben marad. A demokratizálódási folyamat egyben megszünteti a hatalom-koncentrációt és megtámad minden olyan, a tradíció által védett természeti és isteni tekintélyt, ami eddig meghatározó volt a társadalom berendezkedésében. Természetes, hogy a demokrácia útját és annak megnyilvánulási formáját tanulni kell, ahhoz emberileg, intellektuálisan minden népnek fel kell nőni, ha jól kívánja ezt hasznosítani. Még talán az egyház népének is, annak ellenére, hogy a társadalom a mindennapokban már belegyakorolta magát ebbe.

Harmadsorban *a szubjektivizálódás* nyomja rá bélyegét a mai emberi kultúrára. Ez az a pont, ami számunkra most igazán érdekes. Hiszen ez az, amikor a szubjektív, egyéni mérték lesz a legfontosabb, és egyre világosabbá válik, hogy a francia forradalom által kitűzött hármas célból a 'fraternité' egyre kevésbé lesz mértékadó, hiszen az individualizálódás teljesen mást diktál, mint a testvériség. Ami előírt és biztos alapokon állt eddig, az teljesen egyéni szempontok alapján kerül mérlegelésre. Mindez egy rendkívül mély és gyökeres változást hoz az emberi tudatban és gondolkodásban, ami nem azt jelenti, hogy csak elfogadni vagy elvetni lehet eddigi igazságokat és értékeket. Sokkal inkább azt hordozza magában, hogy mint ember folyamatos reflexióban állunk a környezetünk adta értékekkel és igazságokkal és ezeket akkor fogadjuk el, ha ezek harmóniában vannak, vagy harmonizálhatóvá lesznek a saját megtapasztalásunkkal és életélményünkkel. Dekker utal ebben az összefüggésben a Schelsky által köztudatba hozott 'Dauerreflektion' fogalomra. Ezzel együtt tudomásul vesszük, hogy az értékek és igazságok változhatnak az életünk folyamán, mivel a mi személyes megtapasztalásunk és életmegélésünk sem állandó. Ugyanakkor ez magába foglalja azt is, hogy ami egyik embernek érték és igaz, az nem biztos, hogy a másik számára ugyanígy érvényes, mivel a megtapasztalás és megélés emberenként változik. Ezek azok a pontok, ahol a szubjektivizálódásból fakadóan az individualizáció gyökerei megtalálhatók és összefüggésben vannak a mai társadalomban - és így egyházban is - meglévő pluralitással. Bár a korrektség megkívánja, hogy utaljak Dekker legutóbbi csoportosítására,⁹⁴ amelyben az emberi életben beállt változások felsorolása kapcsán az individualizációt elválasztja a

⁹³ Handboek godsdiensdienst in Nederland,(Deel II.) De Lange, Godsdiensdienst een kerk in de samenleving 212.

⁹⁴ Zodat de wereld verandert, 52-53.

szubjektívizálódástól. Ugyanakkor a végső summáját ennek az emberi életben beállt változásnak mégiscsak az individualizáció köré csoportosítja, aminek a vallásos életre - így gereformeerd körökben is - messzemenő hatása van és lehet.

Ez a három folyamat - melyek magától értetődően összefüggésben vannak egymással - egy közös jellemvonást mindenképpen hordoz, nevezetesen az emberek kritikus hozzáállását objektív, eddig megszokott és fentről vagy kívülről ránk rakott tényekkel szemben. Ez jelzi azt, hogy az emberi faktor szerepe egyre fontosabb mindabban, amit megélünk és megtörténik velünk, amivel együtt jár az élet (berendezkedés) egyre jelentősebb saját kézbe vétele. Ez az életvitel és gondolkodási forma egyre mélyebb és jelentősebb hatással lesz az egyházi és vallásos életre is. Mondhatnám úgy is, hogy az egyéni, individuális szempontok egyre jobban felerősödnek és önálló tényezővé válnak.

Szívesen utalok ebben az esetben Dekker egy korábbi rendszerezésére,⁹⁵ aki szerint a régi és modern társadalom és annak kultúrája között a különbség az alábbi három ellentmondásban fogalmazható meg: autonóm szemben a heteronómmal, alulról felépülő szemben a fentről ránk helyezett, immanens a transzcendenssel szemben. Ebben az elemző összefüggésben számomra most az autonóm a heteronómmal szemben, mint ellentmondás érdekes. Mindannyian tudjuk, hogy ez nagyfokú függetlenséget jelent a másokhoz és máshoz való kötődést illetően. Élni a saját normák szerint és magvalósítani azokat ill. önmagunkat. A heteronóm ember, aki megkötött és függő másoktól és mások által alkotott szabályoktól, egyre ritkább 'példány' lesz. Az autonóm ember kénytelen átéli azt, amit már a differenciálódás kapcsán (2.1). említettünk, egy szociális és érték differenciálódást. Éppen azért nem csoda, ha az individuális ember egy differenciálódott társadalomban nehezen vagy nem találja egyáltalán a saját identitását, legfeljebb magába ötvöz nagyon sokfélét ezekből és egy plurális identitást alakít ki. De Lange ezt úgy nevezi, hogy az ember egy túlbürokratizálódott világban alig talál el, pedig ez egy nagyon racionális világ. Nem győz az ember 'kabátot' cserélni, ami egyben a szerepcserékre is utal egy absztrakt társadalomban. Hogy mégis mentse az ember önmagát, kialakul benne egy hajlam arra, hogy ebben a mai társadalomban is otthon legyen, ami együtt jár azzal, hogy *visszavonul egy saját és személyes világba*.

Ezt a visszavonulást erősíti benne az is, hogy számára nem mértékadóak - mert összességében teljesen átláthatatlan az egyéni élet számára a nagyon is differenciált sokféleség miatt - egy nagyon összetett világ törvényei és szabályai. Ezért ezekből azt veszi át önmagára nézve, amelyikkel egyéni ízlése szerint a legkisebb ellenállás mellett egyetért. A szubjektív megtapasztalás és értékalkotás mindenek felett fontossá válhat, ahol végre az ember maga dönt, választ és nem helyeznek rá semmikor és sehonnán semmiféle olyan értéket és mértéket, ami életidegen számára. Persze ezzel együtt jár, hogy nem lesznek maradandó értékek és igazságok, amiben ő nem mondott volna véleményt, amit ő maga ne értékelt volna. Az értékmérő maga az ember lesz, akinek a fejlődéséhez a mai világ mindent kínál és ígér egy emancipációs folyamatban. Ez mérhető gereformeerd körökben többek között - az akkori időben a legélesebben - akkor, amikor a korábban már idézett 'God met ons' dokumentumban (1.1) előkerül a 'relacionális igazság' fogalma, amiben döntő szerephez jut a szubjektum. Remélhetőleg a későbbiekben, amikor majd a megoldások és válaszok keresése és megtalálása kerül szóba ebben a dolgozatban (II.), érezhető lesz, hogy mennyire fontos az egyén, a szubjektum a maga igényeivel. Egyébként a korszellem tipikus megvalósulása kerül így előtérbe: egyháznak lenni egy egyéni, individuális értékektől hemzsegő világban. Természetesen fontos volt és lesz akkor majd az, hogy milyen egyéni igények és meddig elmenve lehetnek értékelhetőek.

⁹⁵ G. Dekker, Oude wijn in nieuwe zakken. Over de christelijke godsdienst in de moderne samenleving, Ten Have 1983, 48.

Egy nagyon törekeny 'én', ami a forrás is és kritérium is egyszerre, amelyik zavarba van, megoldásokat keres kényszerből, kialakul benne egy valamilyen immunrendszer és ha szerencsénk van, akkor próbálja mindezek alapján az élet értelmét az 'én'-je számára integrálni. Eközben önmaga számára akár még vallási törvényeket és mértéket is kezd alkotni, ami jelzi, hogy mindenképpen autonómmá vált. De Lange a maga gereformeerde háttéréből, mint etikus is szemléli az individualizáció folyamatát,⁹⁶ úgy látja, hogy a pluralizmus adta 'sokféle fej és sokféle életértelem' végül nem vezethet máshová, mint az individualizmushoz. Hogy melyik tényező és mire van hatással, ez lehet esetleg egy nagyon érdekes akadémiai kérdés, én azonban pillanatnyilag úgy érzékelem, hogy pontosan a felerősödő individualizmus torkollik pluralizmusba. Az ember maga határozza meg a saját élete értelmét, egyéni igényeinek megfelelően, s ha módja és igénye van rá, akkor azt a közösségi (egyházi) szintéren is képviseli. A meg lévő bázis anyagból válogatva állít össze saját ízlésének megfelelő 'menükártyát'. Lehet, hogy még hívő is marad az ember, de akkor lehetőség szerint 'a la carte'. Nem véletlen, hogy szívesen utalnak a vallásszociológusok és gyakorlati teológusok a mai ember 'legelőkulturájára': ott eszik, ahol van zöld, gyakorta mindegy hogy mit, s ha jóllakott, akkor továbbmegy. Egy bizonyos, hogy a legelő 'menüjét' az ember saját maga részére saját kezűleg szereti összeállítani. Amíg az ember eddig csak 'konfekció', tömegtermék volt, most végre az életértelem méretre szabott, az egyén adottságainak megfelelően - vélekednek az individualizmus védelmezői.

A kérdés - és ez foglalkoztatja De Langét évek óta, akkor is, amikor a géntechnológia kérdésével foglalkozik a mai időben -, hogy mikor az ember maga kell, hogy egy értelmes életet 'konstruáljon' önmaga számára, akkor *egyáltalán képes-e erre?* Amikor lényeges váltokon szalad át az élet, amiket korábban nem is vettünk olyan nagyon komolyan, most egyre nagyobb erővel kérdezik az individuumot: mit választasz? Mit tanulsz, mit eszel, egyedül élsz, vagy együtt élsz, gyermekeket nevelsz vagy karriert építesz? Mintha korábban a társadalom ezt mindegyikőnk helyett eldöntötte volna, vagy mentek a dolgok csak úgy maguktól. Ma pedig az individualizáció azt jelzi: állj a saját lábadra, adj formát és tartalmat a saját életednek! Anélkül, hogy ebben bárki megakadályozzon, vagy bárki segítségére szorulj. Tulajdonképpen *minden individualizálódik*: a gazdaság, ahol egyéni képességeidre kíváncsiak; a társadalom és együttélési formák, ahol a nyugati világ (is) előregedőben és kihálóban van éppen ennek következményeként is; az egyház, ami egyéni választás lehetőségeként marad, akár úgy is, mint hétvégi vagy hétközi szabadidős program, egyéni célok megvalósítása érdekében. O. Jager⁹⁷ nem véletlenül panaszkodik arról, hogy az egyház ezért az 'idegenek furcsa közössége' a szentek közössége hitvallásos üzenet helyett és egy BAT (Believing Apart Together) - reláció felé tendál.

Attól fél De Lange, hogy az ember ebben az individualizációra való törekvésben egyrészt becsapja magát, nem veszi észre, hogy miközben egyéniségre törekszik, aközben a társadalom különböző területeken mégis csak ellenőrzése alá vonja, kevésbé észrevehető, de valóságos 'kontrol' alatt áll az egyén. (Ez pár sorral lejjebb még szóba fog kerülni). A személyes szabadság csaknem a privát szférába szorul, amit az ember egyedül is képes átlátni és arra hatást gyakorolni. Így lesz az individualizációból ebben a folyamatban az életértelem privatizációja. A De Lange által megfogalmazott félelem másik oka, hogy az ember egyedül képes-e arra, hogy értelmet adjon az életének, mikor azt valahonnan, egy nagyobb kontextusból kell(ene) fogadni és meríteni. Az életértelmet 'kölcsonzi' az ember. Ha nincsenek átfogó, nagy területet lefedő élet értelem források, akkor honnan merít, honnan kölcsönöz az ember? A mai világ azt sugallja, hogy mindez velünk együtt jár és velünk együtt

⁹⁶ F.de Lange, Individualisme. Een partijdig onderzoek naar een omstreden denkwijze, Kok 1989.

⁹⁷ O. Jager, Oude beelden spreken een nieuwe taal. Geloven na de geloofscrisis, Ten Have 1990, 158.

születik meg a világba, de nem erről van szó. A weberi célracionalitás ebben az esetben egyetlen területen sem lép működésbe. Aki azt hiszi, hogy 'életértelmet adni' csak úgy magától lehet, az nem tudja igazán mi is ez. Ezért az individualizmus az életértelem keresésében és megadásában nagyon is veszélyes útra lép egy 'töredékre' hullott világban, ahol a mozaikokból nagyon nehéz egy teljes és egy életre szóló képet összerakni, még akkor is, ha időlegesen ebben az igyekezetben sikerek mutatkoznak.

De Lange, mint jeleztem, kifejezésre juttatja azon aggályát: ha az individualizáció így megy tovább, akkor nem egy könyörtelen társadalom felé haladunk, amiben minden csak rajtad, az egyéni döntéseden és képességeden múlik? Mintha a mai cél-racionalizált társadalmi élet kikerülhetlenné tenné e folyamatot, muszáj individualizálódunk. De vajon el tudjuk-e mindezt viselni, mekkora a képességünk erre? Ha nincs bennünk semmiféle közösségtudat és felelősségtudat egymásért, vajon az hova vezethet, s e kérdés már a politikai kérdés is lehet. Így érezzük át együtt, hol és miben káros nemcsak az egyháznak, de az egész világnak is ez a folyamat, amiben egyesek úgy tűnik, boldogan önmaguk lehetnek, miközben mellettük mások összeomlanak, mert egyedül nem megy, segíteni pedig nem akar senki. Az említett aggályait úgy is megfogalmazza De Lange, hogy felvázolja a *Gemeinschaft*tól a *Gesellschaftig* vezető idealisztikusnak tűnő út háttérerőit, amit F. Tönnies hozott be a társadalomkutatás köztudatába. A *Gemeinschaft* olyan társadalmi életforma, ami a sorsközösségre alapul. Az emberek stabil és átlátható, egymástól is függő közösségben élnek, egy ún. 'mechanikus szolidaritásban'. Jogok és köteleességek a tradícióból adódóan és az egymással megosztott életformából magától értetődőek. Ezzel szemben a *Gesellschaft* autonóm indivuumok együttélési formája, akik szinte megállapodásokban rögzítik szükséges együttélési normáikat, ez az ún. 'organikus szolidaritás' ami elegendő szabadságot ad még kötelezettségeik és jogaik megélése mellett is, ha jól sikerül rendezni egymáshoz való viszonyukat. Vannak azonban társadalom tudósok, így Durkheim is, aki számára e kettőből egyet összekovácsolni, ami jövőbe vezető lehet, nem valószínű, még akkor sem, ha szinte arra ítéltetünk, hogy az egyikből a másik forma felé menjünk, miközben jelenleg e kettő között libegünk.

De Lange számára az individualizáció folyamatában a 'mintakép', ami egyben kényelmetlenül elgondolkodtató: úgy érezzük szabadok lettünk, de mégis instabillá és fenyegetetté váltunk. Óriási mozgásterünk van és mégis bizonytalanokká lettünk, miközben autonómiáról beszélünk. Felszabadultunk és közben észre sem vettük, hogy 'generalizált' függőségi viszonyba kerültünk. Boldog örömmel futunk az individuum kibontakozásának útján, miközben hatalmas 'hálók' fognak be bennünket.⁹⁸ Érdemes-e ebben az összefüggésben utána gondolni az E. Fromm által is végiggondoltaknak az individualizmus illúziójával kapcsolatosan.⁹⁹

Ebben az individualizációban mintha az csapódna le számomra, hogy a sikeres menedzserek, akik megvalósíthatták esetleg önmagukat, előbb utóbb mintha terapeutákra szorulnának. Az individualizáció 'melléktermékeként' megjelennek a társadalomban a 'gyógyítók', akiknek munkájára mintha egyre nagyobb szükség lenne, mivel az individualizáció is, mint egyik fő 'szállító' gondoskodik megfelelő számú kliensről. Így dolgozza ki az individualista társadalom a maga 'menő' életpéldáit és keresi a 'gyógyítókat', ha valahol a tervekbe hiba csúszik. Nem véletlen Heitink¹⁰⁰ megjegyzése még akkor is, ha ezt részben más összefüggésekre is értelmezi, miszerint az *individuális pasztoráció* (cura specialis) egy meglehetősen új jelenség. Ebben az összefüggésben a pasztorális segítségnyújtás találkozik a fentiekben már szinte szuggerált kérdésekkel: miért élek?, mi ad

⁹⁸ Ieder voor zich, 25.

⁹⁹ E. Fromm, De angst voor de vrijheid, Bijleveld 1971⁵, 187 („az vagyok, ahogy ön kívánja, hogy legyek”).

¹⁰⁰ G. Heitink, Pastorale zorg. Theologie - differentiatie - praktijk, Kok 1998, 151.

nekem reménységet?, honnan meríték bátorságot? Mintha az ember kénytelen lenne az életét rekonstruálni saját eddigi biográfiája szerint, hogy a töredékeket egészben láthassa. Ebben az élet rekonstrukcióban, individuumokra bontva megjelenik az egyház által kínálható segítségnyújtás is.

Érdeemes odafigyelni arra, hogy H. A. Alma¹⁰¹ kettős hatással bírónak találja az individualizációs folyamatot a mai gyermekek életére tekintve: egyrészt, mint negatívum, ha a szülők életéből és a gyermekek környezetéből az egyéniség fejlesztése kapcsán hiányzik a vallásos élettérből való 'merítés' lehetősége, amivel együtt megjelenhet az individualizációból fakadó rizikó és verseny, s ha ennek veszélyeire nem készítjük fel a jövőndő nemzedéket és gyermekeinket, akkor valahol magunk is lemaradtunk. Másrészt, ha nem hiányzik a vallásos háttér és az individuum fejlődése kapcsán, mint tapasztalati lehetőség ott van a vallásos háttér a gyermekek előtt. Ehhez kapcsolódva hozzá teszi azt is, hogy egy plurális társadalom a lehetséges perspektívákat meggondolás tárgyává teszi (legalább is normális körülményeket figyelembe véve, ami ebben az értelemben minden sértő szándék nélkül a középgenerációból egyelőre, vagy egyre jobban hiányzik) egy kritikus dialógusban. Ezzel óv a megkeményedett álláspontok veszélyétől, ugyanakkor elegendő kapaszkodót nyújthat új élet értelmet jelentő hitbeli források megtalálásának elősegítésében.

Korábban megemlítettük már a mai (holland) társadalomban, annak kultúrájában lejátszódó három fő folyamat között a szubjektívizálódást. Hadd térjek ehhez vissza, már csak azért is, mert az individualizálódó társadalomról alkotott kép kialakításához nagyon fontos az, ahogyan maga Isten is törődik az individuum megfogalmazott igényével, panaszával és fontosságával. O. Jager¹⁰² és De Lange¹⁰³ emlékeztetünkbe idézi mennyire fontos Isten előtt az egyéni, individuális szükség (akár Jóbot is figyelve), valamint az individuális felelősségérzés (amikor a próféták lelkére beszél Isten). Az egyházban részben megéljük saját individuális törekvésünket, amikor a másik életét és határait tiszteletben kell tartanunk, másrészt megéljük az individuális határok letörésének felelősségét (az első gyülekezetben Anániás és Szafira esetét tekintve), amiben a gyülekezet és egyén mintegy bemutató területként szolgál Isten terveiben. De ha komolyan gondoljuk a feltámadás hitvallásban megfogalmazott sorait, akkor - Jager szerint és őt idézve a következő gondolatokban - nem tagadhatjuk individuális törekvésünket. Akarva akaratlanul előkerül az 'én' és a 'többiek' gondolata. Ezért az individualizáció folyamata a múlt század nyolcvanas éveig egy nagyon pozitív emancipációs törekvés volt az individuális igények elismertetésére. Ezért ez nem minden esetben, mint ellenfél kell álljon az egyház előtt, hanem, mint amit az egyház használni tud a szolidaritás megélésére. Valamint arra, hogy az egyházban lévő ember a saját gondolatait és képzelőerejét használni merje és tudja, hiszen a reformáció is ebből született. Ezért az individualizmus egy adomány és feladat is, amit mi magunknak kell az egészen személyes megfogalmazás szerint aktualizálni abban a tudatban, hogy a szentek közösségéről mégsem szabad megfeledkezni.

Oke Jager fantasztikus zsenialitása, mely képekben és víziókban is tudott gondolkodni és a mába a bibliai üzenetet áthelyező etikát egy individualista világban úgy tanítani Kampenben (kár, hogy túl korán kellett tőle elbúcsúzni), hogy az szinte ránk ragadjon, hadd egészüljön ki az évszázad egyik kitörölhetetlen kampeni nagyságának N.H. Ridderbosnak¹⁰⁴ a szavaival: „Korábban hitvallásos alapon gondolkodtunk, manapság merő individuális alapon. Azt hiszem, amit megtapasztalok, s ha a másik ugyanazt másként tapasztalja meg, ki vagyok én, hogy arról rosszállóan szóljak?” Kilencvenegy évesen nyilatkozta ezt az 'Isten Országa

¹⁰¹ Identiteit door verbodenheid, 107.

¹⁰² Oude beelden spreken een nieuwe taal, 158.

¹⁰³ Ieder voor zich, 14.

¹⁰⁴ Word & Dienst, 49/14. 8.juli 2000.

jövetelének' nagy újszövetséges kutatója, aki megérte, hogy az 'együtt'-ből hogyan tolódott a hangsúly az 'egyén' tekintélye felé.

Az egyén individualizálódik és ez a folyamat visszafordíthatatlannak látszik. Ezt tudomásul veszi a gereformeerd / hervormd egyházi háttér, hiszen maga is minden tagjával együtt ebben él és egyben ezzel küzd is. Nem teheti azt, hogy ezekre az individuumból fakadó igényekre ne figyeljen oda, még akkor is, ha mindezeknek eleget tenni nem mindig egyszerű. Azért sem, mert az egyház individuumokból és ezek szubjektív mérlegeléséből és igényeiből áll. Felkészítsen? Mellé álljon? Távol tartson? Egyénre szabott válaszokat készítsen? Egy megváltozott világban egy megváltozott gereformeerd világ próbál számolni az individuummal. Mindezt azért, mert tudjuk: az az 'egy' is mennyire fontos vagy néha úgy tűnik nagyon fontosá lesz.

Pluralizáció

A fentiekből látható, hogy az individualizáció rányomja bélyegét az emberi életre. Ez egyben magával hordozza azt, hogy korábban még tradicionális értékek és társadalmi kötődések egyre kevésbé játszanak szerepet az individuum gondolkodásában és cselekvésében. Sőt, azt is magával hozza ez a változás, hogy az individuum az egyik legjelentősebb elemmé, szociális egységgé válik. Ebből a háttérből érthető az is, hogy egyre kevésbé kötődik magától értetődően az egyén egy, az esetlegesen uralkodó eszmé(k)hez és érték(ek)hez, hiszen minden kötődést és annak lehetséges értelmét hosszasan és újra meg újra át kell gondolnia. Ez a megváltozott alapállás a megszokott formákkal és szervezetekkel szemben magában hordozza a megnövekedett esélyt a pluralizálódás felé.

Az egyéni élet, és annak választási lehetősége sokféle. Ennek hátterében, mint ösztönző erő ott van a struktúrákra jellemző változás és fejlődés, amit differenciálódásnak nevezünk, valamint a kultúrában beálló változás és fejlődés, amit pluralizációnak nevezhetünk.¹⁰⁵ Differenciálódó struktúra és pluralizálódó kultúra. Egyre több egyéni választás és egyéni eszme megtöri a korábbi homogénnek mondható társadalmat, amelyben a különböző életterületek, mint pl. a politika, a gazdaság, a család, az oktatás, az egyház szorosan kapcsolatban és összefüggésben álltak egymással. Ez a homogén társadalom egy mindent átfogó transzcendens eszme hatása által egybetartott világ, amit a mi európai kultúrkörünkben, mint összetartó erőt a keresztyénségben nevezhetünk meg. Mindez azonban csak a 'kezdet'.

A 'végpont', amivel találkozunk - legalábbis ez ideig - nem más, mint egy pluralisztikus, heterogén világ. Ennek kapcsán be kell látnunk azt, hogy a reformáció a maga idejében úgy jelentkezik, mint egy töréspont a homogenitásban és elindítója a pluralizmusnak. Nyilván érdekes kérdés lehet, hogy csak az egyházi vagy az össztársadalmi pluralizmusnak. Mielőtt azonban a bennünket a témánkon keresztül - az egyház pluralizálódik - komolyan érintő területre koncentrálnánk, nézzük a kiinduló pontot: a társadalmat. Fogalmazzunk egy kicsit másként: mivel *a társadalom pluralizálódott* ezért szinte magától értetődő, hogy az egyház is pluralizálódik. Van Genep,¹⁰⁶ egy pillanatra mintha bizonytalankodna, és azt próbálná igazolni, hogy a különbözőségek egyre jobban nivellálódnak a mai világban, ami persze még nem jelenti azt, hogy ezzel a pluralizáció folyamata visszaszorulóban lenne. Ugyanakkor belátja azt is, hogy az az út, amit - Marcuse gondolatait átvéve - 'egy dimenzionális

¹⁰⁵ Geloofsmanieren (red. J.M.Vlijm), Kok 1981. Ebben: M.M. Meerburg, Eenheid en identiteit in een plurale kerk, 283.

¹⁰⁶ De terugkeer van de verloren Vader, 290.

társadalom'-ban sokan megélnék és megvalósítanak, az nem minden területen bejárható út. Bár a huszadik század második felében úgy tűnik, hogy a biztos bázisok és eszmék mintha talajt veszítettek volna. Nem olyan nagy a különbség a pártok hangosan hirdetett eszméi között: a munkanélküliség, a fajgyűlölet elleni harc, a környezetvédelem mindegyik nagy eszme gondolatvilágában a középpontban áll. S ha ezekhez még az egyházi háttértámogatást is odaképzeltük, akkor magunk is látjuk mennyit változott a világ a nagyszüleink gyermekkorától. Nem olyan egyértelmű és markáns ma már, hogy mi az, hogy katolikus, protestáns vagy humanista, ha a meghatározott és kitűzött célokat általánosságban nézzük. Nem véletlen, hogy a holland társadalom számára az eddigi biztos pillérek és határozott elválasztó vonalak megdőltek (van de verzuiling naar de ontzuiling). Ebben részben a tudomásulvétel, részben a kétségbeesés van jelen. Megnyugvás, hogy az elválasztó vonalak lassan kitörlődnek, ugyanakkor a kétségbeesés, hol maradnak és látszódnak a markáns jegyeink. Kitörlődnek a korábbi markáns elválasztó vonalak, de ez nem jelenti azt, hogy nem keletkeznek helyette újabbak, pont az individuumok szabad törekvéseinek eredményeként. Az élet egyik területén az 'egy dimenzionalizálódás', míg más területen sokkal inkább a polarizálódás és ebből fakadóan a pluralizálódás szakadatlanul megy tovább. Nyilvánvaló, hogy ez részben a nemzedékek közötti különbséget is magában hordozza. Érdekes ellentmondás ez, hiszen a társadalom - és nem kevésbé az egyház - nehezen viseli, de ugyanakkor magára erőlteti és hozzászokik a toleranciájára is igényt tartó másság elfogadásához, pedig mintha a pluralizmus néha túl sokat kívánna egyéntől és közösségtől. Másrészt viszont szeretné éreztetni a másságát, határozott erővonalakon keresztül láttatni a saját színét.

Visszatérve Van Gennep gondolatához, érdekes megállapítása, hogy az élet privatizálódik és polarizálódik a liberalizmus következményeként. Ezt nagyon találóan a lutheri 'két birodalom' tannal nevesíti. Azaz a tipikusan morális és vallásos életszabályok, mint hűség, becsület, áldozatkészség csak a privát életszférába tartoznak, a gazdaságban ezt messze el kell felejteni. Más világ a mindennapi élet, amiben pénzt keresek és más világ a privát élet, mert a normák másak. A társadalom struktúrája szegmentálódik miközben az emberi kultúra privatizálódik, s visszatér a mindennapi életben lejátszódó differenciálódás következményeként a pluralizálódás.

Azonban ezt a 'tudathasadásos' állapotot nem viseli mindenki egyformán könnyen. Ebben az állapotban jó, ha van egy egyház, egy vallási háttér, amelyik 'comfort',¹⁰⁷ vigasztaló funkciót tölthet be. Így a vallás az igénykielégítő kategóriába kerül, ahol vasárnap az ember vigasztalást és nyugalmat kap, hogy azután hétfőn szembeszálljon a hideg és könyörtelen világgal. Mindaddig, amíg a publikus és privát világ egymástól elválasztható, nincs semmi probléma. A gondok ott kezdődnek, amikor a gazdaság, mindennapi élet konfliktusai lecsapódnak a személyes életbe és a pszichikai feszültség megnő. Ekkor megjelenhet a bürokrácia helyett a 'therapeutokrácia',¹⁰⁸ amelyik az emberi életben a racionalizált rendszerek okozta károkat próbálja enyhíteni. S, hogy a Van Gennep-i játékot tovább vigyem, bár a dolog halálosan komoly, így sóhajthatunk fel: Ki gyógyít majd meg bennünket a therapeutokrácia okozta károktól?

A homogén társadalom szétesett. Annak egyik jelentős kezdőpontjával, a reformációval maga Van Gennep is egyetért. Igaz, hogy Durkheim szerint a vallásnak integráló¹⁰⁹ szerepe kell legyen, úgy tűnik, ahogy az idő egyre jobban halad, úgy erre egyre kevesebb esélye van. Az igazságot már nem egy egyház vagy vallás hordozza csak magában, hanem egyre többen igényt tartanak erre. Egyre többen, mint individuum választanak az éppen megfelelőből,

¹⁰⁷ Zodat de wereld verandert, 76.

¹⁰⁸ Terugkeer van de verloren Vader, 302. A gyógyító terapeutákra egyre nagyobb szükség lesz.

¹⁰⁹ Onverwachte gasten. In gesprek met G. Dekker, Kok 1996. Ebben: S.J. Vellenga, Protestantisme en privatisering, 104.

hiszen a kínálat többszörös. Majd később látni fogjuk, hogy még gyülekezeti szinten is, hiszen a területi, parochiális gyülekezet mellett megjelenik a kategoriális gyülekezet képe és valósága, ami azt sugallja, lehet választanom, oda megyek, amelyik jobban megfelel az adott, egyéni helyzetemnek. Igaz, ennek feldolgozása, 'megemésztése' nehéz feladat.

De térjünk vissza a pluralista társadalom képéhez, melyben egyre jobban látjuk a különböző lehetőségeket, amelyekhez csatlakoznunk lehet. Csatlakozhatunk az etnikai, a faji a nacionalista vagy éppen a vallási élettér kínálta utakhoz, ahogyan ezt a mai világ diktálja és kínálja is számunkra. Sőt, csatlakozhatunk az 'izmusok' csoportjához is, jóllehet a post-modern világ leírta már ezeket,¹¹⁰ hiszen a nagy történeteknek vége, ezek már nem fogják megváltoztatni a világot. Ezzel együtt a posztmodern pontosan alátámasztja a pluralizmus valóságát: nemcsak egy dologban kell hinnünk, hanem nagyon sok lehetőség van. Ugyanakkor a bőség 'zavarában' fellép a pluralista morál,¹¹¹ amiben Kuitert számára nem az a zavaró, hogy többféle módon élünk vagy gondolkodunk egy egyházon belül, hanem egy plurális morális magatartás következményei sokaknak az egyházon belül nagyon fájdalmasak. A modern, vagy post-modern világ lábnyomai súlyosak, komoly összeütközési lehetőséget nyitnak meg a világ és az egyház morális pluralizmusa kapcsán, illetve ezek szükségszerű találkozásában.

Van Gennepe végkövetkeztetése nem más, mint a pluralizmusban a pozitív fenomént üdvözölni. Természetesen vannak ennek árnyoldalai - amikor ezek a szélsőség felé visznek bennünket-, de összességében az 'egy'-ben gondolkodás helyett teret ad ez a különböző színeknek: a saját kultúra, a saját tradíció, melyek mintegy egészséges reakcióként jelentkeznek a racionalizált és rendszerekben gondolkodó világgal szemben. Ugyanakkor nagyon fontos Van Gennepeknél, hogy a pluralizmus - ha segíteni akar a mai társadalomnak, és óvni akarja az életet -, akkor mezo-struktúrákban kell gondolkodnia. Amely azt is jelenti, hogy minden individuum két-három mezo-struktúrában, mintegy hálózatban jelen van. Ha ezekből a struktúrákból mindenki hozza a maga adottságait és együtt tudnak dolgozni, akkor beszélhetünk a világ megőrzéséről. Ehhez pedig koordinációra van szükség, ami nem kevés feladat, egyáltalán ki tudja és fogja vállalni ezt? Igaz, e kérdést nem Van Gennepe teszi fel. A mai pluralizált világban, ha a mezo-struktúrák egy hálózatban (network) össze tudnak dolgozni, akkor hozhatja mindenki a maga tradícióját, amiből természetes, hogy másként lát bizonyos dolgokat ebben a világban. Mászt látnak a kommunisták és feministák, buddhisták és keresztyének. Ha ezek a mezo-struktúrák együtt tudnak dolgozni, kipróbálhatják elméleteiket egy konstruktív dialógusban, amiben kiderül, melyikkel lehet tovább operálni és azt egy *konstruktív politikai stratégiában* megvalósítani, melyben elsősorban az etikai és politikai problémák és másodsorban a technika és tudomány problémái kell megoldódjanak.

Társadalmi szinten az élet hozzászoktatott bennünket egy sokszínű és bőséges kínálatához. Ez egyre jobban erősödött az európai országokban is, különösen az utóbbi évtizedek migrációjának köszönhetően. Manapság szinte természetes és mindennapi fogalomvá vált a 'multikulturális' társadalom. Tekintettel arra, hogy individuális szinten a pluralizáció érezteti hatását, így elkerülhetetlen, hogy ez előbb-utóbb közösségi szinten ne legyen jelen. Minekutána az ember a saját életét egyre kevésbé az előírt szabályok és tradicionális mértékek szerint rendezi be, természetes módon az *egyházi közösségekben* is jelentkezik a pluralitás. Külön-külön, felekezeten belül is és nemcsak felekezetek között, ahogy a reformáció ennek kapcsán már szóba került. Manapság a gerefomeerd/hervormd körökben egészen természetes a pluralitás, jóllehet ennek árnyoldalai nem kevés terhet helyeznek ezekre az egyházakra.

¹¹⁰ J.-F. Lyotard, *Het postmoderne weten*, Kok 1996⁵.

¹¹¹ *Geloofsmanieren*, Ebben: H. M. Kuitert, *Pluraliteit van moraal in de christelijke gemeente*, 240.

Azaz: az emberek már nem olyan magától értetődően veszik magukra a meglévő vallásos nézeteket, felépítik saját élet- és világszemléletüknek megfelelő életformájukat. S minekutána a kínálat nem kevés, magától értetődő egy, az állófogadások mindennapi világából kölcsönzött kép inspirálta fogalom, a 'hideg tálás' hit, vagy ahogyan korábban már neveztek, az 'a la carte' hit. Ez beleillik a posztmodernizmus által alkotott képbe is: nincsenek olyan történetek, amelyeket megoszthatnánk egymással, ezért mindenki hisz a maga lehetőségei és választása szerint. Érezzük, hogy ez nemcsak teher, hanem akár halálos teher is lehet az egyház, annak kisebb felekezeti közösségei számára, ha ezzel nem tudunk bánni. Természetesen nem mindenki éli ezt meg ilyen tragikusan, hiszen az egyházon belüli pluralitás nem tegnap született, hanem régóta velünk él. Az persze más kérdés, hogy mennyire volt ez visszafojtott, és mi miatt nem tudott a felszínre törni. Gereformeerd körökben ez a plurális látásmód biztosan jelen lehetett már a XX. század elején is, legfeljebb egy-egy zsinati határozat, egy-egy tekintélyes teológus megnyilatkozása elhallgattatta ezeket. Mindez azonban nem történhetett meg a század második felében, amikor a társadalomban lejátszódó demokratizálódási folyamat egyre nagyobb hatással jelentkezett az egyház életében is. Az I.I. pontban csak címszavakban jelzett folyamat, kialakulóban egy plurális egyház, nagyon jól kezdi éreztetni hatását. A demokratizálódás majd jelezni fogja, hogy nem a tekintély lesz döntő, hanem az elfogadott szakértelem és hozzáértés, ha bizonyos célokat szeretnénk elérni. A gyülekezeti tag egyre jobban szeretne részt vállalni a döntéshozatalban, nemcsak az 'előljárók' döntéseit akarja végrehajtani. Nemcsak 'végrehajtó' akar lenni a 'gondolkodók' kasztja mellett, hanem társ-felelős a döntések meghozatalában, mert csak így tud azokkal azonosulni, és tudja azokat végrehajtani. Nyilván nem könnyű ez az út, hiszen ezt a kultúrát tanul(gat)va nemegyszer olyan hangok megszólalnak, ami más, mint az eddig preferált vélemény. Az egység nem lesz olyan magától értetődő egység még egy helyi, gyülekezeti közegben sem. A *pluralizmus* buktatója lesz egyházi körökben nagyon gyakran - nyilván ez még egyféle 'éretlenség' jeleként is értelmezhető - a *konfliktus*. Magától értetődő, hogy nem minden téma és gondolat, ami ott él a gereformeerd fejekben, vezet azonnal konfliktusokhoz, hiszen ezek nem mindegyike jelenik meg gyülekezeti szinten. Még egyszer megerősítve azt a gondolatot, hogy nem a pluralizmus a baj, hanem annak feldolgozása (Kuitert).

Ez mutatkozik meg a 'Geloofsmanieren' (1981) c. tanulmánykötetben is. Ennek címe mindent elmond: Hitformák - tanulmányok az egyházban lévő pluralitásról. Ószövetség, újszövetség, egyháztörténelem, dogmatika, ökumenika, vallásfilozófia, etika, vallásszociológia és gyülekezetépítés - mindegyik témakör hozza a maga felismeréseit, elemzéseit természetesen a pluralitásra koncentrálva. A szerzők pedig a Vrije Universiteit elismert teológus szakértői. Mit jelent a pluralitás gereformeerd egyházi és körökben? - fogalmazódhat meg az olvasóban a kérdés. A válaszok¹¹² aláhúzzák a plurális valóságot, és egyben próbálják ezt kezelni is. Nem azzal, hogy engedjük magunkat még tovább szakadni - mert ez nagyon szomorú és káros lenne -, hanem a belső különbözőségekkel megtanulni élni és azokat feldolgozni és a Krisztusi mérce alá állítani. Nem izoláltságba burkolózni, hanem kontaktusban és párbeszédben maradni egymással.

H. M. Kuitert¹¹³ teológiai munkásságában kezdettől fogva, mint a pluralitás egyik hordozója egy 'új szín' a gereformeerd egyházakban. Ebből a háttérből nézve és szavaival élve a pluralitás egymás elfogadását tekintve, akár mint 'testcase' (szakítópróba) a különböző hitvallású egyházakon belül. Többen ezt a keresztyén egyházak számára, mint egy 'Verelending'(tönkremenetel) értelmezték. Lehet, hogy a huszadik század közepén ez még

¹¹² U.o. J. Veenhof, Pluraliteit en Conciliariteit, 195.

¹¹³ H.M. Kuitert, Het algemeen betwijfeld christelijk geloof - een herziening, Ten Have 1992⁷, 211.

annak tűnt, de nem tűnhet annak a századforduló környékén. Kuitert nem egyszer hangsúlyozza, különösen a kilencvenes években megjelent könyveiben, hogy a tan és keresztyén élet eddig megszokott egysége egy-egy denomináción belül is megszűnőben van. A társadalomban megélt lehetőségek, a demokrácia kiérlelődött adottsága, lehetősége hogy nyugodtan elmondhatjuk a véleményünket, annyira jól bevált, hogy ettől az egyházon belül sem tudunk már elszakadni. Érdemes odafigyelni Kuitert érvelésére, aki újra előhossa azt a gondolatot, amit fentebb már szóba hoztam, hogy a politikai szabadság a vallás és annak megélése szabadságával kezdődött a reformáció hatásaként.

A pluralizmus éppen ezért az egyház mai időkre szabott 'házi feladata': engedünk-e másokat megszólalni ahhoz, hogy igazán megtanuljunk ezzel élni és bánni? A feladat nem egyszerű és nagyon nagy kitartást igényel. Egymást elhordozni ebben az értelemben nem egyszerű keresztyéni feladat. Ugyanakkor egymást elhordozni és elfogadni nem jelenti mindjárt azt, hogy elfogadom a másik nézetét, hanem azokról - és legyen az bármilyen nézet - nyugodtan tudok beszélni a másikkal. Hol van a határa, van-e határa a pluralizmusban a másik elfogadásának? Kuitert úgy látja, hogy határok vannak, mégpedig a gyakorló szeretet, a lojalitás, amiben a keresztyén hit Isten által felvázolt keretein belül maradunk egy másik csoport vagy egyén nézetét hallgatva. Jól észlelhető, hogy az utóbbi egy-két évtizedben szinte elszabadult a 'pokol'. A gereformeerd és hervormd zsinatok kénytelenek a pluralizmus következményeként hol szervezeti, hol dogmatikai vagy etikai kérdésekkel foglalkozni (Wiersinga, Kuitert, Den Heyer) és azokban állást foglalni. Eközben pedig a társadalom és parlamentáris élet következményeként megfogalmazódó törvények - eutanázia, hasonló neműek törvényes házassága, abban gyermekek adoptálási lehetősége - lehetőség szerint minél nagyobb konszenzuson alapuló választ is várnak a két szóban forgó egyháztól. Meg kell jegyezniem itt is azonban azt, amire korábban már utaltam: ezek a kihívások - különösen egyházon belülről-, mint a pluralizmus jelei erősen jelen vannak a holland Római Katolikus Egyházban.¹¹⁴

Heitink, amikor a gyakorlati teológia cselekvési területére figyel,¹¹⁵ akkor a katolikus K. Rahnertől és Van Kesseltől elindulva, nagyon jól érzi, hogy a protestáns, ezen belül a gereformeerd gyakorlatban is megjelenik a tradicionális, a modern és a kritikus gyülekezeti közösségi forma, ami felülről, hatalmi pozícióból már nem kezelhető igazán. Ezekben a gyülekezeti formákban természetszerűen jelen vannak vagy megjelennek a saját világ, egyház, Isten és emberképek, amelyekben állandó kérdése marad az igazság kérdése. Hogy hogyan kezelhető ez a 'fájdalmas folyamat' (Fiet), erre a lehetséges választ Heitink, kölcsönözve E. Lange gondolatát, amikor az ógyházi időkből a konszenzuskereséshez a konciliaritás egyházi demokratikus modelljét állítja középpontba.¹¹⁶ Ebben a gyakorló teológus számára a legfontosabb az egyenértékű szubjektumok, individuumok elfogadása, mert csak ebből fakadhat egy előre vivő beszélgetés.

Hogy mennyit és milyen gyorsan változnak a folyamatok a mindennapi, így az egyházi közéletben is, arra jó példa a Heitink¹¹⁷ vett idézet: „Hiszek egy szent, egyetemes, plurális egyházban...”, amiben szinte hitvallásos szintre emelkedik a pasztorációban megtapasztalt mindennapos valóság. Ha hű akar maradni a pasztoráció a küldetéséhez, akkor mindenképpen

¹¹⁴ Ehhez röviden két példa: 2000 tavaszán a Holland Ó-katolikus Egyház új püspökének beiktatására már nem ment el a holland Római Katolikus Egyház meglehetősen konzervatívnak minősített érseke, nem tolerálva a nézetkülönbségeket. A másik pedig az a hír, hogy a Vatikáni Kúria már most aggódik a jelentős hírnévvel bíró római katolikus teológus Schillebeeckx készülében lévő, új könyvének tartalma miatt, hogy vajon nem okoz-e ez majd esetleges újabb 'pluralizálódási' hullámot az egyházon belül.

¹¹⁵ Praktische Theologie: geschiedenis-theorie-praktijk, 268.

¹¹⁶ U. o. 268.

¹¹⁷ Pastorale zorg, 183.

el kell tekintsen a meghasonlást és szakadást okozó prófétai üzenettől, részben az igazság keresésének elősegítésében, sokszor pedig azért, hogy elősegítse a kiengesztelődést különböző álláspontok között. Éppen ezért a pasztoráció nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy csak tudomásul veszi a valós és lényeges különbségeket, hanem keresi és elősegíti a találkozási lehetőségeket. S mindezekkel együtt, ha felmerül bennünk, hogy van-e a pluralitásnak helye, akkor a másik gereformeerd teológust, J.T. Bakkert idézve ez annyit tesz, mintha azt kérdeznénk: szabad-e élni?

Egy plurális egyházban vannak különböző irányzatok, ugyanakkor a 'balos' vagy 'jobbos' kategóriák mentén is meghúzódó különbségek utalnak az egyén vagy csoport egyházon belül elfoglalt szociális pozíciójára. Szociális helyzet terén pedig óriási gyorsasággal történtek elmozdulások a gereformeerd egyházban a hatvanas évektől kezdődően. Nagyon fontos a pluralitás háttérben látni a nemzeti, etnikai hovatartozás, a szociális helyzet, a munka és lakáskörülmények adta különbözőségeket. Hendriks képével élve: mi akar az egyház lenni? Egy 'tükör' vagy egy 'ablak'? Mert ha tükör, akkor csak visszatükrözheti mindazt, ami belül valóságként jelen van, de ha ablak, akkor lehetőséget nyit egy új panorámára.

Utalok J. Peters felmérése¹¹⁸ és elemzése eredményére, igaz ez eredendően a szekularizációra vonatkozik. Eszerint: a szekularizáció folyamata a kilencvenes években lelassult Hollandiában. Ennek eredményeként az egyháztól való eltávolodás is sokkal kisebb számokat mutat. Összehasonlítva a holland katolikus, hervormd és gereformeerd egyházak tagjait, ezeket a 'viharos' időket a legjobban, számokban is kimutathatóan a gereformeerdek élték túl. Azaz a gereformeerdek még mindig a „legjelentősebb reprezentánsai a homo religiosusnak Hollandiában”.

A szekularizáció fékeződött – derült ki - Peters felméréséből.¹¹⁹

Feltehetjük végül a kérdést: Vajon a pluralitás tekintetében milyen eredmények lennének kimutathatók? Az az érzésem, hogy a gereformeerd egyházak a hatvanas évektől kettőezerig egy töretlen és növekvő vonulatban mentek és sodródtak (?) a pluralitás útján. A pluralitás tény, szinte a legkonzervatívabb egyházi irányzatokat is elérte. A posztmodernizmus emberének lehetősége van saját történeteinek megfogalmazására, melyben teret kap saját hitének és életkérdéseinek megválaszolására. Ezek a történetek már csak pluriform történetek, és ez így jó.¹²⁰ Sőt ez a sokszínűség egy egyedüli előfeltétele annak, hogy a hit életben maradjon, miközben azért törekedni kell a centrális üzenet megfogalmazására - ami a fentebb idézett Ridderbos szerint nem lehet más, mint a krisztológia - és a hitvallás megfogalmazására. A klasszikus gereformeerd teológia középpontba állította a hitvallás (credenda): mit higgyünk és az etika: mit tegyünk (agenda) kérdését (Kuitert). Ez utóbbit illetően morális pluralizmusban él a gereformeerd világ, miközben a hitvallásoknak még határokat rendező szerepük van, akkor, amikor 'eretnek' tanok vannak a láthatáron. Arról azonban már nem szól az elbeszélés, hogy a mában a 'credenda' mennyire befolyásolja az 'agenda' területét. A modern jelszó, amiből cselekvés is származik: higgyünk! Egyelőre,

¹¹⁸ Onverwachte gasten. In gesprek met G. Dekker over kerk, godsdiens en cultuur, Kok 1996. Ebben: J. Peters, Confessionele culturen en de bijzondere positie van de gereformeerde kerken in kerkelijk Nederland, 131.

¹¹⁹ Legfeljebb csak sejthetem, hogy egy hideg, kimért és perfekt társadalom racionalizált mindennapjai növekvő vagyoni gyarapodás reményében 'kitermelte' azt az igényét, hogy újra közösségekre van, vagy mintha erre lenne szüksége. A sejtésem egyedül tőlem származik, nem tudom semmilyen statisztikával alátámasztani, legfeljebb Dekker és Hendriks 'nyugdíjas' korban írt esszenciális műveinek címére alapozva: Gemeente als herberg (Hendriks), a gyülekezet, mint fogadó, valamint a Zodat de wereld verandert (Dekker), azért hogy a világ megváltozzon (hasson).

¹²⁰ K. Posthumus a Woord & Dienst-ben, 49 / 9. 29 april 2000.

mintha másodlagos kérdés lenne az, hogy pontosan mit is higgyünk, és hogy abban és arról száz százalékos biztonsággal gondolkodjunk és tudjunk.

2. 4. *Új egyházi, teológiai szellemiség térnyerése - szervezet és individuum megfogalmazott igénye*

Hol van mára a korábbi gereformeerd tan? – hallottuk H. N. Ridderbos 2000-ben megfogalmazott kérdését. Keresték és keresik ma is sokan a választ arra: mi történt 1960 és 2000 között ebben az egyházban? Ezek a változások a fejekben és szívekben, egyénben és közösségben nem tudták megspórolni a harcokat. Mégis fontos maradt nagyon sok gereformeerd teológus számára, hogy az egyház üzenete eljusson az emberhez és a ma embere ezzel élni is tudjon.

J. Veenhof - ma már a Vrije Universiteit emeritus dogmatika professzora – két fontos évforduló kapcsán összegezte a gereformeerd teológia tendenciáit az előbb említett időszakra is vonatkoztatva.¹²¹

¹²¹ Veenhofnak nemcsak azt kellett ezekben az ünnepi kiadványokban áttekinteni, hogy hogyan alakult az egyházi zsinatok véleményformálása, milyen témák kerültek napirendre, hanem azt is, hogy a GTT-ben (Gereformeerd Theologisch Tijdschrift) hol és mikor jelenik meg, vagy egyáltalán megjelenik-e ez az új szellemiség. Számára azért érdekes a különböző évjáratokat átnézni, mert ezek különösen jól visszaadják a teológiai gondolkodásban lezajló evolúciót. Ugyanakkor a teológiai gondolkodás irányát meghatározó egyénekben lezajló evolúciót is. Hadd válogassak ki néhány érdekes utalást vagy megszívlelendő tanácsot ezekből az összefoglalókból. Így pl. érdemes egy pillantást vetni Kuitertre, aki a hatvanas évek elején Barth és Bonhoeffer által inspiráltként írja a GTT krónikáit. Később hogyan fordul el Barhtól, aki kritikával nézi már a politikai - és a felszabadítás teológiát. Ugyanakkor érdemes látni Augustijnt, a VU egyháztörténészét, aki hatvanas években már 'kritikus' szemmel vizsgálja az addig nagyon is 'szeplőtelennek' tartott A. Kuypert. Miért fontos Kuypernek a tekintély? Lehet hogy azért, mert félt a korábban jelentkező problémáktól és keresi azokat a biztos bázisokat, ami abszolút biztonságot ad? Ez pedig nem volt számára más, mint a Biblia. Mások úgy vélik Kuyper egyszerre volt modern és konzervatív, megmaradni az inspiráció tan mellett, de ugyanakkor a Szentírást a modern tudomány eszközeivel tanulmányozni (ld. Az Egy csepp a tengerben, kötetben J. A. Montsma előadását: A gereformeerdekek és a fundamentalizmus címmel). Azaz: egyrészt a gereformeerdeket megőrizni egy erős konfesszionális kötődésben, és ugyanakkor beállítani a mindennapi élet teljes valóságába. A kuyperi félelem a modernizmustól annyira meghatározó volt, hogy talán maguk a gereformeerd teológusok is hosszú ideig féltek sokszor a kívánt és szükséges változ(tat)ásoktól. Ezt a kritikát kimondani nem volt egyszerű, meghallani pedig annak idején biztosan nagyon zavaró lehetett. Miközben megjelennek a kritikus hangvétellű cikkek a GTT-ben, ezzel együtt, az ebben írókkal és az általuk bemutatott mondanivalóval nő a gereformeerd egyházon belüli változtatás igénye. Tudjuk magunk is milyen fontos egy országos teológiai folyóirat, ha valamit közölni szeretnénk. Nos, a GTT szerkesztése – figyelemre méltó, hogy az elődök átmerték engedni a szerkesztés felelősségét - lassan olyan teológusok kezébe került, akikben volt valami sajátos, amit érdemes tovább adni. Persze a hangok lehetnek különbözőek, így egyértelmű, hogy megszólalhat a méltatlankodás hangja is. Kritizálják az elődöket, a nagy elődöket a mai fiatalok? - kérdezték és mondták is nagyon sokan. Hol vannak ezek a maiak a nagy elődökhöz képest? Korábban a gereformeerd egyháznak 'generálisai' voltak (Kuyper, Bavink, Berkouwer), manapság pedig csak 'tisztjei'

A hatvanas évek végén arra gondoltak, hogy a hitvallásokat újra kell interpretálni, az élet dinamikáját ezekbe bele kell hozni. A vezérgondolat azt diktálja, hogy a nagyobb flexibilitás a hitvallások terén egyben lehetőség az ökumené és a Hervormd Egyház felé való nyitáshoz is. Hovatovább ez lehetőséget ad az egyháztagjainkban megjelenő különböző (pluriform) színek felé való nyitásra. Tanulnunk kell a nyitást és nemcsak tanítanunk. Főleg azért, mert az egyház úton van és ezen az úton most a dialógushoz való adottság az egyik legfontosabb tanulnivaló - csendül fel a GTT-én keresztül J. Firet szava. A dialógus nélkülözhetetlen és nemcsak azt jelenti, hogy elbeszélgetünk baráti körben egymással, hanem jelenti azt is, hogy hajlandóak vagyunk tanulni egymástól. Önmagunkat és szándékunkat érthetően kifejezve nem leszünk restek hallgatni a másokra. A dialógust nem a konfliktusok, fájdalmas szakadások pillanataiban kezdjük, hanem már a konfliktus előtt. A mai világban- plurális-egyháznak lenni csak a dialógusra kész életből merítve lehetséges, tanulhatják a kortársak Firet üzenetét.

Kellő távolságban a múlthoz, újra értelmezni annak mára vonatkozatható üzenetét, nyitni a bezártságból egy dialógusra kész tartással. Mindez egyre sürgetőbb, mert felüti fejét a létszámbeli hanyatlás, a 'transzcendenciavesztés, miközben gyülekezet akarunk lenni' (K. A. Schippers). A szociológusok 'funkcióvesztésről' beszélnek a történelmi egyházakat illetően, ugyanakkor megjelenik egy egyre jelentősebb egyházon kívüli vallásosság és spiritualitás.¹²² Sok mindent tanulhatnak ezek az egyházak egymástól, s amit ebbe a gereformeerek hozni tudnak, az a spiritualitás: az a belső 'kényszerítő' érzés, hogy számot tudjak adni a hitemről, el tudjam mondani, mit teszek az egyházmért, és hol vagyok jelen annak mindennapi életében és mire hivatam a társadalmat illetően. Érdemes ezt figyelni majd a misztika - koinonia - diakónia több irányba bővülő hármasságában. Gereformeerek - különböző színekben, de mindenképpen felnőtt módon szeretnének hinni. Ez a 'felnöttség' (Kuitert) a mostani időkre egy nagyon nagy érték.

Így gondol vissza a múltra és éli meg a jelent H. N. Ridderbos - ez pedig nagy különbség. Vajon ez hiányérzet vagy esetleg egyet nem értő elégedetlenség? Ha jól értem, akkor ez egy a változásokat nem minden esetben helyeslő elégedetlenség.

A két összegző munka:

a/ J. Veenhof, Geschiedenis van theologie en spiritualiteit in de gereformeerde kerken (in: 100 Jaar Theologie. Aspecten van een eeuw theologie in de Gereformeerde Kerken in Nederland 1892-1992. Kok 1992, 14-95).

b/ J. Veenhof, Het GTT ging een eeuw lang mee (in: Theologie op de drempel van 2000. Kok 1999, 9-58).

¹²² Ez az időszak azonban nemcsak azt eredményezi, hogy az egyháznak mindent magára kell venni, akceptálni és legitimálni, abból, ami körülötte religiozítás címen történik. Ugyanakkor nem engedheti meg magának, hogy a kor új szellemi irányzataival ne kezdjen dialógust, így pl. a New Age. De azt sem, hogy csak a legújabbakkal álljon szóba, megfedkezve a keresztyénséghez hasonló évezredek múlttal bíró, de más világrészek világvallásaival. Ez mozdítja a gereformeereket nemcsak az ökumené, hanem más világvallások felé is. Ebben az időben a holland gereformeerd teológiákon tanuló külföldi, harmadik világ béli teológusok irányítják a figyelmet arra, hogy nyitottnak lenni más vallások felé nagyon tanulságos lehet a nyugati keresztyénség számára. Ugyanakkor megjelennek a holland teológusok között a 'misszióban született' nemzedék tagjai, akiknek affinitása egészen más e vallások irányába. Nem véletlen ennek az időnek eredménye és nyereségeként az a teológiai folyamat, ami összehasonlító elemzésekbe kezd a keresztyénség és más világvallások között.

Persze, ami közelebb van, az a fontossági sorrendet tekintve, előnyben van. Feltéve, ha e közelség fontos és mielőbb megoldásra vár. Így a Hervormd és Lutheránus Egyházak felé való közeledés is. Mindez egy új nemzedék teológiai és közösségi igénye, ami felerősödik a hetvenes években azzal a céllal, hogy az egyesülés belátható időn belül megtörténjen.

Hogyan tudjuk megélni hitünket akkor, amikor a holland társadalom nagyobb része már mindezt a kérdést félretette, és nem keres rá választ? Ez foglalkoztatja Veenhofot és Augustijnt, akik nagyon elgondolkodtatónak és akár 'aggasztónak' is nevezik a mostani időt: mi lesz, ha a társadalom religiozitás nélkül, vagy egy rosszul megélt vallásosságban erkölcsi normák nélkül építi a jövőt. Tudomány és ismeret már van, csak társul-e hozzá a felnőtt és keresni tudó hit? Mi lesz, ha csak a 'rites de passages' alkalmi szüksége hívja elő az egyházat az emberek életében? Veenhof aggálya, ha a társadalom életéből eltűnik a vallás, akkor előbb utóbb a társadalom valami nagyon rossz útra kerül. Ebben a megsejtésében neki segítségére volt a XIX.-XX. század fordulóján élt - egyébként nem vallásos - pszichológus Heymans, aki azt mondta: „Mi, mint nem hívők, meg kell valljuk, hogy a vallásos élet gyengülése nagyon súlyos veszélyeket hordoz a mi időnkben magában”.¹²³ Mire vezethet tehát a gereformeerd megújulás igénye, a 'felnőtt hit' igénye a teológiai gondolkodásban és a mindennapi gyülekezeti életben? Egyrészt arra, hogy a 'jól megélt hit' az életet nem fenyegeti és csonkítja, hanem sokkal inkább hordozza. Ezt bemutatni nem könnyű. Másrészt ehhez önmagunkkal és múltunkkal szemben is kritikusan kell fellépünk, meglátva azokat a pontokat, melyek másokat megsebezhettek, hogy ezeket elkerülhessük. Ez az út inspiráló és egyben lenyűgöző.

G.C. Berkouwer visszaemlékezéseiben a következőket is írja: „Nem fér kétség ahhoz, hogy ebben az évszázadban úgy az egyházban, mint a teológiában mélyreható változások zajlottak le. Ezeket különböző módon interpretálhatjuk, így lehet ezt fejlődésnek, vagy a relativizmus inváziójának és akár az atyák évszázados örökségének redukálásaként is értelmezni.... Nagyon sok beszélgetés szinte zavarba is hozta a teológusokat, akiket aktivizált több olyan kérdés, mint pl. a Szentírás tekintélye, amit korábban minden relativizáló megközelítéstől egy gát védett. 'Hol vagyunk?' és 'Mi marad meg!?' -ilyen kérdések lettek feltéve. Ezeknek úgy a Protestáns, mint a Római Katolikus világban egyformán érvényük és szerepük volt és amikor ezekre visszatekintek, újra hatása alatt vagyok annak, milyen hevesek lettek ezek a viták. De nem kell, hogy ezek elbátortalanítsanak bennünket, hiszen mindez csak egy jel lehet. Jele annak, hogy nemcsak 'kétségeskedtünk' (2Kor 4,8), de néha nagyon is bizonytalanná váltunk ...”.¹²⁴ Kell-e ennél többet mondani arról az időről, amit Berkouwer életének második szakaszát tekintve mi is próbálunk részben bejárni.

Összegző áttekintést a gyakorlati teológia belső folyamatairól

Heitink¹²⁵ úgy definiálja a gyakorlati teológiát, mint cselekvő tudományt, amelynek teológiai elmélete empirikusan orientált és a keresztyén hit közvetítője a mai modern társadalom felé. Azaz: az emberi szubjektumból indul, nem úgy, mint a többi teológiai tudomány, ahol közöttük összekötő a Szentírás. A gereformeerd gyakorlati teológiában ez a meghatározás az egyik mai 'végpont', de míg eddig eljutunk, ahhoz vissza kell térnünk egy pillanatra a kezdőponthoz, hogy majd innen folytathassuk holland szempontok szerint - gereformeerd értelmezésben - tovább. Amikor leírjuk a gyakorlati teológia kezdő erővonalait, akkor tudjuk, hogy Schleiermachernél találkozunk, függetlenül attól, melyik országból jöttünk. Ő maga is érezte a növekvő hiányt a felvilágosult ember és a keresztyén hagyomány között, ezért mintegy válasz a modernizációra, keresi a gyakorlati teológia az emberhez (vissza)vezető utat.

¹²³ Theologie op de drempel van 2000, 58.

¹²⁴ G.C.Berkouwer, Zoeken en vinden. Herinneringen en ervaringen, Kok 1989, 9. Berkouwer a huszadik század első éveiben született és a század utolsó éveiben halt meg, a saját életén keresztül bejárta azt az utat, amit ma könyvekben olvashatunk a gereformeerd változásokról. Ebből több mint harminc évet a VU dogmatikusaként élt meg, s ha valakinek, akkor neki és a fent idézett H.N. Ridderbosnak biztos tekintélye volt.

¹²⁵ Praktische Theologie: geschiedenis - theorie - handelingsvelden, 18.

E tudomány gyakorlása gereformeerd körökben, tekintettel a historikus adottságokra, nem vezethet messzebb, mint egy százévnnyi távolságra. Kronológiai sorrendet tartva, ennek kezdeti szakaszában ez nem jelentett mást, mint a gyakorlati teológiát illetően koncentrálni a lelkész munkájára, amiben a prédikáció nyilván az egyik legfontosabb feladat, még akkor is, ha a századforduló környékén már a pszichológiának is helye lesz a tisztség gyakorlása kapcsán. A 'mit prédikáljunk és hogyan' kérdése lökést ad a katechézis megjelenésének. Majd a száraz retorikai beszédet javítandó és ellensúlyozandó előtérbe kerül a liturgikus mozgalom az 1920-as évek körül. A harmincas évek aztán egyre jobban koncentrálnak az individuális lelkigondozásra, amiben már a pszichológia valóban jobb és nagyobb segítséget adhat. A már sokat emlegetett hatvanas évek hozzák a fordulópontot, amikor a lelkész helyett a gyülekezetre helyeződik lassanként a nagyobb hangsúly. Ez persze a szükség hozta fordulatként is felfogható, hiszen egy önkéntes egyháztagság mellett egyre jobban oda kell figyelni a gyülekezeti struktúrára és a gyülekezet funkciójára, ebből születik majd a gyülekezetépítés, mint egy rész tagja a gyakorlati teológiai munkaterületnek. Ez egyben rá irányítja a figyelmet a társadalomra is, mint amiben, és ami felé az egyháznak feladata és küldetése van. Az individualizálódó és egyháztól elforduló társadalmi változásban a hívő egyénre való odafigyelés és a társadalomban végzett egyházi szolgálat felértékelődik. Ebben a helyzetben a hatvanas évek elején H. Faber és E. van der Schoot 'áthozza' az Egyesült Államokból a 'client-centered methode' elemeit a pasztorális beszélgetésbe. Még ha ebben az időben többen a kerygmatis lelkigondozásra teszik is a hangsúlyt - így Bavinck a Vrije Universiteit gyakorlati teológia akkori professzora -, megalapozódik a Klinische Pastorale Vorming (KPV) Hollandiában. Hogy mekkora értéke van ennek, azt J.C. Hoekendijk a missziói használhatóság próbája alá veti, mint minden gyülekezeti aktivitást és struktúrát. Tőle származik a sokak - elsősorban a változásokat szorgalmazók - által idézett mondás, miszerint nem valószínűsíthető, hogy a parochiális struktúra lenne az egyedüli lehetséges út az egyház létehez. Ha csak ebben hinnénk, az 'morfológiai fundamentalizmus lenne'.

Erre az időszakra jellemző - nyilván a folyamatok egymásra nagy hatással vannak -, hogy a teológia nyelvezete gereformeerd körökben a polemikusból a már fentebb említett dialógusos nyelvezet felé tart. Egyben megtanulja a helyi gyülekezet és az országos egyházi vezetés is azt a 'leckét', amit a 'Kerk in perspectief' jelentés fogalmazott meg 1968-ban. Ezután nem a lelkési tiszt, hanem a gyülekezet a hordozója az egyház küldetésének e világban. Így utalhatok vissza a korábban említett gyülekezetépítés megjelenésére.

A gereformeerd gyakorlati teológiai oktatásra és végrehajtására is nagy hatással lesz, amikor megjelenik J. Firet, aki majd e területet, mint cselekvő tudományt kívánja művelni. Mindezt elsősorban arra alapozza, hogy a mindennapi világ már másabb, mint amihez eddig szoktunk. Professzori székfoglalóját idézzük 1968-ból: „Ebben a világban, ami felé megyünk, az emberi élet körülményei egészen másak lesznek, mint amihez eddig hozzászoktunk, ami azt is jelenti, hogy az ember más lesz, így váradalmi és félelmei, szüksége és öröme, az imádsága, ugyancsak a hite és hitetlensége is.”¹²⁶ Középponti kérdéssé teszi a gyakorlati teológia számára az 'Isten közeledését emberhez és a világhoz az ő szavában'. Így a modern gyakorlati teológiának az lesz a feladata, hogy mint tudomány az Isten és ember közötti történést, amennyire az egy emberek közötti reláció feszültségében történik, struktúrájában és funkciójában vizsgálja. Az ő idejében virágzó és egyre bővülő lehetőségekkel működik a gyakorlati teológia, aminek egyik eredménye, hogy megalapította az 'Instituut voor Praktische

¹²⁶ Theologie in de drempel van 2000. 285.

Theologie'-t (ITP). Ezzel egy egészen új és más út kezdett megnyílni a gyakorlati teológia oktatásában a két gereformeerd teológián belül Hollandiában.¹²⁷

Mi jellemezheti ebben a változásokat magával hozó folyamatban a gyakorlati teológiát? A hetvenes évek óta nem más, mint egy a mindennapi tapasztalatra építő, erre igényt tartó és ezt elemző cselekvő tudomány. A szekularizáció, individualizáció és pluralizáció hatásával számol, ezekre nyitottan figyel, és eleget tesz a kuyperi kívánalomnak: a teológia gyakorlása nem történhet máshol, mint a kor/idő jelentésének tudatában.¹²⁸ Ennek nagy ára van, de sokat is hozhat. Ebben a helyzetben a gyakorlati teológiát és ennek metódusát figyelve azt így jellemezhetjük: kritikus korrelációban a mindenkori idővel (Heitink). Lehet, hogy a Lélek elkerüli a nyugati kultúrát és így vesszük észre önmagunkon, hogy mennyire kikerült Ő a mi

¹²⁷ Ami a Vrije Universiteitet illeti, ott a Firet által megalapított ITP-ben kap helyet és feladatot G. Dekker, aki később a vallásszociológiai tanszék vezetője lesz, valamint J. Hendriks, a gyülekezetépítés későbbi docense. Megjelennek a belső tagozódások, így a poimenika és liturgika külön 'szakterületként' és docensekkel jelentkezik. A poimenika oktatója egyben vezetője lesz a KPV-nek az amsterdami VU- korházban, ahol ekkor már szupervízorok segítik a munkát. A liturgika pedig G.N. Lammens vezetése alatt soha nem látott elánnal jelentkezik a gyülekezeti igehirdetés segítésében. Természetes, hogy külön szakágként tanítják a homiletikát és valláspedagógiát, külön-külön a megfelelő teológiai hozzáértővel. Egy pillanatra még visszautalva az ITP-re, közel három évtizedes munka eredménye, hogy gyakorlati teológiai számára hasznosítható elemző tanulmányokat készített. Ez a sorozat az alapító Firettől a 14. ünnepi kötettel búcsúzott 1987-ben, melyben a könyv címe, Zelfstandig geloven próbálja összefoglalni a fireti törekvést a gyakorlati teológia területén. Zelfstandig geloven (önállóan hinni), mit is akar ez jelenteni? Ez a fireti gondolatmenetben azt a normatív pillanatot jelenti, amikor az ember 'lelkileg önállóan funkcionál' és ezzel szabad teret adunk a másik ember hitének, aki vagy elfogadja 'Istennek az Ő igéjében való közeledését' vagy elutasítja azt. (Ld.: Zelfstandig geloven. Studies voor Jaap Firet, Kok 1987, 14.)

Míg eddig a gyakorlati teológia megújulását a VU hatása alatt figyelhettük, vessünk egy rövid pillantást a másik gereformeerd teológiai 'bázisra', Kampenre. Itt a folyamatok kezdetben elég visszafogottan alakulnak, főleg hogy 1972-ben ismét egy dogmatikust K. Runia személyében nevez ki a Zsinat a gyakorlati teológia professzorává. Közben 1971-ben a teológia lektora lesz, majd 1980-tól kinevezett második professzor – különös tekintettel a gyülekezetépítésre - a gyakorlati teológiai tanszéken K. A. Schippers. Ő az, aki Hollandiában legelőször egy 'Catechetisch Centrum'-ot indít el Kampenben. Később a katechézis és gyülekezetépítés területén jelentőset alkothatott G. Heitink és J. H. van der Laan társaságában. Ebben már fontos szerephez jutnak azok az emberi adottságok is, ahogy Schippers - Heitink - Van der Laan együtt tudott alkotni és dolgozni. Schippers és Heitink munkájaként virágzik a gyakorlati teológiai tanszék nemcsak Kampenben - ekkor már a nyolcvanas éveket írjuk -, hanem a gereformeerd gyülekezetek életéhez nyújtott segítségben is. Nekik is köszönhetően lassan lebomlanak a konfesszionális határvonalak, egyre nagyobb teret kap a közös lehetőség és útkeresés más felekezetű, holland gyakorlati teológusokkal.

Firet és Heitink azok, akik egyre jobban képvisel(ik)ték majd a szubjektumra irányuló és egyben arra épülő gyakorlati teológia elméletét, míg a praxist Dekker, Hendriks és Schippers állítják a középpontba. Ezen az úton a legfrissebb 'útitárs' lesz a spiritualitás, ami egy spirituális 'tengerben' hozza a gereformeerd színeket.

¹²⁸ Theologie in de drempel van 2000. 289.

látószögünkéből? Pedig ez röviddel ezelőtt még olyan magától értetődő volt. Hogyan érhet el bennünket Isten, és hogyan érheti el az ember az Istent? Ez a kérdés a gyakorlati teológia számára is, amikor a választ kereső úton van. Nem másra, mint az élet legnagyobb kérdéseire keresi az emberek egy része a választ, s ebben a keresésben az egyháznak is kínálni kell valamit. Amit pedig kínál, azt lehet, hogy csak ő tudja. Ebben a kínálatban a gereformeerd identitástudat működik és igyekszik napra kész lenni, így a gyakorlati teológiai is, amennyire tőle telik. Az idő más, a szellemiség egészen új, a szervezet és individuuum igénye pedig markánsan megfogalmazódik: ha megmaradunk, akkor milyen céllal, milyen egyház maradunk és kikkel? Az egyház legyen egy 'lehetőséget' kínáló közösség, terület ebben a mai világban, ahova bemegyünk, ott befogadnak, lehet, hogy egy idő után elmegyünk. Lehet, hogy csak csendben akarunk lenni, nem akarunk mondani senkinek semmit, nem akarunk megosztani senkivel semminket, csupán feltöltekezni. Hogyan jutunk el idáig? Megengedhető-e ez a 'luxus' a gereformeerd egyház számára? Erről szeretnénk tovább gondolkodni a következő fő részben.

E fejezet lezárásaként hadd idézzek két tanulságos üzenetet. Az egyik egy névtelen misztikustól származik: „Légy kész filléreket veszíteni, hogy aranyforintokat találhass, öntsd ki a vizet, hogy bort meríthess! Ha halat akarsz fogni, tanulj meg vízben gázolni, ha Jézust szeretnéd látni a parton, ahhoz tanulj meg először a tengerben elsüllyedni”.¹²⁹

A másik az a bátorító bibliai történet, amikor a tanítványok a hajójukon Jézussal viharba kerülnek. Mint szakemberek, tették, amit ilyenkor tenni lehet és kell. Sokat tudtak, de ez mégsem segített, majdnem elsüllyedtek. Elveszítették önfegyelmüket, nem voltak urai a helyzetnek, csak arra gondoltak: itt most vége lesz mindennek. Félelmükben végre Jézushoz fordultak, aki segített. Egy szavára elcsendesedett minden. Kálvin megjegyzi ennél a történetnél: „Nem minden félelem ellentétes a hittel. Az abból is kitűnik, hogyha földi életünkben mindent hagyunk menni a maga útján és ránk telepszik a földi gondtalan élet, ami azt is eredményezi, hogy hitünk 'kialszik', semmi kényszer nem visz az imádsághoz, s végül Istent teljesen elfelejtjük. Ehhez már csak az társulhat, ha semmi sem kényszerít bennünket félelemre. Ez inkább butaság, mint, kitartás.”¹³⁰ Bátorító szó lehet ez. Nem kell szégyellni magunkat, ha a mai időkben süllyedőben van az egyház hajója. Sokkal inkább szégyellhetjük magunkat hitetlenségünk miatt és a miatt, ha elfeledkezünk Jézusra hivatkozni és kérni, segítsen át a túlsó partra.

II. HOLLAND REFORMÁTUS VÁLASZOK A KOR KIHÍVÁSAIRA - egy kívánatos Egyház

E fejezetben a gyakorlati teológiai háttérből *összpontosítsunk a gyülekezetre:*

„Mindig igazságtalan vagy, amikor a létező és működő struktúrák hibáira csak utalsz és rámutatsz, de egyidejűleg soha nem mutatsz rá arra, hogy hogyan kell az embernek ezekből kijutnia” (K.A. Schippers).

Megérteni, jól értelmezni a változásokat és az abban akaratlanul is megfogalmazódó kihívásokat úgy tűnik számomra, hogy ez egy nagyon *komplex feladat*. Azok a személyek, irányzatok és elképzelések, amelyek eddig szóba kerültek vagy fognak kerülni, azok mögött

¹²⁹ Weggaan zonder groeten, 64.

¹³⁰ Een kerk in beweging, 193.

olyan emberek, teológusok vagy (vallás)szociológusok és gyülekezetépítéssel foglalkozó szakemberek szólalnak meg, akikben a vezérlő elv: *a jobb praxis érdekében* gondolkodni és cselekedni és az egyházat a megmaradás irányába vinni úgy, hogy közben megpróbáljuk a lehetséges legjobb választ adni a kor kihívásaira.

E dolgozat határain belül nincs módunk minden területet - mely egy jobb praxis érdekében tevékenykedik - áttekinteni, hanem csak a gyakorlati teológia keretein belül próbálunk maradni. Ha ebből esetenként kilépünk, akkor mindezt csupán a segítő és rávilágító szándék alapján tesszük. Ezzel egyben szeretném jelezni azt is, hogy az egyház, így a gereformeerd egyház jobb életgyakorlatához, praxisához nem az 'egyetlen és üdvözítő' út a gyakorlati teológia. Szeretnék azon az úton tovább menni, melyben a *gyülekezetre összpontosítunk, figyelve a tradíció továbbadására, nyitottnak maradni arra. 'Otthonra' kínálni egy lehetséges külső formában, mint közösségben, melyben a szubjektum otthonra talál.* Törődni az üggyel és törődni az emberrel úgy, hogy *dialogusban maradunk egymással*, hiszen a tradíciót továbbadni, nyitottnak lenni, teret adni a másoknak csak ezen az úton lehetséges. A másokra erőltetett tradíció, nyitottság és élettér egy nem kívánatos teherré válik, feltéve, ha azt egyáltalán valamennyire is elfogadják. A lehetséges utat keressük a hit továbbadásához, a tanításban; egy lehetséges gyülekezeti forma kialakításában, a gyülekezetépítésben (óvakodva attól, hogy ne rendszerszervezőkké váljunk) és teret kínálva az egyénnek a közösségben - amiben lehetőség szerint megélheti a saját spiritualitását. Ez egyben jelzi azt is, hogy bizonyos területek, melyeknek nagy és fontos helye van a gyakorlati teológiában, itt most nem kapnak középponti szerepet. Ugyanakkor ez a hármas választás a megoldáskeresés útján mégis abból a döntéséből fakad, hogy pillanatnyilag ezek az utak a fent vázolt kihívásokra jelentős mértékben választ próbáltak/nak kínálni a gereformeerd/hervormd, eddig már többször is felvázolt egyházi szellemiségben gondolkodó és útkereső emberek számára.

Természetesen rendkívül nagy elismeréssel adózom, pl. a homiletika vagy a diakónika területén történt közel fél évszázados változásoknak, melyek által a gyülekezetek formálódtak és erősödtek. Ugyanakkor tudomásul vesszük azt is, hogy az általam itt kiemelt vagy éppen ki nem emelt területek mennyire kölcsönhatással vannak egymásra a gyakorlati teológia gyakorlatában és elméletében, a mindennapokban is.

Cselekvő összpontosítás - a lehetséges út az indukció (P. Berger)

A további út bejárásához először hadd hívjam segítségül az Egyesült Államokbeli, a nyugati európai egyházi gondolkodásra nagy hatással lévő P.L. Berger vallásszociológus munkáiból azt, ami jelenleg számunkra hasznos és előre vivő lehet. Az alábbiakban bemutatásra kerülő bergeri elképzelés a vallás, a religio szerepét illetően, ha nem is mindjárt direkt módon, de a háttérben valahol meghatározó az általam bemutatandó gyakorlati teológiai területeken, amikor a gyülekezetre próbálunk koncentrálni. Részben előre sietve mondhatjuk, hogy a bergeri vélekedés, miszerint a hitnek, religionak, vagy ennek egyházi formában való megjelenése indukáló szereppel bír, akkor úgy figyeljük majd a későbbiekben a tanítás, a gyülekezetépítés és spiritualitás területeit, hogy ezek az egyházi életet pozitív értelemben 'indukálják'.

Berger az egyik fontos munkájában¹³¹ többek között egy vallásos definíciót is ad: Religion = Erfahrung, Tradition és Reflexion. A gyakorlati teológián belül magától értetődő, hogy megmaradjon a religio, de úgy hogy helyet kapjon a tradíció, a megtapasztalás és a reflexió. Valójában duplán is érdekes és értékes számunkra Berger megállapítása: egyrészt a definíció miatt, másrészt azért, mert bemutatja, hogy hogyan tud bánni az 'Erfahrung - Tradition -

¹³¹ P. L. Berger: Der Zwang zur Häresie. Religion in der pluralistischen Gesellschaft, S.Fischer 1979.

Reflexion' hármassal a keresztyén egyház. Hogy miként sikerül(t) ez, erről ad alapos áttekintést Berger, az Egyesült Államokban is 'tesztelve' az általa megalkotott téziseket, amelyek az európai keresztyénségről vele együtt gondolkodó, az ő elgondolásait komolyan vevők számára is irányt mutatónak tűnhet. Berger szerint a 'Moderne Situation' nem jellemezhető másként, mint hogy nagyon sok embernek nincs természetfeletti megtapasztalása, amilyennel a korábbi elődök bírhattak. Másrészt, akinek van, az ezt letagadja, mivel azt gondolja: ez nem illik a mai modern időhöz. De ha abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy van természetfeletti megtapasztalásunk, akkor sem mindegy, hogy miként tudunk vagy kívánunk ezzel bánni. Azaz: mit is csinálunk, hogyan használjuk vallásos ismeretünket, gondolkodásunkat, egyáltalán vallásosságunkat a 'modern' időben? Milyen dilemma előtt állnak az egyházak, vallásos csoportosulások egy (meg)változó(tt) társadalomban? Erre a hatvanas évek végén csak kétféle utat látott Berger a keresztyénvallás számára: az ellenállás vagy a beilleszkedés lehetőségét. Később (kilencvenes évek eleje) kiegészíti a dilemmát egy harmadik lehetőséggel, s a teljes sor most már így szól: *Dedukció - Redukció - Indukció*, az egyház, illetve a vallásos csoportok előtt álló lehetőség - 'csomag'.

Értelmezése szerint annyit tesz, hogy a *deduktív* (az ellenállás) út lényegében védi magát, próbálja lezárni magát a környezetében jelentkező szociális valóság elől, mivel abban szekuláris hatások jelentkeznek. Ezen a módon esély van a vallásos meggyőződés és értékek megőrzésére. Sőt, minden esély megvan arra, hogy tagjaikat megőrzik, és létszámban növekedni tudnak. Ezen előnyök mellett az 'árat' viszont meg kell fizetni, hiszen fennáll a kockázata annak, hogy ezek a csoportok a társadalomban elszigetelődnek. A valós világ az ő vallásos nézeteiket nem tudja már alátámasztani, ezért egy belső világot kell teremteniük, ahol ezek még érvényben maradhatnak. Számukra nagyon sok energiába kerül valóságos kapcsolatban maradni a társadalommal. Bergert idézve: a deduktív út segítség abban, hogy „Die Autorität einer Religionstradition angesichts der modernen Säkularität zu bekräftigen”. A deduktív módszerben ő egyben a „Wiederbestätigung der Tradition”-t látja.¹³² Nekem nem feladatom most ezt a későbbiekben is roppant érdekes és alapos elemzést végigvinni, de még csak elmagyaráz sem. Egy viszont érdekes, hogy Barth, mint 'briliante Denker' áll ebben az összefüggésben úgy, mint a 'Neo-Orthodoxie' egyik fő mozgatója.

Ha mégsem az ellenállás és elzárkózás útját választja az egyház a jelen világ adta valósággal való kapcsolatot illetően, hanem a *redukció* (beilleszkedés) útját járjuk, akkor mit jelenthet ez? Ez azt jelenti, hogy az egyház beilleszkedik az adott társadalmi változásba és amennyire lehetséges, figyel az emberek 'modern' tudatvilágára, hogy ebben az adott lehetőség szerint a legoptimálisabb szerephez juthasson. Az 'árat' ebben az esetben is meg kell fizetni, hiszen félreteszünk eddig funkcionáló vallásos elképzeléseket, dogmákat, melyek nem illenek bele - szerencsésebb esetben - vagy végső esetben teljesen szemben állnak a kor vallott nézeteivel. Nem kevés a veszteség a tagok számát illetően sem, erre szolgáltat élő példát az USA és Hollandia egy-egy nagyobb egyházi közössége, amelyik ezt az utat választotta. Berger ezt a választott formát így fogalmazza meg: „Wenn die Tradition uminterpretiert wird in Sinne der moderne Säkularität, die ihrerseits als zwingende Notwendigkeit der Teilhabe am modernen Bewußtsein betrachten wird”. Más szóval: „Modernisierung der Tradition”.¹³³ Miközben az ortodoxia számára minden modern változás annyit tesz, mintha nem történe semmi a 'szentet' illetően, hiszen a 'tradíció' érintetlen maradt, aközben a 'Neo-Orthodoxie' úgy látja a változásokat - mondja Berger -, mintha semmi nem történt volna. Azaz, ha mégis történt volna valami, az nem ad okot a változtatásra. Ezek mellett a redukció útján járók érzik a modern idő, különösen az emberi

¹³² U. o. 73. ill. 80.

¹³³ U. o. 109.

értelemre ható sürgető és nyomasztó hatását. Valami már nem illik a modern gondolkodásba abból, ami a vallás és tanai alapjait jelentette. Egyértelműen ide illik Berger gondolataiban Bultmann, aki szerint a modern ember nagyon is negatívan definiált és nem hisz ezekben a mitológiákban. Természetes, hogy ez az út is kellő kritikát kap, már a kortársaktól is: messze ment vagy éppen nem elég messze ment felkiáltással.

Az egyházak hosszú ideig maguk is dilemmában lehettek a lehetséges út választását illetően. Berger azonban tovább gondolja ezt a problémát és egy harmadik útként látja az *induktív* jelenlétben látszódo lehetőséget. Eszerint „...die Erfahrung zur Grundlage aller religiösen Bastätigungen zu machen...”és ezt a tradíció által továbbadott személyes megtapasztalás mellé helyezni. Ennek előnye a „...geistigen Offenheit und Frische”, amelyik mentes minden autoritástól az igazság kérdés tekintetében. Az induktív lehetőséget, mint „empirischer Beweiskraft” értelmezhetjük. „Subjectivierung und Historisierung der Religion im modernen Denken haben die gleichen Wurzeln”, amihez kapcsolódik az is, hogy a protestantizmus a legjobb úton járt, amikor visszatért a gyökerekhez.¹³⁴ Berger nem titkolja, hogy szerinte az induktív gondolkodásmód, mint lehetséges modell fog funkcionálni, ha a vallásról - legyen az bármelyik is - elkezdünk gondolkodni. Ezen az úton a legnagyobbnak Schleiermacher tekint, aki szerinte jól tudta, hogy a religio nem más, mint „das Gefühl des Uneindlichen” és „...das Wesen der Religion ist eine bestimmte Art der Erfahrung (Subjectivisierung)”¹³⁵ – mint egyben a modern protestáns - sokak által ugyan liberálisnak is nevezett - teológia központi kategóriája. Ezen az úton a követők (Ritschl és Harnach nevét említi) is komoly ‘harcot vívtak’ a XX. század bizonyos szakaszaiban.

Maga Berger látja azonban ennek lehetséges hátrányát is, miszerint fennáll a ‘beilleszkedés’ veszélye az adott társadalommal fenntartott kapcsolatában. Sőt, ehhez kapcsolódhat a frusztráltság érzése akkor, amikor az ember feladja eddigi biztos pontjait. E gondolatkörben csak a deduktív út vezethet ortodoxiához, miközben a másik két út a heterodoxiát vázolhatja elénk. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az induktív út is vezethet ortodoxiához, erre lehet példa az a sok ‘evangéliumi mozgalom’, aminek középpontjában, mint kiindulópont az emberi megtapasztalás áll, mégis ortodoxokká válnak.

Mindezeket figyelembe véve azonban mégis a harmadik lehetőség, az indukció útja marad - legalábbis az általam mértékül vett gereformeerd körökben is - a járható út. Ezt később Berger maga a ‘bargaining’, a tárgyalás, alkudozás útjának is nevezi. Ehhez az úthoz azonban szerencsés találni egy megfelelő kiindulási pontot. Melyik vagy milyen álláspontból járjuk a tárgyalás és megbeszélés útját, mint egyház és társadalom? Azaz: hogyan viszonyuljon, mi legyen a kiindulópontja a vallásnak ebben a kapcsolattartásban a mindenkori kultúrához? Ehhez az úthoz nemcsak felelős irányítás, hanem egy ‘normatív’ kiindulópont is szükséges.¹³⁶ Maradjunk tárgyalásban, vegyük komolyan a mai kultúrát és vegyük komolyan a magunk ‘üzenetét’. Ebben az esetben a legszerencsésebb - ahogy azt Niebuhr egyik klasszikus munkájában, a ‘Christ and Culture’¹³⁷-ben jelzi - a kultúra megreformálójának tekinteni a krisztusi üzenetet. A lehetséges utak: Krisztus a kultúrával szemben (oppozíció); a kultúra Krisztusa (megegyezés); Krisztus a kultúra felett (szintézis); Krisztus és kultúra ‘paradox’ helyzetben (polaritás és feszültség); Krisztus, mint a kultúra reformálója (megtérítője). Bőséges lehetőséget adhat a vitához és az egyéni választásokhoz, Niebuhr azonban ezen az úton látja a megoldást, utalva Augustinusra vagy éppen Kálvinra is. Igaz, a kultúrát megreformálni már csak azért sem könnyű, mert a ‘modern világ óriási hangzavarában elég nehéz az istenekre hallgatni’(P. Berger). Ugyanakkor nem lehetünk elégedettek a mostani

¹³⁴ U. o. 139.

¹³⁵ U. o. 140-141.

¹³⁶ Als het getij verloopt... opstellen over godsdienst en kerk, 67.

¹³⁷ H. R. Niebuhr, Christ and Culture, New York 1951

társadalmi tendenciával, hanem azt (át)formálni, transzformálni kell, de nem a régi, ún. tradicionális normákhoz igazítani. A norma semmiképpen nem a keresztyén egyházaknak mostani formája, de a mostani társadalom sem. Az egyház az áthagyományozódott tradíció és a modern kultúra feszültségében él, s e kettőt próbálja egymással összekapcsolni. Nyilván jelenti ez azt, hogy a mostani formák (egyház - társadalom) konfrontálódnak egymással. Egymást korrigálják mégpedig abban a reményben, hogy egy új viszony alakulhat ki a keresztyénség és a társadalom között.

Vagy másként fogalmazva: meg kell a keresztyén egyháznak szabadulni minden olyan elemtől és külső formától, amelyik még része egy elmúló kultúrának és meg kell kérdeznie önmagát, mi is a lényege a keresztyén üzenetnek, ami mindig is fontos volt és az ma is. Ehhez pedig - ha tudjuk a lényegi üzenetet – meg kell találni azokat a formákat, amik a most kialakuló világhoz kapcsolhatók. A feladat nem könnyű, hiszen nemzedékek is elmúlhatnak, mire egy apró lépésre sor kerül. Amíg az egyház abból indul ki, hogy mekkora tekintélye van a világban, és ehhez alkalmazkodni kell mindenkinek, akkor még csak egy letűnt valóságról próbál beszélni és még semmit nem mondott a mának. Vajon a mai egyház kénytelen megtanulni azt a kényelmetlen leckét, hogy a kultúra diktál, mi pedig 'csak' alternatívát kínáló válaszadókká válunk? Valószínűleg igen. Ezt a helyzetet nem könnyű feldolgozni, mert még mindig hiszünk abban, hogy ez hátha nem így van. A valóság azonban azonnal kijózanító.

Minek kell megfelelni egy ilyen új helyzetben az egyháznak? - teszi fel évtizedek óta G. Dekker is a kérdést. Szerinte, aki egyébként el sem tudja képzelni a keresztyénséget a külső, institutionális formák nélkül (legalábbis szociológiai mértékek alapján), a következők várhatók el: (1) egy alulról építkező egyháznak kell lenni; (2) az emberek mindennapi életében gyökerezőnek kell lenni és (3) emberi mértékek szerint valóznak kell lenni.¹³⁸ A későbbiekben ezekre a formai és tartalmi elképzelésekre még visszatérünk, már csak azért is, mert a Dekker által képviselt szempontoknak fontos szerepük lehet egy mai egyháznak a mai embervilághoz való viszonyában.

Természetes lesz majd ebben az a plurális karakter, amit világ magában hordoz, természetes lesz a demokratikus karakter, ami a társadalom számára egészen magától értetődő. Mi jellemezze ezt az egyházat? Jellemezze az, hogy nekünk közös válaszunk van a világ és az élet nagy kérdéseire? Nem, sokkal inkább jellemezze az, hogy nekünk közös kérdéseink vannak, közösen keressük az utat: mit jelent Krisztusban hinni a mi életünkben, ebben az időben? Ez a folyamatos keresés pedig olyan formákat alkosson, amely releváns a világhoz, a mai ember tudatához és megtapasztalásaihoz kötődik. Ezzel demonstrálva, hogy a keresztyén üzenet mondanivalóval bír az individuum és a társadalom felé. Amennyiben a megfelelő formákat a megfelelő tartalomhoz megtalálja az egyház, hihetünk abban, hogy képes lesz tagjait segíteni funkcionálni ebben a világban.

A helyzet nem könnyű, hiszen a jelenkor óriási feladatok elé állítja az egyházat. Senki sem mondhatja, hogy a megoldásokra 'könnyedén' rátalált. Sokkal inkább kísérletezés folyik a megoldások megtalálását illetően. Úgy gondolom, hogy a következőkben bemutatandó három lehetőség és megoldáskeresés nem több mint egy eddig bejáratott és működő út elsősorban a gereformeerd, de a hervormd egyházak számára is. Vagy mondjam inkább úgy: ez a három irány az - semmiképpen nem ki zárva azt, hogy ennél ne lenne sokkal több vagy különb út -, ami pillanatnyilag a kívánatos egyház felé mutat az elmúlt ötven évet és a lejátszódó változásokat is figyelembe véve.

¹³⁸ Als het getij verloopt... 70.

II. 1. Törődve a tradícióval (tanítás)¹³⁹

A gyülekezetre összpontosítunk, figyelve a tradíció továbbadására a tanításon keresztül. Azaz keressük a hit továbbadásának a lehetőségeit a tanításban, mégpedig oly módon, hogy eközben nem váljon ez egy katechetikai dolgozattá - ahogyan ezt már korábban is próbáltam alapkiindulópontként nyomatékosítani. Már csak azért sem, mert ezen a területen vannak, akik már Magyarországon is nagyobb és átfogó munkát végeztek, vagy végeznek azzal, hogy bemutatnak egy-egy éppen gereformeerd vagy hervormd gyakorlatból átvehető tartalmi és formai módszert a hitoktatás területére. Be kell azonban látnom, hogy nagyon könnyű kilépni a megadott keretből, hiszen a tanítás fogalmán keresztül nagyon vonzónak tűnhet bemutatni egy-egy mai vonzó tanítási formát. Próbálok jól figyelni a határookra, mert ennek elvétele egyben lényegi eltolódáshoz is vezethet.

Miért tartom fontosnak, hogy törődve a tradícióval, a tanításra figyeljünk? Azt gondolom azért fontos ez nekem, mert úgy vélem gereformeerd körökben (is) sikerült időben ráébredni arra, hogy a tradíciót kitörölni nem kell mindenképpen még egy modern világ, nagyon is racionálisan gondolkodó valóságában, ahol pont ez utóbbi következményeként legitimitás válságba kerülünk. Azaz nem lesznek maradandó értékek, amiket tovább adhatunk.¹⁴⁰ De ennek a bibliai 'kerygmának' a továbbadását feltétlen át kell gondolni és beilleszteni a mai világ adta lehetőségekbe. Tudja-e indukálni egy jól tovább adott tradíció a mai világot? Helyet ad-e ezen az úton a tradíció az emberi megtapasztalásnak?

Szinte magától értetődő, ha felvetődik bennünk a kérdés: mi az, hogy tradíció? Vagy egyáltalán milyen tradícióról beszélünk itt? A keresztyén egyház tradícióján belül itt a hit tartalmának a tanításban - de ez alatt nem a prédikáció, a dogmatanok vagy liturgikus hagyomány formáját értve - való továbbadását értem. A gyülekezet (fel)nevelő és tanító, egy egész életre ható - de nemcsak tant továbbadó - funkciójára gondolok itt, egy rendkívül sokszínű világban, de mégis megkeresve a megfelelő formákat ehhez. Mindezt azért, mert a hit továbbadása nélkül feladjuk az egyház küldetésének egyik lényegét és a tradíció megértése és alkalmazásra való továbbadása nélkül gyökereinket veszítjük el. Mondhatjuk azt is, hogy a tradícióra - a hit továbbadására - összpontosítva keressük újra meg újra a helyünket a mindenkori kultúrában és az embert megcélözva. Tudva azt is, hogy ugyanazt az embert, individuumot megcélozza más üzenet - ideológiai tartalommal vagy a nélkül - és a kérdés egyáltalán ez lesz, hogy eljutunk-e hozzá a mondanivalónkkal? S ha ez mégis valahogy sikerülne, akkor majd visszakérdez: egyház, de mire jó az? (Schippers) Mielőtt azonban félreértenénk, remélhetőleg kiderül majd az is, hogy a tradíció továbbadása, a tanítás egy életre szóló feladat és kihívás, lehet, hogy azért is, mert sokan ezzel a tradícióval csak az életük későbbi szakaszában találkoznak majd. Törödni a tradícióval, törödni azzal, hogy ez a mai emberhez szólni tudjon, és el tudja ezután mondani: ez rímel azzal a világgal, amiben élek. Fíret a keresztyén ember életútja számára elengedhetetlennek tartja, hogy az találkozzon a tradícióval,¹⁴¹ hogy az felivódjon az életébe. Ezt a tradíciót a tanítványok viszik Jézus után tovább, ami egyben átruházódik az egyházra is. Ebbe a tradícióba szentelődtek bele az ószövetség egymást követő nemzedékei, mert figyeltek az útra (torah), mint Istentől kapott adomány és igyekeztek erre reflektálni, ez volt az ő életbölcességük (chokmah). A 'most mit - akkor hogyan tovább' mindennapi kapcsolatában él az Istenre figyelő tanítvány, ami ezernyi szálon kapcsolódik a mindennapi élethez. Ezt szinte nem szabad 'kihagyni', ebbe bele kell szentelődni, ehhez fel kell nőni és tovább kell vinni. A *tradíció továbbadásának*

¹³⁹ A 'tradíció' kifejezést ne értsük negatív értelműnek. A gereformeerd teológiai gondolkodásban ez gyökeret vert fogalom, aminek értelmezése, a szöveget tovább olvasva, kiderül.

¹⁴⁰ Paradoxen van modernisering, 248.

¹⁴¹ J. Fíret, Het agogische moment in het pastoraal optreden, Kok 1979⁴, 71.

'tradicionális' útja ez, amiből a két fontos elem semmiképpen nem maradhat ki: a mit mond Isten és, a hogyan válaszolok erre.

Az egyház él az Ószövetség és Újszövetség adta és abból átvett lehetőségekkel és tanítóként is megjelenik, hogy mint tanítója a hagyománynak, tradíciónak, küldetésében helyt tudjon állni. Igaz persze, hogy ha nincs tradíció, nincs áthagyományozott feladat, akkor nincs is küldetés és nincs mit tanítani. Egyértelműnek tűnik, hogy az évszázados folyamatokban mindig is óriási, lényegi kérdés volt: Mit tanítsunk?, majd a későbbiek folyamán: Hogyan tanítsunk? Amikor a tradícióba való beilleszkedésről beszélünk, akkor a keresztyén ember életmegszentelődéséről (Schippers) is beszélünk, hiszen a tanítás célja az is volt, hogy ebbe belevezessen. Kellő bölcsességgel, ami együtt jár a dolgokra való rálátással, azok értelmezésének és átlátásának képességével, és hogy kellő erővel megélhessük ezt. Sikerül-e a keresztyén egyháznak úgy tanítani, a tradíciót továbbadni, hogy az maradandó élmény legyen és megtartsa embereket ezen az elkezdett, életet megszentelt úton? Mi kerül az előtérbe: csak tanítani az 'utat', anélkül hogy esélyt adnánk a válaszra, emberi reflexióra? Nem tévesztünk-e célt az életmegszentelődés e folyamatában. Vajon kezdetekről, egy emberi élet első pár évéről vagy évtizedéről van ekkor csak szó, vagy egy permanens és életre szóló folyamatról, amelyben újra tanuljuk, adott életkorban az adott életkérdésekkel, hogy mi az, ami a tradícióból megtanulható és átvehető? Maradhatunk-e egyféle évtizedek, évszázadok alatt letisztult és kikristályosodott elképzeléseknél és módszereknél, vagy épp ideje, hogy változtassunk? Fontos lehet ez azért is, mert nem mindegy, hogy mivel indítunk útra, és mibe vezetünk bele ifjú életet. Nem mindegy, hogy sikerül-e végig kísérni az emberi életet abból a tradícióból merítve, amit kinek-kinek az egyházi színe, denominációja képvisel?

Amikor a kor kihívásait egyre erőteljesebben hallja a gereformeerd/hervormd közösség, akkor az imént megfogalmazódott kérdések is előkerülnek valahol, sőt mielőbbi megválaszolásra is várnak, hiszen az idő sürgető, az emberek elfogynak a gyülekezetekből, először a fiatalok, majd lassanként a közép és idősebb nemzedék is. A tradícióban ott van az Ige, az üzenet(kerygma) - amit Firet nem győz eléggé hangsúlyozni és a későbbiekben nem akar kihagyni az egyház lelkigondozói küldetéséből sem - és az ebből kialakított szokásaink, mint emberi reflexió. Ezzel kellene törődni, mert ettől el nem tekinthetünk, de ugyanakkor a mindenkori világban élve nagyon is éles szemmel kell nézni mi az, amivel kapcsolódhatunk a jelen világhoz úgy, hogy nemcsak utána ballagunk, hanem a „kritikus korrelációt” (Heitink) őrizzük és megéljük. Nagyon lényeges szempont a tradícióval való törődés, mert nyilván a későbbiek nézve ezen múlik szinte az első lépésekben nagyon sok minden, míg az emberi élet későbbi folyamán ez maradhat egy reflexió-bázis.

Tradíció továbbadás a holland gereformeerd gyülekezetekben

Történeti áttekintésre gondolok itt elsősorban. Ebből kiviláglik mindjárt két lényeges dolog. Az egyik, hogy elsősorban a GKN keretein belül vezetem röviden végig ezt a folyamatot. Ezt azonban nem tartom kárnak és feleslegesnek, mert úgy érzem, hogy az e körben megfogalmazott elképzelések indukálták tovább, pl. a NHK-ben is feléledő és lejátszódó folyamatot a tanításra vonatkozóan. A másik, ami előbb vagy utóbb kiviláglik, hogy sok esetben - így egy történeti áttekintés kapcsán is - először csak a katechetika kategóriában gondolkodik a református világ Hollandiában is. Ezért nem tudunk először másról beszámolni, mint a katechetika területén beállt változásokról, ami szerencsére továbbvezet majd egy összetettebb tradíció továbbadás felé.

Amikor a történeti áttekintést megtettünk, ezek után kívánok néhány - ebben a folyamatban - számomra fontos mozzanatot hangsúlyozni. Ezzel kívánok utalni arra, hogy milyen

feltételek megteremtése és jelenléte mellett reménykedhetünk abban, hogy ez a munka a mai időben nem válik teljesen hiábavaló fáradsággá.

Úgy vélem természetes, hogy ha arra szeretnénk figyelni egy folyamatban, hogy *mi az, ami megváltozott*, akkor elengedhetetlen, hogy a kiindulópontokat is legalább részben ismerjük. Mi volt a reformáció országhatárok nélküli kiindulópontja a katechézist illetően? Melyek azok az elemek, melyek egymást kiegészítik és a katechetikai folyamatban egymáshoz is tartoznak? De Lange¹⁴² szerint egy hármassággal találkozunk, melyek a reformáció megalkotta 'katechetikai kezdetektől' rendszeresen visszatérnek, igaz be kell látnunk azt is, hogy nem mindig, és mindenhol egyforma értékkel és tekintéllyel bírva. Ezeket a múltban kialakult és iránymutatásként magunkkal hordozott katechetikai elemeket De Lange így csoportosítja:

- 1/ összpontosítás a személyes, Istenbe vetett hit formálására és az ebből fakadó életmegújulásra,
- 2/ összpontosítás a gyülekezet életében való részvételre,
- 3/ összpontosítás a társadalomért való felelősségérzetre, egy a társadalomra figyelő életvitel kiformalására a személyes hitből fakadóan.

Hogy a katechézisben ezek közül melyiknek, mikor és meddig volt fontosabb szerepe, azt csak egyéni, helyi összehasonlítások alapján tudjuk összegezni. Egy biztos: a GKN nem írt még több évszázados történelmet,¹⁴³ de ezek a szempontok az eddig bejárt úton bizonyára mindig megjelentek. A kérdés azon bukkott vagy állt, hogy mennyire sikerült ezeket a célokat megvalósítani, volt-e ehhez alkalmas ember, aki ezt továbbadja és elfogadja, valamint alkalmas idő, ami ezeket a szempontokat nem feledteti.

Tehát vissza a református hagyományokhoz, amelyekben, mint mindenütt, így a GKN-ben is a fiatal embereknek hit ismeretekben való gazdagodása után az egyházba, gyülekezetbe betagolás volt a fő cél. Igaz, hogy a hit ismereti szinten, kognitív módon való elsajátítása egyben hitvallás tétellel is járt, amiben a gereformeerd identitás visszaszerzése és felmutatása lényeges cél volt.¹⁴⁴

Ezzel egyféle apologetikus karaktere is volt ennek a tanításnak, ugyanakkor az intellektuális túlsúly ugyancsak utolérhető. Még akkor is, ha ez ellen többször és kezdettől fog próbáltak tenni, azaz: ne csak az észre, hanem a szívre is hatni a tanítás folyamán.

A holland reformációból fakadó hagyományos felépítés, amely egymás alátámasztásaként is működött: otthon - iskola - egyház összefüggése, mint a katechizmus kiindulópontja

¹⁴² J. J. de Lange, *Kinderen, jongeren en de gemeente*, Ouderlingenblad 75 / nr. 865, 1997.

¹⁴³ Mint az előzőekben erre néhány esetben utalás történt, a GKN egy viszonylag fiatal, alig száz évet maga mögött tudó egyház a holland társadalomban. Természetes ugyanakkor, hogy ez a közösség is gyökereiben a reformációig nyúlik vissza, tehát ezeken keresztül azt hozza felszínre, amit fő vonalaiban a kálvini reformáció megteremtett. Ugyanakkor meg kellett találni azt a specifikusan egyedit, ami mássá tette a GKN-t a NHK-tól vagy más holland református közösségektől. Ebben a mássá tételben a hitvallások szerepe az általános gyakorlattól eltérően itt talán nem is annyira lényeges, hiszen a két legnagyobb holland református ág mind a mai napig közös hitvallásokról él, nem is beszélve a folytatásról, ha az egyesülésre gondolok. Sokkal fontosabb volt ebben a 'mássá' tételben és formálásba a katechézis, az abban megtanultak rendkívül komolyan vétele és megélése.

Egyben fontosnak tartom utalni arra, hogy a hitvallástétel a gereformeerd praxisban nem történik meg általában 18 éves kor előtt. Ugyanakkor a gyülekezeti szinten folytatott katechézis, mi hittan tanításnak neveznénk, mai értelmezés szerint, amennyire jól látom, valahol a 12. életév körül kezdődik és tart a 16-17 éves korig. Ez egyben jelzi azt is, hogy külön kell kezelnünk az egyházi vagy állami iskolákban kötelező vagy választható vallás/hittan órákat az imént említett gyülekezeten belül folytatott és szervezett katechetikai oktatástól. Az egy másik kérdés, hogy ez mennyire zárható el hermetikusan egymástól úgy tartalmában, mint személyében. Egyben nem szabad ebbe a vasárnapi istentiszteletek mellett tartott gyermek-istentiszteleti formát bele venni, mint ami egyféle katechézis előkészítő lenne.

¹⁴⁴ J. J. de Lange, *Vrijwilligers in de jongerencatechese*. Een praktisch - theologisch onderzoek naar aspecten van hun begeleiding. Kok 1993, 21, lábjegyzet 20.

jellemezhető ebben az országban. Ugyanakkor a gereformeerd egyházon belül sem múlhatott el hatás nélkül az egyház és állam szétválasztása, amiben itt az iskola szerepe megváltozhatott, s egyben a helyi gyülekezet szerepe hangsúlyosabbá válhatott. Természetesen kár lenne megfeledkezni arról, hogy ebben az egyházi összefüggésben a pietizmusnak annyiban azért kötődése volt a katechizmus tanításához, hogy nemcsak az intellektuális tudás, hanem a fiatalok lelki élete is a figyelem középpontjában volt. Mindez részben köszönhető volt annak is, amit imént idéztem: ne csak a fej, hanem a szív is formálódhasson. Nem ismeretlen fogalom ebben az egyházban a század első felében jelentkező, az autoritáson alapuló hitoktatás. Ebben az összefüggésben a hit ismeret, a hitvallástétel egy személyes döntés alapján, a gyülekezetbe való bekapcsolódás és részvétel az úrvacsorában egymást kiegészítve következnek egy meglehetősen túlracionalizált folyamatban, amitől már annak idején is többen óvnak. Az ebben az időben bizonyára sem ott, sem máshol nem merült fel, hogy lassan eljutott az egyház ezen a területen arra, hogy a fiatalok sokkal többet tudnak, mint amennyit hisznek. Hogy mennyire volt ez kérdés a lelkész szempontjából, akire ezen a téren tisztségéből fakadóan nagy szerep hárult, arról a híradások vagy hallgatnak, vagy visszafogottak. Az egyház, annak tekintélye a katechézisen keresztül kitűnő képviseletet kap a lelkész személyében.

Az 1950-es években még sikerül egy a lelkészi tisztségből kiinduló tekintélyre alapozni a hitoktatás folyamatát, ennek prominens képviselője volt K. Dijk.¹⁴⁵ Ő maga a katechézisben résztvevőket, mint ennek objektumait kezeli, akikre irányul ez az egész, valójában nem igazán törődve azzal, hogy ez számukra mit is jelent. Ez az út azonban úgy tűnik már nem sokáig járható. Az 1959-ben elkészült jelentés¹⁴⁶ egyébként az első, amit a Gereformeerd Sociologische Instituut készített - megállapítja többek között, hogy sokak véleménye szerint a Heidelbergi Káté, mint katechetikai tankönyv nehezen olvasható és értelmezhető. A jelentés emellett ajánlja a katechézisben résztvevők oktatásához a gereformeerd egyház történetének megismertetését, az egyház egyetemességének és szentségének ismerete mellett.

Miben tudott változni és változtatni ez az út? Az egész változási folyamatnak, 1959-után jelentős lökést ad a hetvenes évek eleje, amikor zsinati döntés alapján külön bizottság foglalkozik a fiatalok problémájával. Feltűnően élesen jelentkezik a kérdés, egyelőre még válasz nélkül: mi az oka annak, hogy a fiatalok a 16-17. életévük után nagy létszámban elhagyják a gyülekezeteiket és az egyházat? Ehhez hasonló kérdéskörben (I.1.5.) is utalás történt erre, amikor a Catechetisch Centrum van, de Gereformeerde Kerken kampeni megnyitása próbál egyféle segítség lenni a sok oldalról megfogalmazott problémák és kihívások megválaszolásához. Vessünk egy pillantást ezekre a problémákra úgy, hogy röviden egy csokorba szedve bemutatjuk ezeket. Az Instituut voor Praktische Theologie van de Vrije Universiteit egy felmérést végzett gereformeerd lelkészek között 1978-ban,¹⁴⁷ különös tekintettel a katechézisre. Ebből az alábbi következtetésekre figyelhetünk:

1. A katechézának jó, ha tudja: a tanítványa nincs meggyőződve arról, hogy igazán fontos-e a Biblia, a hit, az egyház az ő további életére nézve, így a katechézis fontosságáról sem. Ezekre eddig, mint pozitív előfeltételre mindig lehetett számíthatni. Minekutána ez már egy egészen más alaphelyzetet feltételez, ezért át kell gondolni a katechézis kiinduló pontját és további témáit. Így lehet az egyik, hogy a résztvevőket próbálja ráébreszteni a Biblia, a hit és az egyház fontosságára személyes életükben.
2. Általánosságban a katechézis egy izolált helyzetben van a gyülekezeti élet összességét illetően. Jóllehet éppen a gyülekezet és az egyház fontosságát szeretnénk előtűk

¹⁴⁵ Az ő határozott véleménye, hogy a katechézis legjobb kezekben csak a lelkésznél lehet.

¹⁴⁶ Kerk in beweging, 60.

¹⁴⁷ A. L. Rijken-Hoevens, Er zijn nog katechisanten... Een onderzoek onder predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland ten aanzien van enkele facetten van de katechese, Amsterdam 1978.

hangsúlyozni. Ezért ebben a folyamatban irányított információn keresztül emlékeztetni kell a gyülekezetet a tanítás fontosságára, ebben a felelős jelenlétre. Hídverés a gyülekezet és a katechézis szubjektuma között csak akkor válik értelmessé, ha a szubjektum saját életvilága terítéken lesz. Ez persze komoly feladatként magában hordozza a katechézis céljának átgondolását és kivitelezését, ahogy az egyes pontban erre már utalás történt. Tisztába kell lenni azzal a feszültséggel: mi is legyen a lelkésznek, mint eddig általában egyetlen katechétának a szerepe és mit tegyen ebben a helyzetben a jobb megvalósítás érdekében a gyülekezet vezetése.

3. Lássunk néhány pozitív eredményt is ebből a felmérésből! Igaz, hogy a lelkész még centrális szereppel bír a katechézis oktatásában, de már vannak jelei a katechetikai csapat(team)munkának. Ezért fontos a lelkészek számára a vezetési ismeretek elsajátítása egy team-munka esetében. Egyben egyre nagyobb esélye lesz annak, hogy az autentikus hitmegtapasztalás szerephez jut a katechézis folyamán. Egyben csiráiban jelentkezik a felnőtt katechézis is, melyben a mellátás történik a felnőttek felelősségtudatára, hogy áttörje a katechézis izolált helyzetét.
4. A fentiek eredménye képen megjelennek a katechetikai témák és eszközök sokfélesége és a választás szabadsága. Fontossá kezd válni a metodikai-didaktikai tréning a katechéták számára, legyen az akár maga a lelkész is. Ebből következik azután az igény egy kiegyensúlyozott tanítási tervezetre.

Összességében látjuk a gondokat, amivel a katechézis folyamán a gyülekezet szembe kell nézzen. Ugyanakkor észlelünk egy paralel folyamatot, amelyik ezt a helyzetet enyhíteni szeretné. Hangsúlyozódik ebben a gyülekezet vezetésének szerepe és a gyülekezeti tag 'felnőtt' önértelmezése és önértékelésének szükségessége. Mindezt hadd nevezzük itt a 'hangsúlyeltolódás' egyik kezdetének és bemutatásának.

Merre vezetett ez a folyamat?

Mindenképpen afelé, hogy alapvető dolgokat kellett átgondolni. Így a *lelkész szerepét* a tanításban. Ezek után szerencsésebb volt őt látni, mint egyféle teológus szakértőt, aki mellett ott vannak mások, mint csoportokat vezetőket és az ő szerepe inkább a 'katechetikai csoport vezetője' fogalommal lesz körülírható. Igaz ez mindjárt magában hordozta azt is, amihez eddig a katechézis terén lelkészek általában nem szoktak hozzá, a 'team' munka, ami később eltolható a házi/családi otthonokban folytatott katechetikai forma felé. Később a gyülekezeti viszonyításban ezt az 'intergeneratív' tanulási folyamat névvel is illetik majd, hiszen a tanítás - gyülekezet viszonyulásban kell majd gondolkodni.

Megváltozott az *időbeosztás* is a katechézist illetően, hogy ezen keresztül is újabb formákat lehessen találni. Ezen keresztül pedig egy intenzívebb, már, mint csoportként is együtt dolgozó és gondolkodó közösség alakulhasson ki. Ezzel együtt változott a *tananyag* és egyértelműen a *tanítás módszere* is. Az egyre gyakoribbá váló katechetikai - csoport - weekend lehetőséget ad a csoportmunka és dinamika fejlesztésére. Ebben az esetben az 'együtt látni a bibliai üzenetet, együtt tanulni, és egymást segíteni választani' már nemcsak azt jelzi, hogy a csoport a gyülekezetből jött, hanem ebben az együttlében megformálódik egy 'új gyülekezeti bázis'. Azaz: már nemcsak a, teológiai, hanem a metodikai - didaktikai szempontok is teret nyernek a tradíció továbbadásában.

A változásokat jelzi az előbb már részben említett szempont, minek látom a tanítandó embert? A változás arról beszél, hogy *szubjektummá* válnak a tanításban résztvevők. Kik ezek a mai fiatalok? - kérdezi Schippers.¹⁴⁸ Egyrészt nem olyanok, mint mi idősebbek, másrészt nem objektumai a mi tudományos ismeretünknek, legyen az akár hit ismeret is - hangzik a

¹⁴⁸ K.A. Schippers, Werkplaats catechese - Doelbepalingen en organisatie jongerencatechese, Kok, 1982, 16.

válasz. Igaz, általánosítani nehéz, de egyszerre különösek és szokásosak is. Amit feltétlen meg kell tennünk ezeknek az ifjaknak az érdekében, hogy stimuláljuk őket a katechetikai téma megválasztást illetően, hogy ebben ők maguk is részt vegyenek. Ugyanakkor ‘kínálunk’ egy atyai tár bőségéből miközben invitálunk is a ‘felfedezésre’. Egyrészt megismerhetnek nagyon sok mindent az eddigi ‘gyülekezet által hordozott kincsekből’, másrészt invitáljuk őket, hogy tanuljanak együtt, vegyenek részt a gyülekezet permanens tanulási folyamatában.

A változásokat tekintve minden esetben az alapállás az, ami leglényegesebben változott: a hivatali tekintélyből a *gyülekezeti feladata felé*, az objektumból a *szubjektum aktív részvétele* felé tolódik el a hangsúly.

Hangsúlyeltolódás a tradíció továbbadásában

A történeti áttekintésből, ami nagyobb részt egy egyházra szorítkozott, akarva-akaratlanul átcsúsztunk a tartalmi változások felé. Ez a felvillantott változást sürgető szándék és folyamat utalt arra, amit hangsúlyeltolódásnak is nevezhetünk a tradíció átadását illetően. Ennek két okára hadd utaljak most röviden, amire részben visszavezethető ez a folyamat.

Az egyik ok a *kulturális és társadalmi háttérben* történt változás. Az első ‘igazi’ vallásszociológus Kampenben - valahol a nyolcvanas évek második felében - Jonkers, aki bemutatja, hogy szociológiai eszközökkel és modellekkel hogyan lehet ezt a hangsúlyeltolódási folyamatot vizsgálni.¹⁴⁹ Mindenképpen érdemes figyelni az objektív modelltől a szubjektív modell felé való eltolódásra, amelyben az individuum, vagy mondjuk így az individualizálódó egyén mit választ a vallás mérhető hatása, megjelenési formái közül. Korábban szóba került már Glock, az amerikai szociológus (I.2.2.), aki utal arra, hogy a vallásosság egy több dimenziós fenomén, többféle aspektusból mérhető és nem minden esetben találkozunk az általa jelzett öt aspektus egy ember életében, akár egyszerre, akár különböző életszakaszokra gondolva. Glock szerint tehát van a vallásosságnak egy ideológiai (meggyőződés), rituális (vallásgyakorlat), tapasztalati (szubjektív Isten megismerés), intellektuális (hit alapismeret) és konzekvencia (relevancia) oldala. A kérdés, tehetné fel Jonkers, már csak az, hogy a mai fiatal és felnőtt életében ezek közül melyiknek lesz szerepe? Egy jelentős eltolódás érezhető a tapasztalati aspektus felé, ami rímél a szubjektív hit jelentőségére. Világossá válik az, hogy a katechézis nem elégedhet meg csak hitismereti, intellektuális aspektusok erőltetésével, ugyanakkor nem engedheti meg magának azt sem, hogy egy folyamatos individualizációban csak a szubjektumra figyeljen anélkül, hogy a kognitív hit aspektusokra apelláljon.

Ugyancsak a kulturális és társadalmi háttérben történt változásokat figyeli Bronswijk, amelyek szerinte az egyház befolyását nagymértékben lecsökkentették.¹⁵⁰ Az általa bemutatott séma azt jelzi, hogy korábban az egyháznak és a hitnek négy területen - amikkel állandó kommunikációban állt - jelentős a hatása. Ezek: a kulturális - az intézményi - a személyes - a szervezeti szint vagy terület. Ezek hosszú időn keresztül egymást erősítették és kötődtek egymáshoz. Mára azonban ez a kommunikáció kapcsolat már nem összetartó erő, főleg az egyház nem tud vele élni. A mai egyház és annak tagja, így a fiatalok számára is a személyes és szervezeti terület (ez alatt magát a helyi vagy nagyobb egyházi közösséget értve) maradt meg.

¹⁴⁹ J. B. G. Jonkers, Catechese: Inwijding of begeleiding? Schets van een dilemma (Red. J.J. de Lange, Verder denken over catechese, CC, 1991(b)).

¹⁵⁰ A. C. Bronswijk, Met taal een tekens. Woorden vinden voor geloven, Kok 1986, 18.

Ettől a két nívótól függ többé-kevésbé, hogy hogyan kötődnek fiatalok és idősebbek a hithez és egyházhoz, mekkora értéken tulajdonítanak ezeknek.

Nem véletlenül lesz tehát kérdéssé, hogy, a szervezet (organizáció) szintjén milyen a gyülekezet, amiben részt vehet az ember, amiben értelmes közösségi és hit megtapasztalásai lehetnek. Ezért lesz Schippers számára fontos a gyülekezet, mint a hitmegtapasztalás organizációba öltöztetett környezete, amiben és amiből tanulnak a fiatalok is. Fiatalok esetében pedig nagyon hangsúlyos a személyes nívó, hogy ismerjek és megismerjenek, miközben a hit átadása megtörténik. Ez néha érdekes fordulatokat hozhat magával, amikor megtörténhet, hogy a kommunikatív szempontok, az intergeneratív tanulás kerül előtérbe, miközben az egyház szerepe csökken, de a személyes kapcsolatok nagyon fontosak lesznek. Olyannyira, hogy sokszor a szervezet magával hordozott terhei ellenére is a személyes kapcsolatok döntő hatással lehetnek. Valaki itt nagyon lényeges szerephez jut, ez pedig nem más, mint a katechéta.

Hangsúlyeltolódás kulturális és társadalmi szinten, ami nemzedéki határokat letörve mindenkit érinthet, miközben a tradíció átadása áll a középponti helyen.

A tradíció átadásban jelentkező másik hangsúlyeltolódás *egy teológiai hangsúlyváltásban* is jelentkezik. Ebben észrevehetően a hagyományosan értelmezett katechetika már valami más is fog takarni, hiszen folyamatában és felépítésében bizonyára nem lesz már felismerhető egy előző századbéli hasonló hitben felnőtt elődünknek. Ugyanakkor megmarad ez a fogalom, s legfeljebb finomodva kiegészül a Dingemans által bevezetett ‘mathetiek’ fogalmával, amelyben számára nem is az lesz igazán fontos, hogy mit tanuljunk és tegyünk ahhoz, hogy higgyünk, hanem sokkal inkább a :‘hogyan lesznek az emberek hívőkké?’, mi játszódik le bennük, ebben a folyamatban? Hogyan lesznek az emberek Jézus tanítványává? Hogyan tanulnak meg hinni?¹⁵¹ Ennek az evangéliumban gyökerező fogalomnak (Mt 28, 18-20), a ‘tegyetek tanítvánnyá...’ kihangsúlyozása egy rendkívül fontos dolog, amire Dingemans óriási hangsúlyt helyez, tegyük hozzá teljes joggal, hiszen az általa felvetett kérdések és megválaszolási folyamat rendkívül lényeges mozzanat a mai tanítvánnyá tétel folyamatában. Azonban Dingemans is tudja, hogy itt a módszer, a ‘hogyan tegyünk tanítvánnyá’ áll a középpontban. Míg a katechézis, amit mondhatunk tanításnak, nevezhetünk kisebb nagyobb pontatlansággal a tradíció továbbadásának, ebben a lényeg: az életmegszentelődésre nevelés - hagyományos értelemben véve a keresztségtől kezdődően - az élet végéig. Itt a gondolatsor háttérében a fireti ‘kisugárzás’ jelentkezik, miszerint a ‘kerygma’ a keresztséggel belép az életbe és új lehetőséget teremt és teret nyit a tanítvánnyá tételhez. Firet az, aki bibliai-teológiai háttérből újra gondolja az egyház tanítási gyakorlatát, s a hatvanas-hetvenes években a ‘didache’ egy egészen más felfogásban ismét központi helyre kerül. Ő képviseli először a „tanulni a gyülekezetben és a gyülekezettől” gondolatot - később ezt Schippers viszi nagyobb nyomatékkal tovább a ‘gyülekezet, mint tanuló és tanító közösség’ gondolatában-, mert számára ez felelhet meg igazán az újszövetségi gyülekezeti alapformának. Ugyancsak Firet hangsúlyozza ezt az összefüggés a ‘lernen’ és a ‘Lehren’ szavak egymás mellé állításában. Hogy igazán a hangsúly eltolódott-e vagy éppen visszakapta a katechézis a tradícióba való beszentelődés lehetőségét erről annyit érdemes megjegyezni, hogy ebben a folyamatban egy ‘mini reformáció’ részesei lehetünk. Amikor visszatérünk ahhoz, hogy a katechézis feladata nem más, mint a beszentelődés elősegítése a bibliai üzenetbe, mint a gyülekezet könyvébe és ugyanakkor beszentelődés a gyülekezet világban végzett szolgálatába. E két pólus között: a Biblia és az élet között történik a tanítás. Ez nem azt jelenti, hogy a katechéta állandóan

¹⁵¹ G. D. J. Dingemans, In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijke vormingswerk, Kok 1986, 15.

egyikből a másikba jár, hanem megtanítja tanítványait erre a járásra. Nem a tanból vizsgázunk, hanem a vizsga a mindennapi praxisban történik majd.

A *hangsúlyeltolódás* bibliai-teológia alapokból indulva egyéni, tanítványi reflexiókra számít, ami persze nem hagyja érintetlenül a gyülekezet létét sem, hiszen egy egészen más alaphelyzet van kialakulóban.

Az eddigiekből is látható, hogy több szinten is mérhető *hangsúlyeltolódás* érezhető a tradíció továbbadásában, ami magától értetődően magával hozza a tartalmi változást a katechézis anyagát illetően, egy sokkal nagyobb és bővebben felkínálható anyagot bemutatva. Ezzel együtt felerősödik az egymáshoz kötődés érzésének nyomatékkal való képviselése, a csoport szerepe, mint 'mini gyülekezet' felértékelődik. Hangsúly helyeződik a kognitív ismeret eddigi jelenléte mellett a nagyon is kívánatos 'szívvel' való ismerésre, hiszen ez is egyféle 'ismeret'. Elengedhetetlenné válik egy gyülekezetre való hivatkozás, ahol megélhető ez a hit, ezért felerősödik a tendencia a katechézis és a gyülekezet összekapcsolása, kommunikációja felé.

Előre tekintve a jövőre

Nem tudunk elszakadni attól a valóságos gondolattól, hogy a tradícióval való törődés valahol mégis a katechézis fogalma körül összpontosul. Feltehetően ez egy természetes folyamatként is értékelhető, hiszen az egyház - legyen az éppen a Gereformeerd vagy Hervormd holland egyház is - egyik bázis funkciójáról is szó van ebben az esetben. Ha nem történik 'beszentelés' a bibliai üzenetbe, akkor egyrészt egy egészen más úton járó és törvényekre figyelő embert találunk, akit nem a bibliai üzenet tanított, másrészt a világra, az életre való reagálás egészen más alapokra helyeződik, vagy más alapokból indul. Így érthető, hogy alapfontosságú lesz: mi tanít, és milyen tradíciót tanít az egyház? Hol lesz és van ennek helye a mai világban? Amit tovább visz a tradícióban, az milyen 'kritikus korrelációban' áll a mindennapokkal? Ha nincs tradíció, ha nincs tanítás, akkor nincs mivel 'összeütköztetni' a mindennapi praxist. Akkor elmarad a kérdés: Egyház, de mire jó az?

Látnunk kell, hogy minél nagyobb egy közösség, egy organizáció krízise, annál több ezért aggódó és a megmaradásért küzdő ember - akiknek ez nyilván szívügyük - szedi össze magát, tudását, hogy mentse a vesztésre ítéltet, hogy találjon megoldásokat a megmaradáshoz. Főleg akkor, amikor a konkurencia óriási és 'szellemi piacon' a megmaradás már nem magától éretetődő. Természetesnek veszem, hogy az egyházat sokan óvják ettől, sőt attól, hogy egyszerűen 'piaci alapokra' degradáljuk a megmaradás, a tradíció továbbvitelének kérdését is. Tudom, hogy ez nemcsak emberi kezekbe van letéve, de azt is, hogy emberi kezek nélkül az 'isteni mindenhatóság' is egészen másként alakul. Ezért fontos, hogy ami tőlünk telhető, így pl. a tradíciót vagy a gyülekezet formai alakulását is illetően megtenni mindent a világszínpadon való 'eredményes szereplésért'.

A tradíció továbbadása így egy sokak számára életfontosságú tényezővé vált. Egyrészt a tradíció krízise, másrészt a hogyan, milyen esetleges és szükséges struktúrákban vigyük tovább gondolatban megfogalmazott aggályok miatt. Persze a megfogalmazásban lehet, hogy a megközelítés rossz. Nem a tradíció jutott krízisbe, hanem ez a világ e nélkül a tradíció nélkül. Vagy lehet, hogy azon a területen is, ahol még volt 'keresletképes piac', így a gyülekezet is újra kell gondolja, hogy *mit is akarunk továbbadni és hogyan*. Pár sorral korábban már sejtetni próbáltam, hogy a GKN és NHK körökben éles látással és a lehető legnagyobb igyekezettel, különösen a hetvenes évek eleje óta próbálnak megtenni mindent azért, hogy újra értelmezzük, és újra életképebbé tegyük ezt a nagyon fontos, életet megszentelő tradíciót. Ebben a folyamatban nagyon sok hozzáértő próbál újabb és újabb

megközelítési pontokat keresni. Számtalan 'életmentő ötlet' formálódik, melyek értéke vitathatatlan, ha a tradíció továbbadását és annak lehetőségeit nézzük. Így Dingemans is felvázol egy 'cél't a hit iskolájában: *'hogy (fiatal)emberek kapcsolatba kerüljenek az Úrral- megismerve a Bibliát, a keresztyén tradíciót és a gyülekezetet - ezáltal egy saját álláspontot, tapasztalatot és elkötelezettséget alakítsanak ki hitüket illetően - egyéni reflexiójuk által és szoros kapcsolatban a gyülekezettel, akik Urukat kívánják követni - Krisztust követve a maguk módján és az egyházat és világot egy elkötelezett, de ugyanakkor kritikus módon szolgálják*¹⁵². Nagyra értékelve a dingemansi 'tanítási gerincet', annak nagyobb hasznát mégis a katechézis tanítására vonatkoztatva tartom fontosabbnak. Ezért inkább, a véleményem szerint, egy sokkal átfogóbb, és nagyobb ívű megfogalmazást szeretnék most előnybe részesíteni, amit Schippers képvisel. Az általa megfogalmazott és képviselt útban érzem jobban azt, hogy mit jelent a tradícióval törődni, mégpedig úgy hogy az mindenképpen egy 'indukció' a tanuló, a tanító, az egyház és a világ összefüggéseiben. Ebben a helyzetben most egy vázra szeretném felépíteni és csoportosítani mindazt, ami már eddig vázlatosan felvillant, és ami még erre a vázra felépíthető. Ehhez - ahogy utaltam már rá - a Schippers által megfogalmazott modellt szeretném használni, ami szerintem, vagy mondjam inkább azt, hogy számomra a legelfogadhatóbb felépítése egy emberöltőn át végigvezethető útnak. Ugyanakkor megjegyezve azt, amit Schippers maga mond: Nagyon sok kitűnő megfogalmazás és elképzelés ismert a katechézis célját illetően, ezekhez alig lehet valamit is hozzátenni. Amit viszont ő fontosnak tart mindezek mellett, azt csupán megfontolásra ajánlja. S természetes, hogy az utódok tovább szövik és gondolják azt, ami ő maga így fogalmazott meg:

*A katechézis a gyülekezet egyik bázisfunkciója és ebből fakadóan a gyülekezet által hordozott munka, melyben ez, mint a fiatalok átfogó pasztorális megközelítésének része kötődik más nevelő és formáló aktivitáshoz, amiben tanuló és tanító élethelyzet teremődik, amely által a gyülekezet ifjúsága és más fiatalok bátorítást nyernek Isten jelenlétében önmaguk megértéséhez és ebben a folyamatban önmagukat is felnőt és aktív gyülekezeti taggá teszik.*¹⁵³

Részleteiben hadd vegyük és vigyük végig ezt a szinte egy lélegzetvétellel ki és végig sem mondható teóriát, amelyből remélhetőleg kiderül az is, hogy mennyiben tudnak ezzel élni a gereformeerd és hervormd gyülekezetek. Egyben előre szeretnék utalni arra, hogy ennek a teóriának *nem minden alkotóelem kap* a későbbiekben egyformán hangsúlyt. Lesznek részletek, melyek rendkívül komoly súllyal jelentkeznek - ebben elnézést kérve az egyéni döntés 'erőltetett' képviseltéért -, míg találkozhatunk szinte 'alcímre' minősített mozzanatokkal is. Ezzel nem fosztódnak meg ez utóbbi kategóriába tartozó elemek a maguk értékétől, fontosságától, ami a későbbiekben még középpontba emelheti ezeket is.

Mennyire sejthető, hogy a fenti definíciót végiggondolva gyülekezeti szinten is a tradíció sínen marad? Ehhez a garanciát az elméleti megfogalmazás mellett a gyakorlat lüktetésében érzem, amikor a katedra és a praxis napi és nagyon fogékony dialógusban marad egymással. Igaz ezt a schippersi megfogalmazást és kibontást a későbbiekben többen kritizálták, hiszen úgy vélték, hogy e mögött nem áll más, mint a gyülekezet építésén való 'lovaglás'. A.K. Ploger szerint túl sokat foglalkozik Schippers a tartalommal, mint a keresztyén hit sajátosságával és a közösség értelmével. Véleménye szerint szinte paktumot köt a gyülekezetépítés a tanítással.¹⁵⁴ Szinte magától értetődő számomra, ha vannak, akik

¹⁵² In de leerschool van het geloof, 233.

¹⁵³ K.A. Schippers, Werkplaats catechese. Doelbepaling en organisatie jongerencatechese, Kok 1982, 41.

¹⁵⁴ A. K. Ploeger, Inleiding in de godsdienstpedagogiek, Kok 1993, 328.

védelmükbe veszik Schippers állítását és törekvését. Lehet, hogy ez abból is fakad, mert ez utóbbiak emberileg közelebb voltak hozzá és jobban értették mit jelent számára másokkal és másokért lenni. Gyülekezeti közösségben élve, mint tag és egyben tanító, nem engedhető meg a 'luxe van de distantie'¹⁵⁵, a távolságtartó luxus. S ez az, ami benne megvolt: ott lenni közöttük és tudni, hogy mi játszódik le azon a szintéren. A katedra távolság adta luxusa nem fogja a legfontosabb válaszokat megadni. S ha Schippers együtt lüktetett a gyülekezet mindennapi életével, az nem véletlenül eredményezte a kritikák mellett azt a hat promofendit, akik között ott található Indonézia lüktetése, mint Schippers számára egy maradandó és örök életmotívum, valamint a kiálló, hitvallásos élet egy embertelen világkorszakban, aminek ő maga, mint hadifogoly többször is részese volt. Ezek mélyen meghatározták életét és abban a gyülekezet szerepét. A gyülekezet jóléte, különböző kihívások mellett, tartalom és forma, ez az, ami személyében egy kézben van. De térjünk rá és figyeljünk a részletekre!

'A katechézis a gyülekezet egyik bázis funkciója...'

Ennek alcímeiben a következők fogalmazódnak meg: a gyülekezet, mint tanító/tanuló közösség, a gyülekezet, mint tapasztalati háttér, a gyülekezet, mint szubjektum.

Mielőtt ezt jobban nagyító alá vennénk, szívesen emlékeztetek a *gyülekezet* gereformeerd körökben is használt meghatározására, *modelljeire* a vasárnapi vagy más közös istentiszteletet/összejövetelt figyelemmel kísérve, hiszen ebből a gyülekezetből, háttérből indul valójában minden. Schippers a gyülekezeti összejövetel bázis elemeit egy triászban¹⁵⁶ fogalmazta meg: mint tanuló/tanító - ünneplő - szolgáló közösség, csoport, ami egymásra és kifele is hatással van. A hármasság bővül, amikor a gyülekezeti élet valóságát az idő múlásával egyre többen kezdik érezni, ez hanyatlást jelez, és egyre többen teszik fel a kérdést: mikor leszünk igazán Krisztus gyülekezete? Goedhart¹⁵⁷ már egy négyességben gondolkodik erről: mint szolgáló - ünneplő - tanuló/tanító - (meg)osztani /közösség fogalmi felállásban. A gyülekezeti modell felállítása - holland megfogalmazásban - még közel sem jutott a végpontjához, de mint egyik lehetőség, ez ideig magam tovább nem jutottam, hadd említsem a Ploeger-Grotegoed (1988) által felállított modellt. Ebben a következő centrális elemek vannak: ünnepelni tudni - szolgálni - tanulni/tanítani - közösséget gyakorolni - organizálni¹⁵⁸.

A *gyülekezet, mint tanító/tanuló közösség* fogalmát¹⁵⁹ Schippers akkor indította 'útra', mikor a Kampeni Theológiai Főiskolán (THHK) a lektori kinevezést a gyakorlati teológiai tanszéken megkapja 1977-ben. Később a vele nagyon sokat együtt gondolkodó Dingemans¹⁶⁰ mintha erőltetettnek tartaná ezt a megfogalmazást, mondva, hogy a családot sem nevezzük tanuló közösségnek, pedig ott is kölcsönösen tanulunk. Az 'ötletgazda' azonban élete végéig kitart megfogalmazása mellett. Imént bemutatott szerepében gondolja végig azt, hogy milyen ösztönzőket tudunk használni a gyülekezeti élet megújítása érdekében, s itt használja a tanulni/tanítani és közösség kombinációt. Lehetséges, hogy ez az út segít, vélekedik annak ellenére, hogy számára világossá válik mennyire divatossá vált e fogalom használata a Hollandián kívüli teológiai szakirodalomban. Így elsősorban a 'Gemeindepädagogik' térnyerésére gondol a vallásos nevelés területén. Ennek ellenére és ezzel együtt használunk-e vele a gyülekezetnek? Jobban fog-e funkcionálni a gyülekezet, ha így beszélünk róla?

¹⁵⁵ J. H. van der Laan, Met de anderen zijn. Een portret van K.A. Schippers 1925 - 1997. Kamper Oraties 14.

¹⁵⁶ K. A. Schippers: Syllabus voor gemeenteopbouw, Theológiai jegyzetek, Kampen, 1980. Ebben: Gemeente als interactiepatroon

¹⁵⁷ G. L. Goedhart, Gemeente opbouw. Om dienende, vierende, lerende en delende gemeente te worden, Kok 1984.

¹⁵⁸ Inleiding in de godsdienstpedagogiek, 330.

¹⁵⁹ K. A. Schippers, De gemeente als leergemeenschap, Kamper Cahiers 31, Kok 1977.

¹⁶⁰ In de leerschool van het geloof, 64.

Tartalommal sikerül-e megtölteni ezt a fogalmi meghatározást? Mit is ért tehát ez alatt? Ez jelenti azt, hogy a gyülekezet a saját helyzetét, mint egy töretlen tanulási helyzetet látja. Erre tekintettel céltudatosan és rendszerezetten egy tanulási folyamatot szervez, amiben a gyülekezet tagjai önmagukra ismernek hitüket (annak témáját) és meg tapasztalásaikat (mint kapcsolódási pontot) illetően, amit feldolgoznak a gyülekezet további vezetése érdekében. Ebben az értelemben a katechézis a gyülekezetből indul, a gyülekezet által és a gyülekezetért van. Amennyiben a katechézis csak a fiatalokra vonatkozik - elméletében és gyakorlatában - , akkor az nem több, mint egy bemutató tanítás. Hiszen ezzel izoláljuk a katechézist az egyéb gyülekezeti eseményektől és erősítjük azt az érzést, hogy a tanulás egy terhes feladat, miközben a dolog lényege nem ez lenne. Ha felfigyelünk az összefüggésekre, és ezek alapján különítjük el a hitre nevelést és katechézist fiatalokra és gyermekekre, azután a felnőttekre figyelve és tanítva, akkor egy másik úton indulunk el. Ebből a háttérből nézve a gyülekezet nem más, mint egy referenciali és motivációs háttér a katechézis számára. A gyülekezet lét így nem más, mint realizált és bemutatott 'kapcsolatban lét': kapcsolatban Istennel - egymással - és a világgal. Így a gyülekezet egy életközösséggé és feladatközösséggé válhat. Amikor ezt összegezzük, akkor világos lesz előttünk, hogy a gyülekezetben számtalan tanuló helyzetet teremtünk egymásnak - így ezek egyike a katechézis is - és számtalan helyzetben tanulunk. Ezért válhat a gyülekezet egy tanító és tanuló közösséggé. Ezt később Ploeger 'intergeneratív és kommunikatív' tanulási formának nevezi.¹⁶¹ Ez jelzi azt, hogy a gyülekezetben egymástól is tanulunk, de ez folytatódik otthon vagy más informális szférában is, ami mindenképpen egy kölcsönösséget alapfeltételez. Ez a megteremtett gyülekezeti háttér segít abban, hogy fiatal és idős hitbéli formálódása közben párbeszédben van egymással. Felnőtt és gyermek/fiatal maga is gondolkodik egyéni hitének sajátosságain. Ha ideális helyzetet tudunk teremteni, akkor az idősebb nemzedéknek a mindennapi életgyakorlatában szabad egy Isten Országára tudattal és erre kitekintéssel jelen lenni akár példaként is a fiatalabb nemzedék előtt.

Schippers nem tud elszakadni a gyülekezettől, amin nem is lehet csodálkozni. Már csak azért sem, mert ez az alaphelyzet nem mindenütt ad egyforma tapasztalati kínálatot az ifjúság számára. Lehet, hogy az ifjúság már többet várna? Lehet, hogy túlnövi lassan a gyülekezet ilyen formában adott kereteit? Hogyan illik akkor egybe a gyülekezet és katechézis, elméleti és valóságos kritériuma? A gyülekezet - ifjúság - katechézis hármasságban nem tudjuk feladni azt az alaphelyzetet, hogy valójában a gyülekezet a katechéta, de helyzete terhelődik azzal, hogy neki kell kínálni azt a háttérrel és keretet, amiben ez az egész megtörténik. Nem mondhat csodálatos és lelkesítő gondolatot a gyülekezet-létről akkor, ha önmaga egy nagyon száraz, barátságtalan és korától leszakadt valóságban él. Lehet fantasztikus a katechetikai elmélet, lehet egy nagyon igényes és kíváncsi fiatal vagy idősebb tanulni akaró közösség a látóhatáron, ha maga a gyülekezet ezt nem segíti és ösztönzi a maga lehetőségei szerint. Ezért amikor a tanítás gyülekezeti szinten megjelenhet, abban feltehetően szeretnék a tradíciót jövőre irányítottan tovább vinni, ezért érdemes figyelni arra: mit tesz a gyülekezet a saját jövőjéért? A gyülekezet a példakép. Van ennek valami kisugárzása, vagy mondjuk így 'klímája'? Hol jelentkezik a gyülekezet vezetése, és mennyiben hordozza a felelősséget ezért a munkáért?

A teológiai alapvetést és annak feltétlen átgondolását szorgalmazza Schippers, amikor emlékeztetni szeretné a gyülekezetet arra, honnan és kitől van a kezdete, ebből fakadóan mi a küldetése, hogyan tud Krisztusra mutatni, amikor a háttérrel kínálja a tanulni vágyók előtt. Soha nem veszítheti el a gyülekezet szem elől azt, amit a Mestertől megtanulhatott és szabad, hogy önmagára minden körülmények között értelmezze: a próféta, a királyi, és papi szolgálatról van szó. Ebben a teológusok által már 'száraznak' tűnő ismeretben feltűnik a

¹⁶¹ Inleiding in de godsdienstpedagogiek, 320.

felhívás a papi szolgálatra: *a másokért lenni*. A gyülekezet nem önmagáért van, de másokért lenni nem könnyű. Ebben a modellben aláhúzható a Hollenwegertől átvett üzenet lényege:

- az egyház másokért van, mivel mások is ott vannak bármilyen hittel vagy e nélkül,
- az egyház lehet másokért, mert Jézus, mint a 'másokért élő ember' példája előttünk van,
- mindezt megteheti azzal, hogy ajtóit nyitva hagyja és alkalmait 'nem zártkörű rendezvényként értelmezi',
- akkor láttatja ezt legjobban, amikor a másikat engedi önmaga maradni, és nem akarja leigázni,
- az egyház másokért van, ezért magában hordoz néhány fontos konzekvenciát a gyülekezet terveire, liturgiájára és mindennemű tanítására vonatkozóan.¹⁶²

Nem idéztem végig, s részben a kiegészítések sem voltak az eredeti szöveg tartozékai, de lefedik a schippersi elképzelést, a tanítást illetően egy gyülekezet közösségében. A későbbiekben a munka- és pályatársak a schippersi életművet a gyülekezetre is kivetítik, miszerint a gyülekezet nem lehet más, mint, aki nemcsak a másokért, hanem a másikkal van. A gyülekezet lét kritériumaként is hangozhat tehát: tud - e 'a másikkal lenni'?¹⁶³

A tradíció továbbviteléhez a források gyakran a gyülekezet kezében vannak, csak meg kell nyitni őket, hiszen vannak kitűnő adottságú emberek, akik ezt tudják képviselni, de ez csak az egyik oldal. Mert ugyanígy tud a gyülekezet blokkoló hatással is lenni, amikor nem látja szerepét a tanításban és csak az állandó panaszkodó szerepében („Hol vannak a fiatalok?") jelenik meg. A helyi gyülekezet az a közösség, ami tanuló helyzetbe hoz embereket, de ebből nem kell kivonnia önmagát sem, hiszen a helyzetet teremtő maga is tanul. Tanul és tanít és éppen ezért képes változni, s ha lehet, akkor így egy lépést tenni az 'ideális' felé. S ebben a folyamatban érzi, hogy hordozza a kinyilatkoztatást, ami 'megtapasztalást teremt'¹⁶⁴ és kínál egy gazdagabb tradícióhoz. Ez a megtapasztalás nem a 'mindennapi', nem a 'kísérleti', hanem a 'bázis' megtapasztalás. Mi ez az utóbbi, amit a gyülekezet magában hordozhat? Nem más, mint: szeretet, boldogság, remény, élet értelem, szabadság, feltétel nélküli erkölcsi tartás, de ugyanakkor a bűn, a magány, a szenvedés, a végesség és a halál 'bázis' - megtapasztalása.

A gyülekezet viszi tovább a tradíciót azzal, hogy tanít. Tanulni a fireti és a schippersi gondolkörben a keresztségből kiindulva érdemes, mégpedig egy interaktív - kölcsönösen egymásra ható - folyamatban (a), folyamatosan - egy életre elosztva - és a teljes emberre koncentrálni (b), a változás és változtatni tudás szándékával (c). Ez a tanulási folyamat a gyülekezet kínálata, ami 'alulról' indul, a megtapasztalásból, a valóságból keresi az igazságot. Ezt a tanulási formát Schippers a 'social leren' fogalommal jelzi, ami alatt mások viselkedésének az aspektusai mint eszköz és keret szolgálnak.¹⁶⁵ Így a 'social leren' annyit tesz, mint:

1. egy kívánatos magatartás megfigyelése(modell tanulás) - ahogy a szentek korábban így álltak a gyülekezetek előtt is. Ez lehetnek személyes életpéldák, szokások és szimbólumok, formák és liturgikus események.
2. 'social leren' olyan szerep tanulás és magunkra vétel, amit másoknál láttunk és a saját repertoárunkba fel tudunk venni és vállalni. Így a modern világban még az egymással együtt élési formákat is (újra) meg kell tanulni, valamint a saját szerepünket ebben.
3. ez egy 'megjutalmazó és megerősítő' tanulási forma. Az individuum cselekedete és viselkedése megjutalmazást nyer, a gyülekezet bátorít a jézusi életpélda követésére.

¹⁶² Er zijn voor anderen. Bundel aangeboden voor prof. drs. K.A. Schippers, Kok 1989, 14.

¹⁶³ Met de ander zijn, 3.

¹⁶⁴ Er zijn voor anderen. De gemeente als ervaringsruimte. 120.

¹⁶⁵ De gemeente als leergemeenschap, 20.

Így lesz a gyülekezet - kiindulva a szülői és család adta egészen egyedi háttérből egy ugyancsak sajátos, életet kísérő és közben - életpéldákat kínáló közösséggé egy egész életen keresztül. A mindenkori gyülekezet felelőssége ebben a felfogásban óriási.

Természetesen nem kell a földi valóságtól elszakadnunk és arra gondolni, hogy minden megy a maga útján, amikor tanulásról és tanításról van szó. Nagyon komoly nehézségként jelentkezik, ha a gyülekezet világa nem a mindennapok világát tükrözi. Ha elkendőzzük a mindennapi valóságot, és nem vesszük észre, hogy úgy a fiatalok, mint a felnőttek egy teljesen más világban élnek, akkor a tradíció továbbadása komoly nehézséget fog okozni. Hogy sikerül-e változásokat hozni egy közösség életébe, ami egyben a tapasztalati háttér is, komoly kérdéssé válhat. Amennyiben nem törekszik a gyülekezet arra, hogy olyan tanuló és tanító helyzetet kínáljon a 21. század számára, amelyből a nyugat-európai ember a valóságot egy más szemüvegen keresztül tudja majd szemlélni, mint a mindennapi tudományos eredmények adta kínálat, a mindennapos életvitel és életszemlélet, akkor mintha napjai meg lennének számlálva. Ehhez a gyülekezetnek meg kell újulni és nem engedheti magát csak a szekularizáció sugallata által vezetett. Látnia kell az ezékieli (Ez 37.) valóságot és lehetőséget és vissza kell találnia spirituális forrásaihoz. Ez nem a kapkodás, hanem a gyülekezet-lét (újra)értelmezése kell legyen. Mintha újra fel kellene vennünk a gyülekezet-lét spirituális forrásainak keresése kapcsán a kontaktust azzal, aki ennek háttere, Istennel.¹⁶⁶ Tudósok és elméletek születnek és formálódnak, de a gyülekezet útja nagyon komoly akadályokat kell legyőzzön ahhoz, hogy bátran merjen tanuló környezet lenni. Születnek gyermekek, lesznek élet - utat és forrásokat kereső felnőttek, s tud-e adni és kínálni valamit a gyülekezet? Valóban az üdvösség megtalálásának lesz-e a helye?

Kétségtelen, hogy helyet és embereket kell találni ahhoz, hogy a tanítás valamire és valakikre utalni is tudjon. Tanítani és tradíciót megőrizni szinte elképzelhetetlen gyülekezet nélkül, hiszen ezek egymást feltételezik. Ez a gyülekezet azonban nem létezhet egy határozott identitás tudat nélkül, aminek tartalma van és felismerhető. Azért is, hogy ebben ne csak 'bemutassanak' gyermekeket a keresztség helyett, hogy ne csak a bizonytalanok várakozás egy 'bemutató' imádságra szorítkozzon, hanem az a közösség vonzóerővel bírjon, ahova érdemes lesz bele nőni, és benne megmaradni saját életünk adottságaival.

'...a gyülekezet által hordozott munka, amiben tanuló és tanító élethelyzet teremődik...'

Szívesen emlékeztetek az itt hasznosítható 'mellék'- ill. kiegészítő fogalmakra: fontos a munka megtervezése, egy katechetikai munkaközösség léte (létrehozása), a katechetikai munkaterv, a tanítási formák bőséges variációja.

A tradíció új erővel való továbbvitele nem könnyű, mert ennek a folyamatnak megvan a *hagyományos menete*. Erre a korábbiakban már történt utalás, amikor a katechézis mint az egyházi tisztségből fakadóan, a lelkész által végzett és adott tanításra alapoz, és nagyobb részt ismeretátadást céloz meg. Az előttünk középponti helyet elfoglaló mintegy ötven év azonban arról tanúskodik, hogy *változás állt be* a katechetikai munka tanuló és tanító megközelítését illetően. Ezt két pont köré csoportosíthatjuk, amikor egyrészt sor kerülhet a gyülekezeti életbe való 'beszentelődésre' a tanítás által,¹⁶⁷ valamint ha a gyülekezetre úgy tekintünk, mint tanuló és tanító közösségre. Ez utóbbira már az előző fejezetben történt utalás. Most, ebben a részben inkább a gyülekezeti életbe 'beszentelődés' kivitelezése, átgondolása kerül középpontba. Eszerint a tanítás és az ehhez szükséges (élet)helyzet megteremtése, a tanítás megtervezése az

¹⁶⁶ K. A. Schippers, Kerk, waar is dat goed voor ? Ontwerp van een jeugdpastoraat, Kok 1995, 67.

¹⁶⁷ H. Berkhof, Christelijk geloof, een inleiding tot de geloofsleer, Callenbach 1973³, 366. A 'beszentelődés' fogalom Berkhof sajátos kifejezése a gyülekezeti életbe való betagolódást illetően.

egyház és a keresztyén életbe való 'beszentelődés' felé vezet. Ebben a helyzetben az egyház felkínál valamit és igyekszik segíteni abban, hogy ezzel élni tudjon a megszólított ember.

Ezért többszörös *felelősség hárul a gyülekezetre* annak kapcsán, hogy mit és hogyan vigyen és adjon tovább. Nem szabad elfelejtenünk az időpontot, amikor erre a felelősségteljes gyülekezeti funkcióra történik felhívás: a hetvenes évek végét írjuk. Mindenki tudja közben, hogy a leírt és megjelentetett anyag a szívben és fejben már régen megfogalmazódott, akár egy évtizeddel korábban is. S ha ezek valahol már elhangzottak volna, akkor is igazi súlya majd csak akkor lesz, ha valaki már megfelelő pozíciót tud maga mögött. Mintha a gondolataink értelmét a pozíció adná meg. Éppen Schippers volt az, aki nem a pozíció adta előnyökből, hanem tudás alapon érvelt. Így láthatta maga is már jóval korábban, mekkora súlya van a felelősségteljesen megélt gyülekezeti életnek.

A korábbiakban már összefüggéseiben is próbáltunk az individualizáció kapcsán arra utalni, hogy a gyülekezetben az individuum 'szent'. Mégsem engedhető azonban meg, hogy közösen ne tegyen lépéseket a gyülekezet a saját tradíciója megőrzése érdekében. Felelősséget vállalni általában nem igazán szeret az ember, főleg ha a dolgok kimenetele elég bizonytalanok tűnik. De Lange (az etikus) próbálja egy individualizálódó világban - számolva egy pluralizálódó gyülekezeti valósággal - nyomatékkal aláhúzni az emberi felelősség tudatot¹⁶⁸, emlékeztetve arra, hogy ne csak jogainkról, hanem kötelezettségeinkről is beszéljünk. Ugyanígy utalhatunk a korábban már említett fogalomra, a '*felelősség individualizálására*' (Schippers). A reménység az, hogy ha egyenként megmarad a felelősség érzet egy gyülekezeti közösség tagjaiban, akkor az együtt még többet fog eredményezni. Lehetünk és maradhatunk individuumok, de kellő felelősség tudattal, amit képviselhetünk a gyülekezet vezetésében vagy akár 'egyszerű' tagként is.

Egy gyülekezet sokat várhat a katechézistól, de ez fordítva is érvényes. Ezért a gyülekezet terveinek megalkotása elengedhetetlenül kapcsolatban kell álljon és maradjon a tanítás megtervezésével is. Ha a gyülekezet végiggondolja, és lehetőség szerint tervezi is a maga közösség létének, istentiszteleti, ünneplési gyakorlatának, diakóniájának, szolgálatának formáit és kivitelezési lehetőségeit, akkor egyértelmű, hogy ebből nem maradhat ki, és nem játszhat alárendelt szerepet a tanulás és tanítás sem. Természetesen mindenki tisztában van azzal úgy a GKN, mint a NHK soraiban, hogy nem minden gyülekezet készít átlátható és a jövőt tervekben is bemutató 'programot'. Sokan esetleg azért sem, mert ezzel egyféle 'túl organizálását' érzik a hitnek, mondva, hogy az egyház nem olyan terület, ahol ezt hangsúlyozni kellene. Ugyanakkor Schippers-szel¹⁶⁹ együtt Dingemans¹⁷⁰ is nyomatékosítja, hogy a mai világban, amikor minden sokkal bonyolultabb és összetettebb egy akár száz évvel ezelőtti valóságnál is, elengedhetetlen, hogy ne szervezzük és tervezzük a gyülekezeti élet minden részterületét, sőt ezek együttműködését is. Ebben az értelemben fontos a tradíció tanításban való továbbvitelének megtervezése, mert az egy életre szól és nem spontán cselekvésről szól. Ebből kiindulva nemcsak arra van szemünk és elképzelésünk, hogyan adjunk kereteket a fiatalok tanításának, hanem hogyan kapcsolódhatnak ebbe felnőttek is, milyen kereteket kínálhatunk nekik.

Ezt a kezdettől a végig, egy életen át végighúzódó tanítást meg kell, tervezni ugyanúgy, mint a mindennapi élet akár iskolai példája is ezt mutatja.

Stratégiaiilag nagyon furcsa lenne, ha a gyülekezet felnőtt tagjai csak nagyon szerény erőbevetéssel és vonakodva vennének részt a tanítás szervezésében és tervezésében. Ha a felnőttek törődnek gyermekeik otthoni hitbeli nevelésével, akkor nagyon furcsának tűnhet az,

¹⁶⁸ Ieder voor zich, 90.

¹⁶⁹ Doelbepaling en organisatie van jongerencatechese , 58.

¹⁷⁰ In de leerschool van het geloof, 64, 272.

ha a gyülekezetben ezt nem tudják kellő módon képviselni, és nem számítanak arra, hogy ez valami módon visszahat rájuk is. Egyrészt úgy, hogy 'felelőtlennek' tűnhetnek a saját fiataljaikkal, gyermekeikkel szemben, másrészt úgy, hogy ennek eredményei pozitív módon visszahatnak és ők is bekapcsolódhatnak felnőttként ebbe. Később erről még szó lesz néhány mondat erejéig. Mi lesz tehát ebben az esetben a gyülekezetnek, mint hordozó közösségnek a feladata? Először is nem elégedhet meg azzal, hogy a fiatalok, gyermekek egy bizonyos mennyiségű tartalmi tudást szerezzenek csak meg egy bizonyos időhatáron belül. Hanem szinte 'provokálja' a további részvételt abban, hogy aki tagja lesz a gyülekezetnek, az természetes, hogy bekapcsolódik ebbe a tanulási folyamatba. Itt nagy hangsúly helyeződik ezért a keresztelést előkészítő beszélgetésekre. Amennyiben a kezdő lépések ezen a tanuló úton megtörténnek, az ne azt jelentse, hogy mielőbb legyen ennek vége, hanem a gyülekezet tervezze ennek folyamatát és folytatását. Mintegy magunkra véve egy olyan tartást, amiben készek vagyunk a további, folyamatos tanulásra. Megint csak utalni kell itt arra, hogy fiatalok és idősek egymásra vannak ebben utalva, tanulhatnak egymástól. A felelősség teljes gyülekezeti jelenlét így *hordozza, tapasztalati háttérét adja, és szervező aktivitással felkínál* minden lehetséges utat a tanítás számára.

Ezért szinte természetes, hogy egy gyülekezetnek van *munkaterve*, amiben ő maga is érdekelt. Hiszen csak ebben az esetben lehetséges igazán a különböző gyülekezeti aktivitásokat összhangba hozni. A gyülekezet a tradíció továbbadását illetően akkor tölti be felelősen küldetését:

- ha hordozni tudja a tanítás továbbadásával járó terheket és feladatokat,
- ha teret és helyet ad fiatal kortól a felnőtt korig, egy életen át a tanításnak,
- ha a gyülekezet vezetése ezt a tanuló folyamatot ösztönözi, és összefogni képes.

A jó *katechetikai munkaterv* elkészítése természetes, hogy időt és embereket igényel. Nem szabad ezt könnyelműen félretenni, hiszen a tervezés jelzi azt is, hogy a gyülekezetnek komoly szándéka *tanuló és tanító élethelyzetet teremteni*. Mindezek együttese a folyamatos odafigyelő munka mellett lehetővé teszi, hogy jól átgondolt, az érintettek bevonásával készült, nyitott és kész az esetleges korrekciókra. A holland háttérből indulva így vált például szükségessé - és ebben a Catechetisch Centrum nagy segítséget jelentett - egy három korcsoportra felépített katechetikai munkaterv elkészítése. A holland sajátosságokat figyelembe véve ez a 12-14 éves, a 15-16 éves és a 17-20 korosztályt szólítja meg. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a tradíció továbbadásának ebben a formájában és életszakaszában lehetőség adódott arra, hogy valamelyik csoport az úgynevezett 'házi vagy családi katechézisben' vegyen részt. Ez olyan felnőtteket, többnyire szülőket igényelt, akik maguk - megfelelő felkészítés és irányítás mellett - egy csoport munkáját összefogták és vezették. Ezzel valójában a katechetikai munka felépítése is megváltozott, de egyidejűleg teret adott egy felnőtt 'továbbképzésnek', s akarva-akaratlanul megalakult egy katechetikai team is. Ez kiegészítette azt a team munkát, amit a vasárnapi istentisztelettel egy időben tartott gyermek-istentiszteletek (kindernevedienst) 'laikusok' kezébe adott vezetése is magával hozott. Maguk a felnőttek vállalták, hogy felkészülnek ezekre a csoportokra, ami egyben az ő önképzésüket is jelentette. Nem beszélve arról, hogy mennyit tanulhattak ők maguk is a fiatalabbaktól hitüket és létkérdéseiket illetően. Ez látszott hosszú évek tapasztalata alapján az egyik legsikeresebb felnőttképzésnek, ha szabad így nevezni a tradíció e szinten való továbbadásának ezt a formáját. A másik célra vezető formája a felnőttek tanítási folyamatba való bekapcsolásának, amikor függetlenül az előbbi formáktól, fiatalok és idősebbek egymás mellé kerülhetnek adott tanulási helyzetekben. Nem igazán szerencsés a kifejezés, de ezt - átvéve a divatos 'izraelita-holland praxisból' - 'leerhuis', tanuló háznak lehetne nevezni.

Schippers gondolatait viszi tovább Dingemans¹⁷¹ - a fent idézett katechetikai munkatervre gondolok -, amikor hangsúlyossá teszi a tanulás különböző szakaszait: az imitáló - a reflektáló - a cselekvésből tanuló formákra gondolva. Ebből fakadóan ajánl egy tanulási tervet a gyülekezet számára:

- az imitáló tanulás elsősorban otthon, a családban történik. A gyermekekbe beleivódnak a szükséges normák és értékek. De ugyanez érvényes a gyülekezeti alkalomra is, hiszen Isten családjába is tartoznak. Ahogy otthon, úgy a gyülekezet közösségében is helyük van, ezzel lehetőséget teremtve egy tanulási folyamat kezdetéhez. A gyülekezet itt elsősorban szolgáltasson segítő anyagot a szülőknek, amivel elősegíthetik gyermeküknek a tradícióba és a hit titkaiba való 'beszentelődését'.

- a reflektáló tanulás egy kritikus reflexiót feltételez a tanítvány részéről. A dolgok mérlegre kerülnek: mit érek vele? Az élet nagy témái is előtérbe kerülnek: béke, kapcsolatok, munka, munkanélküliség, élet, halál stb. Persze megfelelő érzékkel kerülnek ezek a kérdések a középpontba, hogy a fiatal próbálja úgy 'fogni' ezeket, ahogy az életkor megy tovább (14 -20 évesek). Az ajtót a katechéta itt nyitva hagyhatja, egy esetleges későbbi reflexióra számítva.

- a cselekvésből tanuló forma esetén a 'tréning' a tanulás alapja, amikor felnőttek tovább mélyítik bibliai és hit ismereteiket. Ez már elsősorban a keresztyén ember társadalomban való helyére, feladatára irányul. Hogyan álljunk felnőtt módon a világ mindennapi eseményeihez és az azzal együtt járó kihívásokhoz, hitükre alapozva. Mindez a 'tapasztalat tanulságaiból' indul. Természetes, hogy itt már egy érettebb korban sokkal nagyobb az összeütközés veszélye tapasztalat és tradíció között. Lehet, hogy pont ez által tanulhatunk meg újra valamit, s szinte újra 'beszentelődünk' a hit frissen megismert és tapasztalt titkaiba.

De Lange (a katechéta) amikor a gyülekezetre, mint a tanítást továbbadó és a tervezve szervező közösségre gondol, akkor részben a gyülekezetépítés eszköztárában megtalálható módszereket is használja, különös tekintettel a munka tervezésére¹⁷². Így, aki saját gyülekezetében törődve a tradícióval, a tanítást illetően különböző szinteken szeretne módszeresen előre haladni, jól teszi, ha időt szentel:

- egy adott helyzet alapos *felderítésére*. Ebben a lehetséges adatok figyelembe vétele mellett bemutatható az, hogyan viszonyul a gyülekezet a saját fiataljaihoz és azok tanításához. Van-e ebben a szülőknek és idősebbeknek szerepe? Persze nemcsak a gyülekezetet, hanem a 'kivitelező', a tanításban résztvevő önmagát is kell, hogy kérdezze: Miért fontosak azok a meghatározó szempontok, amelyek alapján cselekedni akarunk?

- a következőkben a megszerzett és segítő ismeretek *feldolgozása* előre viheti a megszerzett információ jó sorrendbe állítását. Ezek alapján lehetséges lesz könnyebben dönteni abban, hogy milyen pontokon, milyen motiváltságból kiindulva, milyen sorrendi elképzelésekkel kell előállni. Mit mondanak a tények a saját gyülekezetünkről, mint tanítványi közösségről és ebből fakadóan mit kell mindenekelőtt megtennünk? Természetes alap elvárás ebben a helyzetben is a kellő körültekintés, számolni a támogató és fékező erővel. Úgy kell ebben körültekintőnek lennünk, hogy önmagunknak is választ tudjunk adni arra, hogy mi motivál bennünket bizonyos lépések és változások megtételéhez a tanítás továbbadását figyelembe véve.

- a *tervezés* fázisa - bár nagyon közel áll a feldolgozási fázis lényegéhez - központi kérdésként kezeli, hogy hogyan tegyük meg a szükséges lépéseket terveink megvalósításához? Mi lesz egy-egy tervezett lépés eredménye, nem kell-e esetlegesen közbeeső lépéseket is

¹⁷¹ In de leerschool van het geloof, 274.

¹⁷² J. J. de Lange, De gemeente als leeromgeving. Over de wisselwerking tussen jongerencatechese en gemeente - zijn, Kok 1988. 44.

terveznünk? Nem szükséges-e esetlegesen külső, a katechetikai munkacsoporton kívüli segítséget is a kivitelezéshez igénybe vennünk? A gyülekezet más területeken megmutakozó aktív, szervezői és kivitelezői csoportjaival nem szükséges-e kapcsolatot teremteni a jobb és biztosabb cél megtervezése érdekében? Emberekkel tervezünk, és ebbe embereket kell bevonnunk: szülőket, felnőtteket, fiatalokat, mindenkit, akire ebben számítunk, és akivel ebben a tanítást továbbadó gyülekezeti munkában elképzeléseink vannak.

- a *kivitelezés* mozzanataiban a kezünk szinte a szemünkkel együtt dolgozik. Amit meglátunk és észrevesszünk, hogy azon szükséges az igazítás és változtatás, a lehető leggyorsabb és legkívánatosabb eszközökkel próbáljuk azt megtenni. Itt derül ki, hogy alá, fölé vagy szerencsés helyzetben jól terveztünk-e? A terveket kritikus szemmel követő és a szükséges és még lehetséges válaszokat cselekvő 'kivitelező' egyénre, csoportra van szükség.

- a végső fázis az *evaluáció*, az összefoglalás, ami lehetőséget ad arra, hogy végig nézzük: miből indultunk el, hova érkeztünk meg és elértük-e a kitűzött célt? Milyen tapasztalatokat gyűjtöttünk ebben a folyamatban? Természetes, hogy nagyon őszinte és valóságos összefoglalót adjunk, hogy elkerüljük az önmagunk - mint a folyamatban résztvevők - becsapását. Itt érdemes végig gondolni a szükséges változtatásokat is.

Meglehet, hogy túlzottan a 'technikára' helyeződött ezen szempontokban a hangsúly, mégis látnunk kell, hogy ez nem a technikáról szól. Sokkal inkább egy olyan folyamat lebonyolításáról, amiben próbálunk minden lehetséges szempontra figyelni. Ennek a részletei, a technikára is gondolva a későbbi gyülekezet építési elképzelésekben újra előtérbe kerülhetnek, s minden lehetséges módon erősíthetik egymást.

Egy pillanatra hadd kapcsolódjak még vissza a gyülekezeti tagok tanításba, vagy akár gyermek-istentiszteletek vezetésébe való bekapcsolódására, amit katechézis - munkacsoportnak is lehet nevezni. Mire jó ez? Egyrészt arra, hogy hozzászóljon, és együtt gondolkodjon a tanítás programját és tartalmát érintő kérdésekhez és kérdésekben. Másrészt kitűnő támasz és segítségnyújtás ahhoz, hogy így a katechéták egymást támogathassák (akár egy reflexiós csoportban), s maguk gondoskodjanak az erre a gyülekezeti munkaterületre vonatkozó publicitásról, a mindig frissülő katechetikai anyag beszerzéséről, vagy akár a fiatalok bekapcsolásáról.

A hit permanens tanulást kíván. Ugyanúgy, ahogy erre a mindennapi élet is rákényszerít bennünket. Nem lezárt rendszerben élünk, amin belül soha többé nem változik semmi, hanem nyitottan a világra, ami esélyt ad minden változásra. Ez az, ami fiatalot és idősebbet egymás mellé állít, egymásra figyelve és egymástól 'ellesve' a hit - tanulás legfrissebb 'trükkjeit'. Hogy a nemzedékek - és a magukkal hozott értékek - ebben a tanulási folyamatban egymás mellé kerülhessenek nem csekély mértékben szervezés és tervezés kérdése is.

A tradíció továbbadása - a tanítást ebben fontos szempontként kezelve - csak a gyülekezet által hordozott munka lehet, amiben egyének és csoportok számára tanuló és tanító élethelyzet teremthető. Mégis van ebben a folyamatban valami, *ami óvatosságra is int*, minden kitűnő terv és munkamódszer esetleges használata mellett. Az óvatosság alapja az a triász, amit a mai világban olyan könnyen kimond a nyugati társadalom: szekularizáció, individualizmus és pluralizáció. Ezért a schippersi, évtizedeken át összegyűjtött tapasztalatokból fakadó figyelmeztetés, miszerint minden lehetséges érzékünkkel észleljük, akarva-akaratlanul és különösen fiatalok esetében, hogy:

- a tanítás céljai gyülekezeti szinten egészen másak, mint az iskola által meghatározottak,
- az egész tanítási struktúra mellőzi az iskolában ismert életkori és más szigorúan vett határokat, osztályzatokat, s nagyon gyakran éppen a megfelelő, hozzáértő 'tanítókat' is,

- fiatalok jönnek és mennek, néha éveig lemaradnak és lehet, hogy csak felnőttként térnek vissza a tanulás folyamatába, egyszer jelen vannak, másszor elmaradhatnak,
- nem indulunk megközelítően hasonló alapokról, mint ahogyan az iskola azt általában érzékelheti, de ugyanakkor észlelhetővé kell tenni, hogy a gyülekezeti tanítás nem is az 'iskola'; a tér szabadabb,
- hasonló és mindenütt alkalmazható - mai magyar keretekben is használatos - minőségbiztosításra garancia nincs, sem gyülekezeti tanulni vágyó közösségre, sem a tanításra alkalmas személyekre gondolva, ami jelezheti, hogy a gyülekezetek önállósága és egyedi adottságai nem megkerülhetők,
- a tanításban nem lesz első rendű szempont, hogy valaki teljes jogú, vagy csak 'valamilyen' egyháztagnak háttérrel és céllal indul, a szempont az lesz, hogy ebben a folyamatban részt kíván venni,
- mivel nem jegyeket és diplomákat osztunk, hanem *hitben felnőtté szeretnénk nevelni*, ezért a meghívás erre szól, ennek minden kockázatával együtt,
- a végeredmény pedig nem a leolvasható ismereti, kognitív szempont alapján lesz mérhető, hanem a megtörtént változáson: sikerült-e beilleszkedni *a jézusi életképbe?*¹⁷³

Valami ehhez hasonlót fogalmaz meg Dingemans¹⁷⁴ is. Igaz az ő megközelítése más alaphelyzetből, de megfontolásra és óvatosságra int minden esetlegesen felsorakoztatott és megcsillantott 'szakmai' igyekezet és tudás mellett, amikor emlékeztet arra: hogy a tanítvány szabad döntéséről van szó Istenhez, Bibliához, egyházhoz, világhoz való viszonyát illetően és ez a szabadság egy plurális egyházban nem bírhat elkötelező jelleggel, bár lehet belőle elkötelezett tanítvány is.

A kockázat egyetlen tanulási formában sem csekély, ez azonban nem tántoríthat el egyetlen gyülekezetet sem attól, hogy megtegye azt, ami a lehetőségeiből megtehető.

'...ez, mint a fiatalok átfogó pasztorális megközelítésének része,...amely által a gyülekezet ifjúsága és más fiatalok bátorítást nyernek Isten jelenlétében önmaguk megértéséhez...'

Amikor tanulunk, akkor fontos, hogy a megszerzett ismeretek alapján valamit megértsünk, az ismereteink előbbre vigyenek, a fejlődésünket elősegítsék. A hit 'tanulásában' és a 'tanuló és tanító helyzet' megteremtésében ekkora 'sikerre' nem minden esetben számíthatunk. Amikor a gyülekezet tanuló (élet)helyzetet kínál akkor a kiindulópont nem lehet más, mint kísérletet tenni az életet Isten jelenlétében megérteni. Gyakran lehet és van olyan elvárás bennünk, miszerint az élet kell, hogy megértsen bennünket, a magunk mindennapos élethelyzeteivel. Ez utóbbi azonban egy meglehetősen fordított 'pasztorális alapállásról' szólna. A tradíció megértése, annak továbbvitele élteti bennünk azt a reményt, hogy akár tanulva, akár tanítva kitűzhetjük magunk elé azt a pasztorális célt (is), hogy az élet Isten jelenlétében érthetőbbé váljon. Fiatalok ilyen módon, pasztorális szempontok alapján való megközelítése és az élet Istennel való megértésének elősegítése egyrészt szükséges, másrészt nem könnyű gyülekezeten belüli feladat. Azért sem, mert nem minden esetben - vagy inkább egyre ritkábban - találkozunk azokkal a fiatalokkal, akik megismerték otthon és gyülekezetben, megtanulták együtt vagy egyedül az Isten-keresés lehetőségeit és formáit és ezek után már szívesen be is kapcsolódnak, együtt élnek meg velünk a gyülekezet mindennapjait. Igaz, ha azt kérdezzük melyik gyülekezeti feladat könnyű, akkor nehéz lenne sorrendet felállítani. A fiatalok esetében egyre összetettebbé válik ez a feladat, hiszen hitbeli információ és ismeret

¹⁷³ K. A. Schippers, Doelstellingen van de catechese - katechetikai jegyzetek (4), Kampen, 1980.

¹⁷⁴ In de leerschool van het geloof, 236.

hiányuk, csak erősíteni tudja esetleges etikai döntéseikben az elbizonytalanodást, s ha még mindez tökéletes szinten lenne is, nem jelenti előre azt, hogy bizonyos élethelyzetekben ne lenne szükségük a gyülekezeti helyzetből felkínálható pasztorális jelenlétre.

Jogos kérdésként jelentkezik, hogy vajon a fiatalok pasztorálása szorosan kötődik-e a gereformeerd vagy hervormd tradícióhoz? Azt gondolom igen. Még akkor is, ha látszólag új dologról van szó és alig hagyott maga mögött egynéhány 'bevezető' évtizedet. Amennyiben pedig ez még nem gyökerezett volna meg eléggé akár egyik, akár másik egyházban, vagy lassan a közös egyházi struktúrában belül, akkor vannak, akik ezt igyekeznek ösztönözni. Ha viszont a tradícióhoz kötődik, akkor jelent ez is egy sajátos módon való tanítást: elősegíteni azt, hogy az élet fiatal korban is Istennel (meg)érthetőbb legyen.

Egy másik kérdőjel lehet bennünk, hogy nem túlzott-e itt elnagyolni és felerősíteni a fiatalok helyzetét? Nem lenne-e sokkal célratoróbb, ha általánosságban beszélünk a gyülekezet pasztorális feladatairól? Természetesen nem lehet és nem is tudok minden ilyen kérdést és kételyt megválaszolni.

Nem véletlen azonban, hogy a katechetikai munkacsoport megalakulása után (hatvanas évek közepe)- amit követ a már többször említett Catechetisch Centrum (1974) felállítása - erősödött fel gereformeerd körökben és a Haarlemi Zsinat (1973 - 75) már foglalkozik is a fiatalok pasztorációs problémáival.¹⁷⁵ Ennek nem titkolt célja: foglalkozni a fiatalok pasztorációjával, ami úgy tűnik maradandó nyomokat hagyott a későbbi évekre is maga mögött. Egyre komolyabb kérdés lesz: hol marad (le) a gyülekezet ifjúsága? Ami mellett önmagával is szembenéz a GKN - erre történt már részben utalás is -, amikor azt is kérdezi: hol marad (le) az egyház az ifjúságtól? Nem véletlen, hogy az élmények nem túl biztatóak, már akkor az ifjúság jelenlétét illetően. Ugyanígy ezek után az sem véletlen, hogy az országos szinten működő L.C.G. J. (Landelijke Centrum voor Gereformeerd Jeugdwerk,¹⁷⁶ felállítva: 1965) munkáját is segíteni kívánta a zsinati jelentésre alapozott segédanyag, Heitink és Hogenhuis munkája.¹⁷⁷ Ezzel nem történik más, mint - a könyv tanúsága szerint - a fiatalok kérdéseinek komolyan vétele. Ezzel nem 'felnöttek felügyelete' (Heitink) alá karja helyezni a gereformeerd egyház a fiatalokat, hanem tudomásul veszi helyzetük egészen sajátos voltát, amit felületes módon nem lehet kezelni. Később, az évek múlása már csak felerősíti ezt a fiatalok életére is vonatkoztatható 'sürgősségi' helyzetet. Az ezredforduló előtti évek már arról beszélnek, hogy egy nagyon racionális mindennapi kultúrában gyors sikereket elérni az egyik legfontosabb cél lehet. A fiataloknak nincs ideje arra, hogy elgondolkodjanak és elmeditáljanak egy-egy bibliai szereplő adott élethelyzete felett. Mindent gyorsan szeretnének tudni, s amennyiben ez nem sikerül, akkor a szál megszakad. Ugyanakkor az életút Istennel, nemcsak hogy nem mindig egyértelmű, de sürgetni annak mielőbbi megértését nagyon nehéz.¹⁷⁸

A fiatalok út- és Isten keresése nagyobb tempót kíván, miközben az egyház a tagjait tekintve egyre jobban öregszik és sürgős számukra is a fiatalok megértése és el nem veszése. A fiatalok pasztorálása nem kíván a gyülekezetben 'különleges státuszt', de mindenképpen egy rendkívüli figyelmet, hiszen ebben a saját jövőjéről is dönt. Ez a figyelem azonban kölcsönös, hiszen a jövő megtalálása, a gyülekezet üdvössége mellett a fiatalok üdvössége is központi kérdés. A *fiatalok pasztorációja* - így szól még a hetvenes évek szándéka - *egy kiegészítő és segítő mozzanat* kíván lenni a többi, egyházban végzett tanító funkció mellett. Ez az időszak még csak azt hangsúlyozza, hogy a pasztoráció egy 'adalék' a nagyobb feladatok,

¹⁷⁵ Een kerk in beweging, 75, 147.

¹⁷⁶ L. C. G. J. = Gereformeerd Ifjúsági Munka Országos Központja

¹⁷⁷ Kerk en jongeren. Werkboek ten dienste van het jeugd- en jongerenpastoraat.

¹⁷⁸ E. R. Jonker, Aan het woord komen. Hoe gemeenteleden van 17 jaar en ouder in gesprek raken met de Bijbel, Boekencentrum, 1992. 16.

így a katechézis mellett. Erre az 'adaléokra' azonban egyre nagyobb szükség van, mert a szülők maguk azok, akik gyermekeik élet és hitbeli problémája esetében a gyülekezettől is támogatást várnának. Ezzel a hetvenes évek hangulata ezen a téren is jelzi, hogy a fiatalok már valóban túlnőnek azon, hogy csak mintegy a tanítás 'objektumai' legyenek jelen az egyházi életben. A fiatalok egymással és egymásért való munkája őket, mint szubjektumokat helyezi a középpontba.

Kik ezek a fiatalok, milyen életkori határokból kell gondolkodni? Elsősorban a 0-35 év közötti nemzedék, de ez ne jelentsen életkori határokat, hanem sokkal inkább életkori sajátosságokat.¹⁷⁹ Ennek a korosztálynak az életkérdései valószínűleg eltérőek vagy másként fogalmazódnak meg, mint a felnőtt nemzedékben. Ez utóbbiról még a hetvenes években úgy beszélnek, mint a gyülekezet egyik fele, ma már inkább a gyülekezet nagyobb része. Az arányok - bármennyire is nagy az igyekezet és szándék - eltolódnak, a fiatalok a mindennapi életben nem lettek annyival kevesebben, mint ahogy ez a gyülekezeti életében való jelenlétükből lesűrhető.

A hetvenes években a pasztoráció még kezdő lépéseit gyakorolja Hollandiában is. A későbbiekben utalok majd erre, amikor a Klinikai Lelkigondozói Képzés (KPV) szóba kerül. A 'kezdő lépések' alatt inkább a 'professzionális' lelkigondozásra gondolok, amikor ennek még nincsenek igazán speciálisan meghatározott határ- és életkori vonalai. Igaz, hogy Heitink már jelzi, hogy ebben az esetben azokról van szó, akik mint fiatalok nehéz helyzetbe kerültek, akik mellett ott kell állnunk, míg ebben a helyzetben önállóan nem tudnak tovább lépni. Nem az 'igazsággal' akarjuk őket elsősorban ekkor bombázni - bármilyen vonzó is lenne ez az alapállás, amire úgy érezheti a felnőtt, hogy minden joga megvan -, mert nem is tudjuk igazán, hogy az adott helyzetben mit tudnak elviselni.

Ebben a helyzetben jelenik meg újra a gyülekezet életében a fiatalok presbitere (jeugdouderling), akinek a szokásos presbiteri (ouderling) küldetésnek megfelelően az odafigyelés, a törődés lesz feladata, különös tekintettel az ifjúságra. Nincs könnyű helyzete ebben a szerepben senkinek, főleg ha a húszas években kialakult gondolkodást idézzük, miszerint a 'jeugdouderling' jobb lett volna, ha nem lett volna, hiszen a fiataloknak nincs szükségük 'különös' elbírálásra a pasztoráció területén (sem).¹⁸⁰ A szükség azonban törvényt bont, mondhatnánk ezt a hetvenes évekről, amikor a Heitink már megfogalmazza a jeugdouderling szerepét. 'Munkaköri' leírásában utal arra, hogy méltó helyet kell teremteni annak, aki ezt a tisztséget betölti. Ez által kellő ismerete és felkészültsége lehet ahhoz a munkához, amit egyébként a gyülekezet vezető és szervező közösségeiben is képviselni kíván. Szinte, mint a fiatalok között végzett pasztoráció központi szereplője jelenik meg, aki kapcsolatot tart különösképpen az 'idősebb' fiatalokkal. Olyanokkal is akik már kikerültek esetleg a mindennapi családi kötelékből, tanulnak valahol és lehet, hogy éppen egy lehetséges gyülekezettel való kapcsolat felvételben segíthet számukra. Kicsit hadd szaladjak előre az időben. Kettőezerben foglalkozik Heitink azzal a gondolattal, milyen megoldást lehetne találni azoknak a fiataloknak, akik egy időre kikapcsolódtak a helyi gyülekezet életéből és lehet, hogy szívesen 'leparkolnának' egy időre valamelyik gyülekezetben, amit stílusosan 'internet-parochia' névvel is megnevezhetünk. Ebben az lenne a fontos, hogy ezek a fiatalok ne vesszenek el az életük egy bizonyos szakaszán a gyülekezet (legyen az bárhol is) számára. Szinte egy országot áthálózó ifjúsági-gyülekezet képet lát lehetőségként Heitink, amiben ezeknek a fiataloknak a mindennapi életükből fakadóan nem kevés pasztorális problémáik is megoldást találhatnának,¹⁸¹ főleg ha az SOW szempontok itt is hangsúlyozódnak.

¹⁷⁹ Kerk en jongeren, 15.

¹⁸⁰ Kerk en jongeren, 101.

¹⁸¹ Ouderlingenblad nr. 895, Juni 2000. 1.

Visszatérve a hetvenes évekhez, bár a problémák újra hasonló szituációt teremthetnek, tudjuk senki nem ringathatja magát azzal, hogy a probléma így megoldódik. Egyrészt azért, mert sokszor a fiatalok presbiterét a gyülekezet 'csak' arra tartja, hogy az ifjúság között végzett munkát életben tartsa, de szervezeti ügyekbe ne szóljon bele. Másrészt viszont nemcsak tanuló és egy egyetemista nemzedék megkereséséről, hanem minden fiatal réteggel való kapcsolattartásról van szó, ami a munkát nemcsak nagyon sokszínűvé, de sokszor átfoghatatlanná teheti. Az magában egy külön feladat, hogy hogyan teremtsen és tartson kapcsolatot a jeugdoudering a szóba jöhető fiatalokkal. Nem is szólva arról, hogyan tud számukra 'bizalmi' személlyé válni, akivel meg merik és tudják a fiatalok osztani mindazt, ami foglalkoztatja őket, és útkeresésükben hol kaphatnak arra megfelelő választ. Aki erre a feladatra vállalkozik, annak nemcsak ismernie kell a feladatát, de az átlagosnál nagyobb nyitottsággal, egyben kellő pasztorális érzékenységgel is kell rendelkeznie azon életterületen belül, ahol a fiatalok keresik identitásukat. Ki vagyok és, mi az értelme annak, amit csinálok? Milyen morális szempontok alapján rendezem kapcsolataimat esetleg a másik nemmel? Hogyan bánjak a megkapott szabadsággal, annak akár a drog, alkohol, szexualitás részletekbe lebontható valóságával? A fiatalok a maguk háttéréből számtalan kérdéssel lephetik meg a 'jeugdoudering'-et.

A hetvenes évek fiataljai között végzendő pasztorációs munka modelljét Hogenhuis¹⁸² akkor a következőkben összegezte:

- ez a munka nem csupán egy vagy pár ember feladata, hanem a gyülekezet feladata, amiben ha kevesen végzik ezt a munkát vagy belefáradnak, vagy beleszakadnak,
- ez a munka nem egy a gyülekezeti élettől 'hermetikusan' elzárt terület, hanem éppen ezen keresztül próbáljuk a fiatalokat eljuttatni arra, hogy otthon legyenek a gyülekezeti életben,
- ehhez a munkához a gyülekezet vezető szervezete, a 'kerkenraad' felé a csatornákat nyitva kell tartani, tudatosítva bennük, hogy a fiatalok lelkipozítása a gyülekezet életének része.

Később a fiatalok problémája a pasztoráció területén újabb és újabb kihívások elé állítja a gyülekezeteket. Az ezredforduló körül a fiatalok még jobban keresik a maguk (hit)identitását, miközben otthonról is egyre jobban kinőve és eltávolodva nem sikerül ezt mindig megtalálniuk. Ez az út hosszú, a gyors sikerek ezen az úton nem valós ígéretek. Míg az előbb nemzedékek abból a magától értetődő tényből indultak, hogy Isten létezik, s ehhez még egy bizonyos előre lefektetett utat be is lehet járni, addig ez mára, a mai nemzedékek gyermekei számára nem olyan magától értetődő tény. A 'meg van írva' már nekik nem sokat jelent, még akkor is, ha a szüleiket ez irritálja. Elidegenedés, közömbösség, vagy valami egészen máshol keresendőek az okok? - kérdezi a hetvenes években Heitink. Mindenki jobban koncentrálna önmagára, hiszen a világ is ezt diktálja. Ez azonban nem oldja meg azokat az újonnan felerősödő problémákat, amit a gazdasági élet fordulataiban, mint munkanélküliségben és az ebből is fakadó elkedvetlenedésben tapasztalhatunk. Az ezredforduló környékén azonban már sokkal inkább arról medítál a pasztoráció kapcsán a teológus, hogy megpróbáltunk már annyi mindenhez pasztorális módon közeledni, de még mindig vannak évtizedes és hiánypótlásra ítelt területek, így a munkanélküliség és következményei kérdéskör is, ami nagyon gyakran az életpályát kezdő fiatal nemzedéket érinti és sújtja elsősorban.

Mindezek arra is kényszerítik a teológiát, hogy kritikus módon újra gondolja üzenetét. Mit jelent. pl. a bűn, a kegyelem, mint évezredek fogalmak, amivel a fiatalok elé próbál állni, amennyiben van esélye arra, hogy az élet különböző területein felmerülő kérdésekre a fiatalok még az egyházban keresik a választ. Úgy tekinteni a fiatalok történeteire, mint a gyülekezet saját történeteire. Ugyanakkor ez kihívás a fiatal nemzedék számára is, ami tőlük

¹⁸² Kerk en jongeren, 175.

időt és türelmet kíván ahhoz, hogy önmagát beillesztve a gyülekezet és az egyház történetébe, azt is és ebben önmagát is jobban megérthesse. Fiatalok és a gyülekezet, együtt és egymásért dolgoznak, ami nagyon nagy érzékenységet és alkalmazkodási képességet kíván mindkét fél részéről. Szinte felidéződik a hatvanas évek végén készült jelentésből (Kerk in perspectief, 1969) az az igény, ami a gyülekezetben élő egyének és csoportok *specifikus (élet) kérdéseire* megadandó és keresendő válaszok megtalálására utal. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a társadalmi változások is egyre több kihívást jelentenek a fiatal életek számára, s mintha ezen a területen egyre jobban erősíteni kellene a gyülekezetnek, ha fiatalok a válaszadásban támaszt keresnének az általa kínált lehetőségekben.

Úgy tűnik, mintha a *fiatalok pasztorációja, és az Isten megismerésének elősegítése* nem állt volna mindig a középpontban. Ennek persze lehet több oka is, annak ellenére, hogy a Heitink és Hogenhuis által kínált tanulmányok erre nyomatékkal felhívják a figyelmet. Egyik ilyen ok lehet, hogy olyan sürgős és fontos napirendi pontokkal kellett szembesülnie az egyháznak a hetvenes évek után, amelyekre azonnali válaszokat kellett találni, a fiatalok kérdése pedig, mint tovább vitt fonal az egyház életében, egyelőre várhat. Alkalomszerűen azonban itt-ott fellángol a lelkesedés, lesznek, akik felelősnek érzik magukat e terület megoldás keresését illetően. Így térek vissza Schippershez, aki élete utolsó munkájában, hetven évesen visszatér a fiatalokhoz.¹⁸³ Mintha a hiányérzet azt diktálná, hogy ez a terület a gyülekezetek életében nem maradhat válasz nélkül. Ebből szinte egyenesen következik, hogy a fiatalok hitbéli kérdéseinek, így azok pasztorális megközelítésének problematikája is számtalan kérdést vet fel. Kész-e a gyülekezet a fiatalokat, mint partnereket szemlélni és ebből fakadó felelősséggel közelíteni hozzájuk? Van-e tere és helye a fiataloknak, ahol a gyülekezet kínálta lehetőségeken belül maguk is összejöhetnek? Ezzel a dolog persze még nincs minden területen rendezve, hiszen éppen az kerül középponti kérdésként előtérbe, mennyire *tud a fiatalok felé invitáló gyülekezet* lenni az a közösség, amelyik számíthat is majd később rájuk? Ezek a kérdések foglalkoztatják Schipperst, amikor erre a területre, mint életének egyik összegzésére külön is odafigyel. Nála a hitre nevelés és a hit útján való járás segítése a 'hit ABC-je kell legyen, ami szinte a tenyerünkbe van írva, miközben figyelünk a gyermekeinkre, hogy egy megélhető hitet kínálhassunk számukra'. Így vall az ő életútjáról a tanítvány és munkatárs, J.J. de Lange¹⁸⁴.

Amikor a fiatalok helyét keressük a gyülekezetben, akkor azzal a céllal is tesszük, hogy egy folyamatba őket is bekapcsolva, ők maguk előbb-utóbb igent tudjanak mondani Istenre. Segíthetjük felnötté válni őket úgy, hogy még véletlenül se essünk abba a hibába, hogy miközben felnötté neveljük őket, aközben továbbra is gyermekként kezeljük őket. Próbáljuk az ifjúságot úgy is figyelni, mint akik az évtizedek váltakozásában maguk is megváltoztak. Ugyanígy észlelhető folyamatos változásuk az egyházhoz való viszonyulásuk terén is.

Ehhez példaként szolgálhat egy általános megállapítás, hogy miközben a hatvanas években a fiatal számára (is) az emancipáció a kulcsszó, addig a hetvenes évek fiataljait egy inkább befele forduló nemzedéknek látja a külső szemlélő (mint aki keresi identitását). A nyolcvanas évek fiataljai pedig inkább a társadalmi kérdésekre (az életkörnyezetére) érzékeny és a reagálásában határozottan jelenlévő nemzedékként jellemezhetők. Eközben vegyük észre és érezzük át a fiatalok életének 'átmeneti állapotát', ami arra vonatkozik, hogy már nem gyermek, de még tanul és kilátásaiban nem mindig a legrózsásabb helyzettel kell szembenézzen. Más a kilencvenes évek elején a fiatal a maga munkanélküli, sokszor az ital és kábítószer vagy más hasonló 'pillanatnyi megoldások' felé fordulásában, mint a kétezredik év

¹⁸³ Kerk, waar is dat goed voor? 86. Az ifjúság pasztorálásának ügye a gyülekezet középponti kérdése kell legyen.

¹⁸⁴ Kinderen, jongeren en de gemeente, Ouderlingenblad nr. 865. Oktober 1997, 14.

közvetlen közelében egy gazdasági fellendülésben, amikor szinte első sóhajra már megfelelő munkát is találhat önmagának. Ez a hullámzó gazdasági helyzet olyan jelenségeket hoz magával, hogy egyik pillanatban a 'nincs lehetőségem és kilátásom' gondolat miatt, egy a nyugati világ számára egészen furcsa állapotban, a fiatal nemzedék az utcán és a kocsmában tölti munkanélküli idejét, vagy éppen erőszakkal foglal el lakásokat maga, a kor- és sorstársai számára. Néhány évvel később pedig attól kerül nagyon feszült pszichikai állapotba, hogy megfelel-e a kor és munkája adta kihívásoknak.

Mindezekben a folyamatokban a társadalmon belüli változások valami felé viszik, vagy éppen sodorják a fiatalságot, amelyik azonban egyre közömbösebbé kezd válni a keresztyén üzenet és identitás tudat felé. Nincs rá ideje, hogy ezzel mélyebben foglalkozzon, vagy éppen arra nem talál az egyházban választ, amire égetően szüksége lenne, s ezért kiábrándultan elfordul tőle. Pedig azt semmiképpen nem lehet mondani, hogy a keresztyén nyugati világ ne törődne számtalan formában és módon a saját fiataljaival, sajátos élethelyzeteikben megfogalmazódó egyéni kérdéseikkel. Ha vannak a fiatal nemzedéknek kérdései, ha ezek valamilyen módon egyházi keretekben is kezelhetők, akkor ezekben a megoldáskeresésekben a gereformeerd és hervormd egyház nagyon is alaposan igyekszik kihasználni minden területet, ami a hitben való nevelésben és öntudatosodásban segíthet.¹⁸⁵ Nem lényegtelen szempont ebben a kereső és kísérletező életszakaszban az sem, hogy hol él és mivel foglalkozva tölti élete legnagyobb részét a fiatal. Minden túlzás nélkül - így látja Schippers¹⁸⁶ - állíthatjuk, hogy a modern társadalom fiatal nemzedéke számtalan, korábban valószínűleg nem ilyen formában vagy egyáltalán nem ismert problémával, sőt fenyegetettséggel kell szembenézzen. A fogyasztói társalom számukra mindent kínál, de közben magányossá vagy éppen agresszívvá, esetleg kilátástalanná is teheti őket.

Egy ezredforduló körüli évtizedekben élő fiatal megküzd mindazokkal a kulturális és vallási összefüggésekben jelentkező kérdésekkel, amivel a felnőttek is küzdenek. Így élik meg ők is a kultúra sugallatában: Csak önmagunkra vagyunk utalva, nincs út felfelé (1), azok a szép ideálok, amelyek az igazságosságról beszélnek, és ösztönzők lehetnek, ezek mind pathhelyzetbe kerültek (2), az emberi kapcsolatok pedig oly mértékben változnak, szinte forradalmian, amelyek nem nyújtanak megnyugtató kilátásokat (3).

Ebben a helyzetben, a helyi gyülekezetből kiindulva - akár fontossági sorrendben is figyelve - lehetségesnek tűnhet egy alaposan átgondolt és gondosan felépített ifjúságra irányuló lelkipásztori munka. Ehhez érdemes a kezdetnél már az alábbiakat szem előtt tartani:

- legyen egy 'generációs térképünk' a gyülekezet tagjairól. Ebben az esetben a fiatalokról is olyan részletezésben, amelyik jelezheti szociális helyzetüket, képzettségüket, esetleges egyházi aktivitásukat is,
- viszonylagos realitásban felmérhető, kikre lehet majd számítani, melyik az a fiatal réteg, aki szívesen bekapcsolódik vagy mondjuk inkább érintetté válhat a pasztorációban,
- van-e esély arra, hogy olyanok is bele kerüljenek ebbe a pasztorációs térbe, akik esetleg csak a keresztlőig vagy még addig sem jutottak el?
- mint lényegi kérdés végig kell gondolnunk, hogy milyen erővel, meddig kísérve és figyelve mit tudunk tenni a pasztoráció területén az érintett fiatalokkal?
- milyen módot találunk ennek ismertté tételére a gyülekezet fiataljai között?

Mindezek valahol a nyolcvanas években fogalmazódnak meg Schippers gondolataiban, előadásokon vagy írásain keresztül. Ugyanakkor ezzel a kérdés még nem zárul le, hiszen a

¹⁸⁵ Vragen om een antwoord. Over God en mensen, geloven en belijden (red. H. Heusinkveld e.a.) Kok 1994.

¹⁸⁶ Werkplaats catechese - over de jeugd, 22.

kilencvenes években ezt úgy viszi tovább, hogy ami a fentiekből még hiányozna, azt tegyük hozzá a szervezési és vezetési szinten is, tudva és tudatosítva:

- hogy az ifjúság lelkigondozása a gyülekezetvezetés szívügye kell legyen,
- e munka megszervezésében és végzésében fiatal és idős együtt tevékenykedjen,
- a gyülekezet vezetésében egy fiatal személyében legyen képviselt ez a feladat, amiről számot lehet bármikor adni, számolva a fiatalok és idősök igényeivel és elvárásaival,
- a fiatalok lelkigondozásának legyen megfogalmazott célja, amelyik figyel a többi gyülekezetben lejátszódó közösségi cselekményre is,
- lehetőséget teremteni arra, hogy az ifjúság és a gyülekezet vezetése és többi tagja kibeszélhesse magát, véleményének teret adhasson az egymással - nem istentiszteleti formában - való találkozásban.¹⁸⁷

Nem másról van szó, mint átgondolni a partneri viszonyhoz azt a minimumot, amivel az egyháznak is rendelkezni kell. Miközben nagyon jól tudja az, aki ebben a munkában majd részt szeretne venni, hogy minden fiatal más és más. Ismeri e feladat ellentmondásait, hogy lesznek soha meg nem található (Mt 18,12-14) életek, de az az 'egy' ennek ellenére nagyon fontos is lehet. Szinte bátorításként kell szóljon a munka végzőnek, hogy ne engedjék magukat magukra hagyni a gyülekezetben, a gyülekezet figyelme ott legyen ezen a munkán. Ez utóbbi azért is fontos, mert vannak időszakok, amikor bizonyos feladatok 'leárnyékolódnak' más, sokkal nagyobb lélegzetvételű és fontosságú feladatok által, s a hétköznapi életében a gyülekezet vezetése megfelelnek arról, hogy törődni folyamatosan kell a fiataljaival is.

Schippers számára szinte alapkérdésnek tűnik, hogy a gyülekezet fiataljai 15 éves kortól kezdődően folyamatosan a pasztoráció középpontjában maradjanak. Ő maga érzi, hogy ezzel sokakat 'túlterhel', de egyben azzal kérdez vissza: annyira lehetetlen ez? Az ő sugallata nem más: ne hagyjuk őket 'nyugodtan', érezzük velük, hogy odafigyelünk rájuk, a gyülekezet számára fontosak. Merjünk rá kérdezni, hogy mit jelenthetünk számukra, mint gyülekezet és mit jelentenek ők a gyülekezet számára. Óvakodjunk azon előítéletek megfogalmazásától, melyben azelőtt mondunk kritikát a fiatalokról, mielőtt megszólítottuk volna őket. S mikor mondunk majd sikeresnek egy találkozást a fiatalal? Akkor, ha ebben a hitről és egyházzal lesz szó? Vagy akkor, amikor a megszólítottól fog szólni?

A felnőttek hajlamosak arra, hogy 'kiskorúnak' minősítve, a tapasztalat hiányosságában alulbecsülve szemlélik a fiatalokat. Soha ne feledjük ebben a helyzetben, hogy a velük való kapcsolatban legalább olyan érzékenyek kell lennünk, mint a felnőttek esetében. Nem előítéletekkel felruházva, nem rájuk rontva, a kapcsolatban a nyitottságot - jöhetsz és mehetsz - éreztetve, de őket komolyan véve állunk szóba egymással. Lehet hogy ez egy csoportban jobban sikerül, míg egy másik alkalommal inkább szeretnének valamit egyedül elmondani. Így érdemes odafigyelni a kisközösségek formálására, mint lehetőségre, ahol a fiatalok jobban otthon vannak, amiben esetleg a barátaikkal együtt szívesen összejönnek.

Az kitűnik ebben az alapállásban, hogy döntő szempont az unicitás mellett az autenticitás. Ezalatt értve azt, hogy az egyház, a gyülekezet emberi, de Istentől származó kínálata az egész életet és annak kapcsolatait átfogja. Emellett éreztetni szeretné a fiatal életekkel, hogy e közösség próbálja őt támogatni, segíteni, de ezzel együtt itt és ebben számítanak is rá. Nem más szeretne ez lenni, mint egy *megerősítése a közös érdeknek*: jó ha törődnek velem, miközben fiatal korban néha úgy tűnhet, hogy senkinek nem számítok. A gyülekezet úgy lesz pasztorális közösség, ha éreztetni tudja a befogadó melegséget a fiatalok számára.

¹⁸⁷ Kerk, waar is dat goed voor ? 86-87.

Amennyiben sikerül ebben a közösségben otthon lenni, akkor a képességeik szerint ezért az otthonért tehetnek is a fiatalok, ha erre szándékuk lenne.

Ezzel próbál a gyülekezet, az egyház mintegy 'ellen-kultúrát' kínálni a fent már említett alapállással szemben. Azaz: van, aki törődik a fiatalal úgy is, hogy van út másfelé (1); van, aki örök értékeket tud újra élethűen képviselni, ami ugyan nem mindig könnyű, de lehetséges (2); és az emberi kapcsolatokat újra átgondolva megpróbálja azt rendezni és a csalódásokban a fiatal életet újra felerősíteni (3).

Előítéletek és általánosságok, egy negatív ifjúság ellenes légkör nem kedvez a fiatalok gyülekezetben tartásának vagy visszakerüléséhez. A korábban természetes gereformeerd irány: kerk(egyház) - kind(gyermek) - keuken(konyha) ideje lejárt, mondhatja sok fiatal és nő. Helyette megjelenik a mai háromság : clavier (zongora) - cat (macska) - computer. Ezekben a sémákban könnyű gondolkodni és ifjú életet, mai modern szinten elhelyezni. De hátha van ebből a gyakorta cinikusnak mondott és fiatalok előtt is példaként álló világból kitörés. Egyáltalán nem biztos, hogy a fiatalokban előítéletek vannak az egyházzal szemben, s az sem biztos, hogy nincs bennünk természetfeletti való igény, mondják ezt a legújabb Hollandiában végzett felmérések. Lehet, hogy nagyon sok fiatal lefekszik esténként Isten nélkül, de vannak olyanok, kik ismételten kérdezik: ki is vagyok én? Mi is és hol gyökerezik az én identitásom?¹⁸⁸

Berger arra irányítja a figyelmünket, hogy a lehetséges út a tradícióval való törődés tekintetében is az *indukció*, a *tárgyalásos* és *dialógusos* (Schippers) út bejárása. Lehet, hogy kicsit hosszasan időztünk e kérdéskör és ezeknek az utaknak a bejárása mellett. Az is lehetséges, hogy ez utóbbi területen, a fiatalok lelkigondozását és hitidentitását figyelve a tradíció továbbadása, a tanítás úgy tűnik csorbát szenvedhetett. De lehet, hogy a tradícióval való törődés nemcsak a hit ismeret továbbadása, hanem a tradícióba való bekapcsolást és megtartást is jelenti. Sőt, lehet, hogy a tanítás bizonyos esetekben még könnyebbnek is látszik, bár ez a terület nagyon megtévesztő lehet és kellő odafigyelést kíván. De a megtartás, a pasztoráció, a hit identitás ilyen módon való formálása egy adott nemzedéket átfogva, a figyelmet rájuk irányítva nem mindennapos feladata és küldetése is a gyülekezetnek. Ha a tanításban 'eredményeink' lesznek, ha a fiatalok pasztorációja érezhetően jelen van a gyülekezetben, akkor az az érzésem támad, hogy Fiet és Schippers álmái - sajnos már csak haláluk után, de - találkoznak egy felnőt, aktív és hitét megfogalmazni és megélni tudó gyülekezeti tag személyében.

II. 2. Nyitottnak lenni mindenki előtt (gyülekezetépítés)

A lehetséges holland református válaszok megkeresése egy adott kor kihívásait illetően - egy cselekvő gyülekezeti háttérből - a gyülekezetre összpontosítva - bemutatható a gyülekezetépítésben is. Azaz: egy olyan gyülekezeti létforma megkeresése és 'működtetése' a cél, amelyben formailag a jelen kihívásainak próbál megfelelni a gyülekezeti szerkezet és ennek is köszönhetően olyan légkörben mehet a gyülekezet élete tovább, amelyben egyre többen jól érezhetik magukat.

Miközben törődünk a hit, a tradíció továbbadásával, ahhoz nemcsak új tartalomra - természetesen a régire építve -, hanem megfelelő formákra is szükség van. Dekker jogos

¹⁸⁸ Vrijwilligers in de jongerencatechese, 35. Lábjegyzet 90.

dilemmája, miként lehet ‘az ó bort új tömlőbe tenni’¹⁸⁹ jó lenne, ha feloldódhatna. Az újbort, új tartalmat, tanítást új formák között megélni a cél. Legalábbis, mintha ez a szándék vezetne nagyon sokakat, akik erről a mában életképes, új formáról szeretnének valamit mondani. A hit továbbadásához lehetséges következő út a gyülekezetépítés, óvakodva attól, hogy ne váljunk rendszerszervezőkké. Mindezt egy élhető, jobb gyülekezeti praxis érdekében.

Mindenképpen egyértelmű kell legyen számunkra, hogy a mai idők református egyházi berkeiben is egyre ‘divatosabbá’ vált fogalom és ennek megvalósítása nem egy légből kapott ötlet eredménye. Nem abból született, hogy ehhez volt kedvünk és, valaki ezt kezdetben kigondolta, hanem egy hosszú, a gyülekezetek életében lezajló folyamatok egyik eredménye. A holland protestáns egyházak életében egyre nyilvánvalóbbá váló változásoknak köszönhetően nemcsak a tanítást próbálta a holland református (GKN és NHK) egyház¹⁹⁰ összhangba hozni a kor emberével. Hanem szükségszerűen rá kellett találnia arra az egyházi formára - a belső és külső gyülekezeti összetartozást segítve -, amely emberileg működésben tarthatja, és vonzóvá teheti a református gyülekezeti közösségeket. Első látásra tehát mintha csak emberi igyekezetről lenne szó, de valójában ez nem nélkülözi a bibliai alapvetést és hátteret

A korábbiakban (I.1.4.) szóba kerültek a gereformeerd zsinat által fontosnak tartott strukturális kérdések is. Ezek összegzésében fontos szerep jutott a már idézett ‘Kerk in perspectief’ című, a zsinat megbízásából készített tanulmánynak. Korábban e tanulmány üzenetét summázó pontok már elhangzottak, melyekből úgy érzem kiderül, hogy a 60-as évek végén, 70-es évek elején reálisan látta a gereformeerd egyház a saját helyzetét. Érezte, hogy a lehetséges és kitűzhető gyülekezeti célok megvalósításának hordozói a (külső)gyülekezeti formák is, amelyek flexibilitása elengedhetetlen kívánalom. Valamit elengedni egy bizonytalan újért és egy bizonytalan siker érdekében, csak azért, hogy esetleg majd ennek eredménye lesz a jövőt illetően - tudjuk, nem mindennapi kihívás, ezzel a jelentés készítői is tisztában vannak. A tények azonban változást kívánnak. A korabeli jelentés jelzi, hogy az akkori gyülekezeti struktúra nagyon befele figyelő, nem igazán nyitott a nem rendszeres vagy az egyáltalán egyházukkal kapcsolatot nem tartók felé, s nem nyit teret a még nem vagy más egyházhoz tartozóknak, amennyiben azok a GKN-hez szeretnének közeledni. Kevés teret ad a társadalomban lejátszódó eseményeknek a gyülekezet mindennapi valóságában, nem eléggé irányul munkája azokra a tennivalókra, amikre a gyülekezet hívatott és nem tudja hordozni az egyház által felvállalható feladatokat.¹⁹¹ A tanulmány világosan bemutatja, hogy a gereformeerd gyülekezeti életből, így a tanításából is hiányzik a világ mindennapi életéhez való kötődés (relevancia hiánya). Nem eléggé érez rá arra, mi történik az egyének életében, és nem tud egy igazi közösséget formálni (koinonia hiánya), de nincsenek is olyan, a jelen kornak megfelelő szervezeti formációi (struktúra hiánya), amelyek ráébresztenék a gyülekezet tagjait arra, hogy nekik is egyéni felelősségük a gyülekezet jóléte. Ami egyben azt is jelzi, hogy nincsenek kihasználva a gyülekezet tagjaiban lévő adottságok (karizmák).

A tartalmi kérdéssel már foglalkoztunk (II.1.), amikor a gyülekezetre összpontosításban a hangsúly a tanításon volt, az egyénnel ezután szeretnénk majd foglalkozni (II.3.), ahol a hangsúly majd az individuuum spiritualitására kerül, a formai, belső szerkezeti kérdés azonban e fejezetben erősödik fel. A hangsúlyos pont tehát olyan gyülekezeti létforma megkeresése, amelyik kellő nyitottsággal a II.1.-ben és a II.3.-ban megfogalmazottakkal összhangban is tud maradni.

¹⁸⁹ Oude wijn in nieuwe zakken

¹⁹⁰ Nem szólunk itt külön a holland Rk. Egyház hasonló jellegű törekvéséről, ami formát is öltött a viszonylag ‘hírhedté vált’ új katechizmusukban. (De nieuwe katechizmus. Geloofsverklaring voor volwassenen, Paul Brand Hilversum/Antwerpen 1966)

¹⁹¹ Kerk in perspectief, 66.

Gyülekezetépítés - egy pillantás a fogalomra és a folyamatra

Manapság - ahogy azt imént már jeleztem - 'divat' a gyülekezetépítésről beszélni, vagy ezzel foglalkozni. Annyi finomítást azonban ismételtelen hozzá kell tennem, hogy ez a 'szükségből fakad'. *Abból a szemmel is látható folyamatból, amelyből kitűnik a hagyományos nyugati egyházi közösségek zsugorodása*, miközben újabb egyházak, többnyire a szektának nevezett csoportok növekednek. E kettős valóságból kiindulva a protestáns egyházaknak (is) el kellett gondolkodni azon: mi az oka a gyülekezeteink fogyásának és mit tehetünk ennek megállítására, valamint közösségeink vonzóvá és életképesse tételének megteremtése érdekében?

A hagyományos egyházi közösségekben lejátszódó folyamatok hoznak előtérbe egy addig is ismert, de elsősorban más szempontok alapján használt kifejezést, az építést, a gyülekezetépítést (az Újszövetségből vett oikodome) fogalmát, ami néhány évtized alatt meghonosodik az egyházi szóhasználatban.¹⁹² Sokak szemében ez a kifejezés azért volt zavaró, mert úgy vélték nemcsak ez az egyedüli, amivel kifejezhető a gyülekezetépítésben lejátszódó folyamatok összessége.

Schippers¹⁹³ is hangsúlyozta, hogy a gyülekezetépítés, *mint fogalom* - jóllehet az Újszövetségből¹⁹⁴ kölcsönzött - nem mindenki által szívesen használt kifejezés, mert ezzel mintha azt szeretné kifejezni az adott közösség, hogy ezzel csak önmagára figyel, és nem törődik azzal, mi van körülötte. Ugyanakkor nem szabad ennek a kifejezésnek a pozitívumairól sem megfeledkezni. Már csak azért sem, mert a gyülekezet minden szolgálata a gyülekezet épülésére irányul, másrészt *a gyülekezetépítés nem egy a sokféle szolgálat közül, hanem éppen a gyülekezet szolgálatait kívánja összefogni a tisztségviselők és gyülekezeti tagok közös és felelősen végzett munkája által*.

Ez utóbbi szemlélettel pontosan szemben áll az a felfogás, miszerint a(z) (gyülekezet)építés évszázadokon keresztül elsősorban az egyházi (klerikus) szolgák, valamint a (laikus) tisztségviselők feladata volt. Pontosabban nem is az építés állt a középpontban, hanem az egyházi tisztség.

A Gereformeerd Egyházak számára ezen a területen is fontos volt figyelni arra - visszakapcsolódva a pár sorral fentebbi gondolathoz -, mi játszódott le azokban az országokban e fogalom és gyakorlat, a *kialakulás folyamata* kapcsán, ahol erre különösen is nagy hangsúly helyeződött. Így láthatjuk azt, hogy az Egyesült Államokban az 1970-es évek környékén erősödik fel a gyülekezetépítés elmélete és gyakorlata. Ennek az útnak egyik jelentős megalapozója D.A. McGavran, aki a harmadik világban összegyűjtött missziológiai tapasztalatait építi bele ebbe a munkába.¹⁹⁵ 1965-ben integrálja a 'Fuller Theological Seminary' (Pasadena, California) egyik jelentős oktatási tagozataként a gyülekezet építést. Itt tanulnak majd nála sokan az amerikai és európai kontinensről is, vagy veszik át írásban megjelent munkáiból mindazt, ami hasznosítható. Különösen a 70-es években sikerül felfuttatni ezt az új

¹⁹² A holland RK. szóhasználat a 'kerkelijk opbouwwerk' (egyházi építőmunka) kifejezést használja.

¹⁹³ K.A. Schippers, Gemeenteopbouw - Syllabus, Kampen 1987, 1.

¹⁹⁴ Nem egy teljes fogalmi levezetés a céltom - ez hadd maradjon azok számára, akik csak ezzel a területtel és alaposabb háttér értelmezéssel foglalkoznak -, hanem néhány szükséges utalás csupán, amelyben az egyén és a közösség az építés része vagy szubjektuma lehet. Így pl.: Acta 20,32; I. Kor 3,9 és 11; Ef 4, 11 - 16; I.Thess 5,11; I. Pét 2,4 kk.

¹⁹⁵ McGavran (szül. 1897, India) 1923-tól, mint misszionárius Indiában dolgozik, és figyelmesen kutatja annak okát, mitől növekednek, vagy mi akadályozza a misszióból született gyülekezetek életét. 1960-ban állítja fel az Institute of Church Growth, majd később, 1965-ben Pasadenában az SWM-ICG (School of World Mission-Institute of Church Growth) intézetet. Ennek következményeként, ami a misszióban hatásos volt, az egyre nagyobb érdeklődésre számíthat az Egyesült Államokban. Egy bővebb bemutatáshoz lsd.: M. Herbst, Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche, Calver Verlag, 1987, 256 - 262.

teológiai ágazatot úgy, hogy annak fontos üzenetére ráérezett a német népegyházi keretek szorításában elsősorban Chr.A. Schwarz, aki mint McGavran tanítványa, nagyon fiatalon óriási munkába kezd és végez Németországban.¹⁹⁶

Figyelemre méltó, de végeredményét tekintve nem sokat jelentett a hervormd egyházban - így tehát Hollandiában - megjelent első 'egyházépítő' szándék. Valójában azért nem, mert ugyan a rendkívül nagy hatású H. Kraemer szorgalmazott (már 1940-ben) egy mások által is felismert szükségszerű egyház megújítási szándékot úgy elméleti, mint gyakorlati síkon. Sőt 1951-ben, a Hervormd Egyház (új) törvényeinek és rendjének megjelenése nyomaték aláhúzza az egyház 'apostoli szerepét', de egy idő után ez az igyekezet elhalványult.¹⁹⁷ A hetvenes évek hervormd zsinati törekvésekben újra jelentkezik a megújítási szándék (Gemeentevormen en gemeenteopbouw - Gyülekezeti formák és gyülekezetépítés), amiből hangsúlyosabb lett a gyülekezeti formák kérdése, míg a gyülekezetépítés elméletben és gyakorlatban való kidolgozása viszont elhalványult. Azaz: a gyülekezet megjelenési formájának és munkájának összefogó és szervezett koordinálása.

Eközben érdemes megfigyelni, hogy Németországban egy rövid időre alábbhagy a gyülekezetépítés elánja, ahol egyrészt gyanakodva figyelnek erre az új teológiai jelenségre, másrészt egy időben ezzel az egyház egyre több szerepet szentel mindennapi életében a társadalmi változásoknak (Ende des Gemeindeaufbaus? - teszi fel a kérdést Kugler, 1971-ben¹⁹⁸). Ezért is tapasztalható ott rövidebb ideig egyrészt az idegenkedés a fogalom- és szóhasználatról, jelezve, hogy ez nagyon rendszerezett munkaformákkal operál és nagyon a lehetséges, megtervezett számokra és növekedésre koncentrál (később majd röviden visszatérünk e gondolatkörhöz). Eközben a társadalmi változásokra adott válaszok nagy rugalmasságot és egy egészen másféle (cél)irányultságot fogalmaznak meg. Másrészt az a szándék, hogy a 'misszionál gyülekezeti struktúra' mint a 'gyülekezet másokért' gondolat ebben a formában megvalósulhasson, egyelőre nem hoz lényeges változásokat. Az elán azonban nem törik meg hosszú időre, hiszen a 'Kirchenkampf' (Bäumler) végül meghozza majd a maga eredményét¹⁹⁹. Ez egyben egyre bővebb teret nyit ahhoz, hogy a gyakorlati teológia egyik speciális kutató- és munkaterületévé váljon a gyülekezetépítés.

Átváltva a gereformeerd síkra, 1980-at kell említenünk és K.A. Schippers személyét, akivel ebben az időben 'csúcsra fut' a kampeni teológián e terület kutatása és gyakorlati

¹⁹⁶ Később röviden utalni szeretnék az ő munkájukra, annak mások általi értékelésére is. Ugyanakkor tudatában vagyok annak, hogy úgy az amerikai, mint a német példa sokakat hazánkban is megfogott, többen jó ismerői ennek a területnek és ebből kiindulva tovább is viszik hazánk teológiai oktatásában vagy mindennapjaiban e két jelentős irányt. Természetes előttem, hogy ami ebben a dolgozatban megszólal, az elsősorban a holland és főleg gereformeerd 'változata' a gyülekezetépítésnek, ahogy azt én a saját tapasztalatomban és ismereteimben átláthattam. Még akkor is a holland példa marad a középpontban, ha esetlegesen néha kitérek elsősorban a főleg észak-amerikai vagy német egyházak által e területen hasznosított és alkalmazott gondolatokra.

¹⁹⁷ Ezt a folyamatot elemzi és összegzi - részben egy pillantást is vetve egy lehetséges gyülekezetépítési koncepcióra - G. D. J. Dingemans, Een huis om in te wonen. Schetsen en bouwstenen voor een Kerk en een Kerkorde van de toekomst. (PTH No.55.) Boekencentrum 1987.

¹⁹⁸ G. Kugler, Zwischen Resignation und Utopie. Die Chancen der Ortsgemeinde, Stuttgart 1971.

¹⁹⁹ Olyan személyekre kell itt gondolnunk, akik mondanivalójukkal évtizedeken át meghatározói ennek a gyülekezetépítés területén folytatott fáradságos és eredményes 'harcnak' és munkának, így pl.: Chr. Bäumler, M. Herbst, Chr. Möller vagy R. Strunk, nem is beszélve F. és Chr. Schwarz (apa és fia) igyekezetéről.

hasznosítása. Ebben az időben a végzős teológusok legalább kétharmada vagy záróvizsga dolgozat témájaként, vagy egy, a záróvizsgához szükséges mellékterület teológiai témájaként választja a gyülekezetépítést. A holland gereformeerd teológia ennek az új, a gyakorlati teológia területén belül jelentkező ágának egyféle szintézise is, de egyben az önálló útkeresés és célmeghatározások színtere is lesz, mire eljutunk az ezredfordulóig. Hogy idáig eljut a gyülekezeti életben forgolódó idősebb és fiatal, éppen végzett teológus nemzedék, az - mint utaltam már rá - nem véletlen. Általánosságban egyre világosabbá vált az a lehetetlen állapot, ami kialakult aközött, amit a gyülekezet hirdetett, és amit a mindennapi valóságban megélt. Ebben az 'eszmélődési' folyamatban jelentős lökésekkel mozdított a helyzeten az urbanizáció, az industrializáció, a szekularizáció, valamint az egyház egyre nyomasztóbban jelentkező peremre kerülése. Ezekkel a tényekkel bármelyik nyugat-európai vagy észak-amerikai egyház kénytelen volt szembesülni. Amit ebből konkrétan a gyülekezetek élnek meg, az egy fogyó vasárnapi gyülekezet, egyre nagyobb munkatársi hiány a gyülekezeti tagok körében, a vallásoktatás krízise, a fiatal nemzedék 'emigrálása' a gyülekezetből. Jellemző a nagyfokú befele fordulás a gondolkodást és viselkedést illetően, ahogy ezt valaki találónan megfogalmazta - idézve a hetvenes évek elejéről a saját emlékeit -, miközben az istentisztelet után látta, hogy a gyülekezet tagjai a templomból egy másik épület felé igyekeznek, s amikor maga is, mint vendég ugyan ebben a közösségben, de be szeretett volna menni, akkor az ajtónál álló azt mondta: 'Zártkörű rendezvény!'. Belül egyébként az istentisztelet utáni beszélgetésre, kávéra vagy egy italra jött össze a vasárnapi gyülekezet.

Ebben az 'öntudatra ébredésben' nem véletlen, hogy megfogalmazódik sokakban a sürgető kritika általánosságban az egyház létére, de különösen a gyülekezet létre. Ebben az esetben is érvényes, hogy nemcsak kritikusok vannak és hallatják szavukat, hanem építő gondolkodású gyülekezeti tagok és teológusok próbálják ebből a szorító helyzetből kiségiteni az egyházat és a gyülekezeteket. Schippers, mint egyben pionír próbál egyféle rendszerezettséget teremteni ebben a lázas igyekezetben, és különbséget tesz a karizmatikus és szisztematikus-metodikus gyülekezetépítési megközelítés között.²⁰⁰

A gyülekezetépítés karizmatikus (vagy evangelical) megközelítésben

A hangsúly ebben az esetben a karizmákon van, amit a Szent Lélek bőséggel ajándékoz(ott) a gyülekezetnek. Különös tekintettel arra, hogy a gyülekezet, mint közösség (a tönniesi fogalom pár egyik tagja, a 'Gemeinschaft' hangsúlyával) a hit - remény - szeretet hármasságában élhessen. Nem lényegesek ebben az esetben a rendszerezett, szisztematikus módszerek. A karizmák az emberek közötti kapcsolatok kiépítését szolgálják, a személyesség fontosabb a szervezetenél. A kis csoportra való figyelem úgy belül, mint kívül nagy hangsúlyt kap. Az ide vonatkoztatható bibliai háttér, minden különösebb mellékutak nélkül a mára illeszthető. Az egyházi tiszt nem kizárt, de karizmákra alapulva képviseli a mában is divatos 'karizmatikus vezető' típusát. A gyülekezet építése számára elengedhetetlen.

A karizmatikus megközelítéshez nagyszerű háttérrel ad a Dél-Amerikában végzett felmérések eredménye, protestáns gyülekezeti háttérrel figyelve. Ezeket is nagyon jól összesíthetjük a karizmatikus gyülekezetépítés egyik jeles szóvivője, C.P. Wagner személyében és munkáiban,²⁰¹ aki egyben McGavran utódjaként tanít Pasedenában. Az általa is képviselt szempontok: (1) megtalálni azokat a tudományos technikákat, diagnosztikai módszereket, melyek bemutathatóvá teszik az egyház betegségét, ill. azt, hogy mi indikálja ezt a betegséget.

²⁰⁰ Gemeenteopbouw - Syllabus, 3.

²⁰¹ C.P. Wagner, Your Church Can Grow, 1977. - kiadó nélkül vagy: Die Gaben des Geistes für die Gemeindeaufbau, Neukirchen - Vluyn / Schirftenmission Verlag 1987.

(2) a megfelelő eszközök kigondolása és hasznosítása az újból egészségessé tételhez. Ebben nélkülözhetetlen feltétel, hogy az egyház *akar* növekedni. A két szempont így is összegezhető: Használd a tudományt, kritikusan, de tudva, hogy melyiket és mihez.

Szerinte hét indikátora van az egészséges egyháznak:

- *a lelkész*, aki képes a gyülekezetet a növekedésbe bevonni. Fontos benne az erős, autoriter, de szeretetet kisugárzó személy. Ne gondolja magáról a lelkész túl elhamarkodottan, hogy jó az, ahogy dolgozik. Majd ha munkája eredményeként 100%-ban nőtt a gyülekezet, az jelzi a jó irányt, ha 200%-os a növekedés az egész jó és ha 300%-ot ér el, akkor majd taníthat ő is másokat;
- *jól mobilizálható egyháztagok*, ahol elengedhetetlen szempont felmérni, kinek, milyen karizma adatott;
- *a gyülekezet mérete*, attól függően, hogy milyen a saját filozófiája abban a tekintetben, hogy jól tudjon működni;
- *struktúra és funkció*: istentisztelet + gyülekezet + sejt = egyház. Az ünnep, istentisztelet nélkülözhetetlen. A közösség valóban közösség és nem névleges. Gondoskodni az önszerveződésről és önrányításról (nem több mint 250 fő), de egyben egymáshoz is kötődni, és nagyon figyelni a kis csoportra, a sejtre;
- *a homogén egység*, a McGavran által megfogalmazottak szerint: az emberek keresztyének akarnak lenni, faji, nyelvi, pozícióbeli vagy osztálybeli különbségek nélkül: hozzánk hasonló emberek.
- *szent pragmatizmus*, metódusok amelyek működnek. A siker nyitja a gyülekezet igényére való rátalálás és ennek beteljesítése. A cél szentesíti az eszközt;
- *prioritások*: az egyháznak saját céljaira kell koncentrálni, azaz legfontosabb a:
 - a./ Krisztusra figyelés
 - b./ a Krisztus testére figyelés
 - c./ Krisztus világban végzett munkájára figyelés.

Ugyancsak Wagner beszél arról, hogy a bibliai szövegek értelmezése alapján huszonhét ajándéka van a Léleknek (in: Die Gaben des Geistes...). Az biztos, hogy Isten minden gyülekezeti tagnak legalább egyet adott²⁰² - ez, mint alap és tézis nem téveszthető szem elől. „Was ist die Geistes Gabe? Eine Geistes Gabe ist eine besonderen Fähigkeit, die der H.Geist jedem Glied am leib Christi - nach Gottes Gnade - gibt, damit sie innerhalb des Leibes Christi zur Anwendung komt.”²⁰³ Jó tudni azt, hogy a gyülekezeteknek lehetnek ‘kombinált’, sokféle adományai is. Ugyanakkor óv attól, hogy a természetes adottságainkat ne keverjük össze a Lélek adományaival. Hogyan találom meg a bennem lévő karizmákat? Keresztyénnek kell lennem, hinnem kell, hogy a Lélek adománya nekem is érvényes, késznek kell lennem ezt használni, és imádkozni kell ezért. Külön szól arról, milyen adományokkal bírhat a gyülekezeti tag és a lelkész. Végül hadd említsem még azt, hogyan lehetnek a ‘geistliche Gaben’ a gyülekezetépítés hasznára: „(1) Legen Sie klare Richtlinien für die Gemeinde(aufbau)arbeit fest, (2) Beginnen Sie mit eine Gemeindeaufbau Programm, (3) Erkennen Sie die Leiterschaft Ihres Pfarrers, (4) Packen Sie die Geistesgabe aus!, (5) Erwarten Sie den Gaben Gottes”²⁰⁴.

Wagner jól látta és észlelte, hogy a Pünkösdi mozgalom milyen jól használta Dél-Amerikában a Lélek adományait, hogy milyen nagy hangsúlyt helyezett a karizmákra. Ezért érdemes tőlük tanulni.

²⁰² I. Pt 4,10.

²⁰³ Die Gaben des Geistes..., 21.

²⁰⁴ U.o.

Kiemelkedő egyénisége - ennek az amerikai és elsősorban a McGavran, majd Wagner által képviselt útnak - Európában *Chr. A. Schwarz*. Tudom, hogy nagyon kritikus szemmel lehet nézni és értékelni azt, hogy hol helyezkedik ő igazán el. De amikor őt a gyülekezetépítés lehetséges formái és megoldáskereséseiben a karizmatikus és 'evangelical' csoportjához sorolom, akkor ebben átsugárzik az ő munkájának gereformeerd értékelése is. Ugyanakkor szükséges nyomaték aláhúznom azt is, hogy mindennek ellenére - természetesen egyéni alkattól is függően - Chr. Schwarz nem kis népszerűségnek örvend a gereformeerd teológián felnőtt gyülekezeti lelkészek körében is. Azt gondolom ezen igazán nem kell csodálkozni, hiszen ez a rendkívül tehetséges, lendületes és életében még alig harminc éves német teológus óriási teológiai irodalmi munkát végez a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején. Hadd mutassunk be valamit az ő munkáiból, igazából csak az általam kiválasztott három jelentősebb művéből.

Schwarz mindenképpen próbálja a német népegyházi keretekben élő egyházat feltétlen ráébreszteni arra, miért van itt a gyülekezetépítés ideje?²⁰⁵ Válasza határozott, amiből néhányat szeretnék kiemelni:

- 1/ „Weil die Liebe Gottes nicht nur verkündigt, sondern auch erfahren werden muß,
- 2/ Weil bloße Kirchenmitgliedschaft zu wenig ist,
- 3/ Weil ohne Glaube, Gemeinschaft und Dienst die Kirche zum Unsinn wird,
- 4/ Weil Gemeindeaufbau das christlich Normale ist,
- 5/ Weil nur durch lebendige Gemeinden christliche Liebe die Welt verändern kann.”

Nem hallgatja el azt sem, hogy szerinte minek köszönhető a gyülekezetépítés népszerűsége: a népegyház krízise, az eddig kipróbált metódusok a megújuláshoz nem vezettek semmire, még a nagy evangelizációs programok sem. Ugyanakkor érezni kell az emberekben meglévő nyitottságot és igényt az Evangéliumra. Egyben látni kell, hogy a gyülekezetépítés a történelemben először egy tudományos disciplinává nőtte ki magát a gyakorlati teológia keretein belül.

Nem kell elhallgatni - utal rá Schwarz - azt az *ellenállást*, ami szinte természetes módon jelentkezett ezzel az új gyakorlati teológiai módszerrel szemben:

- 1/ „Gemeindeaufbau ist nicht machtbahr” (program és stratégia teljesen szemben áll a Szentlélek munkájával),
- 2/ Nicht der Erfolg ist wichtig, sondern Treue,
- 3/ Qualität ist wichtiger als Quantität,
- 4/ Alles was wir tun ist Gemeindeaufbau,
- 5/ Wachsende Gemeinden stehlen anderen die Schafe,
- 6/ Es ist wichtiger, daß Christen die Welt verändern”.²⁰⁶

Ugyanígy fontos látni a leggyakoribb *akadályokat* is: sértődöttség, institutionális gondolkodásmód, territoriális szemlélet, lelkészközpontú gondolkodás, félelem a változásoktól és egyébként is soha nem tanultuk ezt a módszert.

Schwarz lendületesen viszi megkezdett gondolatait a fent röviden bemutatott munkájából egy következőben tovább, és kibővítetten koncentrál a 'növekvő gyülekezet jellemzőire'.²⁰⁷ Azt gondolom ezzel a munkájával érte el igazán a csúcspontot saját szerepét illetően úgy bel-, mint külföldön. Szerinte nyolc ismérve lehet a növekvő gyülekezetnek:

²⁰⁵ Chr. A. Schwarz, Praxis des Gemeindeaufbaus. Gemeinde training für wache Christen, Neukirchen - Vluyn, 1987. 23.

²⁰⁶ U. o. 40.

²⁰⁷ Chr. A. Schwarz, Der Gemeindetest. Kybernetisch Gemeindeaufbauen, C & P Verlag, 1991. (Serie: Kirche für Morgen).

- 1/ „Zielorientierte Pastor”, akinek jellemzője: a „Vision²⁰⁸ - Delegation - Supervision,
- 2/ Gabenorientierte Mitarbeiterschaft,
- 3/ Leidenschaftliche Spiritualität” (mi ennek az alapja - útja - és a célja),
- 4/ „Zwekmäßige Strukturen,
- 5/ Inspirierende Gottesdienste,
- 6/ Ganzheitliche Kleingruppen,
- 7/ Evangelistische Diakonie,
- 8/ Hoher Liebesquotient”.

Végül, ahogy az idő megy tovább, mintha Schwarz is kezdene részben a karizmatikus, ‘evangelical’ módszertől, ha nem is eltávolodni, de nyitni a szisztematikus-metodikus gyülekezetépítési út felé egy nagyon találó című könyvében.²⁰⁹ Ez már érezhető a fent idézett negyedik ismervben is, ahol már a struktúrák is fontos szerephez jut(hat)nak. Ennek fontosságát aláhúzza akkor, amikor két dolog között tesz különbséget: az ‘Institution’ (Egyház) és az ‘Ereignis’ (Gyülekezet) között. Ezzel valójában nem a szavakat akarja új értelemmel felöltöztetni, hanem egy folyamatot szeretne bemutatni arra: hogyan jut el a megcsontosodott formáktól (Institution) a gyülekezeti élet eseményeiig (Ereignis). Mi történik, mi kell ahhoz, hogy valami történjen és a semmit vagy nagyon keveset mondó formákból hogyan juthatunk el megfelelő metódusok használatával (is) a közösség, a gyülekezeti lét örömteli ‘élményéig’. Az ‘Institution’ egy megcsontosodott valami, amit ‘csinálgatunk’, javítgatunk, a gyülekezet pedig mint esemény (Ereignis) egy vitális közösségről beszél, amiben történik valami. Figyelemre méltó, amikor a ‘Mystik’ nagyon fontos lesz ahhoz, hogy a gyülekezet életében az ‘esemény’-élmény meglegyen. Erre később (a II. 3.-ban) nagy hangsúly kerül.

Schwarz így összegez: „Es geht nicht um Verbesserung der Bestehenden, sondern um das Entstehen eines Besseren - Revolution ist nötig!”

Számomra úgy tűnik, hogy a schwarzi fiatalos lendület és gyorsan sokat tenni akaró igyekezet mintha kicsit háttérbe szorította volna azokat, akiket német nyelvterületet illetően már megneveztünk (lábjegyzet: 8). Mindenképpen látni kell azt, hogy ezek nélkül az emberek nélkül, az ő alapozó és bevezető munkáik nélkül, azok eredményéből tanulva nem jutott volna el Schwarz ilyen jelentős hatásra a gyülekezetépítés területén.

Az ő személye, ha bővebben is foglalkoztam vele, mint a dolgozat tematikája azt esetleg megengedné, egyben visszautalva az amerikai háttérre úgy vélem alkalmas arra, hogy érzékeltessen egy különbséget a két ‘megoldási’ lehetőség közül egy nagyon is komoly kérdést illetően: Hogyan tovább egy hanyatló gyülekezeti valóságból? Ezzel, ennek az útnak a bemutatásával valójában azt is szeretném érzékeltetni: mi van még azon kívül, amit a szisztematikus- metodikus módszer kínál a gyülekezeti élet lehetséges fellendítéséhez.

A gyülekezetépítés szisztematikus-metodikus megközelítésben

A Gereformeerd Egyházakban a gyülekezetépítés területén ennek a megközelítésnek volt legjelentősebb a hatása. Ez a módszer egyben bemutatja, hogy milyen – a társadalomban is lejátszódó - párhuzamokból lehet tanulni az egyháznak. Hiszen ez az időszak, a hetvenes évek

²⁰⁸ Rendkívül korszerűnek és lényegesnek tartom ezzel kapcsolatosan R. Nauta holland teológus véleményét. Szerinte a mai lelkésznek legfontosabb jellemzői: a vízió és a spiritualitás(egyéni kegyesség). (R. Nauta, Vroomheid en visie. Over praktijk en perspectieven van het pastorale beroep - in: GTT 2000 / 2. 51.).

²⁰⁹ Chr. A. Schwarz, Die Dritte Reformation. Paradigmenwechsel in der Kirche, C & P Verlag, 1993.

eleje, egyre jobban felerősíti a társadalomtudósokban azt az igényt, miszerint elengedhetetlenül fontos megfogalmazni mindazt, ami lejátszódott a XX. század nyugati társadalmában. Sőt bemutatni azokat a mélyreható változásokat, melyek következményeivel főleg ezek után kell majd egyre jobban számolni. Egyre jobban kidomborodik a modern társadalom néhány - korábban már kiértékelte - a (cél)racionalizációból (M. Weber) származó erővonulata. Eszerint az irányíthatóság, a befolyásolhatóság, kiszámíthatóság és uralhatóság kell jellemezze a modern társadalomban lejátszódó tudományos, technikai, gazdasági és politikai folyamatokat.

E tendenciák jelenlétében szívesen hivatkozik Schippers²¹⁰ arra a társadalomtudomány világból vett és felhasználható munkára, amely a társadalomban eddig lejátszódott, döntő mértékű és lehetséges változtatások stratégiáját bemutatja.²¹¹ Három fő stratégia mutatható be

- vagy mondjuk így, ezeket igazolta eddig az idő - a szükséges változások elérése érdekében:
- racionális - empirikus stratégia (a viselkedésben beálló változás az információ áramlás és új gondolatok terjesztése által úgy, hogy az egyén érezze érdekeltnek magát a változásokban);
- normatív - reedukatív stratégia (hangsúlyt kapnak a változási folyamatokban a normák és értékek, valamint hangsúlyozódik a szociális interakció);
- hatalmi stratégia (nagy figyelmet szentelve a hatalmi viszonyoknak, azok presszióin keresztül gyakorolt pozitív vagy negatív hatásuknak).

Ezek a stratégiák eddig is működtek és a mindennapi élet színterén a változtatásokhoz ezeket ezután is használni fogják.

A kérdés, hogy ezen eddig ismert és megkülönböztethető stratégiák közül melyiket tudja hasznosítani az egyház, amikor célul tűzi ki a gyülekezet építését? Vagy, ha direkt módon nem is használja ezeket az egyházi szótár, de mit indukálnak ezek egy használható stratégia kidolgozásához? Természetes, hogy az egyházi stratégia megválasztásához más országokban ugyanúgy találkozhatnak - ahogyan azt Schippers is megnevezi - a társadalomtudományi elemzésekből fakadó és inspiráló útkeresési lehetőségekkel. Ezeknek megválaszolásához azonban már nem kívánok kitekinteni a német vagy angol nyelvterületen megfogalmazott válaszokra. Hanem elsősorban témám központi mondanivalóját illető és a Gereformeerde Ekerházak életét befolyásoló szempontok kerülnek előtérbe.

Így mondható el, hogy hamarosan megjelenik holland nyelvterületen az *'építómunka metódusa'* (vagy: *a metodikus építómunka*) mint fogalom, s egyben a leginkább megfelelő kifejezési formája a gyülekezetépítésnek. Ez a fogalom a társadalomépítés kereteiből nő ki, amelynek célja: *egy központi (centrális) metóduson keresztül aktivizálni és ösztönözni a demokratikus, felelős munkára, ami által jobbul saját társadalmunk vagy annak részterületei.* Először Lissenburg fogalmazza meg ezt egyházi nyelven,²¹² aki a 'normál' és 'rendkívüli' pasztorális építómunkáról beszél. Nála a 'rendkívüli' az építómunka metódusainak átvételét jelenti, evangéliumi inspiráltsággal.

Ez a megfogalmazás egyelőre még eléggé homályos, finomításra és jobb érthetőségre vár a világosabb határvonalak meghúzásával. Egy azonban mindenképpen valóságos törekvésnek látszik, mégpedig az, hogy a szisztematikus-metodikus megközelítésben látható módon egyre nagyobb szerephez jut a professzionalitás. Már a kezdeti időszakban - hiszen a hetvenes évek gyors fejlődést hoznak még egyházi téren is - szembe találja magát a metodikus építómunka a gyakorlati tapasztalatokból leszűrt kérdéskörrel. Ez még nem végpont, hanem egy folyamat eredményeinek pillanatnyi összegzése, a valóság felismerésének pillanatnyi eredménye. Így

²¹⁰ Gementeopbouw - Syllabus 1987, 4.

²¹¹ L. Laeyendecker / W.F. van Stegeren, Strategieën van sociale verandering, Boom Meppel 1978, 142 kk.

²¹² D. Lissenburg, Samen thuis - samen uit, Assen 1975.

jelentkezik és lesz egyre világosabb néhány szempont, ami köré a problémák csoportosíthatók lesznek:

- a. *'planned change'* A kérdések megjelennek a 'változás' fogalma körül. Az építés nyitott gyülekezeteket keres, akik készek megváltozni. Ugyanakkor a változásokkal együtt érezzük meg igazán mit is jelent gyülekezetnek lenni. Abban a pillanatban, amikor megjelenik ez a szó, hogy 'planning', máris magával hozza a felelősség, az előrelátás és az ésszerűség gondolatait. A mindennapi életben ez jól hangzik, de mi ez a teológiában? Valamiféle 'prófétai tervezés'? S mindezek mellett még önkritikusnak is lenni?
- b. *Gyülekezetépítés, mint hitépítés.* Ebben a megközelítésben a hangsúly a gyülekezet tagjaira kerül. Igaz, ez jelen van a karizmatikus megközelítésben is. Itt azonban rendkívüli hangsúlyt kap az egyén, akinek segíteni kell megtenni azokat, amit helyettük más soha nem fog megtenni: dönteni, gondolkodni, felelős döntéseket hozni, saját attitűdöt kiformálni, eldönteni azt, mit akarunk magunktól másokkal megosztani, a saját életünket élni és saját fájdalmunkat tudni hordozni. Ebben a körben természetes módon kerül előtérbe a pluralitás problémája.

Megjelenik a kérdés: mire való a hit? 'Comfort' vagy 'Challenge', vigasztalást ad vagy kihívást? E kérdés megválaszolása és a hitépítés közben megjelennek a konfliktusok (mint cél-, szerep-, autoritás-, érdekkonfliktusok ld. a c. pont alatt is), amelyek a metodikus építőmunkát 'megpróbálják'.

- c. *Szerep, tekintély és érdek.* Ebben a professzionalizmust kívánó munkában megjelenik az önmagunkra való ráismerés: a lelkész domináló szerepe más 'laikus kiszolgálók' mellett. Hogyan áll a tekintély kérdése? Kinek van döntő szava, és ki tudja majd autoritását kifejezésre, juttatni? Ki(k)nek az érdeke fog érvényesülni? Ki az, akinek örök vágya a hatalom és a presztízs, miközben a mentalitások sokszínűsége jelenik meg?
- d. *célmeghatározások.* A teológiai irodalomban ez az új gyülekezetépítési módszer természetesen számtalan kérdést vet fel abban az értelemben: mire is való akkor a gyülekezet? A metodikus gyülekezetépítés - befelé és kifelé - a rendszert kérdéssé teszi. Feszültség alakul ki egyrészt az egyház szakrális és szociális feladatai között; másrészt felmerül a kérdés: az építésben az egyház saját szociális megújulása vagy a társadalom szociális megújításában való részvétel-e a cél?; harmadrészen pedig érezhető a 'gyülekezet magja' és a 'gyülekezet pereme' közötti feszültség.

A fentiekben megfogalmazott és bemutatott, a társadalomtudományból átültetett kiindulópont és az arra adott egyházi válaszok azok - a hetvenes években-, amelyeket a gereformeerd teológusok és gyülekezetek is 'gyakorolgatnak'. Csiszolásra várnak még a fogalmak, a rendszerezettségen még igazítani kell, de ez is hozzátartozik a kezdethez. Természetes, hogy ebben nagyon sok olyan pozitív szempont is van, amire esetlegesen a későbbiekben még utalás történik. A tradíció kapcsán oly sokat idézett és említett J. Firet maga is szívesen hajlik a gyülekezetépítésben már megfogalmazott és még megfogalmazható kiindulópontok és irányelvek rendszerezésére.

Az ő összegzéséből származik a megfogalmazás (1986), miszerint: a gyülekezetépítés azon része a gyakorlati teológiának, amelyik foglalkozik a gyülekezet funkcióját illetően az elméleti összefüggésekkel (koherencia) és a célra irányultsággal (finalizáció), tekintettel annak az adott kontextusban való működésére.²¹³

²¹³ J. Firet, *Kroniek van de praktische theologie* (in: *Praktische Theologie*. 1986 / 5).

Egy rövid pillantás erejéig - Fiet és Schippers, mint gereformeerdék közé - idézzük meg a kortárs és e területen is tevékenyen gondolkodó R. Bons-Storm gondolatait.²¹⁴ Azért érdekes ő ebben a helyzetben, mert egy pillanatra bekapcsol bennünket a Hervormd Egyházba (a Groningeni Egyetem docense) és a nő szemével nézi a gyülekezetépítés számára is nagyon érdekes folyamatait. Ne várjunk tőle frappáns és tömör mondatokat, hanem sokkal inkább érzékeny körülírást a problémának, amelynek megoldásához az érzéseknek nagy teret hagy. Véleménye szerint a gyülekezetépítés: az elmélet és a gyakorlat összefüggéseiből foglalkozni azzal, ami a különböző gyülekezeti létformákat összekapcsolja annak érdekében, hogy *harmónia keletkezessen*. Mikor lesz 'hiteles' - és ez számára a nagy kérdés - a gyülekezet? Akkor, ha visszatér az eredeti, ősegyházi formákhoz? Semmiképpen sem, mert már akkor is - átszőve a társadalom mindennapos valóságával - bizonyos szempontok szerint elveszítette ezt a hitelét. A konkrét gyülekezetet szem előtt tartva a szavahihetőség akkor valóságos, ha a harmónia a két létforma: igény és realitás között megtapasztalható lesz. Ennek a munkának a célja egy változási folyamat a gyülekezetben és a gyülekezet által, amelyben az embert szerető Isten egyre szavahihetőbben érvényesül úgy, hogy hatásos változásokat eredményez az emberi életekben, akik ez által embert és Istent szerető szabadítást hoznak e világba.

Ez a gyülekezetépítés egy folyamat, amiben a keresztyén közösség fundamentális változáson megy át, és olyan közösséggé lesz, amely só és világosság tud lenni. A hangsúly nemcsak az, hogy mi emberek mit tudunk, mint ünneplő, tanuló és szolgáló közösség összeadni, hanem az is: mit akar velünk és értünk Isten a mai világban realizálni a megváltás, szabadítás, igazságosság és üdv kérdéseiben. Az Istenről és az emberről van szó ebben a folyamatban, amelyben 'lépésről lépésre'²¹⁵ keressük az Istenről és emberről való gondolkodás módját.

Ezért - ha megpróbálom a vázát visszaadni gondolatainak - *a gyülekezetépítés*: az igény és a valóság között szólni az emberről és az Istenről, beszélni a gyülekezetben megvalósítható hatalomról és a vezetésről, megteremtve a megfelelő struktúrákban való részvételt, a jó béke érdekében bánni tudni a konfliktusokkal és ezzel jelezni, hogy a gyülekezet az elhívottak közössége.

*A gyülekezetépítés szisztematikus-metodikus megközelítésben K.A. Schippers és J. Hendriks szemszögéből*²¹⁶

*K. A. Schippers*²¹⁷ definíciója:

A gyülekezetépítés (1)

a gyülekezet egyik bázisfunkciója (2),

amiben ő (3)

a létehez tartozik

a gyülekezet a szubjektum

közösség

participáció

²¹⁴ R.Bons-Storm, Geloof waardig. Stappen op de weg van gemeenteopbouw (PTH No. 54.)

Boekencentrum 1987, 11.

²¹⁵ U. o. 14.

²¹⁶ Valójában a fenti, utolsó ponttal szervesen összefügg az, amit a következőkben bemutatok. Mégis az az érzésem el kell választani, vagy valahol egy érezhető választóvonalat kell húzni a szisztematikus-metodikus megközelítés 'ujjgyakorlatai' és az egyre jobban kidomborodó 'professzionalitás' között. Bár az alábbiak folytatása a fent megfogalmazottaknak de a mondanivalójuk minőségileg úgy érzem több.

²¹⁷ Syllabus - Gemeenteopbouw, 6.

| | |
|---|--|
| <i>a tisztségviselők szolgálata által is (4)</i> | pluralitás a vezetés szolgálata tisztségviselő / gyülekezeti tag |
| <i>megnyílik az élet és a növekedés adottságai előtt (5)</i> | a Szentlélek munkája karizma / karizmák lét és cselekvés |
| <i>és az ehhez elsajátított módszerekkel (6)</i> | vezetés és tervezés építőmunka konfliktuskezelés |
| <i>gyülekezet kíván lenni Jézus Krisztus elképzeléseinek megfelelően (7),</i> | gyülekezetképek gyülekezeti célok modellek |
| <i>és a világban (8)</i> | a gyülekezet és Isten Országa a gyülekezet és a társadalom |
| <i>ezt próbálja realizálni (9)</i> | organizáció és struktúra szociális környezet város, vidék stb. |

Amikor ez a megfogalmazás bekerül a mindennapok gereformeerd egyházi, teológiai körforgásába, akkor 1987-et írunk. Schippers úgy tűnik gondolkodásában itt is közel áll Firethez, de ez utóbbi elméletét tovább viszi, és kibővítve felépíti.

Hendriks majd sokkal sikeresebb és eredményesebb lesz az egyszerűbb és célratörőbb megfogalmazása miatt. Érezhető és érthető lesz majd az egymásra építkezés, amelyben nagy tisztelet van a 'szakértőkben' egymás iránt. De míg az egyik, Schippers elméletében a teológiai és teológusok által megfogalmazottak, így Barth gyülekezetről alkotott véleménye az alap és a döntő, addig a másik, Hendriks a szekuláris világból vett módszerekkel építkezik. Persze ez koránt sem jelenti azt, hogy Schippers ne tekintene a mindennapi, világi életben hasznosított módszerek felé, s Hendriks pedig ne támasztaná alá elméletét kitűnő bibliai példákkal.

Szenteljünk egy kevés időt a schippersi megközelítésre, még akkor is, ha köztudottan jó munkák jelennek meg ezekben az években ezen a gyakorlati teológiai ágon belül.²¹⁸ Figyelmet érdemel két dolog: egyik az, hogy Schippers (is) rendkívül jó kapcsolatokat ápolt a római katolikus teológusokkal és nem voltak restek egymástól tanulni, másrészt amit ő leírt, az később egy még finomítottabb és népszerűbb formában megjelenik majd Hendriks munkáiban, akivel a későbbiekben még bővebben szeretnénk foglalkozni.

Visszatérve az alapgondolathoz, nézzük meg, hogyan alkalmazza Schippers a szisztematikus-metodikus módszert a gyülekezetépítésben. Nem nélkülözhetette ez nála a komoly teológiai megalapozást, s közben felvillan majd a karizmatikus megközelítésből legalább annyi, hogy a Lélek adományai használhatók lesznek a gyülekezetépítésben. Munkájából, ami egyébként teológiai előadásait összegzi, elsősorban csak arra szeretnék időt szentelni, ami véleményem szerint jelentős a gyülekezetépítés gereformeerd egyházi körökben való megjelenését illetően és tartalmában maradandót jelentett. Természetes az, hogy ahogy nála is folyamatosan alakul ki, a kezdő 'kísérletezések' után egy teljesebb kép, ami egybe illik a gereformeerd valósággal.

²¹⁸ Római Katolikus részről: P. van Hooijdonk, *Inleiding in het kerkelijk opbouwwerk*, Baarn 1985; R. van Kessel, *Zes kruiken water. Enkele theologische bijdragen voor kerkopbouw*, Gooi en Sticht 1989. Gereformeerd részről: G. L. Goedhart, *Gemeenteopbouw. Om dienende, vierende, lerende en delende gemeente te worden*, Kok 1984.

A gyülekezetépítés a gyülekezet egyik bázisfunkciója, melyben a gyülekezet szubjektum (1-2)...
Ki a gyülekezetépítés *szubjektuma*? Barth kérdése: Ki az igazi építő? - amire a válasza: Isten. De a tőle kapott és Jézus Krisztusban végzett és általa a tanítványokra átruházott feladat alapján - kezdve a korabeli első gyülekezetektől - *minden keresztyén* az építés szubjektuma. Senki nem vethet persze a már meglévőn kívül más fundamentumot, de ez ugyanakkor felhív minden gyülekezeti tagot a tovább építésre. Ebben az esetben beszélhetünk a karizmatikus vagy tehetséggel megáldott gyülekezetéről, mint az építés szubjektumáról.

A holland teológiai irodalom (ld. H.Kraemer) a hatvanas évektől egyre többet hivatkozik arra a nem szerencsés irányú folyamatra, hogy a Nagy Károly által sugalltak szerint a IX. századtól egyre nagyobb hangsúlyt kezd kapni a parochiális hálózatrendszer kialakulása. Később ez már így fogalmazódik meg: 'a man, a building, a territory'. Szüksége volt a népnek is a személyre, a helyre az épületre, érezni akarta önmaga fontosságát, hogy az Isten üdvterve rólam is szól. Igaz, itt az egyszemélyes szerep, a pap szerepe fontos, aki az építő, aki dominál. (Ennek valóságát és terhét jól érezték a reformátorok, de döntő fordulat - hosszantartó kihatással - a köztudatban alig volt elérhető.)

Az építés *szubjektuma* az, aki épít. Ez pedig elsősorban maga Isten. De nem maradhat ki belőle egyetlen tag sem, tehát újra kell tudatosítani, hogy mindenki a saját adottsága szerint kell, hogy részt vegyen ebben a ki- és felépítő munkában. Ezt nevezi később Schippers 'privát ügynek', azaz a mindenki személyesen felelős az egyház, a gyülekezete létéért. Ez a munka persze nem megy fejtellenül, hiszen Pál önmagát is 'értő', okos építőnek nevezi, aki egy szisztematikus munkában a munkatársak képességeire igényt tart.

Az építés *objektuma* a *helyi gyülekezet*, de egyben a teljes egyház is. Eközben azonban a figyelem Istenre irányított, tehát evangelizáló jellegű is ez a munka, aminek eredménye képen, indirekt módon a kívülálló is bevonódik.

A gyülekezetépítés *célja* az extenzív és intenzív növekedés. Kifele hatásos, mert másokat is megnyerő és növekedést hozó, befele céltudatos, mert azzá próbálja tenni a gyülekezetet, aminek lennie kell, az ő testévé (Ef 1,23), mindezt értelmezve az első gyülekezet (Acta 2,42) szempontjai szerint is. A gyülekezet / egyház feladata az üdvösség megtestesítése a világban. Ebben az üdvösségben a teocentrikus és szociocentrikus dimenzió jelen van és érvényesül.

A gyülekezetépítés *végcélja* eszkatológikus: a kiteljesedés nem emberi munka, hanem Isten adományának az eredménye.²¹⁹

Amiben ő (3)...közösség, participáció és pluralitás....

Az egyén a gyülekezetre utalt és ez fordítva is érvényes, amikor kölcsönös építésről van szó. Ha a gyülekezet az építés szubjektuma, akkor ez azonnal közösséget is kell, hogy jelentsen. Ahogy Isten kitölti lelkét, a világ minden tájáról hív embereket ebbe az új közösségbe: ez a közös- és közösség építés folyamata. *Közösség*, amiben együtt vagyunk úton ebben a

²¹⁹ Megjegyzendő, hogy a szubjektum kérdése megközelíthető az egyén felől, egy individualizálódó világban, megközelíthető a gyülekezet felől, amelyik egyébként minden szempontból egy plurális közösség és végül a nagyobb egyháztest (nemzeti, nemzetek feletti) felől egy szekuláris világot szem előtt tartva. Ezekben, mint közösségekben és egyenként is, mint felelős gyülekezeti tag valahol rám 'terhelődik' annak az érzése, hogy én is dolgozom, vagy éppen értem is dolgoznak, nem térhetek ki a szubjektum-lét adottság elől. Sőt, bármilyen értelemben vagyok is szubjektum, nagy hangsúlyt kap az építésben a folyamat (proceszakarakter), aminek végeredménye a Chr. Schwarz által is már megfogalmazott: Ereignis, Geschehen, a nem - Zuständlichkeit.

világban, de ennek az útnak a kvalifikációja Jézustól származik (Mk 3,14). A 'szentek közössége' Isten Lelke munkájának eredménye, amely elgondolkodtat afelől, hogy ez a közösség belőlünk származik vagy fentről adott valóság? Az 'alulról vagy felülről építkező' gyülekezet, mint szervezet (organizmus) esetében a lényeg azon van, amit az Úr tesz velünk, mert ha nem így lenne, nem lenne tartós ez a közösség. Ebben az értelemben a koinonia vertikális és horizontális dimenziókkal bír.

Schippers számára világos, hogy a jelen világ nem azonos a bibliai kor világával, ami a közösség kialakítás és megtartás szempontjaiból nagyon lényeges. Amennyiben az egyház a mai világban akarja megélni a közösség létét, akkor 'kísérleteznie' kell, hogy megtalálja azokat a szervezeti formákat, amelyek ehhez a legmegfelelőbb lehetőséget kínálják. Azt gondolom, hogy az ő esetében még nem egészen egyszerű és érthető ez a gyülekezeti tagok előtt, de a kísérletezés lázasan folyik. Fontos, hogy legyenek az egész gyülekezetet megszólító gyülekezeti összejövetelek, de emellett jelentős hangsúlyt kap gyülekezetépítési szempontból a gyülekezeten belüli kiscsoport.²²⁰ A gyülekezetekből összegyűjtött elemzések arra szeretnék választ keresni, hogy melyek azok a feltételek, melyek megléte mellett a gyülekezetben működő kis(sebb) csoportok hozzá segíthetnek a gyülekezet építéséhez? Mintha kisebb, a gyülekezet által létrehozott közösségben nagyobb lehetőség nyílna arra, hogy a potenciális (lehetséges) és egyben névleges gyülekezeti tagok társakká válhatnak, amennyiben ezek a kisebb közösségek meg tudják az érintetteket szólítani. Ha viszont nem jól (vagy csak ideig-óráig) működnek ezek a kisebb, a közösség építést szolgáló csoportok, akkor ennek milyen metodikai, vagy éppen teológiai-egyházi vízió hiánya lehet az oka?

Egyértelműnek látszik, hogy van igény kisebb közösségekre, a potenciális és lehetséges személyek megszólíthatók, a cél meghatározható, a vezetés és csoport klíma tekintetében azonban még sok igazítani való lesz. (Később Hendriks, ezt a kérdéskört újra a középpontba állítva, bővebben kitér ezekre a lényegi fogalmakra).

A gyülekezeti tagok egyben potenciális társak. Ez egyben felveti a kérdést: mivel veszek részt ebben a közös útnak, miben mutatkozik meg a *participáció*? A közösséghez tartozni természetesen saját participációt is elvár, de ez közel sem magától értetődő. Ebben a kérdésben többféle kísérletezésnek lehetünk követői, amit így is csoportosíthatunk: a népegyházi-részvétel, a törődő-részvétel, egy mozgalmi-részvétel és egy öntevékeny-részvétel. Az első önmagáért beszél: az egyházi életben való participáció a keresztség, hitvallástétel, házasságkötés és temetés eseményei köré csoportosul. A schippersi megfogalmazás ezt 'négykereskes keresztyénségnek' minősíti, ami azt jelenti: ezekre az eseményekre 'odavisznek', magunktól nem biztos, hogy elmennénk. A második participációs forma azokról a gyülekezeti tagokról beszél, akik igényt tartanak a személyes törődésre és gondoskodó gyülekezetre. Azután vannak - ez a harmadik eset -, akik minden egyházi mozgalom által megszólítottak érzik magukat, legyen az ökumenikus, politikai- társadalmi, liturgiai vagy éppen feminista terület, hogy néhány példát mondjunk. És végül a negyedik csoport azokból a participáló egyháztagokból áll, akik maguk is tesznek valamit egyféle 'csináld magad' hozzáállással próbálnak másokat is bekapcsolni ebbe. Ebben az összefüggésben érdemes figyelni arra, hogy ki is akkor a 'peremre került' egyháztag vagy mondjuk így: a népegyházi tagságot megismerő? Akkor beszélhetünk ilyenről, ha valakiben hiányzik a részvételből egyrészt a 'mennység' másrészt a 'mélység'. Nincs ott a közösségben, vagy csak ritkán, de ha ott van, akkor felületesen. Természetesen ebből kiindulva még számtalan variáns elképzelhető. Számítunk a közösségben az állandó résztvevőkre, de teszünk-e valamit annak

²²⁰ De kleine groep en de opbouw van de gemeente (J. Hendriks, E.J.P. Jansen, A.L. Rijken-Hoevens, K.A. Schippers) IPT NO. 10. Kok 1987.

érdekében, hogy a participáció növekedjen? A kérdésre a fentiekben már felvillantott ‘kiscsoport’ pozitívumai lehetőséget kínálnak.

Miért nincs participáció, mi az oka a szerény részvételnek vagy éppen az egyházak elhagyásának? A válaszokat részben csak találgatásra, sejtésekre, esetleges felmérésekre alapozzuk. Azonban ahelyett, hogy állandóan azon örlődjünk, miért mennek el a tagok és miért olyan alacsony a participáció, rá kell ébrednünk arra, hogy a gyülekezet egy ‘kompozíció’. Mégpedig nagyon sokféle kategória kompozíciója, amelyben mindenki a maga elismerésére és jogaira vár, s amennyiben erre nem kerül sor, akkor...?

Így érkezünk meg a *pluralitás* problematikájához, ami önmagáért beszél, és természetes tényként kezeli, hogy a gyülekezet egy nagyon differenciált közösség. Ez önmagában nem baj, hiszen nem másról szól ez, mint arról, hogy ebben a közösségben, úgy ahogy vagyok, van esélyem arra, hogy elfogadjanak. „A belső vallásos pluralitás kapcsolódik azokhoz a helyzetekhez, amelyben személyek és csoportok különböző, az ő szemükben másokéval nem egyesíthető hitfelfogással bírnak, ezt gyakorolják, mégpedig egy gyülekezet határán belül élve.”²²¹ Természetes, hogy ebből fakadóan konfliktusok keletkeznek, amit kezelni kell.²²² Azonban azt már egyre kevésbé tudjuk elkerülni, hogy a pluralitás ne terebélyesedjen tovább. Ezek alapján észlelhető, hogy egy ilyen gyülekezeti közösségben találkozhatunk sokszor egymásnak teljesen ellentmondó *véleményekkel*: gondolkodásbeli különbség (a); teljesen ellentétes és egymást is kizáró *érzésekkel*: a hitmegélésében való különbség(b); továbbá egymással szembenálló és egymást kizáró *ízléssel és választással*: cselekvésbeli különbözőség(c).

Egy ilyen plurális közösségben, pontosan a kialakuló konfliktusok teszik fel a kérdést: hogyan tud egy plurális egyház az igaz egyház lenni? Amennyiben az ember a másikhoz kötődő kapcsolatot nem akarja megtörni, akkor a megoldáskeresésben lehetséges a *konszenzus és dialógus* útja (Bakker) vagy a *konciliarizmus* (Lange), amelyben a dialógus eltökélt szándéka vezet mindannyinkat. Ezzel azonban a tradíció és a hitvallás relatívvá válik. Mindennek következménye a Firtől származó nagyon találó megállapítás: A különbözőségek számára óriási tér van (a gereformeerd gondolkodásban, cselekvésben és hitmegélésben), de hogy jogunk van-e erre a térre, erről még nem beszéltünk, ennek az időnek még el kell jönnie.²²³

Üres dialógosokra nincs szükség, mert vagy az emberek mennek el, vagy a tartalom. Ezért nagyon fontos érezni azt, mikor van a párbeszédben a konszenzus és a konfliktus pillanata egy plurális közösségben. Természetes azonban, hogy vannak kritikus határok, amiket átlépni nem tud mindenki és nem is várható ez el, hiszen a közösség identitásáról van szó. Azaz: meddig terjedjen a pluralitás határa? A válasz Schippers szerint: amikor a hitvallás kérdéssé válik (Jézus messianitása megkérdőjeleződik és a felebarát elnyomása bármilyen formában megtestesül) és a gyülekezet ennek kapcsán az ‘engedetlenség közösségévé válik’, valamint szubjektív és radikális szakítás történik a saját tradícióval, a hitből fakadó kultúrával. Az egység az egy folyamat és ebben a folyamatban bizony vannak vélemények és nézetek, amiket el kell utasítani az egység megőrzése érdekében.

²²¹ Geloofsmanieren, 297.

²²² U. o. 318kk

²²³ Tipikus példája ennek – 2000-et írunk – az a szünni nem akaró támadás, ami a Gereformeerd Zsinatot veszi célba. Ez pedig egy konfesszionális igényt megtestesítő csoportnak a követelése: Den Heyer kampeni újszövetséges teológiai professzornak a ‘kiengesztelődésről’ vallott nézetei miatti elítélése.

Kerkinformatie. Oktober 2000. 5. Valamint: Woord & Dienst, 18. Nov. 2000.

A tisztségviselők szolgálata által (4)... a vezetés szolgálata, a tisztségviselő-gyülekezeti tag...
Függetlenül attól, hogy mennyire plurális a gyülekezet, a vezetés mégis jelen van a gyülekezetben. Köztudottan nehéz volt és lesz azon véleményen igazítani és formálni, mely a vezetést csak a tisztségviselők és azon belül is elsősorban a lelkész feladataként látta. A gyülekezetépítésnek azonban nem az az elsőrendű feladata, hogy az egyházi tisztre vonatkozó elméleteket erősítse, és ezeket gyártsa, hanem érzékeltetni azt, hogy miként kell a tisztséget hordozó 'klerikusnak vagy laikusnak' betölteni vezetői feladatát. Schippers keresi az ideális vezetői vonásokat, amivel szerinte a vezető és szolgálata a jobb jövőt, a céltudatos és biztos előbbre jutást segíti egy bizonytalanság között vergődő egyházi hajón. Az ő megalapozása után, ezen a területen az igazi, vagy még csiszoltabb megoldás lesz majd Hendriks.²²⁴ Schippers nagyon jól látja, hogy korának gyülekezetei - a nyolcvanas évek ezek - elég nehezen értik miért konkretizálódik a tisztségviselő(k) feladata elsősorban a vezetésre. Mert mit akar a vezetni akaró tisztségviselő? Változást a statikus gyülekezetképből a dinamikus felé. Miközben a gyülekezeti fékezőerő arra hivatkozik, hogy az egyház nem szervezet és nem intézmény. Ha meg a vezetés 'kiosztja' a lehetséges feladatokat, akkor nem okoz ezzel még több kárt, hiszen laikusokra bíz ezzel nagyon érzékeny területeket? Egyébként meg a tisztségviselő ne 'vezessen', hanem őrizze az egyházi rendet és annak megvalósítását. Dilemmák, amelyek megoldásra és tisztázódásra várnak.

Ezért válik fontossá a vezetői viselkedési forma, azzal a kérdéssel: milyen csoportfunkciónak tud segítségére lenni? Segíti-e megfogalmazni a csoport céljait? Elősegíti-e az így megfogalmazott utat? Segíti-e a csoporttagok közötti interakciót és a csoportkohéziót? Megtalálja-e a megfelelő segítő eszközöket?

Közben világosan kell azt is látni, hogy egyrészt erre a tisztre a demokratizálódási folyamat adta lehetőség szerint majd mindegyik csoporttag alkalmas lehet, ha egy kis közösséget nézünk. Az egyház azonban általában a 'nagy csoport' kategóriába tartozik.

Aminek a közvetlen következménye lehet, hogy

- direkt kommunikáció nem minden taggal lehetséges,
- a feladatok elosztása elengedhetetlen, hiszen mindent nem lehet együtt elvégezni,
- a vezetőknek bizonyos tekintéllyel és hatalommal kell bírniuk,
- a nagyobb (egyházi) egységbe való betagozódás a cél.

Mi kell a kisebb, és mi kell egy nagyobb csoport alkalmas vezetői adottságaihoz? A válasz keresése közben abba a teológusok által is kiélezett vitába is belefolyik, hogy vajon ez a szerep 'ministry' vagy 'leadership'? A gondolat tovább szövődik: tekintély vagy szakértelem lesz-e döntő? Természetes, hogy nem egyházi körökben egyre nagyobb teret nyer az a vezetési szempont, amiben a szakértelem dominál. Az első gyülekezetekben a *karizmatikus* tekintély szerepe - Jézus és a későbbi tanítványok - fontos, amit a közösség akceptál. A nem teológiai háttérű megközelítés pedig *funkcionális autoritásról* beszél, azaz a tekintély az érveknek köszönhető.

Mindenki tudja, azok a külső szakértők is, akik bekerülnek, mint egyéb világi területen vezető egyének a gyülekezet életébe, hogy a gyülekezeten belül, az egyházi tiszt által megfogalmazott és gyakorolt vezetési stílus nem eléggé eredményes, ezért a vezetésnek fontos megtanulni állandó impulzusokat kisugározni a tagok felé, de ez csak akkor sikerül, ha a vezetőnek:

²²⁴ Ő azt ajánlja: nézzük meg, mit tehetünk a gyülekezet tisztségviselőknél annak érdekében, hogy ráébredjenek küldetésük igazi lényegére, és ettől jobban működjön a gyülekezeti élet.
J. Hendriks, *Terug naar de kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad*. Kok 1995.

- tapasztalata és információja van,
- szakértő ismerete a szociális tudományok területéről is származik,
- elismert tekintély, amivel nem él vissza,
- azonosulni tud a csoport tudattal, ami őket lelkesíti.

Ezek a szempontok a kívülálló szemével egyértelműsítik a minőségi igényt és a befolyás határfokát. Mindent összegezve Schippers szerint a vezetés az egyházban nem lehet más, int szolgálat.

Mit jelent ez az ő értelmezése szerint?

1. Vezetni annyit tesz, mint felelősséget hordozni és elől menve az utat mutatni, mégpedig Jézus felé és a tőle kapott küldetésre;
2. A kívánatos szellemi kvalitás óv attól, amit a tisztségből fakadó automatizmus, mint veszély magában hordoz. Azok, akik ebben a szolgálatban részt vesznek, egyben eleget tesznek egy spirituális feltételnek is: teljes létükben megérintettek a világ és az Isten által. Lehet ezt, mint a Lélek adománya is értelmezni;
3. A vezetés szolgálata kidomborodik az ösztönzésben, a koordinálásban, az integrálásban és a gyülekezetépítés által megfogalmazott célok finalizálásában: ehhez megtalálja a gyülekezetben lévő erőket, és ezzel segíti elsősorban a gyülekezet építését;
4. A gyülekezetben krisztokrácia van, de ennek megvalósításához nincs más lehetőség, mint ami egyébként adott, a demokrácia. Ezért óvakodjunk az építésben az áldemokráciától;
5. Milyen az effektív vezetői szerep?
 - *szupportív*: képessége van a másikat meghallgatni és megérteni, a másikkal együtt dolgozva problémákat megoldani; másokat céljaik eléréséhez bátorítani; valóban kapcsolatban lenni a másikkal,
 - *nyitottság és fogékonyság*: adottság az aktív hallgatásra; készség kritika elfogadására és mások gondolatainak felhasználására a jó cél érdekében; olyan klíma megteremtésén fáradozás, melyben különböző elképzelések megoszthatók lesznek,
 - *hangsúly a minőség elősegítésén*: képesség önmagammal szemben, de másoktól is megkövetelhető elvárások támasztására; éreztetni a másikkal is, hogy fontos munkáról van szó; a saját minőséget javítva ezt másoktól is megkövetelni; elutasítani a középszerűséget; egy minőségi kontrolnak alávethetővé válni; a személyes célokat a szervezeti célokkal harmóniába hozni,
 - *team munka*: világos szerepek, tervezés, kapcsolatok, részfeladatok realizálása, döntés meghozatalban való részvétel, konfliktuskezelő készség, feedback,
 - *csoporthagok segítése munkájukban*: feladatok megvilágosításának segítése; információáramlás, prioritások és tervek elősegítése; inter-team kooperáció,
 - *segíteni fontos döntések meghozatalában*: probléma definiálása, információk begyűjtése, módszerek megkeresése a megoldáshoz, az elméletek tesztelése, a célok meghatározása, a következmények feldolgozása.

Erre a vezetésre vállalkozó személy felkészítése szükséges és nélkülözhetetlennek látszik.

Hogy mindebből hogyan veszi ki részét a lelkes vagy a gyülekezeti tag, mint tisztségviselő ez utóbbi esetben Schippers hivatkozik a szakirodalomban megtalálható utalásokra. Véleményem szerint különösen fontosak Kraemer,²²⁵ tanácsai, aki előtt már a hatvanas évek elején világos a 'laikus' gyülekezeti tag előtt álló lehetőségek bősége, akár a gyülekezet vezetése szolgálatában is. Meg kell azonban azt is vallani, hogy a kraemeri szavak mintha túl korán hangzottak volna el, gondolatai a hetvenes-nyolcvanas évek váltásakor kezdtek igazán beérni.

²²⁵ H. Kraemer, *Het vergeten ambt in de kerk. Plaats en roeping van het gewone gemeentelid*, Boekencentrum 1960.

Eközben a *lelkész* szerepét járja körül elsősorban a schippersi elemzés, amelyben két motívumot húz alá nyomatékkal: egyrészt a lelkésztől elvárják, hogy hermeneuta legyen, másrészt hogy ‘agoog’,²²⁶ azaz a vezetés szolgálatába állítsa képességeit.

Úgy tűnik a gyülekezetépítés a szerepek és tisztségek átértelmezése terén is kihívás lehet. Egy azonban biztos: a ‘laikus’ tisztség viselő (presbiter, diakónus stb.) egyre komolyabban kell vegye önmagát. Rájuk és a gyülekezetben különböző ismerettel és képességgel bíró, feladatot vállaló tagokra egy jó, koordinálni képes vezetés mellett rendkívül nagy szükség van.

A lelkésszel és laikussal szemben támasztott ‘frissebb’ elvárásokról és igényekről majd Hendriks esetében, a vezetés témakörben még bővebben szólhatunk.

Megnyílik az élet és a növekedés adottságai előtt (5)... a Szentlélek munkája, karizmák...

Schippers maga is bevallja, a külső szemlélő pedig azonnal érezheti, hogy a gyülekezetépítésben és annak elméletében maga szemszögéből ez a ‘részlet’ egy választóvíz. Az építés nemcsak emberi igyekezet - ahogy Bons-Storm is utal erre -, hanem a Szentlélek munkája is. Meg kell adnunk - mondja Schippers -, hogy bizonyos értelemben a karizmatikus közösségeknek igazuk van, amikor a Lélek munkáját hangsúlyozzák. Ezért az egyénnek és vele együtt a gyülekezeti közösségnek nincs más feladata, mint *nyitottnak lenni ezek előtt az adományok előtt*. A nyitottságnak pedig nemcsak az emberek felé, a pluralitás tekintetében kell megtestesülnie, hanem ez érvényes kell legyen Isten Lelkének adományait illetően is.

Vannak olyan fejlődő és erősödő gyülekezeti közösségek, különösképpen a karizmatikus vagy ‘evangelical’ formák között élő gyülekezetek, amelyek a növekedést nem tudják elképzelni a ‘Lélek keresztség - a karizmák adottsága - és az ebből fakadó közösség nélkül’. Ez az ő színük, amit mindenképpen respektálni kell. Hiszen pont ezzel fejezik ki és képviselik azt a spiritualitást, amelyikben a ‘fogékonyság’ nagyon lényeges szempont marad.

Természetes, hogy józan mértékkel azt is látnunk kell ezekben a közösségekben, hogy e fogékonyságunk két dolgot is eredményezhet, amit kritikusan kell nézzünk. Az egyik: a Lélek adományaira hivatkozva ellenszegülnek minden emberi és metodikus, szervezési és vezetési eszközök használatára is nyitott gyülekezetépítési elképzelésnek. A másik veszély: pontosan e fogékonyságukra alapozva úgy gondolják, hogy nem kell foglalkozni a külvilággal. E két veszély eredménye együtt hozzásegíthet a bibliai fundamentalizmus és konzervativizmus erősödéséhez. Ebben az esetben természetesen különbséget kell tennünk a Dekker²²⁷ által is körülírt dogmatikus fundamentalizmus és a karizmatikus fundamentalizmus között.

Mi uralta a hatvanas években, különösen az amerikai gyülekezetekben az építéssel kapcsolatos dilemmát? Az, hogy milyen struktúrákat alakítsanak ki: egy ‘go-structure’ vagy ‘come-structure’, egy ‘challenge’ vagy ‘comfort’, egy ‘cselekvő’ vagy ‘magában létező’, egy ‘aktív és akciózó’ vagy ‘kontemplatív’ alapállás a fontos? Pál annak idején nem tudott ezekről a nyugatiak által megformált, megszervezett és kidolgozott gondolatokról - mondja Berkhof -, hanem amit kimondatlanul is tudott: ‘várni Istenre’. Ez a várakozás, ami a Lélekre való várakozás is, nem manipulálható. Egyet tehet a gyülekezet és egyén: várakozásában fogékony és nyitott marad erre az adományra. Ez az, ami botránynak tűnhet a nyugati ember szemében. De ne feledjük azt, hogy ez az, amivel nem követjük, hanem elébe megyünk a világnak, és azt adjuk neki, amire később ő maga is áldását kell adja. „Nincs út Mártától Mária felé, hanem csak fordítva.”²²⁸

²²⁶ J. Firettől származik a fogalom meghonosítása a holland gereformeerd teológiai gondolkodásban, ahol az ‘agoog’ szerepét a segítő lelkészi, pasztorális jelenlétben fogalmazza meg (Het agogisch moment in het pastoraal optreden)

²²⁷ G. Dekker, Secularisatie en fundamentalisme (in: Godsdiensdienst in Nederland, deel II.) 191kk.

²²⁸ Syllabus - Gemeenteopbouw, 35.

És az ehhez elsajátított módszerekkel (6)...vezetés és irányítás, építőmunka, konfliktuskezelés..
Ez a szakasz a Schippers által megfogalmazottakban a fordulópont, vagy mondjuk így: egy másik területre való átlépés. Eddig a gyülekezetépítést illetően elsősorban az fogalmazódott meg a fentiekben, hogy mi az, amire a gyülekezet a maga adottságai és lehetőségei között képes. Nyitott-e a gyülekezet, mint Istentől jövő és a Lélek adományaira váró közösség.

Ebben a szakaszban, illetve ez után pedig arra helyeződik a hangsúly, hogy mint hasznosíthat, mit tanulhat a társadalom- és szociális tudományoktól a gyülekezetépítés. Mit tudnak ebben a munkában nekünk segíteni azok, akik a mindennapi életben ugyancsak a változások és változtatások folyamataiban próbálnak minőségi eredményt elérni? Érthető, hogy sokakban megfogalmazódik egyféle szembenállás ezzel a nyitással kapcsolatosan. Mégis látni kell, hogy vannak 'lelki eszközök' és 'instrumentális eszközök', mint módszerek és technikák. Mindegyikre érdemes hallgatni, mindegyikre érdemes nyitottnak lenni. Ezzel Schippers nem zárkózik el semmiképpen sem a mindennapi élet kínálta ismeretekre figyeléstől. Benne van tehát a nyitottság erre az útra is. Mit tesz tehát ezen a módon a gyülekezetépítés? Nem mást, mint *hallgat a Lélek ez úton közölt adományaira is*. Azokra a módszerekre, amelyeket a mindennapi élet is hasznosított és a változásra irányuló eszközként használ.

A következőkben, szinte rendszeresen előkerülnek, vagy éppen visszatérnek a gyülekezetépítésre vonatkozó további részletekben akár Schippers, akár a későbbiekben Hendriks esetében nagyon 'elvontnak', a mindennapi egyházi élettől távol állónak látszó fogalmak. Olyanok, amelyeket esetleg Magyarországon ez ideig többen, mint rendszerszervezés és annak elmélete alapján fogalmaztak meg, vagy annak neveztek. Lehetséges azonban ennek egy másik felhasználási területe is, gyülekezetépítési szempontokat figyelembe véve.

Így a gyülekezetépítési megközelítésben rendszeresen előkerülnek ilyen alapfogalmak, mint:

tervezés - az egymás után következő lépéseknek rendszerezése és átgondolása,
folyamat - az események menete, ahogy azok egymásra hatnak és egymással összefüggenek
irányítás - a dolgok kézben tartása, tekintettel a megtervezett folyamatra és változásra,
koordinálás - sorba venni, egymással összevetni, egymáshoz kapcsolni a szükséges lépéseket.
Mit jelent ebben az esetben a tervezés? Jonkers - a kampeni teológia vallásszociológusa - a valóságban gyökerezve a következőket mondja a tervezésről és annak végeredményeként megszólaló reakciókról: A tervezés mindenképpen az emberek közötti együttműködési készségre alapul. Ennek az együttműködésnek megvannak az előnyei és az ígéretei, de a hátrányai, a nehéz pillanatai is.

Lássuk ezeket sorjában!

1. A tervezés egy *kommunikatív esemény*, amelyik hallgatásra és a megszólalásra is helyet biztosít: együtt tervezzük a jövőt és a változásokat.
2. A tervezés egy *demokratikus esemény*, amiben nem akarunk a másik fölé kerekedni. Ne éljünk vissza a tisztségből fakadó pozícióval.
3. A tervezés mindig *a változásra irányul*, ami ellen sokakban a védekezés mechanizmusa is felébred. Ha ezekkel nem számolunk, az megbéníthatja az egész változásra irányított folyamat sikerét.
4. A tervezés folyamata előre vetíti az érintettekben lejátszódó lehetséges és *mélyreható változásokat*, ami nem nélkülözhet egy szükséges pasztorális jelenlétet.
5. A változás végiggondolása előre vetítheti már a tervezési folyamatban azokat a *mélyreható változásokat*, amelyek a gyülekezeti életet egészében érinthetik. Vannak, amiktől - bár jól bevettnek látszó szokások - el kell búcsúzni.

6. A tervezés folyamatában kritikus elemzés alá kerülhet *az egész egyház*, annak jelenléte a társadalomban. Ilyen önkritikát akceptálni - amit esetleg magunk fogalmazunk meg, vagy mások mondanak ki - nem könnyű dolog.
7. Mindezek következménye lehet a változást elősegítő tervezés által egy *adag büntudat érzése*. Ennek feldolgozása kellő kitartást és bölcsességet kíván.
8. Végül: a tervezés folyamata ráébreszthet arra, hogy képtelenek vagyunk egy ilyen változást végig vinni. Ebből belső megosztottság, akaratlanság keletkezhet. Egymást ezekben a helyzetekben erősíteni és támogatni nagyon fontos dolog.

A tervezés után lépünk egyet előre és nézzük azt a folyamatot, ami lejátszódik egy változásra irányuló céltudatos cselekvésben. Ennek bemutatásához Schippers a gyülekezetépítés terén és a gereformeerd körökben is jól ismert, már a hetvenes évek vége óta használt elméletekkel és gondolatokkal dolgozik. Persze nemcsak ő, hanem rajta kívül a későbbiekben többen ugyancsak ezekre fognak építeni.²²⁹

²²⁹ Schippers először a Lippitt és Kurt Lewin által alkotott felosztásból indul, majd később veszi át Hendriks gondolatát és képét. Hendriks ezt először 1977-ben ábrázolta a 'sárkány modellben'. J. Hendriks, Een vlieger oplaten in Middenstad-Zuid. Systematisch werken aan veranderingen (PT. 1979/6). Ennek részleges korrekciója megtalálható ugyancsak Hendriksnél a: Terug naar de kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad, Kok 1995,102.

Lippitt felosztása:

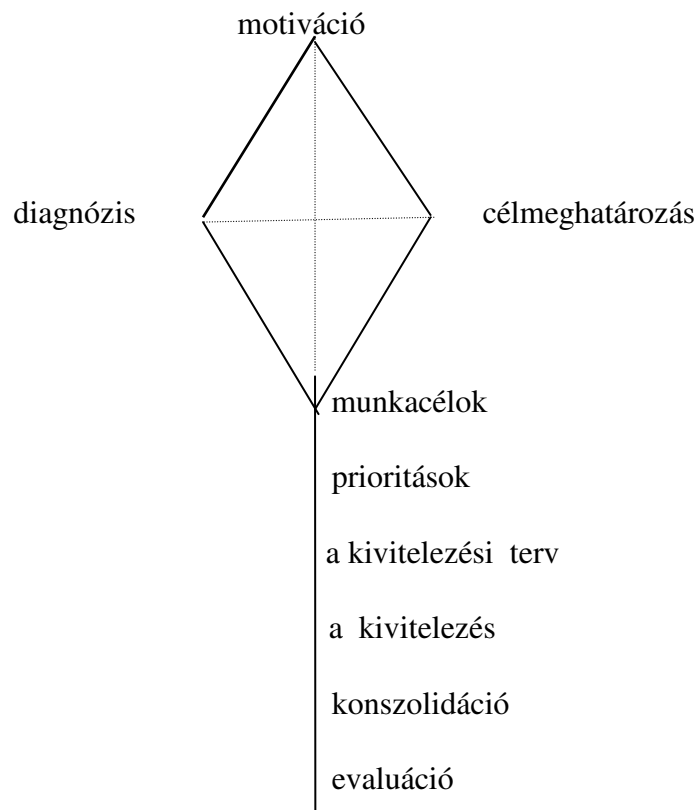
Kurt Levin:

1. MÉRJÜK FEL, GYŰJTÜNK EGYBE A VÁLTOZÁSRA IRÁNYULÓ IGÉNYEKET ← az 'unfreezing' fázisa (a 'felengedés' fázisa)
2. A diagnózis felállítása és a végső cél meghatározása
3. A munka mód, eszközök, irányítás meghatározása
4. A prioritások meghatározása
5. A kivitelezési, megvalósítási kampány elkészítése ← a 'moving' fázisa (a 'mozgás' fázisa)
6. A tervek kivitelezése
7. A változások konszolidálódása ← a 'refreezing' fázisa (a 'stabilizálódás' fázisa)
8. A végső evaluáció

Elkerülhetetlen a legfontosabb kérdések tisztázása:

- | | |
|---|---|
| Mit akarunk / mit kell tennünk? | (célmeghatározás) |
| Miért tesszük ezt valójában? | (motiváció) |
| Mihez tesszük ezt? | (analízis és vízió) |
| Milyen utakon keresztül tehetjük meg ezt? | (résztervek) |
| Kiért és kivel? | (célcsoportok) |
| Milyen eszközökre van szükség? | (pénz, munkatársak, szakértők stb.) |
| Ki fogja kivitelezni a terveket? | (megvalósítók) |
| Hogyan rendezhető a kommunikáció? | (megbeszélés, információ, döntések) |
| Mikor szeretnénk a céljainkat elérni? | (időbeli tervezés) |
| Hogy és mikor foglaljuk össze? | (eredmények összegzése, összevetése a célokkal) |

A folyamat képen bemutatva ('a sárkány modell' - J. Hendriks alapján):



Néhány mondatban hadd utaljunk, mint kiegészítés és megvilágítás a különböző fázisokra:

Első fázis

Fundamentális fontosságú ebben a fázisban a *motiváció*: van-e készség a változásra?

Melyek a legfontosabb erők a változtatás *előmozdításához*? > annak tudata, hogy valóságosan probléma van > feszültség van a valóság és a kívánatos, a lehetséges között > ráérezés a változtatás lehetőségére > megfelelő önbizalom.

Melyek a leglényegesebb *ellenállási* pontok? > a bizonytalanság érzése: minden föllazul > félelem a kudarctól (akár korábbi tapasztalatok alapján is) > nem átláthatóak a következmények > félelem egy belső esetleges megosztottságtól > változást igénylők nincsenek akceptálva > a biztosat, és megszokottat kell feladni.

Második fázis

Diagnózis és célmeghatározás: milyen a jelenlegi és valós állapot? > a lehetőségek megállapítása (pénz, keretek, hozzáértés) > a hiányosságok megállapítása: kik azok, akik ellenállnak és lehetetlennek tartják a kivitelezést több okból is, és ki az, aki nem?

A lehetséges célok bemutatása alapján tudunk igazán diagnosztizálni, s a kettő közötti viszony segítheti a motivációt.

Harmadik fázis

Munkacélok megállapítása: Kapcsolódva a diagnózishoz és a hiányok felméréséhez, a lehető legfigyelmesebben koncentrálva a végcélra. Főleg, ha bonyolult és összetett a probléma, akkor fontos számba venni a legszükségesebb munkacélokat, amelyek között a sorrend felállítása elengedhetetlen lesz.

Negyedik fázis

A prioritások megállapítása: Gyakran lényeges lehet, hogy ha nemcsak egy, hanem több munkacél is van, ami egyben esélyt ad arra, hogy ne érezzük azonnal a kudarcot, ha az az egyetlen, ami volt nem sikerült. Ezek között a sorrend meghatározása fontos szempont lehet. Néhány jó tanács, eldöntendő háttér szempont, amely segíthet a prioritások felállításához:

> a tervezett változás (projekt) jó, ha minél több egyháztagban, mint egy valóságos problémára adott válaszként értelmezhető > a változásnak minél világosabban láttatni kell az összefüggéseket a vízióban megfogalmazottakkal > figyelemmel kell lenni a változtatás feltételeinek az előkészítésére szánt idő és a valóságos, munkára szánt idő arányára > a választásnál, sorrendi megállapításnál figyelembe kell venni a gyülekezet adottságait és lehetőségeit.

Ötödik fázis

A kivitelezési terv / kampányterv (egyféle forgatókönyv) nagyon fontos a következő szempontok miatt: milyen lépések következnek egymás után > milyen a feladatok megosztása > mekkora az idő-keret? Közben nem feledhető, hogy rendkívül sok időt kell szentelni a gyülekezettel való kommunikációra.

Hatodik fázis

A kivitelezésben rendszeres összefoglalás, és ha szükséges, akkor a megfelelő korrekció elvégzése.

Hetedik fázis

A *konzolidáció* azt is jelenti, hogy a kialakult és kialakított helyzet stabilizálódik, és tartóssá válik. Óvakodjunk attól, hogy ennek hiányában visszaessünk a régi állapotokba. A kialakult változásnak integrálódni kell az egész gyülekezeti életbe és a környezetnek ezt illik akceptálni, akár esetleges strukturális változtatások által is. A konzolidáció és annak látható, érezhető eredményeinek hiányában megtörténhet, hogy valaki a változás mozgató rugói közül csalódottan kilép és visszavonul.

Nyolcadik fázis

Az *evaluációnak* nemcsak azért van lényege, mert utalhat a közben megmutatkozó hibákra, hanem esetleg ösztönzést is ad újabb lépések megtételéhez.

Schippers óv bennünket attól, hogy a fenti lépéseket hiba nélkülülke tartsuk. Ezért rendkívül lényeges a rendszerezés és a kialakult folyamatban a szükséges korrekciók elvégzése. Valamint készség a saját munkamódszerek szükséges javítására. De emlékeztet arra is, hogy kár lenne abban ringatni magunkat, hogy a jó cél érdekében minden olyan magától értetődően megy. Ezért külön figyelmet szentel annak, ami már az első fázisban is jelentkezhet, nevezetesen a *lehetséges ellenállásnak és a változás okozta konfliktusoknak*. Hova jutunk, ha a megszokottat is megváltoztatjuk? Marad-e még valami, ami megnyugtató és nem idegen számukra? Ebben a nagy változásban netán a senki földjére jutunk? - sorjázhathatnak a kérdések, melyek mögött komoly aggodalom van.

Ezért érdemes figyelni a változtatás okozta ellenállás *psycho-therapeutikus gyökereire*²³⁰ és a *társadalmi akciókban* megnyilatkozó védekező mechanizmusokra.²³¹

²³⁰ Amerikai elemzésekre figyelve, melyben a személyes növekedés és társadalmi változások viszonya áll a középpontban, elmondható, hogy:

- minden emberben ott van alapvetően a növekedéstől való félelem. Akkor fejlődünk, növekszünk, ha a növekedés öröme és a fejlődés biztonsága nagyobb, mint az ezektől való félelem,
- magától értetődő az 'ego' defenzív manőverezése, ameddig csak lehetséges kerüljem el az elbizonytalanító találkozásokat,
- minden gyors társadalmi változás, amiben fenyegetve érezzük megszokott biztonságunkat, amelyben elveszítettnek érezzük magunkat, ellenállást vált ki. Félelmeink irányíthatatlanná válnak, válaszaink teljesen érthetetlennek tűnnek, apatikussá vagy éppen agresszívvá válunk és igyekszünk a fenyegető faktorokat elfelejtve visszamenekülni a tradícióhoz.

²³¹ Hajlamos a társadalom a mechanikus, és hagyományosan megadott válaszok megerősítésére, mivel ezek jók, miközben az idő már elszállt felettük. Nagyon sok csoport, egyén lehet érdekelt a status quo megőrzésében, főleg a pozícióban lévők, hiszen a hatalom a kezükben van. Éppen ebből fakadóan a változásra adott válaszuk letargikus és nem mutat erre semmi készséget.

⁴⁴ Így pl.: kevés és ráadásul rossz információáramlás van; hibás a kérdések fogadtatása, mivel gyakran a háttérben személyes konfliktusok is vannak, amelyeket elfedünk és a konfliktusok egy szűklátókörűségben csúcsosodnak ki; a változást elősegítő források iránti bizalmatlanság: honnan származnak ezek az ötletek? (Hiányzik a vezetés iránti bizalom). Nem ítéljük elégséges szakértőnek a folyamatok elindítóját; túl nagy az elvárás az emberek iránt, hiszen az ő egyéni képességeik messze ellentmondanak a változást szorgalmazók képességeitől; nincs rálátás a helyzet jobbulására, a végeredményre (úgy tűnik, mintha nem is lenne értelme).

Nagyon figyelemre méltó, amikor kiderülhet az is, hogy nemcsak a fenti mechanizmusok kapcsolnak be, hanem másféle okok is meghúzódnak az ellenállás mögött, amit a változtatás igénye vált ki.²³²

Hogy mennyire egészséges az ilyen ellenállás? Mindaddig, ameddig ezek nyitottak a változásra, addig ezek a legtermészetesebb velejárók. Ameddig a párbeszéd fennmarad, addig mindig van mód a kijelölt út korrekciójára. Az, hogy hogyan reagáljunk az ellenállásokra, az nem elhanyagolható szempont. Ennek megnyilvánulási formáit tanulni kell. Óvakodni kell attól, hogy egy lényegtelen szempontból ne csináljunk egy legyőzhetetlen problémát.

Mindenképpen világos előttünk, hogy az ellenállás - mint a változásra és változtatásra adott válasz - *konfliktusokat szülhet*. Személyek, és ügyek konfliktusa alakulhat ki, melyben az ügybeli konfliktusok gyakran könnyebben feloldhatók, mint a személyi ellentétek. A konfliktusok nagyon összetettek, amelyek komponensei egyidejűleg is jelentkezhetnek.²³³

Gyülekezet kíván lenni Jézus Krisztus elképzeléseinek megfelelően (7) ...gyülekezet képek és modellek...

A fentiekben a gyülekezetépítés szemléletéből fakadó változások eléréséhez egy módszerekkel is megfogalmazható folyamatot mutattunk be, ami segíthet abban, hogy a gyülekezet megfogalmazza a saját céljait. Azaz: *kik akarunk lenni, és hogy hogyan akarjuk azt elérni?* Persze furcsa a sorrend, gondolhatják sokan, hiszen a célokat sem fogalmaztuk meg és már beszéltünk a módszerekről. A kettő azonban nem zárja ki egymást - mondja Schippers -, hiszen a módszerek is segítenek bennünket a célok elérésében. Mi a gyülekezeti létünk célja? A válasz legtöbbször az ekkleziológián keresztül adható meg, a különböző ekkleziológia elképzelések kiegészítik egymást. A gyülekezetet azonban úgy is lehet látnunk, mint egy szociális rendszert: ebbe bele lehet szólni, lehet irányítani a folyamatokat. Ezeket figyelembe véve a céljaink meghatározásában fontosak lehetnek:

- a. az egyéni, individuális keresztyén lét céljai és szempontjai,
- b. az elvárásaink a gyülekezettel szemben, hogy mi(ért) és ki(ért) van.

A *kicsoda nekünk Jézus Krisztus* és milyen egyéni vagy gyülekezeti célok lehetőségeit adja nekünk a mai világban, erre próbáljunk most választ adni. Mindezt annak tudatában, hogy bizonyos teológiai irányzatok (a politika, a reménység vagy a felszabadítás teológiája) egymást váltják, ami nem egyszer komoly érdeklődőkben csalódást is okoz, hiszen nem látszik tisztán a cél, vagy túl gyakran változik a kitűzött cél és ekkora rugalmasságot nehéz feltételezni mindenkiben. Schippers úgy véli: a gyülekezetépítésnek olyan modelleket kell megtalálni, amelyek kapcsolhatók a múlthoz. Sőt, ami még ennél is fontosabb: olyan, a mában megélhető valóságot találni és kínálni, amiben a múlttal való kapcsolat és az abból való

²³³ A konfliktusok okainak részletezése azt gondolom itt most nem igazán fontos. Egyrészt a viszonylagos tisztázatlansága az okokat megnevező fogalmaknak, másrészt azok egyházi változásokban való használhatósága egyelőre kérdéses számomra, legalábbis úgy, ahogy Schippers ezeket bemutatja. Mindenképpen érdemes azonban átgondolni azt a kérdést: vajon a lelkészeknek a konfliktusok kezelésében milyen szerepe és e probléma területére vonatkozó ismerete van? Azt gondolom ebben az esetben nagyon megszívlelendő: „Hogy konkrétan egyházi közegben egy konfliktus hogyan oldható meg, melyek ennek lehetőségei és feltételei, valamint határai, ez egyelőre egy nagy kérdés, ami mellett az is világos, hogy a teológia maga ezt nem tudja megoldani. A társadalomtudományokból fakadó ismeretanyag ehhez nélkülözhetetlen.”

Ez utóbbi gondolatot ld. a: J. Hendriks – P.G. van Hoojdonk – H.D. de Loor (red.), *Kerkelijke Opbouwwerkers in de praktijk. Een explorerend onderzoek van de IPT - KTHA - SIKU.* (évszám nélkül, feltehetően 1979.) 165.

táplálkozás a jelenben is releváns tud maradni. Ebben a bemutató útkeresésben felvillan egy pillanatra a schippersi gondolatmenetben, hogy ma két dolog válik nagyon fontossá: az egyház - világ kapcsolat egyre nagyobb nyomatókat kap, illetve az egyház szerepe egy specifikus funkció felé tolódik, az egyház, mint institut, szervezetből az egyház, mint szolgáló (működő 'organizmus') felé. Ennek a hangsúlyeltolódásnak a háttérében azt a modellsort és annak végeredményét látja, amelyikben az egyház, mint institut, mint misztikus közösség, mint sákramentum, mint követ, és mint szolga folyamatban keresi a helyét. Kritikus vizsgálat alá esik a barthi modell, amelyik az 'Isten - egyház - világ' hármasságban gondolkodva egyben a folyamat irányát is megadja. Szerinte ez idejét múlt és jelenleg a:

- a. az egyház másokért modell (Bonhoeffer, Cox, Robinson - ahol a sorrend: 'Isten - világ - egyház'),
- b. az egyház, mint kísérlet a felszabadításra modell (Metz, Schillebeeckx, a felszabadítás teológusok stb. ahol a 'világ - Isten - egyház' összefüggés a meghatározó az egyház mai történelmi valósága számára),
- c. a kontextuális modellek, amelyek közel állnak a 'b'-hez,
- d. a funkcionáló²³⁴ egyház teória (a gyülekezetépítésben sokat használt modell, amelyben az egyház a funkciója szerint lesz megítélve, amit be kell töltenie, a társadalom és az emberek elvárása szerint. Az egyház egy a többi szolgáltatást nyújtó szervezet között és a társadalom számára vallási szolgáltatást nyújt. Az egyház maga is többszínű egy plurális társadalomban)²³⁵ modell variánsok vetekednek egymással²³⁶.

Ugyanakkor óv bennünket attól, hogy az igaz vagy hamis egyház közötti választásunkat csak az határozza meg - így a gyülekezetépítés terén is -, hogy eleget tegyünk a funkcionalitásból fakadó igényeknek. Funkció - princípiumokra feltétlen szükség van, de ezek csak Jézusban gyökerezhetnek.²³⁷

A fentiek élő bizonyítékai a mai, plurális gyülekezetképek és modellek valóságnak, ezért az identitás, a célok megfogalmazása nem olyan egyszerűen vihető véghez. Még akkor is, ha nagyon szeretnénk a Hoekendijk által is használt hármasságot: a 'kerygma(misszióval) – koinonia(egység) – diakonia(szolgálattal)' irányvonalát tartani, a komponensek, az összetevők nagyon aprólékos figyelmet és kidolgozást kívánnak, a fenti modelleket illetően, antropológiai és kulturális szempontok szerint is. Ezért a kép (cél és modellválasztás) csak az összefüggések figyelembevételével állítható össze.

(és) A világban (8)... a gyülekezet és Isten Ország, a gyülekezet és a társadalom...

A gyülekezet képek és modellek sokfélesége elegendő táptalajt adtak az elmúlt harminc évben ahhoz, hogy erről lehessen párbeszédet folytatni, adott helyzetben egy adott modellt kipróbálni, megkritizálni, és egy másikra felcserélni. De ez még nem minden, ugyanilyen több

²³⁴ Ez a gyülekezetépítési metódus láthatóan egyre kevesebbet gondolkodik már 'ekkleziológiai' terminusokban, hiszen a funkcionalitás egyre nagyobb teret nyer, így gondolják át sokan azt: mi az egyház funkciója ma? Így a következő lábjegyzetben szereplő R.van Kessel is eszerint osztályoz.

²³⁵ R. van Kessel, Zes kruiken water. Enkele theologische bijdragen voor kerkopbouw, Gooi & Sticht 1989. 99. Itt található az ehhez kötődő fejezet: Egyház a piacgazdaságban címmel. Egy elveszített monopolhelyzet után mit tudunk kínálni a társadalom számára? - azaz: milyen funkciót tudunk betölteni a világ számára?

²³⁶ Dekker és Hendriks az ezredfordulóhoz egészen közel elkészült munkáikban (Zodat de wereld verandert és a Gemeente als herberg, vagy ezt megelőzően a Terug naar de kern újabb és újabb modell ajánlatok és variánsok színeit tárja elénk, amiben érződik az idő és kor sürgető igénye és ezek kiszolgálása (?), ami azonban nem ennyire egyértelmű, ezek bemutatása még később szóba kerül).

²³⁷ A 'funkcionalitás kérdése komoly kérdés a 2000. év körül sokak számára mértékadó gereformeerd teológusok szerint. Különösen Kuitert (Az egyház mint alkalmi lehetőség) az, aki legélesebben fogalmaz, néha el egészen odáig, hogy neki igazán nincs szüksége az egyházi funkciókból (mert az káros): se prédikációra, se egyébre, csak hogy 'névtelenül' be vagy leülhessen egy templomba(n), csendben egyedül meditálni vagy imádkozni.

komponensű és örök kérdés vagy vitatéma lehet az aspektusok sokfélesége miatt az, hogy kiket képviseljen az egyház a világban, amikor Isten Országát hirdeti. Misszionáljon vagy szolgáljon, mint institut működjön, vagy mint egy organizmusként teret nyisson sok mindennek? A világban való megjelenés egyre több dilemmát okoz, hiszen a világ szekularizálódik, de vajon ebben a helyzetben szakralizálódhat-e az egyház, önmagát mások fölé emelve?

Schippers ezt a helyzetet, mint egy *'krízishelyzetet'* értékeli. Nem önmagával nincs tisztában, hanem nagyon jól látja, hogy mi minden vezetett az egyház életében és az emberek életében ehhez az állapothoz. Az egyház és állam szétválása egyre világosabb, többek (Heitink, Dekker) nagyon jól látják hogy ez egyben az egyház bizonyos fokú térvészése is, hiszen átkerülnek az állam gondoskodásába olyan területek, amelyeket eddig nagyobb részben csak az egyház uralt, különösképpen a diakónia, a szolgálat másokért területen.²³⁸

Ezért fontos- vélekedik ő - a keresztyénségnek egy *'ellenkultúrát'* kínálni. Ez pedig egy kritikus-kreatív kultúra, de képes-e erre az Egyház? A kritikus - kreativitás egy nagyon jó meglátás, ugyanakkor az *'ellenkultúra'* fogalom finomítást, és némi megvilágítást kíván. Mert ezzel részben elhajlik kortársaitól és egyben vele együtt gondolkodó teológus kollegáitól, így többek között Dekkertől, akinek bemutatásakor már idéztük H.R. Niebuhr gondolatát ezzel kapcsolatban (Christ and Culture). E szerint a keresztyénség akkor választ jobb alternatívát, legalábbis így értelmezik többen is a niebuhi elemzést, ha nem egy ellenkultúrát kínál, hanem a meglévő és funkcionálót *'transzformálja'*. A. Wessels (missziológus - VU Amsterdam) szerint a keresztyénség így és ezen a módszeren keresztül tud igazi sikereket elérni, ahogyan azt a történelem is mutatja és igazolja.²³⁹ Ezt az állítást mind a mai napig Wessels is csak újra nyomtatékosítani tudja F.de Langéval együtt, aki mint etikus is ebben a kultúrát transzformáló szerepben látja a keresztyénség lehetőségét és jövőjét²⁴⁰ az ezredforduló környékén.

Nagy kérdés, hogy vajon a világ megváltoztatható-e? Schippers azonban úgy véli, nekünk elsősorban az a fontos, hogy *a gyülekezet hordozója tud-e lenni a társadalmi változásoknak?* Ha igen, akkor is nagyon kritikus szemmel nézi ezt a világot és maga az egyház is kell, hogy érezze: minden kísérlete ehhez csak töredékes lehet.²⁴¹

²³⁸ Igaz, hogy ennek egy újabb fordulatát kell látnunk a liberális eszmerendszerek terjeszkedése és befolyása folytán pont egy javakat elosztó szocialista gondolkodás mellett, ld. a holland kormány összetételét az elmúlt nyolc évben PvdA - VVD - D66 koalíció. Egyben érződik, hogy a társadalom egyre kevésbé az a platform, ahol kíváncsiak arra, hogy mit mond az egyház. Schippers figyelmeztetése ezzel kapcsolatban annyi: ideje felébredni a naivitásból és a gyanútlan szemlélődésből. A nyugati kultúra jelenlegi helyzetében: két háború után, a totalitárius rendszerek imádata és csődje után, a hidegháború és ökológiai krízis hatásai után és alatt, a modern materializmus térhódításában, miközben eddig nem ismert méretű szegénység van jelen a világban, sokakban uralkodik a spirituális üresség, a cinikusság, pesszimizmus. Szerinte ez fundamentális krízis. A nyugati kultúra és a keresztyénség közötti törésvonalak egyre élesebben látszanak.

²³⁹ A. Wessels, Kerstening en ontkerstening van Europa. Wisselwerking tussen evangelie en cultuur, Ten Have 1994, 11kk.

²⁴⁰ A. Wessels, Ki rabolta el Európa lelkét? és F. de Lange, Individualizálódás. A két előadás elhangzott a Dunántúli Református Egyházkerület tanulmányi konferenciáján 2000. okt. 25-27 között Balatonfüreden.

²⁴¹ Ezekből nézzünk kettőt, amely a *'világ megváltoztatására'* irányulhat:

- a. A Mady Thung (1976) által elindított elképzelés szerint az egyháznak a világban a *'makro-problematikákra'* kell koncentrálnia és erre összpontosítani a leglényegesebb erőket. Ez megnyilvánulhat a hitre való összpontosításban és annak megfogalmazásában (1); az etikai mércék megfogalmazásában a mindennapi életre is vonatkoztatva (2); valamint szociális

Mindezeket látva és értékelve érdemes figyelni azonban arra, hogy a gyülekezetek élettere egészen más lehet a városi vagy vidéki kontextusban. Egy azonban nagyon lényeges: a társadalomban való kritikus 'felfedezőút' az egyház számára az érintettséget mindenképpen előnybe helyezi az izoláltságnál. Ennek a társadalom iránti felelősségnek és egyben az Isten Országáa képviselőtének tömören három lehetőségét ajánlja Schippers - véleményem szerint gyülekezetépítési szempontok szerint is -, mint végső konzekvenciát:

- a. nem veszíthető szem elő az a cél, hogy a gyülekezet, mint hitbeli közösség a saját *liturgikus jelenlétével* a világban embereket hozzon össze egymással és Istennel;
- b. a gyülekezetnek a maga ökumenikus nyitottságában kísérletet kell tennie Isten mindent átfogó jelenlétének kiábrázolására a *pasztorációban* is, amely ellentmond minden rasszista, szexista és totaliarista határnak és elválasztó vonalnak,
- c. a gyülekezet, mint hitközösség egy a világ iránt elkötelezett közösség, aminek megnyilvánulása a *diakóniában* ábrázolódik ki, mint megszabadító cselekvésben.

Mindent összevetve kitűnően érzi Schippers, hogy pillanatnyilag a világban való jelenléthez az egyház számára nincs más út, mint a fentieket figyelembe vevő, *dialógusos cselekvés*.

Próbálja realizálni a világban (9)...organizáció, struktúra, szociális környezet, város, vidék.

A gyülekezeti célok megvalósításához rendkívül fontos a struktúra. Ennek lényege kell legyen olyan szervezeti formák felállítása és kiépítése, amelyeken keresztül a gyülekezet normális életmenete vagy az eltervezett változtatások a gyülekezet céljainak is megfelelően kivitelezhetőek legyenek. A struktúrák változtatására a 'Gemeente in perspectief' már a hatvanas évek végétől készültek tervek, de még a nyolcvanas évek elején is a zsinati üléseken visszatér ennek kérdése a Gereformeerde Egyházakban. Ehhez azonban a gyülekezetet úgy kell szemlélni, mint egy organizáció, ami magában hordozza más, a mindennapi életben meglévő szervezetek sajátosságait. Így: a gyülekezet céltudatosan konstruált, felépített > vannak saját céljai > ismeri a munkamegosztást > a játékszabályoknak megfelelően cselekszik > van formális és informális hierarchiája > a felelősséget megosztja > van központi vezető szerve.

S ha mindenképpen azt kérdeznénk tudományos alapon, hogy mi a jó és a rossz struktúra megkülönböztetéséhez az ismérv, akkor Schippers Müllertől kölcsönzi ehhez a kritériumot:

- die Selbsterhaltung und Funktionsfähigkeit,
- die Zielorientierung.

Ebből fakad azután a következő kérdés is: Mire valók és rendezkednek be a gyülekezeti struktúrák? A túlélésre vagy a misszióra? Ennek megválaszolása egészen más a nagyváros közepén, vagy a kicsi, vidéki faluban. A kettőt egyformán kell honorálni, ezek egymást kiegészítve tudnak igazán jól működni. Nagyon jó, ha nem 'önmagunk' vagyunk a cél, de ha

és politikai projektek megvalósításában. Minden gyülekezeti tagnak illik mindhárom formában részt vennie.

- b. A 'misszionáló-ökumenikus' gyülekezetről vallott elképzelés Weverberg (1980) gondolata, miszerint a közös zsidó-keresztény tradíció igazságaira való koncentráció és a közös cselekvésben való fellépés a világ előtt aktualizálja a kereszténységet. Cselekvésével pedig átfogja az egész társadalmat, amibe az üdvösséget akarja átültetni. Ez pedig a dialógus, a kommunikáció eszközén keresztül valósul meg: hallgatva és figyelve, de küldetésből fakadó meggyőződéssel fellépve, nem uralkodni akarva, de szolgálva.
- c. Mindezt a szándékot Hendriks (1979) az egyház társadalmi 'elkötelezettségében' látja, ahogy valóban: a gyülekezet törekvése és jelenléte helyi és nem helyi szinten (1); aktív érdeklődés és törődés azok életével, akikre a mindenkori társadalom veszélyt jelent, akár ezen struktúrák lebontásával is mikro-, mezo- és makró szinten (2) jelen van.

csak 'kifele' működünk, akkor a végcél szempontjait nézve 'önmagunkat' hanyagoljuk el. A saját léte legalább olyan fontos, mint a saját kifele ható cselekvése.

Schippers arra a veszélyre hívja fel figyelmünket, ha a gyülekezet felcseréli a végcéljait, azaz olyan célokat választ, vagy cseréli le az eredetit, amire igazából nem hivatott. Ilyen 'csapda' lehet az, amikor az eszközök válnak célokká, és a célból lesznek eszközök. Ezért fontos az a tanácsa: ha elébe akarunk menni ennek a 'goals-displacement'-nek (Niebuhr), a célt tévesztettség állandó bosszúságának, akkor erre rendszeresen rá kell kérdeznünk.

Milyen kulcsfontosságú feladatokat lát és helyez maga elé célként a gyülekezet, figyelve önmagára és a küldetésére, befele és kifele? A GKN az alábbiakat látja kulcsfontosságúnak: a tanítás és felkészítés - a pasztoráció - a diakónia - közösségformálás - az istentisztelet - pénzforrások és publicitás.

Természetes, hogy a gyülekezet nagyságától függően ezek a minimum strukturális szempontok bővíthetnek és kiegészülhetnek. Egy újra-szerveződésre, a szervezeti rekonstrukcióra mindig szükség lehet abban az esetben, ha kommunikáció hiány miatt vagy a célok és eszközök cseréjéből kialakuló problémák miatt a gyülekezet csoportjai, tagjai nem érzik, vagy nem tudják feladataikat megfelelően végezni. Nem idegen a gyülekezeti szerveződéstől sem a centralizáció vagy decentralizáció igénye, a hely és lehetőségek függvényében. A szervezet és a megvalósítás szempontjából rendszeresen visszatérő kérdések lehetnek a munkatársak szerzése a hiányzó posztokra - a presbitérium működésének hatékonysága - a gyülekezet helyének megtalálása a társadalomban - a pasztorációs és diakóniai munka megszervezése - a gyülekezet, mint közösség szempontjainak szemmel tartása - a gyülekezet és vezetése közötti kapcsolat egyensúlya.

A szerepek és feladatok tisztázása és kezelése elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy a munka elvégezhető és a lehető legeredményesebb legyen.

Megjelenik a struktúrák és szervezési összefüggések viszonyában egy új szín, erről és ettől Dekker és Hendriks sokat mondanak és várnak: a meglévő helyi, területi szempontú struktúrák mellett számolni kell az ettől függetlenül működő és kialakuló összetevőkkel. Ezek a kategoriális, a mentalitás alapú gyülekezeti formálódások, melyek térhódítására számítani lehet és kell adott és kihasználható lehetőségeken belül. Schippers után 'szabadon' mondható, hogy ezek, bármilyen fájdalmas is, lebont(hat)ják a megszokott földrajzi struktúrákat nemcsak egy-egy városban, de előbb utóbb vidéki viszonylatban is. Kár lenne, ha ez hatalmi feszültségek forrásává válna.

Végig elemezve és gondolva Schippers gyülekezetépítésre vonatkozó munkáját is természetesen láthatjuk vagy sejthetjük, hogy vannak szempontok melyeken már esetlegesen túlmént az idő, de vannak, amelyekkel igazából még nem is konfrontálódunk. Azt gondolom, hogy erre a Gereformeerd Egyházakat érintő 'alapozásra' szükség van és volt, mert a többi is részben erre épülhet. Hendriks egy más szín, de nem ellentétes szín. Így egészíti ki egymást az előző és az utódok nemzedéke, amelyekben mindegyiknek megvolt és van a maga értékes szerepe, küldetése. Ez alól K.A. Schippers munkája és küldetése nem 'felmenthető', hanem számomra az egyik legtöbbet mondó. Azért, mert teológusként hozzámert nyúlni olyan kérdésekhez, amit mások ilyen alapossággal nem tettek, vagy nem mertek, félve egy esetleges kudarctól. Felvállalta és a katedrara vitte a jövő egyházának, gyülekezetének egyik nagy kérdését: milyen egyházat szeretnénk a maga külsőségében és tartalmában?

Schippers egy hagyományos egyházi munkaterületből, a katechéziséből indult de e mellett biztos kézzel bányik egy új területtel, a kilencvenes évek elejéig a mások és általa is megfogalmazott gyülekezetépítési elmélettel és annak gyakorlatával. Ez az ő különös érdeme és értéke, hogy mindig kipróbálja azt, amit az elmélet megalkotott, de az újabb elmülethez a táptalaj maga a gyakorlat. Az ő egyéni adottságából fakadóan ott tudott lenni a mindennapokban, a mindenkori gyülekezet problémáiban, mert ott élt közöttük. Egy ízig-

vérig gereformeerd, aki tenni akar egyházáért. Lankadatlan felelősség a gyülekezetekért, aggodás az egyházért, ezért keressük meg mindazt, ami a ma és holnap a gyülekezet javára lehet, a pillanatnyi nehézségek ellenére is. Ez volt Kor Schippers.

J. Hendriks - a gyülekezetépítés szisztematikus-metodikus megközelítése

A Gereformeerd Egyházakban a gyülekezetépítés legnagyobb mai 'guruja'²⁴² Jan Hendriks.²⁴³ Kétségtelen, hogy a Hendriks által megfogalmazottak napra készek, a mai világban jól értelmezhetőek. Nem bonyolódnak nehéz és sokszor 'tehernek' látszó teológiai fogalmakba, hiszen Hendriks, mint eredendően szociológus csak annyit idézi munkáiban a bibliai üzenetet, amivel nem kerül bizonytalan területekre, ugyanakkor valami fantasztikus érzékkel teszi ezt. Mint gyakorló lelkésznek csak tisztelni lehet és szabad azért, ahogy ő bibliai igékkel bánik, és hasznosíthatóvá teszi azokat egy egészen új szempont alapján.

Érdeemes megjegyezni, hogy bár hosszabb időt dolgozik egy téma keretein belül együtt (1978-1986, *De kleine groep en de opbouw van de gemeente* - ld. lábjegyzet 29.), K. A. Schippersszel, mégis mindketten megőrzik önálló és saját gondolkodásukat, kiindulópontjaikat, amikor egyéni háttérükről van szó.

Hendriks számára úgy érzem J. Firet az igazi példa, akinek mint munkatársnak a közelsége és teológiai szellemi hatása az igazán mértékadó. Ezen a területen belül és ebből kiindulva viszont fantasztikus ügyességgel érez rá a mindenkori teológiai mozgásra, ahogy erre a fentiekben utaltam is, és ezeket találóan tudja beépíteni a gyülekezetépítés elméleti és gyakorlati üzenetébe.

Hendriksre, mint eredendően szociológusra jellemző az, hogy egész életét, munkásságát elsősorban egyházi, gereformeerd körökben élte le és végezte. 1959-től nyugdíjba vonulásáig, 1998-ig jelen van országos szinten először, mint szociológus, később, mint a teológiai oktatáshoz egészen közel álló szakember (1973), majd docens a Vrije Universiteit Theológiai Fakultásán. A Firet által alapított Instituut voor Praktische Theologie (IPT), kitűnő lehetőséget kínál Hendriksnek arra, hogy a saját szakterületén belül a gyakorlati teológia munkáját segítse. Mint az IPT munkatársa, nagy hangsúlyt helyez a gyülekezeti struktúrák vizsgálatára és a gyülekezet funkcionalitására. Hendriks egy igazi 'együttgondolkodó', akinek munkái mindig másokkal együtt készülnek ebben az időszakban. Nem, mint 'szólójátékos' van jelen a gereformeerd gondolkodásban, olyannyira nem, hogy mindig is nyitott és együttgondolkodásra kész volt más felekezeti és tudású emberekkel is, valamint a diákokkal, akiknek gondolataik, és látásuk mindig gazdagította munkáját. Firet jelenléte meghatározó volt részben egyéni

²⁴² A 'guru' fogalmat, ha nem szívesen is, de egyre többször használja a modern teológiai gondolkodás holland nyelvterületen, különösen a gereformeerd gyakorlati teológia területen találkoztam ezzel. Egyben persze jelezve azt is - amikor ez csak szóba kerül -, hogy ez egy idegen 'test' a keresztyén teológiai gondolkodásban, ugyanakkor a mostani világ egyre jobban kíváncsi és igényli az ilyen típusú embereket. Így utalt, pl. J. Bodisco Massink az egyik legjelentősebb és sokak által szinte 'guruként' tisztelt (vagy imádott) szupervizorra, Wybe Zijlstra személyére, akinek temetésén az 'imádók és tisztelők' egy része szinte révületben vett tőle búcsút.

²⁴³ Természetesen ő maga nem kívánja ezt a titulust, de ennek részben a környezet által megfogalmazott valóságát sejteti, hogy az 1997-es Gereformeerd Lelkészegyesület (VPGKN) éves közgyűlésének meghívóján szereplő téma 'Wat nu? Welke kant moet het op?', mint kérdés a választ is megadja: 'Jan Hendriks wijst de weg' Mintha a gyülekezetépítés messiása jelent volna meg - mondja róla a későbbi szemlélő, S. Stoppels - amikor a hallgatóság figyelme Hendriksre irányult.

⁵⁶ „Jézus Péternek nem azt a feladatot adta 'irányítsd az egyházamat', hanem Ő háromszor azt mondta neki 'legeltesd az én nyájamat.'” - Terug naar de kern.

pályájának kiteljesedésében, annak elősegítésében, valamint (az eredendően szociológus) későbbi gyakorlati teológiai gondolkodásában is. Tőle tanulta meg, hogy mennyire fontos és respektálandó az emberi szubjektum (az emberi egyenrangúság) a teológiában is. Ez rendszeresen visszatér gyülekezetépítésre vonatkozó munkáiban is. Ugyanúgy, mint a Firettől átvett másik gondolat, amivel egyik könyvének mottójátis adja: „Jesus gaf Petrus niet de opdracht ‘bestuur mijn kerk’, maar Hij gaf hem driemaal de opdracht ‘weid mijn schapen’”.⁵⁶ Ugyancsak Firettel együtt írják az ‘Ik heb geen mens...’⁵⁷ (Nincs emberem. Az anonim pasztorális reláció) című könyvet, amiből kiderül, hogy Hendriks számára nemcsak a lokális, de az egész egyház fontos, amikor mint szociológus és így a gyakorlati teológiát segítve a Gereformeerde Egyházak jövője áll elsősorban a gondolkodása középpontjában. Ez a gondolkodási irány azonban nemcsak egy egyre precízebb, hanem az ezredfordulóra egy általános egyházjobbító szándékot, helyzetelemzést és lehetőségeket fogalmaz meg benne is.⁵⁸ Ebben az útkeresésben nincs egyedül. A munkatársi közelség szellemi közelség, gondolok itt G. Dekkerre, akinek ugyancsak 2000-ben jelenik meg a már említett munkája a *Zodat de wereld verandert. Over de toekomst van de kerk* (Hogy a világ megváltozzon. Az egyház jövőjéről).

Ugyanakkor ezek a munkái, amelyek egyébként a gyakorlati teológiai irodalom ‘bestseller’-jei is lettek, egyben egy jó tíz év termését jelzik 1990-2000 között. De ennél többet is. Sejtetik ezek már azt is, hogy Hendriks lassan, mint szociológus, a leíró és magyarázó álláspontból egyre közeledik a változtatni és megújítani akaró gyakorlati teológusi szemlélet felé. Egyre többet foglalkozik azzal, hogy bemutassa és felajánlja azokat a szociológiai területről vett ismereteket és lehetőségeket, amelyek a gyülekezetek javára lesznek, amivel jobban megfelehetnek elhívásuknak. Számára fontos, hogy ne csak a szociológiai ismeretek adta leíró és ebből fakadó kritika kerüljön majd előtérbe, hanem mindaz, ami irányt ad és segíthet is. Ezzel egy optimális lehetőséget kínál a gyülekezeti élet ‘revitalizációjára’.

Ha Hendriks gyülekezetépítésről írt két *legjelentősebb* könyvét (*Een vitale en aantrekkelijke gemeente. Model en methode van gemeenteopbouw* és a *Terug naar de Kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad*) együtt szemléljük, akkor mindkét munkájában fontos ösztönző és egyben kiinduló szempontként jelentkezik az, amit a szervezési szakértő, A. Twijnstra gondolataiból, mint leglényegesebbet átvesz, miszerint: a különböző szervezetek (organizációk) nagyon sok esélyt kiengednek a kezükből. Amikor ezeknek az élete nem jól megy, amikor a működésükkel baj van, akkor erős hajlam van arra, hogy kifele mutogatva utaljanak azokra a külső körülményekre, ami(k) miatt nem jól mennek a dolgok, és a saját szervezeti funkcionalitásban zavart okoznak. Twijnstra azonban a figyelmet befelé szeretné irányítani, és ott megkeresni a pozitív, eddig alig vagy egyáltalán nem használt erőforrásokat.⁵⁹ Ez az, ami Hendrikset alapvetően megfogta és motiválta. Ő maga is látja, hogy számtalan külső tényező teszi egyre nehezebbé az egyház, a gyülekezetek és így a

⁵⁷ J. Firet, J. Hendriks, *Ik heb geen mens*. De anonieme pastorale relatie, ‘s-Gravenhage 1986.

⁵⁸ A már idézett műveit értve ezalatt:

1./ *Een vitale en aantrekkelijke gemeente. Model en methode van gemeenteopbouw* (Egy vitális és vonzó gyülekezet. Modell és módszer a gyülekezetépítéshez) - a későbbiekben VAG. Kok 1990.

2./ *Terug naar de kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad* (Vissza a maghoz. A gyülekezet megújítása és a presbitérium (egyházi vezetés) szerepe) - a későbbiekben TndK. Kok 1995.

Valamint:

3./ *De gemeente als herberg. De kerk van 2000 - een concrete utopie* (A gyülekezet mint fogadó. A 2000 év egyháza - egy konkrét utópia), Kok 2000. - a későbbiekben GH.

⁵⁹ VAG, 5.

gereformeerd világ mindennapi életét is. Ezek a negatív hatások azonban nem lehetnek annyira erősek, hogy ezek mindenható és mindent eldöntő szereppel bírjanak. Mert a gyülekezetben kell lenni annyi potenciális tartaléknak, amely ellenállóvá és a mai körülmények között az egyházi életet vonzóvá is tudja tenni. Hendriks is nagyon jól tudja, hogy az egyházat maga Jézus Krisztus építi, de ez nem jelenti azt, hogy az embernek ebben nem szánt volna szerepet. Sőt, a tehetségük és adottságuk által az emberek felelősen bekapcsolódhatnak a gyülekezeteik építésébe. Ehhez persze nem baj, ha tanulnak abból, amit mások felfedeztek és ezek az eredmények a gyülekezeti élet megújításához is hasznosíthatók. Maga Hendriks is figyelő füllel hallgat a szervezés(organizáció)elméletre és annak hasznosítható elemeire. Ezekből az elméletekből, melyeket egyben a gyakorlat is igazolt már, indult a VAG. Ebben láthatóvá lesz - a későbbiekben természetesen erre részletesebben is kitérünk, ugyanúgy, a TndK tartalmára is -, hogy öt lényeges szempont azonnal átvehető és hasznosítható a rendszer (szervezés) elméletből, amivel a gyülekezet élete és funkcionalitása változásokra képes: a légkör (klíma) - a vezetés - a struktúra - a célok és feladatok - az identitás lényeges szempontjait középpontba állítva. Magam ezt egyszerűen a 'boríték' képében felvázolva - ahogy ezt Hendriks ajánlja és teszi - könnyen bemutathatónak tartom. Később ezt megpróbáljuk így felvázolni.

Ennek az öt sarokpontnak a hasznosítása a munkát örömtelibbé és eredményesebbé teheti - vallja Hendriks. Ugyanakkor ezt a könyvét mintegy a gyülekezetek vezetői, vezető testületei, a presbitériumok számára egy 'házi feladattal' zárja. Néhány olyan lényeges kérdésre, azok fogadtatására és annak megválaszolására kíváncsi (ehhez, mint szociológus fontos az ő értéke és érzéke), amelyek elvezetnek a következő könyvéhez, a TndK-hez. Ebben az a 25 különböző gereformeerd gyülekezeti, presbitériumok által adott válasz jelenti az alapot.

A TndK-ben megmarad az VAG által felvezetett vonal, de ebben a könyvében elsősorban a presbitériumokra, a gyülekezetek vezetőire koncentrál. Számukra mintegy alapszabályként ajánlva, hogy 'építkezz úgy, mint a cserepező, fedjék egymást és tartsák egymást az beépülő elemek'. Ezen kívül pedig fontos szerephez jut a struktúra és a folyamat (structuur & proces) összefüggése, e gondolatok mögött is felfedezve a rendszer/szervezés elméleti sugallatot. C. Argyris gondolatait veszi át, ami ebben a helyzetben röviden annyit jelez: a struktúrák folyamatok 'in a stable state' és fordítva, a folyamatok valójában struktúrák 'in fluid state'.⁶⁰ A VAG elsősorban egy 'stable state' képét adja a lehetséges és vitális gyülekezeti életnek, míg a TndK egy 'fluid state', a folyamatos építkezés képe áll a gyülekezet vezetői előtt.

Ha együtt gondolkodhatunk Hendriksel, akkor e két munkája rendkívül jelentős disciplina a gyülekezetépítés ezredvégi valóságában. Ehhez már csak, mint adalék és időben még naprakészebb kiegészítéseket találunk a GH-ben, egyben álmodva egy ezredvéget záró és új évezredre nyitott, életképes gyülekezet létről. Így vegyük kézbe kicsit közelebbi nagytáblán ezeket a munkákat. Hadd látszódjon ki ebből a nyitottság azok előtt, akik tenni akarnak valamit egyházuk és gyülekezetük jobb létéért. A Hendriks által felkínált 'együtt utazást'(gezamenlijk trektocht) tegyük úgy, hogy egy - egy jelentős állomásnál megállunk, ott egy kicsit elidőzünk, nyitott szemmel és halló füllel figyelve minden lényegesnek tűnő mozzanatra.

Een vitale en aantrekkelijke gemeente (VAG)

Az egyház és a keresztyén gyülekezetek élete az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott - konstatálja Hendriks könyvének előszavában. Nem koncentrál sok gyülekezet másra, mint a túlélésre, miközben nagyon sokan elhagyják a süllyedő hajót. Bonhoeffer szavaival élve: egy

⁶⁰ Een gezamenlijke trektocht... 14.

olyan egyházzal találkozunk, amelyik önvédelemre rendezkedik be, és nem mer lépéseket tenni mások felé és másokért (5). Ezt a helyzetet azonban nem szabad elfogadni, vallja a szerző, és máris megadja az alaphangot. Eszerint könyve nem azt szolgálja, hogy a stagnálásra rábólintsunk, hanem „keressük meg azokat a faktorokat, melyek lényegesek lehetnek a gyülekezet vitalitása szempontjából”. Ehhez két lényeges kérdésre kell feltétlen választ adni:

1. melyek azok a faktorok, amelyek egy vitális gyülekezeti növekedéshez vezethetnek?
2. erre alapozva hogyan teremthetünk meg egy megfelelő irányítást/útvonalat, a jövőt illetően?

Ez a válaszadás nem történik légüres térben, a háttérben mindig ott van az empirikus, felmérésekre alapozott és ezek által vezetett valóság (Survey - Guided - Development). Ennek alappilléreként, mint a gyülekezeti életre építő és ebből fakadó támpontként szolgálnak: *a tények / a valóság* reális felmérése és megértése (a) - *melyek azok a feltételek*, amelyek egy vitális gyülekezet létehez szükségesek? (b) - az *álmok*, amelyek megvalósításra várnak egy vitalizált gyülekezetben (c). Ezek alapján - vélekedik Hendriks - nem lehet kétséges a munka gyakorlati teológiai haszna és értelme. Természetesen a lehetőséget nyitottan hagyva más, a gyülekezet építéséhez vezető utak bejárásához is.

De mit ért ő egy vitális és vonzó gyülekezeten? *Vitális gyülekezet az, amelyikben az emberek örömmel vesznek részt, és ennek eredményeit látják önmaguk és a gyülekezet számára is.*

A legfontosabb szempontok:

- az *örömmel* való részvétel és nem a ‘muszáj’ vagy ‘illik’ érzése motiválja a gyülekezet tagjait;
- az *effektív* részvétel fontos individuális és közösségi szinten, azaz ünnepelni - tanulni - és szolgálni tudnak, tehát van értelme miért együtt lenni (itt jelentkezik a már korábban előtérbe került gondolat hármasság: az ünneplő - a tanuló - és a szolgáló gyülekezet);
- *a helyi gyülekezet*, amely nem jelenti a többitől, a világtól és világ egyháztól való elzárkózást, de Hendriks úgy véli, hogy egyszerűen ‘nem lehet másból kiindulni’, mert ha helyben jól érzem magam, és jól végezhetjük, építhetjük a gyülekezeti életet, akkor ezután sikerül az egyetemes szinten;
- *a plurális gyülekezet*, mint alaphelyzet, amit a gereformeerd világ már nem kerülhet meg;
- *a részvétel*, ami részben már megfogalmazódik az első szempontban is, de itt még részletesebben figyelve arra, hogy a Van Nijentől,⁶¹ átvett árnyaltság lényeges.

Érdeemes figyelni arra, hogy a könyv megjelenése után hogyan reagál a Hervormd Egyház erre. Némi bizonytalansággal fogadja egy ‘szociológus’ munkáját, aki a szervezésfejlődésből induló, elméleti alapokkal dolgozik. Ez egyelőre eddig még nem ‘használatos’ hervormd körökben. A másik kifogás a ‘helyi, lokális’ gyülekezet miatt szólal meg, a hervormd gondolkodás egy országos egyházi méretekben való gondolkodást preferál.⁶²

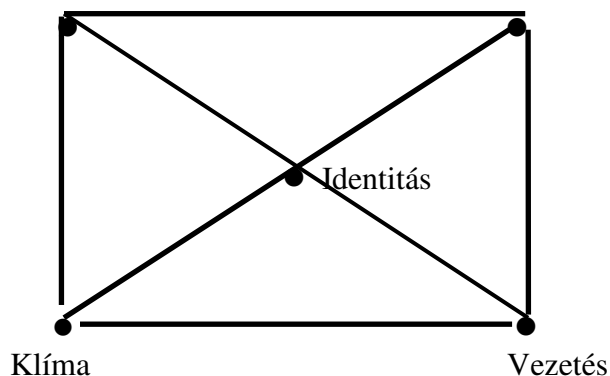
Nézzük azt az egyszerűen és önmagáról sokat mondó ‘alapmodellt’, amiből Hendriks indul, és amire épít! Ezek a szempontok - remélve, hogy a ‘klíma’, mint kifejezés nem terheli a jobb érthetőséget - és divatos kifejezéssel élve, sarokpontok kerülnek nagyító alá, a könyv középpontjába:

Célok / feladatok

Struktúra

⁶¹ Ez utóbbi beszél: jelenlétről (részvételről különböző kommunikatív és interakciókban), érdeklődő / törődő jelenlétről azzal a céllal, hogy mások is örömmel és hatékonyan lehessenek jelen.

⁶² Woord & Dienst, 21. 09. 1991, 373.



Mint Hendriks bemutatja azt az utat, amelyeken keresztül eljutott a fenti 'boríték' alkotó elemeihez. Így utal arra, hogy hogyan indult újtára a XX. század kezdetén a szervezés elmélet tudományos átgondolása és kidolgozása. Ennek háttérében a 'scientific management', a termelési folyamatok, így a produktivitás tudományos tanulmányozása állt.⁶³ Mintegy áttekintve a teljes évszázadot, utal arra, hogyan váltak egymás után fontossá először - pl. az ipar, GM területén - a vezetésre, a légkörre (klíma) és struktúrára vonatkozó felismerések. Majd hogyan követte és egészítette ezt ki a célok és az identitás kérdésének középpontba állítása. Utal arra is, hogy a szervezés elméletekkel foglalkozó tudósok nem minden esetben használják ugyanazon fogalmakat, így vannak, akik a fentiek helyett a : kultúra - struktúra - hatalom háromszögben gondolkodnak. Hogy mindezek mellett miért éppen a fenti öt szempontot tartja Hendriks a legfontosabbnak, arra a válasza röviden ennyi:

1. ezeken a faktorokon keresztül lehet legjobban kidomborítani és bemutatni azokat az erőket, amelyek egy gyülekezet vitalitását elősegíthetik,
2. ezek a terminológiák érthetőek és értelmezhetőek egyházi közegben is (manapság ez nem elhanyagolható szempont! KM),
3. ezeket a szempontokat már, mint jól kipróbált elemeket más IPT kutatásoknál is jól hasznosították.

Természetes, hogy az egyházi életben az itt használatos szempontok már valahol előkerül(het)tek, bár a hangsúly lehet, hogy esetenként eltolódott.⁶⁴ A hatvanas évek Hollandiája gereformeerd körökben a gyülekezet céljait / feladatait és az ehhez kapcsolódó struktúrákat részesítette előnyben (Kerk in Perspectief). S ha ez nem hozza meg a megfelelő eredményeket, akkor a hangsúly áthelyeződik a klímára és az ezzel összefüggő döntéshozatalra és vezetésre, az 'üdvösség' az 'agoog' (vezető) kezében van. Majd ezt követték a irányítás és vezetés megszervezésének szempontjai. Hendriks mindezeket a szempontokat nagyon lényegesnek tarja, amikor ezek egyenként központi szerephez jutnak - ő maga is ezekkel együtt 'lélegzett' az adott korszakban -, de úgy véli fontos ezeket végre integrált módon és együtt is hasznosítani egy életképes gyülekezeti élet szempontjainak megfelelően.⁶⁵

⁶³ Paradoxen van modernisering, 136.

⁶⁴ Ez számunkra Magyarországon, ha nem is pont szó szerint ezekben az összefüggésekben, de megfogalmazódik: milyen is legyen a jó gyülekezet és lelkész? Mire helyezze a hangsúlyt? Mi legyen: jó igehirdető vagy jó szervező, vagy jó lelkigondozó? - ha csak a lelkész-lét változásra ítélt és 'időszerű' szempontjait nézzük.

⁶⁵ Ez az általa nyomtatékkal középpontba állított öt szempont, az általa felvázolt céloknak megfelelően természetesen összefüggenek egymással. A korrektség annyit azonban megkövetel, hogy ő ezt az ötös számot a játékban használt dobókocka ötöséhez és nem az általam 'borítéknak' nevezett képhez köti.

⁶⁶ A *kiegészítésekben* elsősorban J. Hendriks azóta elkészült munkái segítenek, így pl. a GH. *Valamint* más szerzők látása alapján, az éppen szóban forgó szempont szerint, a lényegesnek tartottakra figyelve. *A kritikai észrevételekben* elsősorban az *Een gezamenlijke trektocht...*(GT) fog segíteni bennünket.

Amikor ez az öt szempont röviden bemutatásra kerül, akkor ennek a bemutató folyamatnak lényeges szempontjai lesznek:

- a rövid és csak lényegi bemutatása annak, ami fontos (konklúziók),
- egyben az esetleges megfogalmazódó *kiegészítések* és *kritikai vélemények* bemutatása is,⁶⁶
- annak ismeretében, hogy ezek a szempontok áthúzódva a gyülekezet vezetésére, a presbitériumra vonatkozóan is szóba kerülnek még és mintegy alapját is képezik a következő könyvének TndK-nek (34-44.), valamint visszatérnek a GH-ben, ami ugyan már részben más alapszempontok szerint készült.

Nyomatékkal szeretném hangsúlyozni, itt talán még nem késő, hogy Hendriks ezen munkájában (VAG) benne van életének a könyv megjelenéséig összegyűjtött nagyon sok gyülekezeti élménye. Ebből fakadóan szeretne tenni jobbító szándékkal a Gereformeerd Egyházak gyülekezeti megújulásáért. Egyben a VAG egy rendkívül lényeges bázisa a következő könyveinek, a TndK-re és GH-re gondolva. Ezért megtörténhet, hogy miközben a VAG -nél hosszabban időzünk, az annak is jele már, hogy a másik két könyv ide tartozó és ezzel összefüggő szempontjai hogyan honorálódnak az évek folyamán. Így megesik, hogy egyféle szintézisen keresztül a VAG-ben már azt is 'látjuk' és láttatjuk, ami sokkal később valamelyik munkában újra, esetleg finomítottan vagy a szükséges kiigazítással ismét előkerül. Nem elkerülve itt azt a lehetőséget sem, hogy a Hendriks által megfogalmazottak egy - egy esetben másoknál hogyan jelentkeznek, mások mit értenek ez alatt.

Sőt lesz olyan pillanat, amikor a Hendriks által megfogalmazott szempontok, a 'dobókocka pontjai' látszólag terjengőssé válnak, hiszen ezek nagyon sok mindent implikálhatnak. Az adott szempontot illetően - türelmet is kérve az olvasótól - szeretnénk érinteni olyan részleteket is, melyekben érezhető elsősorban a gereformeerd / hervormd gondolkodás a mostani időkből megszólaltatva. Azt gondolom, hogy ezek is, mint kellő impulzusok, egy - egy sarok pont által indikált üzenetként jelen vannak a XX. század második felének nevezett egyházi gondolkodásában (Így pl. majd a vezetésnél- bár a gereformeerd gondolkodás elsősorban presbitériumban gondolkodik, mégis időzni szeretnénk a lelkész, mint vezető személyénél).

Ezért, ennyi szempontot figyelembe véve fennállhat annak veszélye, hogy ezek az 'impulzusok' sok esetben esetleg nehezen átláthatónak, csak nehezen egymásba kapcsolhatónak és túl szerteágazónak tűnhetnek az eredeti mondanivalót illetően. Mégis ez az út látszik pillanatnyilag a legkézenfekvőbbnek ahhoz, hogy kerüljük a felesleges ismétléseket (bár ezt teljesen kiküszöbölni szinte lehetetlen), és egyben egy adott témakört, szempontot a lehetséges legjobb környezetben találhassunk és vizsgálhassunk. Ez reménységünk szerint egyben segítség az egész témakör átláthatóságában is.

Ezek alapján vessünk egy pillantást az öt szempont elhelyezkedésére a 'dobókockán' vagy 'borítékon'!

A pozitív klíma

A pozitív klíma számára elengedhetetlen, hogy a gyülekezeti tagok, mint szubjektumok legyenek értékelve. Olyan emberként, akik arra hívtak, hogy szabadon és felelősségteljesen cselekedni tudjanak. Ez a gyülekezeti élet összefüggéseiben azt is jelenti, hogy nemcsak kivitelezői kívánnak lenni a gyülekezet vezetői által megfogalmazott elképzeléseknek, hanem a tervezésbe, a folyamatok előkészítésébe is szeretnének részt venni. A 'szubjektum felnőtté

válását és az ilyen módon való (fel)értékelését' (Heitink) szorgalmazza Hendriks a gyülekezet mindennapi életében. Ennek mintegy háttereként szolgál a mai, modern társadalom a maga demokratikus felépítettségében: nagykorúság, a bele - és hozzászólás lehetősége, az emancipáció valósága. Ezt teológusként úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a Lélek mindenkire kiáradt, ezáltal a régi határvonalak lebontódnak és teljes jogú tagként van jelen mindenki. Ezzel nem ítélni kívánom a másikat (Rm 14,1), hanem nyitott vagyok arra, ami a másik. Ahhoz, hogy egy jó közösség (koinonia) alakulhasson ki, ez lehet csak az alap, ami egyben előfeltétele is egy bizalmi viszonyoknak. Persze ez nem jelenti azt, hogy ezzel megszűnne a józan mérlegelés, vagy a demokrácia alapszabályai feloldódnának. Mindezek mellett a hangsúly a következőkre kerül:

- lehetőség szerint mindenkit megszólítva készül a tervezés és az irányítás,
- mindenki megkaphatja a szükséges információkat, amire szükség van egy nyitott kommunikáció esetében,
- a döntéshozatalban részt vehet mindenki, akiket ez érint és a döntések garantálják a személyes határokat, integritást,
- a dolgok menetéhez van mód mindenkinek hozzászólni,
- mindenki elfogadott és respektált a közösségben.

Természetesen ehhez megfelelő struktúrákra is szükség van. Egyben az így kialakított légkörben a vezetés kialakítása, megfogalmazása is fontos szerephez jut majd. Láttatva ezzel a kiindulási szempontok összefüggéseit.

Amikor a gyülekezet a 'fogadó' képében jelenik meg (GH, 63), akkor a klíma nem jelenthet továbbra sem mást, mint a másokban respektálni a 'Másikat', a szubjektum értékeit messzemenőleg megbecsülni. Ez nem azt jelenti, hogy nézegetem, hanem a szemébe nézek, nem vizsgálgom, hanem ránézek. Eközben hagyom a másikat önmagának maradni, mint egyedüli, a saját adottságaival és határaival. Az emberben, mint szubjektumban a másikat értékelni csak úgy lehet, aminek alapja az, ahogyan Isten bánik az emberrel (Ex 33,11). Ehhez felsorol Hendriks néhány jellemző alapvonást: a másikat, mint szabad embert értékelni, a másik egyéni felelősségét respektálni, a kölcsönösség alapján a hatalmat megosztani tudni, egymást elfogadni (szeretni), bizalommal lenni a másik iránt, a másikat, mint unicitást látni a benne rejlő egyéni karizmákkal együtt, engedni hogy a másik, mint 'szubjektum' elmondhassa saját történeteit. Ezekkel együtt el- és befogadják. Különös hangsúlyt kap itt az ún. 'inloopshuis', azok a helyek, ahol a társadalom peremére került, kitzsított embereket egy ételre, itatra befogadják és meghallgatják őket. Ezek mintegy élő, mai példaként állnak a gyülekezet, mint 'fogadó' képe előtt. Nem beszélve arról, hogy ezek mintegy egyedi 'spiritualitásukkal' is vonzóak sokak számára.⁶⁷

Látszólag túl alapos és túlrészletezett ez a szubjektum iránti tisztelet és odafigyelés. Ebben azonban benne van Hendriks csalódottsága is (2000!),⁶⁸ miszerint az egyház még mindig: túl hierarchikus, a klasszikus szerepek továbbra is életben vannak, a patriarchális viszonyok továbbra is élnek, az önbizalom az egyénben nem megerősödik, hanem a másokra való 'rácsodálkozásban', mint hatalmat hordozó tekintélyben még mindig tovább gyengül, mert mintha valami ezt sugallná.⁶⁹

⁶⁷ J. Beumer, Pleisterplaatsen. De spiritualiteit van de diakonale gemeente en parochie, Baarn 1994.

S. Stoppels, Gastvrijheid. Het inloopshuis als vorm van kerkelijke presentie, Kampen 1996.

⁶⁸ J. Hendriks, Ronde tafel of directietafel?... Ouderlingenblad nr. 891. Februári 2000, 10.

⁶⁹ Mindezeket arra alapozza, ahogyan az egyesülés útjára lépett NHK - GKN - ELK. (SOW) egyházak létrehozták, felépítették és megnyitották országos egyházi központjukat Utrechtben (LDC, 1999. december 1.).

Megfigyelhető a fireti hatás a megfogalmazásban: „...sőt, magában a halálban, s a halálon át is megmarad az ember ‘szubjektumnak’ és az örökkévalóságban nem válik ‘objektummá’. Az ember egy az Isten által ismert ember marad, néven szólítja, és a halottakat életre hívja” (GH 64.). Számára ennyire fontos továbbra is a szubjektum komolyan vétele. Ehhez és a fentiekhez kapcsolódóan a légkört, klímát meghatározza nagyon sok ember számára, hogy mennyire veszik komolyan őt, mint szubjektumot a döntések meghozatalánál. Nagyon figyelemre méltó, hogy Hendriks a *konszenzus útját* választja, miközben többféle döntéshozatali - sokszor nagyon demokratikusnak látszó - formát is bemutat (GH, 66). A konszenzusra alapuló döntési formában egészen messze nyúlik vissza, az 16. század emdeni ‘menekült református gyülekezetéhez’, ahol ez először megjelenik a református gyülekezeti gondolkodásban. Eszerint a döntéshozatalt megelőzi egy nyilvános eszmecsere, vita, aminek eredményét egy ‘első körös’ visszajelzésre lehet alapozni. A ‘második körben’ pedig azt keresni, hogy a ‘kisebbség’ hajlandó-e együtt menni a ‘többséggel’. Ez a mai gyakorlatban azt jelentheti, hogy ha a gyermekek úrvacsorában való részvételéről van szó (hitvallástétel előtt), akkor az idős gyülekezet tag így reagálhat erre: Még mindig nem vagyok meggyőzve ennek helyességéről, de megértem, hogy a szülőknek, kiskorú gyermekeikkel ez fontos. Ezért elfogadom ezt a döntést és így veszek részt az úrvacsorában. Ebben a konszenzusos formában érzi Hendriks, hogy a légkör jó lehet, mert ebben a formában az ‘ügy’ és az ‘ember’ komolyan vétetett. Heitink a Gemeentelid als subject (A gyülekezeti tag, mint szubjektum) címet viselő *kritikai elemzésében* (GT, 19) utal arra, hogy mennyire fontos Hendriks számára a szubjektum. Bemutatja a szubjektum születését, különbséget téve az individualitás és a szubjektivitás között. Az első kifejezésben utalva arra, hogy egy differenciálódó társadalomban az individuum egyre önállóbbá kell váljon és bizonyos értelemben azzá is akar válni. Míg a szubjektivitásban az egyéni megtapasztalás fontosabbá válik, mint ahogyan az az objektív szemlélet alapján, mint előírt és előre megadott jelentkezhet. Ezzel még nem mondja azt, hogy az individualizálódásba belekényszerülünk, ha akarunk, ha nem (De Lange), a szubjektivitás viszont sokkal inkább egyéni döntésünkön is alapul: komolyan vesszük-e önmagunkat ebben a lehetőségben. A szubjektum mint az új idők (Neuzeit), különösen a felvilágosodás eredménye - vélekedik Heitink -, miközben ez mégis visszanyúlik a reformációig, ahol ez érdekes összefüggésben lehet a lutheri egyetemes papság gondolatával. Ugyanakkor emlékeztet arra is, hogy a szubjektum-lét egy antropológiai és nem ekkleziológiai kategória (GT, 26), ami azt is magában hordozza, hogy ez inkább a keresztyén embert és nemcsak az aktív, az egyház életében mindenütt jelenlévő embert akarja kifejezésre juttatni.⁷⁰

De térjünk vissza Heitinkhez. Az általa megfogalmazott kritika végül érinti a gyülekezet mindennapi életében és minden döntéshozatalban maximális odaadással résztvevő, participáló egyéni jelenlétet. Ezzel nem alábecsülve a szubjektum fontosságát, hanem kicsit túldimenzionálnak és ebből fakadóan inkább befelé fordulónak tartja a gyülekezet, amikor mindenkit, bekapcsolva minden döntésébe igyekszik komolyan venni, és így próbálja élni a mindennapi életét. Fontosabbnak látszik inkább egy felelősséget hordozni tudó presbitérium, egyház vezetés, amelyik gondoskodni tud arról, hogy a gyülekezet tagjai helyüket megtalálva

⁷⁰ Egy pillanatra érdemes visszatekinteni az időben és pontosan a Jaap Firetnek készült ünnepi kötetben beszél ugyancsak a szubjektumról Kor Schippers. Szerinte - és itt messzemenően egybecseng Hendriksszel a gondolata - a gyülekezetépítés kritériuma az ember. Ő is utal arra az ‘igényre’, ami rákérdez a szubjektumra, mégpedig így: „... mit jelent a gyülekezetéről, mint szubjektumról beszélni tekintettel az önálló (felnőtt egyéni) hitre?” Azaz : a gyülekezet, mint szubjektumra kérdez rá. A kérdés azonban a válasz megadásánál mégis ott ér célba, ahol Hendriksnél is látjuk: „Többnyire ez alatt nem a gyülekezetet, mint szubjektumot értjük, hanem (...) a gyülekezetet, mint eszközt az egyén önfelfedezéséhez és önmeghatározásához, hogy eljusson magához az emberhez.” K.A. Schippers, ‘Samengevoegd en bijeengehouden...’ (in: Zelfstandig geloven. Studies voor Jaap Firet – red. F.H. Kuiper e.a. Kok 1987, 182-185.) Ugyanitt ír Hendriks is a gyülekezeti tagról, mint szubjektumról (Het ‘gewone’ oragnisatielid als subject en de leiding als dienst. 205-219).

élhessenek a közösségükért és szolgálhassák a világot. Ezzel - ahogy annak idején Kuyper már szerette volna - kilépünk a 'papok vezette' egyházlét csapdájából, megvalósíthatjuk a szükséges demokráciát, kellő effektivitással.

Nagyon érdekes ugyanakkor figyelni röviden a hervormd oldalról megfogalmazott kritikai megjegyzésekre. Den Dulk érzékelteti mennyire nem tud a hervormd világ mit kezdeni első hallásra Hendriks szervezés elméletből vett fogalmaival. De ugyancsak nehezen tudja elképzelni, hogy a hervormd világ gyülekezetének tagja tudja-e, érzi-e, hogy ő egy 'szubjektum'? Míg a gereformeerdék Kuyper óta egyéni felelősségükkel tartoznak egyházuk mindennapi életéért, addig a leginkább népegyházi formák között a peremre, az egyházi élettel aktívan nem igazán konfrontálódó tagokkal hogyan lehet megértetni, hogy ők a szubjektumok. Vagy fogalmazzunk inkább úgy, hogy ők természetesen tudják, hogy ők részei egy gyülekezetnek, de úgy, ahogy vannak, és miért kell ezt annyira feszegetni (GT, 32)?

Vagy, ha folytatjuk ezt a den dulk-i vonalat, akkor azt kérdezi (a fentiek alapján): mire ez a nagy szervezet, organizáció? Hiszen az egyházat, gyülekezetet nem a szervezet, hanem valami hajszálvékony fonal tartja össze, amiben ők jól érzik magukat. Azaz: ha a gyülekezetet egy organizációval hasonlítom össze, amiben a szubjektumnak a klíma megteremtésében óriási szerepe van, akkor elég keveset mondtam még a gyülekezetről. Természetesen ez egy sajtóságos hervormd védekezés és azt sugallja, hogy: csak óvatosan a szervezéselmélet egyházi életbe való átültetésével!

A szubjektum-lét tudata egyben sugallja és nyomatékosítja a fent már érintett 'részvétel', participáció fontosságát. Lassan azonban már nemcsak hervormd körökben, hanem egyre többen a gereformeerd egyházi keretekben is a 'peremre' kerülnek, otthon maradnak, az emberek nem akarnak participáló tagokként jelen lenni. Akkor meg kivel menjük tovább? kérdezi Van Nijen⁷¹ - kapcsolódva e ponton is Hendrikshez -, megjegyezve azt, hogy szerinte az egyház krízise a prédikáció krízise is, mert a szubjektumot nem tudja megszólítani. Ezért az igehirdetés, mint klíma-javító szempont nem elhanyagolandó.

Az ösztönző vezetés

A vezetés fontosságához nem fér kétség. Mindezt csak körültekintően és lehetőleg minden szempontra kiterjedő figyelemmel lehet végezni. Ettől függetlenül - bármennyire figyelmes is az aki(k) vezet(nek) - a kritika nem kíméletes, ha erre okot találnak a vezetettek. Mindezeket már csak tetézheti, hogy a vezető(k) általában túlterhelt emberek is. Legyen az bárki, vagy bármilyen csoportos vezetés, egyre világosabbá válik, hogy rutinból nem lehet ezt a feladatot tisztességgel ellátni. Mindezeket még Stevens fogalmazza meg a nyolcvanas években.

Egy mindenképpen bizonyosnak tűnik: a vezetés és annak milyensége az egyik lényeges gerince a Hendriks által megfogalmazott vitális gyülekezeti kép megvalósításához.

Az ösztönző vezetés pontjánál figyelmünket a korábban már leírt metodika vezeti, de kiegészítjük ezt két - a gereformeerd körökben nagyon jelentős helyet elfoglaló, komoly érdeklődést kiváltó - részlettel. Ezeket, mint felmerülő és lényeges, az ösztönző vezetésre vonatkozó szempontokat abban a sorrendben mutatjuk be, ahogy azok időrendi sorrendben az érdeklődés középpontjába kerültek. Ezért szeretnénk szólni majd *a lelkésről, mint vezetőről* és az *inspiráló és a karizmatikus vezetésről* is.

Mindenekelőtt Hendriksre figyeljünk. A vezető vagy vezetés konkretizálásánál Hendriks precízen fogalmaz. A vezető esetében gondolhatunk egy személyre (lelkész, elnök stb.), de gondolhatunk egy csoportra is (presbitérium, bizottságok stb) vagy akár egy csoport vagy

⁷¹ J. van Nijen, Kernachtig preken (in: Een gezamenlijke trektocht met J. Hendriks, 164).

szervezet funkciójára is. Az ebből fakadó vezető előtt álló funkció pedig nem más, mint „megvalósítani azokat a viselkedési- és megjelenési formákat, melyek a csoportot segítik kívánt céljaik eléréshez” (VAG, 55). Ösztönző vezetés lesz az, amely segít egy csoportot:

- céljainak megfogalmazásában,
- segít a célokhoz vezető út megtalálásában,
- előmozdítja és javítja a csoport tagjai közötti interakciót,
- erősíti a csoportkohéziót,
- rendelkezésre bocsátja a szükséges segédanyagokat.

Mindezek a szociális tudományokból vett elméletre alapoznak, mint ahogy a következőkben az ösztönző vezető személyét is ezek alapján kívánjuk visszaadni. Itt elsősorban Hendriks nem a lelkészre, mint vezetőre koncentrál, hanem elsősorban a *presbitériumra*, egy csoportra. Amikor komoly teret szentel a vezetés karakterének, akkor szinte sejteti - ez később a TndK-ben és a GH-ben újra látjuk -, hogy a klíma mennyire függhet ettől egy gyülekezetben.

Megfigyelhető, hogy a szociális tudományok elemzése alapján a *vezetés karaktere* csak akkor lehet ösztönző, ha szerepét szolgálatnak és nem uralkodásnak értelmezi. A szükséges támogatást megadva segít az embereken és csoportokon. Ezen a területen persze a vélemények nem minden esetben egyeznek. Egyik nézet szerint a vezetés azt jelenti: döntéseket kell hozni, anélkül hogy ebben különösebben kikértük volna az érintettek véleményét. A másik nézet valamivel barátságosabbnak tűnik, hiszen azután hoz döntéseket, miután meghallgatta azokat, akiket a döntés végül érinteni fog. Ezzel már egyben jelezve azt is, hogy a hatalmat a vezető(k) meg tudják osztani, esélyt kínálnak és teremtenek másoknak is lehetőségeik optimális kihasználására.

Ha a vezető, vezetés segíteni szeretne egyéneket vagy csoportokat, ahhoz meg kell tanulnia hallgatni is ezekre. Ez persze nem könnyű dolog, mert hamar kiderülhet, hogy ettől függetlenül egyáltalán nem számít, hogy mit mondanak a vezetettek, a nyitott kommunikáció végül nem hozza meg eredményét. Hogyan bizonyíthatja a vezető, vezetés hogy nem ezen az ‘áll’ segítő úton akar járni? Ezt kifejezheti:

- azzal, hogy könnyen elérhető,
- türelmes a hallgatásban és a másokra figyelésben,
- hagyja az embereknek elmondani, amit szeretnének,
- érdeklődést tanúsít, és inkább kérdez, mint a saját történeteivel agyonbeszél másokat,
- a megkapott információt képes használni.

Ezzel kifejezésre juttatja azt is, hogy az igazságot megbecsüli, az őszintét nem bünteti meg. Ebből fakadóan képes a kritika elhordozására. Hogy mennyire nem könnyű ez, erről nagyon sok gyülekezeti példa tanúskodik.⁷²

Ha a vezetés *karakterénél* maradunk még, akkor egy rendkívül lényeges adalék ehhez, hogy a vezető eltekint a különböző státuszszimbólumoktól (pl. nem akar a legelső helyen ülni), nem enged meg magának többet, mint mások és meg tud válni a hatalomtól (az elnöki pozíciót pl. felváltva töltik be). Hendriks minden munkáján az elmúlt tíz évben végighúzódik - valószínűleg nem tudta elégszer elmondani -, hogy a vezető / vezetés a ‘span of control’ mint uralkodó szempontból át kell lépjen a ‘span of support’ alapállásba, nem ellenőrizni, hanem támogatni és segíteni kell a vezetetteket. Emellett a gondolata mellett a GH-ben is folyamatosan kitart.

A vezetés *funkcióját* illetően ugyancsak a szociális tudományok adják a hátteret, amelyben az ügyre irányított (‘goal achievement’ vagy a ‘concern for production’) vagy a szociál-emocionális (‘group maintenance’ vagy ‘concern for people’) vezetés jelentkezik a funkcionalitás szempontjából. Hendriks ezt találóan - és itt jelentkezik majd a TndK-ben a

⁷² A.M. Spijkerboer, Hoe ga ik om met kritiek? - Ouderlingenblad, nr. 899, November 2000. Katern

kifinomult érzék a bibliai üzenet felé - így fogalmazza meg: törődés az üggyel, és törődés az emberrel.

| ‘Country Club’ vezetés | ‘Team’ vezetés | ‘Status quo’ vezetés | Laza vezetés | Autoritair vezetés |
|---|---|--|---|--|
| A munkatársak igényeiről való gondoskodás, és a meleg, baráti légkör a legfontosabb szempont. Ebben a baráti légkörben a munkatempó könnyen tartható. | Nagyfokú érintettség és részvétel a munkában, egymástól való függőség elfogadása a munkavégzésbe, amikor közös célokért küzdünk, és ez elvezet az egymás iránti bizalomhoz és megbecsüléshez. | A szükséges eredmények lehetőségei a ’teljesítmény - elvárások’ és a munkatársak elvárásai közti lavírozással. | Minimális megfeszítéssel éppen a legszükségesebb produktivitás jelentkezik ahhoz, hogy a szervezet megmaradjon. | Átfogó és célratoró eredményesség és munkaszervezés, aminek eredményeképpen az emberi faktortól való függés a minimumra csökkentett. |

Hendriks⁷³ a ‘team vezetési’ szempontokat részesíti előnyben, amiben a funkcionalitást illetően megfelelő érdeklődés jelentkezik úgy az ember, mint az ügy iránt. Mindez köszönhető annak, hogy a tagok bevonása megtörténik az ‘ügy’ kiválasztásába, ezáltal az ügy közös ügy, azaz az ő ügyük lesz. A modern management erre a szempontokra alapoz.

A vezetés *stílusát* figyelve Hendriks a hetvenes években már megfogalmazott (E. Bornemann)⁷⁴ mértékek szerint az autoritair és kooperatív vezetési stílust különbözteti meg. Míg az első stílusjegyei a távolságtartásról és rang-különbségekről (felettes) árulkodik, addig a második a közelséget és az egymás mellettséget hangsúlyozza. Az autoritair vezető szereti a követő és engedelmes embereket, míg a kooperatív szereti az egyéniséget és értékeln, megbecsülni is képes. Az előbbi légköre „leicht gespannt, Gafahr des gegenseitigen Mißtrauens, Cliquenbildung”, míg a kooperatív esetében ugyanez „Vertrauen, innere Einheit und Harmonie” jellemvonásokat hordoz (VAG, 64).

Érdekes megjegyezni, hogy a hendriksi elemzésben a vezetés karaktere, funkciója és stílusa tekintetében sokszor mintha kicsit fednék egymást a fogalmak. Ami azonban még ezen is túlmutat, hogy a vezetés szempontjainál már bekapcsolódnak a gyülekezeti, egyházi összefüggések is, amit később a TndK-ben bővebben kidolgozott. A gyülekezet vezetésénél a presbitérium figyelmét ráirányítja a Pál által használt képre (1 Kor 12, 12-27), miszerint a vezetés akkor szolgálat, ha nem kikapcsolni, hanem bekapcsolni képes a különböző szubjektív adottságokat. Így összetartva a testet és mintegy táplálékot szolgáltató csatorna funkcionál a

⁷³ Ismert, hogy ma Magyarországon a vezetés elmélet és kiadványok számtalan példájával és ajánlataival találkozhatunk. Lehet, hogy éppen ezért szinte ismétlésnek tűnik és sokakat inkább, csak fásaszt az, ahogyan a VAG-ben a három szempont (karakter, funkció és stílus) alapján a vezetői típusok csoportosíthatók.

⁷⁴ Ez ideig úgy tűnik, hogy a legtöbb - e témával foglalkozó - szaktekintély által elfogadott szempontok ezek. Ezzel dolgozik az általunk már idézett Schippers és Ch.A. Schwarz is többek között.

különböző tagok felé. Hangsúlyozza Firetre figyelve, hogy a vezetés nem lehet más, mint pásztori szolgálat, pasztorális aktivitás. Vezetni persze úgy, hogy az egyben segítő szolgálat is legyen, nem könnyű feladat. Ennek megvalósításában pedig elengedhetetlen a közös gondolkodás, az együttes munka.

*A lelkész, mint vezető - a lelkész pozíciója*⁷⁵

A vezetés, mint pasztorális szolgálat különösen kihangsúlyozódik a TndK-ben és visszatér GH-ben. A TndK-ben utalás történik arra, hogy a gyülekezet vezetőinek pasztorális szolgálata egy 'hard' vagy 'soft' fellépéssel nem segíti a dolgok rendes menetét, de a gyülekezet vitalitását meg főleg nem. Így idézi itt Hendriks azt a gondolatot (Versteeg), amelyben az „egyházi tisztség azzal funkcionál, hogy enged funkcionálni” (TndK, 40), pontosabban ösztönöz is arra, hogy funkcionáljon mindenki a neki adott karizmatikus lehetőségek szerint. Még nem felejtettük el McGavran gondolatát, hogy minden gyülekezeti tag kapott és rendelkezik olyan karizmával, amit a gyülekezete javára hasznosíthat. Ebben az esetben a vezetés feladata nem más, mint segítő koordinálása ezeknek.

Hendriksben megfogalmazódik az a kérdés (GH, 70): vajon a gyülekezet vezetői abból a körből lettek választva, akik alkalmasak ilyen szempontok szerint is a vezetésre? Hovatovább előre viszik-e az alapgondolatot, hogy a gyülekezet egy 'barátságos fogadó' képében jelenhessen meg? Ennek következményeként a betérőket nem megtéríteni akarjuk, hanem magunk közé szoktatni, hogy hátha 'clean' akarnak lenni, ez is segíthesse őket - vélekedik az egyik amsterdami gyülekezet vezetése, ahol elsősorban drog fogyasztók előtt nyíltak meg az gyülekezet ajtóit, melyeknél a 'küszöbszint alacsony', ami alapfeltétele a mai gyülekezet létnek.

A GH-ben a vezetés szempontjai alapján vizsgálja és elemzi Hendriks a lelkész szerepét (GH, 72), míg a struktúra címszó alatt figyel majd a gyülekezet vezetésére, mindkét esetben hangsúlyozva az új típusú vezető jelentőségét ebben a gyülekezeti létformában. *A lelkész, mint vezető* úgy gereformeerd körökben, mint Hendriks esetében - a kettő persze teljesen összefügg - nem túlhangsúlyozott szempont, hiszen a (mi, magyar értelmezésünk szerint a presbitérium) a gyülekezet vezetése igazán a lényeges szempont, aminek tagja a lelkész is, de nem feltétlenül elnöke ennek.

Viszont minden egyházmodell (ennek bizonyos hangsúlyos formáiról később bővebben a TndK-ben, itt most csak érintőlegesen) magában hordozza az adott modellhez illő lelkészt, mint vezetőt. Eszerint itt a *lelkészre, pásztorra mint vezetőre* koncentrálva a modern idők a következő adják:

- a 'tradicionális, hierarchikus' egyházban a lelkész elsősorban, mint pásztor gondoskodik a nyájáról, és mint igehirdető mutatja az utat a prédikációban, a katechézisben és a családlátogatásban. Ezt ő korábban a '(ki)tanító egyházmodellként fogalmazza meg (TndK,

⁷⁵ Nem volt részemről sértő szándékú más, a gyülekezet életében vezető szerepet betöltő egyén vagy közösséggel szemben csak a lelkész szerepét kiemelni. Mégis úgy tűnik nehéz ettől eltekinteni. Mikor tehát a lelkész a következő oldalakon a középpontba kerül, az nem azért történik, mert személye felette állna a többi, a gyülekezet életében szerepet játszó vezetőnek, irányító csoportnak. Hanem részben azért, mert a gyülekezet vezetése, mint csoport, a presbitérium a TndK-ben fontos szerepet tölt be, ezért, mint vezető csoportra ott majd rájuk esik a hangsúly. Másrészt azért, mert a lelkész személye - Magyarországról nem is beszélve -, egyénisége, mint jó vagy rossz vezető, mint aki egyáltalán nem vezető típus, de valahol a vezetés címszó körül valamilyen módon még a gereformeerd, de főleg a (tradicionális) hervormd gondolkodásban előkelő helyet foglal el.

134), amihez nagyon jól illik majd részben a 'szervezett utazás képe': megmondjuk a gyülekezet tagjainak, hogy merre megyünk, helyettük elrendezzük a dolgokat, nekik csak velünk kell tartaniuk. Ez utóbbiban, mint az utazás 'szervezője' nemcsak a lelkész, hanem az egyházvezetés is érintett;

- az 'lefelé figyelő' gyülekezet (ami azt jelenti, hogy amennyire csak lehetséges figyeljük a 'piac' elvárásait, amelyben két fogalom hangsúlyos: a 'felnőtt' gyülekezeti tag és a közösség) képében a lelkész szerepe két dologra koncentrálódik: menedzser és vezető (agóg), a folyamatok egészében irányító, a pasztorációban counselor. Ezt 'harmonikus' modellnek is nevezhetjük, amiben a lelkésztől elsősorban e két alapvető dolgot várják, a pillanatnyi állapot (igény)persze koronként változhat, miközben a gyülekezetnek nem sok (önálló) feladata lesz, hiszen csak önmagát, a saját elvárásait kell hoznia;
- a 'profetikus' egyházban a gyülekezet vezetője egy karizmatikus ember, ő a nagy inspirátor, aki akcióba lép és vállalja a konfrontációt, amelyben a pásztor tagadja a modern idők áramlataihoz való igazodást, az 'Egyiptomi húsos fazekakhoz' való silány igényformálást (Nauta).

Hendriks számára a 'vendéglátó' és 'fogadóként' működő gyülekezetbe a pásztornak, lelkésznek elsősorban az a képe illik, amelyben, mint 'szülész', mint hermeneuta, mint tanító - de nem, mint kitanító van jelen. Aki tud hallgatni is a másokra és egyben, mint tanító úgy beszél, mint tanítvány. Más szóval a lelkész, mint tanítómester egy hármas dimenzióban teljesül ki: *a misszióban*, mint lényében és funkciójában az igehirdető - mint az Istentől kapott feladat beteljesítője (1 Pét 2,9); *a megjelenési formájában*, mint szolgálatban, amikor a másik szubjektum létét honorálja; *a stílusában*, melynek jellemzője a közös munka. Összefoglalva ezek alapján elmondható, hogy egy agnosztikus világban a lelkész, a pásztor szerepe sokkal jelentősebbé vált, mint korábban (GH, 74). Nem elhanyagolható szempont azonban, hogy egy ilyen 'fogadóként' működő gyülekezeti formában a lelkésznek, mint vezetőnek a szerepe akkor lesz jelentős, ha egyrészt érti azok nyelvét, akik fogadják az érkezőket, a bent lévőkét, de ugyanakkor érti azokat is, akik bejönnek és leülnek az asztalhoz, az érkező 'vendégeket'.

A lelkésznek, a pásztornak, mint vezetőnek a személye egy ilyen új felfogásban rendkívül hangsúlyos Hendriksnél, de *kifogásolható*, hogy a lelkész *pozíciójának* kevés teret szentel. Könyveiből (VAG 156, TndK, 171) e személy szerepének adott esetekben való fontossága kiolvasható, de a felállított elméleteiben nem tartozik a lényegi kérdések közé. A lelkész is csak egy a többi, esetlegesen vezetőként jelenlévő gyülekezeti tag között. Pedig a pozíció értelmezése mindenképpen befolyásolja a szerep betöltését. Mintha ez nem is változott volna eleget az elmúlt évtizedekben.⁷⁶ Mintha ez nem lenne számára olyan lényeges. Pedig a lelkész személye és pozíciója, ha továbbra is számít rá a 'fogadó' stílusú egyházban, tele van szerepkonfliktusokkal, szerep-terheltséggel és szerep-tisztázatlansággal. Mi lesz ebből - kérdezi korábban ő maga is - ha a lelkészre, mint vezetőre valamilyen szinten számítunk?⁷⁷

Hogy mennyire érdekfeszítővé válik ez a kérdés nemcsak gereformeerd, de hervormd egyházi körökben is, arra legtalálhatóbb példának tartom azt, ahogy ez a kérdéskör a szerepkonfliktus és izoláció érzéseiben egyre jobban kulminál ezen egyház köreiben, mint a népegyházi formák között élő lelkész életében. Lehet, hogy ebben az egyházformában a lelkészek hamarabb találtak identitás problémáikkal? A hetvenes évek végén hervormd háttérből még egyelőre 'csak' ilyen kérdések jelentkeznek: Mi van a lelkészlakás körül?

⁷⁶ A lelkész pozícióját illetően a kilencvenes évek felmérései arról szólnak, hogy az ezredforduló végén Németországban a lelkészi foglalkozás a 'népszerűségi listán' a 25. helyet foglalja el. Természetesen alakulhat ez valamelyest másképp is Hollandiában, de túl nagy eltérést nem tartok valószínűnek a jelenlegi gondolkodásmódot európai szinten figyelve.

⁷⁷ De werkdruk van de pastor, gezien vanuit gemeenteopbouw (Hendriks / Ploeger-Grotegoed / Weverberg). PT 1988 / 4 , 407 - 415.

Hogyan oldódnak meg a házon belül kialakult konfliktusok, pontosan a szerepből adódóan.⁷⁸ A kérdések középpontjába azonban egyre jobban maga a lelkész kerül, ahogy ezt a pár sorral feljebb idézett teológiai szaklapban olvasható is. Ennek már csak betetőző és kiegészítő folytatása ugyanebben az évben a gereformeerd és hervormd közös sugallatból született hervormd szerzőtől származó könyv, amelyben a lelkészi szerep motiváltsága, a munkában talált öröm áll a kérdések középpontjában.⁷⁹ Keizer azonban próbál ezen túllépni. Természetesen fontosnak tartva, hogy mire használja a lelkész az idejét a mindig rendelkezésre álló 'stand by' helyzetben, de világosan utal arra, hogy nemcsak az időbeosztás hozza szerepzavarba a lelkészt.

Hogy mennyire 'megtámadott' a lelkész pozíciója, szerepe és ennek funkcionalitása, erről mi sem beszélhet jobban, mint amennyire az adott téma visszatérően az érdeklődés középpontjába kerül. Most már azonban nemcsak az említett népegyházi keretek között, hanem egy eddig zártabb, de a valóság előtt egyre jobban megnyílni kénytelen egyházban, a gereformeerd közösségekben is.

1995-ben a Praktische Theologie nagy teret szentel a 'Hogyan maradok meg, mint lelkész?', majd 1999-ben a 'Lelkeszi alkalmasság és a professzionalitás vizsgálata' kérdéskörének.⁸⁰ A lelkészi foglalkozás jövője a kérdés, amivel Heitink itt is foglalkozik, majd három illetve négy évvel később újra, rendszeres és megfelelő publicitást keresve ennek a témakörnek. Lehet, hogy őt ez azért is foglalkoztatja, mert évtizedek alatt több gereformeerd lelkész-nemzedék a gyakorlati teológiai tanszéken a tanítványa volt? Érdemes megfigyelni, hogy melyik teológiai ág lesz érzékeny erre a kialakult és választ, megoldásokat kereső helyzetre.

Persze a kérdés nemcsak e szűk körben, gereformeerd körökben, hanem egész Hollandiát illetően jelentkezik felekezeti különbség nélkül. Folyamatosan újabb és újabb támpontokat kínálva a lelkész - mint aki egyben vezető is lehet - számára, miközben a foglalkozáshoz kapcsolódó kérdések és kérdőjelek egyre másra felbukkannak. Ennek egyik legfrissebb adalékaként láthatjuk azt, amikor a kérdés így hangzik: Milyen mindennapi gyakorlata és perspektívái vannak a lelkészi szolgálatnak? Kérdése ez azoknak is, akik fiatal és pályakezdő lelkészek mentorálását végzik, amikor e munka nehézségeit az ifjaknál is látják. Egyre érzékenyebb a fiatal, de az idősebb lelkész nemzedék is arra a kérdésre: hogyan látom én a saját szerepemet, valamint hogyan lát engem a környezetem? Nem másról, mint a *lelkészi identitásról és ennek kríziséről* van ebben a kérdésben szó.

1995-ben, a fent említett teológiai szaklap szerkesztői arra kíváncsiak a lelkészi szolgálattal kapcsolatban:

- melyek azok a szempontok, amelyek segítenek e foglalkozás gyakorlásában, és melyek azok, amelyek, mint gátló tényező jelentkeznek?
- hogyan értékelhető ez a két szélsőséges faktor, és hogyan élje a lelkész ezek ismeretében mindennapi életét?

A válaszokból kiderül, hogy a 'modern világ' menetében mintegy húsz év alatt a lelkész és foglalkozásának szempontjai is döntően megváltoztak. Kár lenne, ha csak a múltba tekintve - bár ennek kísértése nem kevés - értelmezné a lelkész a saját szerepét és foglalkozását. Természetesen tiltakozhat, ellenállhat, tagadhatja a kialakult helyzetből fakadó valóságot, de bele is illeszkedhet abba. A beleilleszkedés egyik példája a fentiekben már idézett vezetői

⁷⁸ Vragen rond de pastorie (red.: H. Faber / T. Kruijne), Kok 1980 (?).

⁷⁹ J. A. Keizer, Aan de tijd gebonden - over motivatie en arbeidsvreugde van predikanten, Boekencentrum, 1988. A német minta ugyanezen a területen - ezt egyházvezetők Magyarországon is sokszor joggal preferálják - egyelőre még arról beszél, hogy 'hogyan ketyeg a lelkész órája' naponként, azaz mire használja idejét.

⁸⁰ De toekomst van de pastorale beroep (red.: G. Heitink / M. Vossen) PT, 1995 / 2. *Valamint*: Onderzoek naar de pastorale bekwaamheid en professionaliteit (in: PT 1999 / 5)

karaktervonások felvétele, ami a menedzser és segítségnyújtó (management&agog) szerepében jelentkezik. S miközben ezt a munkáját végzi, akár meg is szűnhet az egyház, mint jelentős struktúra a mai világban.⁸¹ Ez a szemléletváltás vár a jelen fiatal és jövődől elkésznmzedékre.

A gátló és támogató lehetőségek ismeretében a lelkésznek egyre fontosabb lesz a 'túléléshez' a professzionalitás, ami magától értetődően a specializációra irányíthatja a figyelmet. A 'mindenhez értő univerzalista' lelkész már nem létezik (Heitink). A specializáció pedig team munkába is 'kényszerítheti' a lelkészt, ami megint csak visszavezet a már említettekhez: hagyjon fel azzal, hogy lelkész akar lenni úgy, ahogy azt eddig tette. Ebben a folyamatban pedig a lelkészi tiszt, szerep spiritualizálódása, mint jelentős igény is megszülethet. Sőt, az idő múlásában erre egyre nagyobb szükség is lesz.⁸² Meglepőnek tűnhet, hogy 1995-ben a lelkész spiritualitásának fontosságát idézi ugyancsak az említett Praktische Theologie-ben Oortgiesen (Kor Schippersre hivatkozva állításában (1983), aki szerint: a lelkész, mint írásmagyarázó (hermeneuta) és vezető (agog) van jelen a gyülekezetben és ebben a szellemi, lelki szolgálatban a spiritualitás az összekötő híd).⁸³ Természetesen nem a spiritualitásra kívánunk itt koncentrálni, hanem arra, hogy már 1983-ban megjelennek azok a nyomatókkal bíró hangok, amelyek a lelkész szerepére, identitására és az ezzel kapcsolatos kérdőjeleket erősítik fel. Ennek ellenére úgy tűnik, mintha ezeket csak jó tíz évvel később vennék majd igazán, de akkor tényleg nagyon komolyan.

Oortgiesen utal arra, hogy melyek azok a pontok, amelyek a leggyakrabban szóba jöhetnek, mint szorító szempontok a lelkész számára. Ezek: az identitásból fakadó kérdés: ki is vagyok én önmagam számára? › mi is legyenek, melyik szerep a legfontosabb: vezessek, prédikáljak vagy lelkigondozzak? › úgy funkcionálok-e, hogy az megfelel a lelkészi foglalkozásnak? Ezekkel a szempontokkal úgy tűnik nem olyan egyszerű a megoldások felé törekedni, hiszen a probléma nagyon összetett (PT, 1988). Úgy, mint: *szerepkonfliktus* (eleget teszek-e, vagy eleget akarok-e tenni, mint lelkész a gyülekezet elvárásainak); *szereptúlterheltség* (a munka túl sokirányú és soha nem fogy el); *szerep tisztázatlanság* (mit is vár tőlem pontosan a gyülekezet, a 'piac'?). A kérdések pár évtizede ugyanazok, de a megnyugtató válaszok és megoldások még hiányoznak.

Heitink a holland Református Lelkészegyesületek éves, közös konferenciáján Utrechtben 1997-ben felveszi ezt a fonalat, és a tőle megszokott finomsággal és éllel viszi tovább.⁸⁴ Ebben a lelkészre (annak személyére, szerepére, küldetésére) vonatkozó válaszkeresésében benne van minden eddig felmerült és a Gereformeerde Egyházakban, de ugyanígy a Hervormde Egyházban is a lelkészek által gyakorolt variáció és megoldási lehetőség. A fent már szavakban megfogalmazottakat kiábrázolja a következő rajzban:

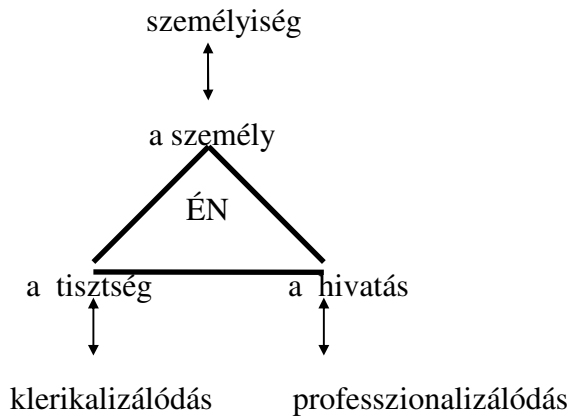
túlhangsúlyozott

⁸¹ PT. 1995 / 2, 277. Majd ez így folytatódik: Ha meg az egyház nem szűnne meg, akkor mindenképpen fennáll annak a lehetősége, hogy a 'hivatásos' lelkész, mint foglalkozás szűnik meg a következő évtizedekben. Ami egyben azt is magában hordozza, hogy egyre több önkéntes és amatőr jelentős munkája fogja fenntartani az egyház mindennapi működőképességét. Ebben a helyzetben a lelkésznek egy fontos szempontja kell legyen: hagyjon fel azzal, hogy lelkész akar lenni - legalábbis úgy ahogy eddig volt.

⁸² Ennek egyik jele, hogy a kampeni teológián az elmúlt években a gyakorlati teológiai tanszéken elindult a spiritualitással való találkozás/barátkozás 'oktatása', a ráhangolása erre a jövődől elkésznmzedéknek.

⁸³ PT. 1995/ 2, 164-179. J.Oortgiesen, De identiteit van de predikant in het geding. Ebben a munkában az igazán érdekes az, hogy a Schippersre való hivatkozás mellett a szerző hivatkozik még T. Kruijne írására is: De identiteit van de pastor (in: Patoraat - balans en perspectief, Kok 1983. Ami Schippers írását illeti: De predikant, identiteit - rol - taak, GTT 1983, 18-39.

⁸⁴ G. Heitink, De dominee gaat voorbij - Het veranderend beroep van predikant, (in: Predikant en Samenleving, 8. April 1997, 3)



Korábban a lelkész személye egy volt a hivatásával. Ez egy 'létforma' volt. A foglalkozás, a tisztség, a személy egybe esett. Ez mára egyre jobban differenciálódott, és a kérdés az, hogy mint hívó ember hogyan tudom egyensúlyban tartani ezt a hármat. Hiszen mindhárom irányba kilendülhet veszélyesen az inga.

Az egyik ilyen veszélyforrás lehet a túlzott személyre koncentráltság. Mit aggat rám a külvilág? Hogy jelenek meg az emberek szeme előtt: van elég kisugárzásom? Van bennem valami karizmatikus erő? Tudom az igehirdetésen keresztül vonzani és megszólítani az embereket? Személyiségformálás, lelki egészség, média tréning sok esetben egyre fontosabbá válik. Ebben a helyzetben nem a gyülekezet jön össze, hanem a lelkész lép fel egy szabad religiózus piacon, amikor egyházi, gyülekezeti istentiszteleti közösségekben találkoznak.

Ennek a személyre koncentráltságnak a másik variánsa, amikor éppen a közvetlenségre, egyféle tegeződő viszonyra helyezve a hangsúlyt szeretnének másként lelkészek lenni, személyesen 'közelebb kerülni' az emberekhez. Ezzel mintegy elősegítve a közvetlenséget. A korábban már idézett gondolat egyre jobban ebben látszik sokak előtt egyre jobban megtestesülni: a lelkész akkor marad lelkész és bírja ezt a rá nehezedő súlyt, ha megszűnik annak lenni.⁸⁵ Heitink úgy véli: aki csak a személyén keresztül akarja ilyen formán is kitölteni ez a szerepet, nagyon sérülékennyé válhat.

Amikor a tisztség (hivatal), a pap szerep lesz és válik kísértéssé, akkor mindig vissza kell gondolnunk a reformáció egyenrangúnak tekintett tisztségviselőre. Egy tekintélyt veszített világban azonban megkíséríti a lelkészt is, hogy tekintélyét visszanyerni akarva - visszafele gondolva egy szebb múltra - a külsőségekben próbál hangsúlyt adni 'másságának'. A jó értelemben vett klerikalizmus nem baj, az egyházi rend ezt bizonyos esetekben a formákon keresztül is megkívánja, hiszen ez tesz dolgokat világossá. De kár lenne az identitás zavarba került lelkésznek e mögé a magatartás mögé menekülnie.

A harmadik kísértés, ami kibillenthet lelkészeket az egyensúlyból, a professzionalitásra, a specializálódásra törekvés. Első hallásra ez semmiképpen nem jelenthet problémát, erre szükség is van. Így lesz az egyik lelkészből elsősorban írástudó, a másiktól lelkigondozó, a harmadiktól gyülekezetépítő. Heitink azonban úgy érzi, ezeknek valahol megvan az egészséges határuk. Mert ha ezt nem tudjuk megtartani, akkor valahol el kell gondolkodni azon, hogy lelkész vagyok-e még vagy mássá lettem? Mikor adja el, pl. a lelkész az „elszülöttség jogát egy tál pszichológiai lencséért?”⁸⁶ Ezért a professzionalizálódásnak is megvannak a mellékhatásai.

Hogyan tovább a lelkészi szerepben? Mi segít megőrizni a lelkész egyensúlyát, identitását? Milyen állapotban tudja betölteni - szükség szerint - mint vezető is a szerepét? A mindennapi

⁸⁵ R. Nauta, Het kairologisch misverstand. Pastoraat in een individualistische cultuur (in: PT, 1995 / 2, 18.)

⁸⁶ De dominee gaat voorbij, 6.

valóságban felvetett kérdésekre Heitink a maga helyzetében a következő választ adja továbbgondolás céljából:

- a lelkésznek el kell gondolkodnia azon, mennyire sikerül a saját maga javára is jó értelemben hozzá idomulni a mindennapi világhoz, azaz: mennyire tud megmaradni a társadalom - kultúra - egyház kontextusában mint lelkész;
- sikerül - e kilépni a 'mindent tudó' univerzalista, generalista szerepből, aki mindig rendelkezésre áll és egyedül is megold mindent, hiszen a feladatai között mindenre juthat ideje?
- van-e mód arra, hogy egy egészséges specializálódásban önmagát is fejleszthesse a lelkész, de ez jelenthessen neki pályájában előmenetelt és hajlamot a team munkára? Ezt már régóta mondjuk, de maguk a lelkészek azok, akik ez ellen talán a legjobban tiltakoznak (mert mindegyikünk legszívesebben vezető akar maradni), de meg lehetne próbálni 5-6 fővel együtt és egymást kiegészítve dolgozni;
- miközben akaratlanul is a generalista szerepből átlép a lelkész a specialista szerepébe, figyel-e, nyitott marad-e a szeme a gyülekezet, egyház missziói - diakóniai küldetésére? Nem vonulunk-e egyre inkább saját magunk falai mögé és kivonulunk a mindennapi életből? Azt végezve, mint specialista, ami nekünk szimpatikus elsősorban, megfelelkezve a gyülekezet missziói-diakóniai jelenlétééről;
- a lelkész mindenekelőtt hermeneuta, de emellett természetesen módja van specialistává is válnia. E kettőt azonban az egyén, a gyülekezet és a társadalom javára kell fordítsa: a pasztoráció (lelkigondozásra irányított), az edukáció (tanításra és képzésre irányított), az építő (a társadalmi folyamatokat a hatalom, a szegénység, az igazságosság szempontjaiban és viszonylataiban elemezni tudó és az egyházra irányított) kompetenciával;⁸⁷
- megteremtődnek-e az egyéni pálya kiteljesedés folyamatai, amikor az 'asszisztens'-lelkészből majd önálló lehet? Milyen lehetőségeket kínál neki a saját fejlődése érdekében az egyház anélkül, hogy magányos farkassá változva visszahúzódjanak, valami önmaguk választotta 'hobby' vagy távolságtartás mögé? Netán esetleg idejében kezelhető lenne a 'burn-out' és a kényserű 'time-out' problematikája.

Hogy marad a személy - tisztség - hivatás egyben? - kérdezi mindezek után ismét Heitink. A válasz megadásában a spirituális dimenziónál köt ki ő is, ahogy annak idején Schippers is tette.⁸⁸

Úgy tűnik, hogy a 'varázsszó' a spiritualitás - vagy egészítsük ki bátran: a misztika - a mai lelkész-nemzedék élete számára, hogy az tudjon maradni, ami szeretne: lelkész, aki jó hermeneuta, jó lelki vezető (agog) és ha a helyzet erre lehetőséget kínál, akkor jó manager is. Erről, a spiritualitás növekvő fontosságáról később szeretnénk még majd más összefüggésben újra szólni (II. 3).

⁸⁷ W. F. van Stegeren, De betekenis van 'funtieprofielen van predikanten' voor een predikantsopleiding (in: PT, 1998 / 5, 466).

⁸⁸ E. Langet idézve, miszerint a lelkész számára egyik menekülési irány sem jelenti a kísértésektől való megszabadulást, ami a lelkésznek ugyanúgy életrésze, mint a gyülekezet bármelyik tagjának, vagy bárkinek a világon. A spiritualitás a magja ennek a harmoniának - mint a reformáció óta magadott lehetőség a személyes Isten kapcsolatra - és ez tarthatja meg bennünk a személy-tisztség-hivatás egyensúlyát.

⁸⁹ J. Goud, Schrijven in het zand. Predikantschap in de 21ste eeuw. Kamper Oraties 15. Rede, uitgesproken op de 146e dies natalis van de THU van de Gereformeerde Kerken in Kampen op 6 december 2000.

⁹⁰ Maga a XX. század is elének ad számos karizmatikus egyéniséget úgy a világpolitika, mint az egyház életét tekintve (pl. Gandhi, Bonhoeffer, M.L. King, Che Guevara, Mandela, Beattles). Igaz, nem mindegyikre emlékezünk pozitív előjellel. Látnunk kell persze azt is, hogy a vélemények ezen a téren nem minden esetben egyeznek, hiszen a XX. század - ennek különösen is a második fele - pont arról beszél, hogy igazi példaképek, nagy és karizmatikus, az életünket inspiráló személyek már nem születtek. Lehet, hogy mindkét véleményben van valami igazság.

A lelkész, mint vezető. Ez volt a kiindulási pontja a fent elmondottaknak. Jogosnak tűnhet a panasz: miért foglalkozunk ezzel ennyit? Azt gondolom messze nem foglalkoztunk vele sokat. Az ügy még egyáltalán nincs megoldva a lelkész körül, aki egy személyben betölt egy hivatást, a gyülekezet tisztségviselője, funkcionárius és közvetítő, hivatalnok és sámán, egyszerű ember és mégis guruként is szerepelhet kis szerencsével, ha azzá teszi, vagy ebben segít a környezete is. Aki keresi a kapcsolatot a magasabb 'régiókkal', aki egyszerre barát és tanító, miközben idegenként jár a földön. Nauta szerint (PT, 1995) a lelkész többé nem a közvetítő (intermediair - Fiet szóhasználatában) mindenek, mint pásztor-tanító-segítő, hanem elsősorban tőle az várható el, hogy egy úton megy az emberekkel, mint azok barátja. Nem ő a 'Jó Pásztor', vagy az 'Irgalmas Samaritánus', hanem az 'Emmausi útítárs', aki úton van a tanítványokkal, beszél velük arról, ami történt és így velük együtt rácsodálkozik Isten munkájára. A dialógus és a diakónia jellemzi a posztmodern lelkészt és munkáját.

Hadd szólaltassunk meg végül még egy hangot Eszerint a barát - tanító - idegen hármasság, mint poszt-tradicionális, felváltja a tradicionális lelkészi képet (pásztor - tanító - próféta). Ki is a lelkész? A válasz Rembrandt képe: Jézus és a házasságtörő asszony (a János 8-ban olvasható történet magva), ahol Jézus ujjával írt a földre... de nem tudjuk mit. Egy biztos: Jézus, mint barát, mint tanító, és mint idegen (ez egyben a prófétai idegenség is) áll előttünk ebben a szerepben. Ez a kép áll J. Goud előtt, amikor 'A lelkészségről a 21. században' együtt gondolkodik a kampeni teológia tanáraival és hallgatóival ünnepi beszédében.⁸⁹

Az inspiráló és karizmatikus vezetés

A keresztyén hit a tradíción alapul, mint ami továbbadja a Szentírás üzenetét és az ebből fakadó naponként megélt egyéni és közösségi keresztyén praxist. Ehhez azonban nemcsak írásmagyarázatra és szóbeli vagy szimbólumokban való átadásra van szükség, hanem inspiráló vezetőkre, mint egyénekre és csoportokra. Nem idegen ez a Szentírás üzenetétől sem, ha a Zsidókhöz írt levél 11. fejezetére gondolva előttünk állnak hitünk hősei. A 'bizonyágtévők nagy fellege' (Zsid 12,1) mint példakép állhat előttünk. Mai időkben nagy sikere van a karizmatikus, az életünket, egyéniségünket inspiráló személyeknek, nem is beszélve arról, ha még vezető is válik belőlük.⁹⁰ Ennek ellenére mintha az emberek nem találnak önmagunknak identifikációs személyeket.⁹¹ Ugyanakkor kiderül, hogy sokan a modern példaképeket bátran odaállítják a bibliai példaképek mellé.⁹² Mi ezeknek az embereknek a titka? Miért és miben tudnak vonzó és inspiráló emberek lenni, sok esetben még haláluk után is?

Miközben az elmúlt évek a gereformeerd világban is gyakran arról szóltak, hogy hogyan találja meg a gyülekezet a saját küldetésének céljait, hogy milyen külső formában jelenjen meg, hangsúlyozva a struktúraváltás fontosságát is, aközben gyakran megfedkezett arról, amire az utóbbi idők igénye rávilágít: kivel, milyen vezetővel vagy vezetőkkel tudjuk céljainkat, küldetésünket jobban megvalósítani? Az utóbbi időben a jó vezető iránti igény az egyházakban is egyre hangosabban megfogalmazódik - mondja Heitink.⁹³ Egyre több

⁹¹ G.C. de Haas, De vaderen zijn niet meer. De sociale en religieuze identiteitsproblematiek in onze vaderloze cultuur, Ten Have 1978.

⁹² H. Stoffels, 'Soms kom ik als een hartelijk mens over'...(in: PT 1998 / 4, 455. Red.: G. Heitink / Tjeu Knippenberg, Inspirerend leiderschap).

⁹² H. Stoffels, 'Soms kom ik als een hartelijk mens over'...(in: PT 1998 / 4, 455. Red.: G. Heitink / Tjeu Knippenberg, Inspirerend leiderschap)

⁹³ PT 1998 / 4, 385.

gyülekezeti lelkesítő álláshirdetés is olyan vezetőket keres, akiknek kisugárzásuk, karizmatikus jelenlétük által a gyülekezetet fellendítő hatásuk várható és megtapasztalható lesz.

Amikor az *inspiráló vezetőről* gondolkodunk, nyilván maga a szó, inspiráció és az állapot, inspirált összefüggenek egymással. Mint ahogy a bibliai értelemben vett karizmák alapján megjelenhet a *karizmatikus erővel* bíró vezető. Mi inspirál, honnan és miből lesznek a karizmatikus vezetők? Feltételezhető, hogy keresztyén emberek elsősorban a maguk háza tájáról kereshetnek és találnak inspiráló, karizmatikus erővel megáldott személyeket. A vezetés esetében manapság mintha egyre jobban szükség lenne olyanokra, akik többek, mint az 'átlag'.

Az átlag vezető lehet egy száraz, unalmas és fárasztó, hisztérikus és még ki tudja milyen alkat, de miért ne lehetne egy inspiráló ember is? Mintha ez utóbbihoz az is kellene, hogy ő maga is valaki által inspirált legyen. Lehet, hogy egy inspiráló vezető néven is tudja nevezni azt, ami, vagy aki őt inspirálja. Ennél azonban a vezetettek számára sokkal fontosabb, hogy amit ő tesz az ösztönzést, rendkívüli teljesítményeket, önbizalmat adó és az emberek lényére ható legyen, azaz motiváljon.

A mindennapi élet megkülönbözteti kapcsolati alapon is a vezető és vezetettek viszonyát. Egy átlag vezető tényszerű és tárgyilagos, követőket szeret maga mögött látni. Ha valamit nyújtani tudnak az alárendeltek, akkor az honorálható is lehet.

Az inspiráló vezető kapcsolata a vezetettekkel viszont sokkal személyesebb és eredményesebb, bár ez nem jelenti azt, hogy az átlagos vezető nem érhet el eredményeket. A különbség a külvilág számára sokszor csak egészen apró dolgokon látszik.

Mi jellemző az inspiráló, karizmatikus vezetőre? Elmondható róluk, hogy:

- rendelkeznek egy sajátos személyes adottsággal, jellemvonással, ez pedig az empátia és a feladatokra való alkalmasság kisugárzása, a megnyerő jelenlét;
- megszállott, energikus emberek, telve kezdeményező erővel és óriási a megvalósításra törekvés, emellett rendelkeznek a szükséges ismerettel, tudással és kivitelezési készséggel, kompetenciájuk nem kérdéses;
- célokat tudnak meghatározni, problémákat megoldani, és döntéseket hozni; különösképpen a kapcsolatokban és kommunikációban erősek és van elképzelésük (víziójuk) a jövőt illetően;
- érezhetővé teszik elvárásaik átlag felettségét a munkatársakkal szemben;
- esélyt kínálnak a siker megélésére, a célokat elérhetőnek vázolják fel;
- engedik megosztani az irányítás felelősségét.⁹⁴

Az inspiráló vezetőnek mindig van üzenete, küldetése a munkatársak, az alkalmazottak, a vezetettek felé. Mit ér el az inspiráló, karizmatikus vezető a munkatársai, a vezetettek között amellet, hogy bíznak bennük? Mindenképpen önbizalmat és önmegebecsülést ad: képes vagyok én is valamire > erősítik az elkötelezettség érzését: amit elképzelünk és csinálunk az fedí egymást, ez a mi ügyünk > segítenek hinni egy jobb jövőben és megerősítik a kollektív identitás tudatot a csoportban.

Elmondható az inspiráló vezetésről, hogy a legnagyobb hatékonysággal a krízis idején működik.⁹⁵ Ebben a helyzetben egy inspiráló vezető nagyon nagy hatású lehet. Mint eddig már többször utaltunk is rá, a gereformeerd világ krízishelyzetben van, legalább is így értelmezi

⁹⁴ i. m. 339-440, 472-474.

⁹⁵ M. Weber szerint, aki különbséget tesz a legális (demokratikus), tradicionális (örökölhető) és karizmatikus (kéességekre alapuló) tekintély között, a karizmatikus vezető tud krízishelyzetekben legjobban a helyzet ura lenni, akár messianisztikus jellemvonásokat is tulajdonítva neki. Így a krízishelyzetek rendkívül jó táptalajt biztosítanak az inspiráló és karizmatikus erővel megáldott vezetők számára. A krízisre jellemző, hogy a megszokott megoldások nem hozzák meg a megfelelő eredményeket.

jelenlegi állapotát. Ebben a vallást és egyházat marginalizáló világban gyakran nem látható a hogyan tovább. Az inspiráló vezető a vallást, hitet újra képes élővé tenni és rámutatni arra az útra, ami átvezet a bizonytalanságból a biztos jövő felé. A bizonytalanságban a folyamatosság garanciája ilyen inspiráló vezetők kezében lehet. Mindaddig, amíg ezekkel a jellemvonásokkal bíró vezetők tudják a lehetséges utat, a követők nem maradnak el. Természetesen az egyháztörténelem is hozott már bőven arra példát, hogy az inspiráló, kiemelkedő karizmatikus adottságokkal is felruházott vezető önmaga számára kihasználta a helyzetet és a követők egyszer csak a kijózanodás pillanatában esetleg végleg csalódtak a vezető(k)ben.

Megtanulható-e az inspiráló vezetés? Persze! - hirdeti önmagáról nagyon sok tanácsadó cég és a könyvesboltok polcain egyre több ilyen jellegű irodalom található Hollandiában is. Ezek a kurzusok vállalatokat és szervezeteket kívánnak segíteni abban, hogy felerősítsék önmagukat, rendezzék soraikat az inspiráló vezető segítségével. Az 'inspiráló vezető' témája úgy a tudományos kutatók, mint a gyülekezet - de a lelkész - számára is pillanatnyilag egy 'hot topic'.⁹⁶

A *karizmatikus vezető, aki inspiráló tud lenni*, a karizmákért, amiket kapott hálás kell legyen, de hogy ez tanulható-e, ahogy azt korábban kérdeztük is, ez nagy kérdés. A hétköznapi gyakorlati, gazdasági életben végzett kutatások arról beszélnek, hogy karizmatikus vezetés nem titokzatos talentum kérdése, hanem viselkedési formák összessége, melyek megtanulhatók és gyakorolhatók. Lehet, hogy az egyházi közegnek erről más véleménye van. Legalább is erre vonatkoznak azok a teológiai reflexiók,⁹⁷ melyekben árnyalt különbség érezhető a protestáns és katolikus megközelítés között. Általános vélemény, hogy gyülekezeti vezetőnek lenni, akár csoportra is gondolva, és ott építőmunkát végezni nem kíván rendkívüli karizmatikus képességeket. Annyi azonban a római katolikus hangsúlyozásból kiderül, hogy az egyházi tisztség és az adomány összefügg egymással, amire a tisztség hordozójának nyitottsága szükséges. A karizma, mint a tisztséghez (pap) kötött ígéret jelen van, de ezt lehet fejleszteni a tanulás és formálás által. A lelki adottságok, a karizmatikus jelenlét a vezetőben is kognitívvitást, nyitottságot és kisugárzási aspektusokat tart fontos szempontnak.

Feltehetően nem mondatott még ki az utolsó szó az inspiráló, karizmatikus vezető szempontját illetően. Egyet tapasztalunk: ez irányban az igény nem jelentéktelen, a választ egyelőre az adottság és a tanulhatóság között keressük.

A struktúra

Ha valami igazán fontos Hendriks számára, akkor az a struktúra kérdése. Mondhatnánk azt, hogy szinte végig kíséri az utóbbi évtizedekben az ő gyülekezetépítésre vonatkozó gondolkodását a struktúrával való 'küzdelleme'. Ha csak az itt szóba jövő munkáit követjük figyelemmel,⁹⁸ az mind arról beszél, hogy képletesen szólva a legvastagabban mindig ott fog a tolla, ahol a struktúráról van szó. Szinte csalódásként éli meg, hogy a struktúra tekintetében a legújabban kialakított és három egyházat irányító szervezet (LDC) nem hogy előre, de hátrafele lépés a struktúrákat tekintve. A csalódását így fogalmazza meg: „Felcseréljük a reformátori korból való gyakorlatot a struktúrákra (ez a konciliaritás) és vezetésre

⁹⁶ Meg kell jegyezni, hogy a vállalkozói szféra az inspiráló és karizmatikus vezető mellett a 'visionair', látással és elképzelésekkel bíró vezetőt méltányolja a legjobban. Emellett egyre jobban jelen van az a vezető típus is, aki a 'probléma megoldó' vezető: az adott helyzetben azonnal és gyorsan képes dönteni a legjobb megoldást illetően.

⁹⁷ PT 1998 / 4, 511.

⁹⁸ (Ik heb geen mens és a De kleine groep en de opbouw van de gemeente 1988-ból, a VAG, 1990-ből, a TndK, 1995-ből, el egészen a GH-ig ill. a Ronde tafel of directietafel? 2000-ben)

vonatkozóan (a tisztség szolgálat) egy hierarchikus és hatalmi gondolkodásmódra? Pont akkor, amikor a társadalom az előbbieket, mint értékeket fedezett fel az egyházban?”⁹⁹

Miért ennyire fontos Hendriks számára a struktúra? Ez abból válaszolható meg hogy *a gyülekezet létének a lényege a: koinonia - misztika - diakónia triász*. A sorrend itt nem jelent fontossági- és értékrendet, hiszen ez később változni fog a fireti rendező elvek alapján az *elmélyült kapcsolat Istennel - a közösség egymással - és szolgálat a világban vezérmotívumokra*. Mikor lesz vonzó a gyülekezeti élet és lét? Akkor, ha ezt a három pontot képes kitölteni a lehetséges legnagyobb és a struktúrában is nyújtható segítséggel. Később a TndK-ben látni fogjuk, hogy mi a gyülekezet vezetésének elsődrendű feladata. Nem más, mint hogy organizálja és finalizálja az erre való összpontosítást a gyülekezet életében. Itt meg kell tennünk azonban a pontosság kedvéért már előre azt a megjegyzést, hogy Hendriks a gyülekezet vezetését elsősorban nem, mint organizáló, szervező közösséget akarja értelmezni, hanem mint aki összefogja, finalizálja a gyülekezet koinoniára, misztikára és diakóniára való összpontosítását. Ezért lesz nagyon találó a TndK magyar értelmezése kétszeresen is, azaz: vissza a maghoz, a lényeghez, ami a gyülekezet eredeti küldetése valamint ahhoz a vezető közösséghez, akinek feladata erre odafigyelni, a gyülekezet ‘motorjához’.

A gyülekezeti életben vagy bármilyen más szervezetben való eredményes, effektív részvételben komoly szerepe van a struktúrának. Ez a következtetés valójában a mindennapi életből vett szociális tudományok elemzéseiből látható. A korábbiakban érintőlegesen ez már szóba került úgy is, hogy a vezetés, amennyire lehet egy ‘egyszerű és megközelíthető’ térben működjön, míg a klíma esetében bizonyos döntések meghozatalához - pl. konszenzusra alapuló - egy bizonyos struktúra szükséges. Amikor ebben a részben ezeknek a lehetséges struktúráknak kívánunk utána járni, mindenképpen fontos lesz, hogy mit mondanak ehhez mintegy alapvetésként a szociális tudományok. Így struktúra alatt „a szervezetben meglévő pozíciók közötti többé-kevésbé rendszerezett - formális vagy informális - viszonyok és kapcsolatok összességét értjük” (VAG, 76). Ebben a viszonyulásban különböző aspektusokat lehet megkülönböztetni, amiből a következő három fontos számunkra:

a szervezet (organizáció) individuumai, tagjai közötti viszony (a); az individuumoknak a szervezet egészéhez való viszonya (b); a szervezetben lévő csoportok közötti viszony (c).

Hendriks a struktúra fontosságára való tekintettel különválasztja az egyéni, az individuumot érintő strukturális és a csoportokat érintő strukturális kérdéseket. Szinte sugallva azt, hogy mennyire fontos a csoportok szerepe, egymáshoz és a vezetéshez való viszonya egy konciliáris, azaz (meg)invitáló egyházmodellbe. Emellett fontos lesz a csoportok szerepe azért is, mert egy ‘karizmatikus egyházmodellben’ is gondolkodó Hendriks nehezen tudja elképzelni, hogy a gyülekezetben működő csoportok ne adhatnák azt, amire képesek, ne hozhatnák a saját tehetségükkel is jobb helyzetbe a gyülekezet létet. Természetesen itt a szervezetet illetően egy olyanegyházi képben gondolkodunk, ami a Gereformeerd Egyházakban az ő szervezeti alaphelyzetükből adódik.

a. A szervezetben lévő individuumok kapcsolata

Az emberi kapcsolatokat a *társadalom és szociális* tudományok elemzései az utóbbi évszázadban a *Gemeinschaft - Gesellschaft - Organization* hármásban gondolkodnak az egyének kapcsolatai és egymáshoz való viszonyát illetően. Ebből különösen is vezető helyen áll a ‘Gemeinschaft und Gesellschaft’ elemzése gereformeerd teológusok soraiban, mint rendszeresen visszatérő etikai alaphelyzet is,¹⁰⁰ el egészen a legutóbbi időkig. Hogy melyik állapot a jobb, arról a vitát itt nekünk nem kell eldönteni.

⁹⁹ Ouderlingenblad nr. 891. Februari 2000.

¹⁰⁰ Ieder voor zich? 23-30.

Mit jelenthet ez a *gyakorlati teológia számára*? Mindenképpen azt is, hogy az egyházi életben a *Gemeinschaft*, a közösség fogalma egy abszolutizált fogalom. Nem másért alakulnak és szerveződnek a kis csoportok sem - mondják a korábbi elemzések.¹⁰¹ De nemcsak hogy abszolutizált, hanem kettős értelemben is használt, ezért a szó pontosítására szükség van.¹⁰² Egyben kiderül azért az is, hogy a kis csoport azért lehet fékezőerő is, amikor az emberek a saját véleményüket itt nem merik elmondani.

A gyülekezeteket irányító egyházi vezetés számára is lényeges a közösség, amiből fakadóan sokszor újra strukturálódnak pl. a lelkipásztori feladatok. Ebben a cél a kis csoport megjelenítése. Ugyanígy látható ez a nagyobb gyülekezeti közösségből egy-egy utca gyülekezeti tagjainak kis csoportba való megkeresése folyamán. Ebből származik később a *territoriális* - a *kategoriális* - és a *mentalitás alapú* gyülekezet. A szándék nem ez volt, de ez lett belőle. Ezekért a lehetséges variációkért, ezek térnyeréséért emeli fel az utóbbi években egyre jobban a hangját G. Dekker is Hendriksel együtt. Itt kezdődhetnek azok a feszültségek, amelyeket nehezen lehet feloldani akkor, amikor a területileg illetékes gyülekezet keresi a saját tagját, de az már bekapcsolódott egy kategoriális (pl. egyetemista) vagy egy mentalitás alapú másik gyülekezetbe és igazán ott érzi otthon magát. Ebben érzi Hendriks is a feszültséget, mert ő maga is látja, hogy a teológus szerint a gyülekezeti lét alapja a már meglévő kialakult formákon nyugszik, de közben érzi, mint teológus és egyház vezető szemével is nézve a folyamatokat, hogy ez sok esetben egyre nehezebben tartható, ezért jelenik meg a 'nyitott gyülekezet' fogalma (VAG, 81). Megemlítendő itt az a folyamat, ami a 'Church Growth Movement' alap eleme, ahol az ember nem territoriális gyülekezeti kategóriákban gondolkodik, hanem keresi a kapcsolódási lehetőséget e kategoriális gyülekezethez. Sőt ösztönzi a gyülekezet tisztségviselőit, hogy ne erőltessék a gyülekezeti tagokat ahhoz a gyülekezethez való kötődésükre, ahol élnek és laknak, ha ez nekik nem megfelelő, hanem segítsék őket megtalálni azt a közösséget, amelyikben a legjobban otthon érzik magukat.¹⁰³

A konklúzió tehát nem más, mint: kár erőlködni a közösség (*Gemeinschaft*) mindenáron való egybetartásán (bár nagyon fontos), amikor ott az individuum nem tudja azt a képességét kifejteni, amire adottsága van (*Organization*), vagy hogy önmaga tudjon lenni a saját értékeivel (*Gesellschaft*). Mert ha az emberek folyamatosan a számukra fontos dolgokat félre

-
- a *Gemeinschaft* esetében erős a „mi” tudat, jelentős az igenelt relációk megélése egy nyitott, a másikért áldozathozatalra képes és direkt viszonyban, játékszabályban;
 - a *Gesellschaft* esetében fontos lesz a saját, egyéni érdeke az individuumnak, de egyben a másik iránt való elfogadása is, a saját és a másik 'privacy'-je, ennek respektálása lényeges. Míg a játékszabályok ebből fakadóan a distanciára (indirekt kapcsolatok és formális viszonyok), az egyéni érdek hangsúlyozására, természetesen a másik hasonló érdekeinek az elfogadásával játszhatók;
 - az *Organization* esetében vannak feladatok, melyek egyedül nem megvalósíthatók, de ha mindenki a saját képességei alapján cselekszik, akkor a cél elérhető. Ennek érdekében a tagok indirekt módon állnak egymás mellett, de direkt a célra irányítottan. Nem az a fontos, hogy a tagok egymással jól meglegyenek (*Gemeinschaft*), vagy egymást különösen értékeljék (*Gesellschaft*), hanem egy interakcióban a közös célhoz hozzájáruljanak. A játékszabályokban érvényes az egymáshoz való viszonyban a funkcionalitás és a közös célra való koncentráció az egyéni adottságok szerint.

¹⁰¹ Kleine groep in de gemeente. „A gyülekezeti élet kis csoportjaiban résztvevők számára a legfontosabb motívum a közösség megélésének lehetősége... amennyiben ez nem sikerül, az minősíti is a kis csoportot.” (309)

¹⁰² J. Hendriks, *Beschouwingen over 'Gemeenschap'* en de implicaties daarvan voor de opbouw van de gemeente (in: GTT 1997 / 2, 84). Ebben az értelemben sokan a közösséget csak, mint egészet látják, ahol mindenki egységes. Míg a másik értelmezés szerint - Kuhnke gondolataival ért itt Hendriks egyet - az egész, de mégis a maga sokféleségében értelmezhető közösségként.

¹⁰³ J. Hendriks, *De chaos in de vormgeving van de gemeente* (in: PT 1994 / 4, 344).

kell tegyük és mások céljait kell igenelniük, akkor előbb utóbb megtörténik, hogy: konfliktusok keletkeznek, vagy csendben elhagyják végleg az egyházat, vagy elmennek oda, ahol a célokkal egyetértenek, arra igent mondanak, vagy az ő általuk képviselt ügyre mond egy másik közösség igent. A megoldás az lenne, ha ez a három változat jelentkezhetne, és honorálva lenne a vitális és vonzó gyülekezeti életben. A vitalitáshoz nemcsak egy típusú kapcsolatot, formát kell erőltetni és abszolutizálni. Ez érvényes lehet úgy a teljes gyülekezetre, mint az ebben kialakult csoportokra.

Érdeemes odafigyelni arra, hogy valójában hogyan is viszonyulnak ehhez a gyülekezetek vezetői, tagjai, amikor időt, pénzt és odaszánást várnak a gyülekezeti tagjaiktól. S ha ezek egyszer ezt majd máshova szánják, ahol jobban otthon érzik magukat, akkor lehet-e, szabad-e, kell-e tenni ez ellen? Mindenki tudja, hogy a régi, territoriális - gyülekezet modell nem felel meg mindenkinek, ezt az exkluzivitást elveszítette. Mégis a lelkészek is azon vannak egyelőre, hogy ez amennyire lehetséges megmaradjon, hiszen a gyülekezet identitását próbálják alakítani, próbálnak mindent túlélni, amennyire csak lehetséges (idősebbeket értve ez alatt, ahol már gyülekezeti cseréről nem nagyon lehet szó) és persze a változ(tat)ásokhoz kevésbé van kedvük.

A gyülekezeti tagok egymáshoz való viszonyulásában a territoriális/kategoriális/mentalitás alapú gyülekezeti formák mellett a sort pillanatnyilag az *alternatív* gyülekezeti forma zárja. Ezek a házi közösségek, női vagy férfi közösségek, bázis közösségek, melyeknek egyelőre úgy tűnik, nem sok gondjuk van a struktúrákkal és formákkal. Sokkal inkább kérdésként merül fel velük szemben, hogy mi teszi őket azzá, amik és mit akarnak ezzel megmutatni a külvilág számára? Hogyan tudják magukban hordozni a misztika-koinonia-diakónia hármasságát, ami a gyülekezet lét gerince? Valóban ez az út-e a gyülekezet megújulásához? Vagy mindez inkább a differenciálódás és az individualizáció eredménye?¹⁰⁴

b. Az individuumoknak a szervezet egészéhez való viszonya

Úgy tűnik a vallásszociológia ezen a területen már elég sok anyagot tud kínálni ahhoz, hogy ez kiindulási alapként szolgálhasson ennek a relációnak a vizsgálatához. A szervezet felől az egyháztagok négy csoportra oszthatók (VAG, 83): állandó tagok (a mag), a nem állandó tagok, a peremre került (érintőleg vagy rendkívüli eseményekbe bekapcsolódó) és az alvó tagok. Ez a kategorizálás azonban egyre jobban finomult. Így alakulhatott ki egy olyan mérce is, melyben az egyik az, hogy mennyire találja az egyén a csoportot vonzónak (attraktív-e a gyülekezet?), míg a másik, hogy mennyire veszi a csoport az egyént komolyan (a gyülekezet el-befogadó képessége), bekapcsolja-e a gyülekezeti életbe. Mindkét variáció három értékelési szempontot hordoz magában: pozitív-neutrális-negatív.

Pozitív attrakcióról akkor beszélünk, ha az individuum arra motivált, hogy a csoport, a gyülekezet tagjává váljon vagy az maradjon. Negatívról akkor, ha nem kíván a gyülekezet tagjává válni. Neutrálisról pedig akkor, ha teljesen közömbös a gyülekezettel szemben.

Pozitív elfogadásról akkor esik szó, ha a csoport, a gyülekezet reagál az egyén életében jelentkező, a csoportnormák követésére vagy éppen az azoktól való eltérésre vonatkozó viselkedésre. Egyben jelezve a csoport tag hiányának érzését vagy annak értékelését, ha tesz

¹⁰⁴ PT 1994 / 4 , 423-424.

valamit a gyülekezetért. Neutrális az egyén elfogadása akkor, ha a csoporttagok semlegesen vagy toleránsan nézik az egyénnek úgy a jelenlétét, mint a távolmaradását. Míg negatív elfogadás annyit tesz, hogy a gyülekezet úgy néz az egyénre, mintha nem is tartozna közéjük, mintha ott sem lenne. Hendriks feldolgozta ezeket a szempontokat, megfelelő elemzésekkel megtoldva és jelezte: az individuum részvétele nagyon is függ attól, ahogy a szervezet, adott esetben a gyülekezet hozzá viszonyul.

Gyakorlati teológiai szempontok szerint tehát nagyon fontos, hogy a szervezet, a gyülekezet megkeresse az egyént, de legalább ennyire fontos ahogyan megkeresi őt. Hetinket idézi ehhez: „...az emberek valóban tudják, hogy ismerik őket és mindazt, ami foglalkoztatja őket”(VAG, 86). Ekkor következik el az a pillanat, amikor megkérdezhetjük: kinek fontos vagy mi a fontos ebben a kapcsolatban? Ki áll a középpontban: az individuum vagy az organizáció (gyülekezet)?

Mindezek ismeretében fontos tudni, hogy az emberek nagyra becsülik, ha a gyülekezet érdeklődik irántuk, ehhez megtalálja az esetleges csoportos vagy ebből fakadóan az egyéni kapcsolatfelvétel és tartás lehetőségét. Különös hangsúlyt kap Hendriksnél ehhez a gyülekezeti tagok látogatása, amelyikben azonban alkalmazkodni is kell a mai idők adta lehetőségekhez. Ezért végkövetkeztetésként arra jut el, hogy a család vagy gyülekezeti tagok meglátogatása pozitív hatással van a gyülekezet vitalitását figyelembe véve, de ez nem lehet egyedüli (önző) célja a látogatásoknak. Meglepő lehet számunkra, hogy ezt a kapcsolatot az elemző erre a szempontra hegyezi ki.

c. A szervezetben lévő csoportok közötti viszony

Mint a vitalitást befolyásoló tényezők egyik legjelentősebb elemének tartja Hendriks ezt a szempontot. Ahhoz, hogy őt ezen szándékában teljesen megértsük valószínűleg nem könnyű feladatba kezdünk. Hiszen e mögött egy tipikus holland református gyülekezeti struktúra áll. Nagyjából ezek a struktúrák, melyek e szóban forgó szempont alapján a vizsgálat tárgyát képezik, jellemzik úgy a Gereformeerd, mint a Hervormd egyházakat, különös tekintettel a XX. század második felében. Nem fontos jelen kereteinken belül külön vizsgálat tárgyává tenni a két jelentős református egyház között meglévő és e jelen szempont alapján szóba hozható esetleges - az egész kérdést illetően jelentéktelenebb - különbségeket. Sokkal fontosabb szempontnak tarjuk ezt a kérdést úgy vizsgálni, hogy eközben - hazai viszonylatainkat is mindig a gondolatainkban hordozva - együtt keressük a mégis lehetséges találkozási pontokat.

Fontos, hogy a gyülekezetben egymás mellett lévő tagok, individuumok hogyan viszonyulnak egymáshoz, fontos hogy a gyülekezet, mint adott csoport (a Gemeinschafttól a Gesellschafton át az Organizationig) hogyan viszonyul az individuumhoz. De mintha ezt a területet 'megoldottnak' látná Hendriks. Ami számára viszont a legfájdalmasabb az utóbbi ötven évet figyelve, hogy a szervezetben lévő csoportok egymáshoz való viszonya az ő elvárásai és lehetséges mértékei szerint jóval kevesebbet mozdultak a Gereformeerd Egyházak és a Hervormd Egyház. Pedig az egyesülés (SOW) folyamatában a különbségekből a lehetséges pozitív, célként kitűzött közös nevezőket kellene összeépíteni. Strukturális szempontok alapján ez pedig, *a gyülekezetben lévő csoportok és a vezetés között viszony alakulását* illetően komoly súllyal bíró tényező. Nem véletlen, hogy ezért külön szempontként jelenik meg ez nála és valójában nem kevés összeütközési pontot is hordoz magában a hivatalos, a két egyház által képviselt és megélt véleménnyel szemben.

Hendriks a szóban forgó szempontnak alapvetően elméletileg a VAG-ben adt a kellő megalapozást, később a TndK-ben részben érinti ezt, s a GH-ben veszi újra elő ezt, mint a

jövő egyházához nélkülözhetetlen és konkrét utópiát. Igaz, ha már ez utóbbi kifejezésnél maradunk, hogy G. Dekker valóban elég utópisztikusnak tartja ezt az elképzelést és nehezen tudja elképzelni, hogy ehhez valaha is képes lesz a két szóban forgó egyház táptalajt biztosítani, akár még az egyesülés után is. De erről a kritikai hangról inkább majd kicsit később.

Induljunk tehát el ezen a meglehetősen sok összefüggéssel 'terhelt' úton, melyen megfelelő 'szelídítéssel' próbálom vezetni az olvasót !

A szociális tudományok nagy teret szentelnek a csoportok szerepének az egész organizáción belül és egymás között. E szerint a mérce szerint vannak *funkcionális* vagy *feladatra* irányult csoportok, ezek az ún. utilitarista szervezetben töltik be legjobban a szerepüket. Erre figyelve az egyház szervezetében - mint egy a sok normatív organizáció között - a csoportok hangsúlyozottan inkább mint *kategoriális* (sex, életkor, hivatás) vagy *irányzatok* (spiritualitás, kegyesség megélése) képviselőiként jelennek meg. A határok markáns meghúzása azonban nem szükséges ezek között úgy, mint amelyek csak az egyházon kívül vagy csak az egyházban működő csoportok jellemvonásaként jelentkezhetnek. Ezért megvannak az egyházban is, mint szervezetben a funkcionális és feladatra irányult valamint a kategoriális és irányzatokat képviselő struktúrák

Nézzük először a funkciókra vagy feladatokra irányult csoportok kapcsolatát. Ehhez persze szükséges néhány segítő lépés megtétele is. Így lesznek a *szociális tudományok* segítségünkre abban, hogy bizonyos fogalmakat jobban értve, ezeket használhassuk egyházi adoptálásban (VAG, 92). Ezt az eddigi szempontok megközelítésénél is láttuk, de ha valahol ez sokat segíthet, akkor a struktúra kérdésénél különösen igaz ez. Főleg ha a cél egy vitális közösség strukturális szempontjainak való megfelelés lesz. Így fontos pl. látnunk a struktúra és a célok, valamint a struktúra és a hatalom összefüggését.

A *struktúra és a célok* viszonyában ez azt tanítja nekünk, hogy világosan kell először látnunk azt, mi is egy organizáció ? Az organizáció egy szociális kapcsolat, összekapcsolódás bizonyos célok elérése érdekében. Erre tekintettel a munka részekre vagy funkciókra felosztódik (funkcionalizáció), ezeket szükséges összhangban tartani (koordináció) és minden folyamatot a kitűzött cél elérése érdekében állítani (finalizáció). A kapcsolatok (relációk) strukturálása a célokra tekintettel történik. Kilmannt idézi ennek más szavakban, de a célratörő megfogalmazás érdekében Hendriks. Eszerint a struktúráról akkor beszélünk, ha abban „... (1) a célmeghatározás, (2) a feladatok, és (3) munkaszakaszok összefüggésében (1) és (2) rend(szer)eződnek, egy hierarchia (4) pedig az (1), (2) és (3) szempontokat kivitelezhető (operacionalizálható) formába önti” (VAG, 92). Külön vitára ad okot a későbbiekben a hierarchia szerepe és jelentősége Hendriks és kritikusai között. Ha a szavakkal játszhatunk, akkor nem egy sikeres organizációt akarunk, hanem egy olyan organizációra törekszünk, amelyik céljait sikerrel valósítja meg.

Mindenki számára egyértelművé válhat ebből, hogy a *célok* rendkívül fontosak a szervezet strukturális felépítését illetően. Minden olyan gyülekezetépítési törekvés, amely csak a struktúrákon akar igazítani vagy változtatni és csak erre összpontosít, anélkül hogy a célok nincsenek kellő módon hangsúlyozva, eleve sikertelenségre van ítélve.

A *struktúra és a hatalom* kérdésében egy személy vagy csoport legális hatalmáról van szó, amit a szervezet többi tagja elismer a létező struktúrában belül. Itt azonban nem karizmatikus vagy a szakértelemből fakadó hatalmi szempontok a lényegesek. Ebben az összefüggésben a hatalom alatt azt a lehetőséget értjük, amelyik a csoport vagy az egyéni céloknak megfelelően mások (egyén vagy csoport) viselkedési alternatíváit behatárolja. Egyébként pedig jó tudni, hogy a hatalom ritkán abszolút hatalom azáltal, hogy a tagok valamilyen módon egymástól függő viszonyban vannak, tehát egymás felett uralkodnak. A

csoport vezetője uralkodhat a csoporton, de az ő sikere is csak addig tart, amíg a csoport hajlandó vele együtt dolgozni. Ezen valóság, mint kölcsönösség alól az egyház sem kivétel, akár a lelkész, akár a presbitérium pozícióját nézzük.

Egyházi szempontok szerint a struktúra adta hatalom ott válhat problematikusá, amikor a vezetésre és a klímára, légkörre vonatkozó szempontokat is meghatározza majd. Ez Hendriksnek igazán fontos akkor, amikor majd további elemzés tárgyává teszi a gyülekezetben és a nagyobb, hierarchikus egyházi szerveződésekben lévő struktúrákat és utalni fog arra, hogy sokszor a gyülekezeten vagy egyházon belüli, struktúrából adódó hatalmi szempontok mérgezhetik a csoportok egymás közötti viszonyát.

Hosszú és alapos elemzésbe kezd Hendriks a szervezés elméleti szempontok alapján figyelve a struktúra és a célok valamint hatalom viszonyát. Úgy véljük, ebből most számunkra a végeredmény lehet a fontos, még akkor is, ha tudatában vagyunk annak, hogy nemcsak egy út vezet a jó struktúrák kialakítása felé. De mint lehetséges és ajánlott út - a későbbiekben ez majd mintegy ideálkép vissza is tér a TndK és GH esetében - a következőkre szeretne mutatni:

1. Egy organizáció struktúrájának egyszerűnek, azaz mindenki számára, aki ebben dolgozik átláthatónak kell lennie,
2. Decentralizált szempontok alapján rendezze működését, ezzel a hatalom megosztását is. 'Akik a dolgokat kivitelezik azoknak lehessen ezt kidolgozni is,
3. Magas fokú egymás közötti kommunikáció, amit minél szélesebb körben, minél informálisabb formában és nyitottságban kell megélni. A dolgokat ha lehet minél direkterben és ne másokon keresztül lehessen intézni,
4. Lehetőség szerint a minél kevesebb fokozatra és lépcsőre épülő 'sima' struktúra legyen jellemző, amelyben a státusz különbségek egyre kisebb szerepet játszanak.

Hendriks szerint ez a négy szempont annak az eredménye, amit a rendszer szervező tanácsadók és a rendszerre, organizációra koncentráló szociológiai tudományok együtt adnak össze. Ezt másoktól átvéve (Lammers és Mastenbroek) a 'részek - egy - rendszerben modell' fogalmazza meg és viszi majd tovább a gyülekezeti viszonyokra kivetítve. Ennek alapjaként az I.Kor. 12, 12 - 27-ből vett példát idézi, amikor a gyülekezetről, mint egy testről lehet gondolkodni. Hozzáteszi ehhez, későbbi elemzéseire alapozva azt, hogy aki stabilitást akar megmagyarázni, az rendszerben (systeem) gondolkodjon, aki pedig változásokat és konfliktusokat akar tanulmányozni, az a részek (partijen) elemzésében jut tovább. Mindezekből a végső konklúziót azért hadd idézzük :

„...a vitális organizáció (szervezet) jellemzői az egyszerű, decentralizált - a hatalom megosztását ösztönző -, jelentős szintű kommunikációs készségre való hajlandóság, lehetőleg minél kevesebb pozícióból fakadó szintekkel tűzdelve. Ezek nem állnak egymástól független viszonyban, hanem bele illenek a 'részek - egy - rendszerben modell' keretébe. Azokban a szervezetekben, melyek ennek megfelelnek, azokban az egység és a tér(a különböző 'részek' számára) egy gyümölcsöző feszültségben állnak egymással. Ez erősíti a vitalitást. Hogy melyik perspektíva mikor lesz hangsúlyos az attól függ melyik az éppen teljes értékű.” (VAG, 104)

A gyülekezeti szempontokat figyelembe véve fontos érzékelnünk azt is, ahogy erre korábban utalás is történt, hogy nemcsak funkcionális, hanem a *kategoriális és irányzatokat* magukba foglaló *csoportok* jelenléte is jellemzi az egyházi életet. Ezek egymáshoz való kapcsolatának elemzése során hadd kapcsolódjanak egybe - a rövideg miatt is - a szociális tudományok és a gyakorlati teológiai adottságok.

A gyülekezet egy olyan kiinduló pont, amiben az emberek sokfélesége garantált adottság. Valamelyest ezt a képet átláthatóvá tesszük, ha csoportosítjuk őket különböző szempontok

szerint. Hendriks utal a H.R.Niebuhr figyelmeztetéséből fakadó következtetésre. Eszerint hajlamosak vagyunk arra, hogy egy gyülekezetet a legmarkánsabb jelenlévő kategóriák és spiritualitás szerint jellemezzünk és a többi, kisebb létszámú, erejű csoportról megfeledkezzünk. Ha ebbe a hibába esünk, ennek lehet következménye a sokféle konfliktus és egy - egy újabb egyház kialakulása is. Ez a 'religiously neglected poor' története. Ebből fakadóan nem érzik otthon magukat a gyülekezetben, gyökértelessé válnak és a peremre kerülnek. A meglepő ebben, hogyha ezek a csoportok egy erős morális kötődésben megerősödnek, ugyanúgy hanyagolni fogják a peremre került kategóriákat, mint ahogyan ez velük megtörtént - legalább is erről szólnak a szociológiai felmérések. A történelem itt is ismételheti önmagát.

Mindez arra utal, hogy bizonyos kategóriák vagy irányzatok domináns szerephez jutnak. Minél nagyobb mértékű ezeknek a 'hangoknak' a befolyása, annál jobban érzik magukat a gyülekezetben. Ez az egyoldalú, domináns hang azonban nemcsak azt jelenti, hogy mások kiszorultak a közösségből, hanem a „gyülekezet lét” kerül veszélybe (VAG, 107).

Hogyan kezelhető ez a helyzet? Vannak, akik ezt a folyamatot a gyülekezet mindennapi életében az imperializmus modellel kezelik. A domináns csoportosulás (koalíció) a másként gondolkodókat asszimilálja. A lehetőség a kisebbség számára: beilleszkedés vagy exkommunikálódás. Joggal mondja A. Grün, hogy az egyház nem mindig a szeretet, hanem sokszor a kényszer közössége. Mikor szeretetről beszélünk, akkor is kiráz a hideg bennünket, mert kényszerítő, agresszív és idegesítő ez a szeretet. Mert a szeretet szóval mindent el akarunk takarni és a felgyülemlett kérdéseinket és feszültségeinket a padló alá söpörjük⁸⁶. Milyen kár, hogy nem kell sokáig beazonosítási pontokat keresni ehhez!

Másrészt kezelhetjük ezt a helyzetet a pluralizmus modelljének szempontjai szerint. Ez által lehetséges, hogy a különböző irányzatok egy adminisztratív kötelékben maradnak egymással - Hendriks ezt 'hotel egyháznak'⁸⁷ nevezi -, amiben ki - ki éli a maga külön világát. Nagyon megszívlelendő a hendriksi elemzésben, ahogy Pál apostolt vizsgálja. Úgy látja, hogy az apostol tiltakozik a 'zsidó' imperializmus ellen a pogányokhoz való viszonyulásban (körülmetelés, törvények), de a pluralizmust se igazán honorálja sokáig. Pontosán a már - pozitív értelemben - idézett I. Kor 12, 12-31 alapján utal arra, hogy a különböző tagok mennyire szükségét látják egymásnak, egymáshoz tartoznak és egymásra utaltak, ezért ne akarjon senki külön utakra menni.

Sem az imperializmus, sem a pluralizmus nem ad kellő megoldást, hiszen a konfliktusok állandóak lesznek, ezzel elterelődik a gyülekezet figyelme a célokról, amihez a struktúrák segítségével is el kellene jutni. Ezért ajánlja a fentiekben bemutatott 'részek - egy - rendszerben' modellt, mint egy harmadik utat a kategoriális vagy spirituális szempontok figyelembe vételéhez. Ebben az útban: (a) megerősödhetnek a részek érdekei, de egyben hangsúlyozódik előttük is az egység. Együtt keressük a közös célokat és a közös identitásunkat, amihez hozhatjuk a saját 'rész' érdekeinket. (b) A különböző csoportok funkció-

⁸⁶ A. Grün, Met hart en zinnen. Een dagboek van wijsheid en geloof, Lannoo / Ten Have 2000, 16 januári.

⁸⁷ A 'hotel egyház' fogalmat használja másokkal együtt Hendriks is, ami más összefüggésben még értelmezhető lehet. Ezen összefüggésekben ez azt is jelenti majd, hogy minden el van rendezve helyettünk, semmiről nem kell nekünk, mint gyülekezeti tagoknak (a hotelben) gondoskodni. Fontos az, hogy jól érezzük magunkat. Ez jellemző Hendriksnél a 'szervezett utazás' (expert model) és 'maradjunk az oázisban' (samenwerkings -model) gyülekezeti gondolkodásmódra, amit kritikusan vizsgál a TndK-ben.

nális autonómiája nem sérül, de előmozdítandó a direkt kommunikáció ezek között. (c) Ez komoly elvárásokat támaszt a gyülekezettel szemben, különös tekintettel a légkörre. Nagyon lényeges, hogy az emberek úgy ahogy vannak elfogadott, respektált emberek legyenek, amihez a vezetésnek állandó figyelemmel kell lenni arra, hogy a gyülekezet így maradjon gyülekezet.

Megvizsgáltuk eddig Hendriks alaposágával a struktúra és célok valamint a hatalom viszonyát. Ebből kiindulva vettük nagyító alá a gyülekezeti életben is megjelenő kategoriális és spirituális érdekek struktúrában való képviselésének lehetőségét. Ez utóbbi esetében már átléptünk a gyakorlati teológia területére is, ráillesztve a szervezés (rendszer) elméletből fakadó, szociális tudományokban összegyűjtött felismeréseket. Ezeket az elméleti felismeréseket Hendriks három olyan gyülekezetvezetési modellen próbálja ki, amelyből a bemutatásra kerülő első kettő a leggyakrabban használt és megélt formák között jelentkezik, míg a harmadik az ideális, amire Hendriks szeretne eljutni, még kevés gyökérrel kapaszkodik a GKN és a NHK közösségeiben. Ismételten szeretnénk utalni arra, hogy ezek a modellek számunkra kevésbé relevánsnak, idegennek tűnhetnek, ezért többen bizonyára le is tesznek arról, hogy erre időt vesztegessenek. Az irányadó szempont számunkra mégis csak az, hogy mindezekből lehet tanulni, mert azonosítási pontok akadhatnak. Ugyanakkor az első két modell bemutatása nélkül hiába szólnánk a harmadik 'álomról', ami viszont az ezt megelőző kettőhöz viszonyítva értékelhető. Természetes módon kérdezheti valaki kifogásként azt, hogy miért kell ennyi időt tölteni ezzel a csoportok (és ezen belül gyülekezet vezetése is egy csoport csak) egymáshoz való viszonyában megfogalmazható strukturális összefüggésekkel? Hendriks válasza valószínűleg az lenne, hogy ezek a struktúrákban is megfogalmazható kiindulópontok adják a 'vendéglátó gyülekezet' alapjait. Az eddigi egyházi tapasztalatai szerint pontosan ezen a ponton látott gyenge láncszemeket, amiket próbál szisztematikusan erősíteni.

Ezek után nézzük és értékeljük a három strukturális modellt a fent jelzett szempontok alapján! Az első kettőt csak nagyon röviden és a lényegét bemutatva.

A *klasszikus modell*, ami megközelítőleg a nyolcvanas évekig nagyjából tartotta magát, beszél a GKN és NHK egyházakban megjeleníthető három tisztségről: a lelkész, a presbiter és a diakónus. Ezek együtt adják az egyház vezetését, a mi értelmezésünkben (persze ez nem fedi teljesen a valóságot) a presbitériumot. Ez felel a gyülekezetben történő dolgokért, s a helyzet úgy kívánja, akkor létrehoz bizonyos munkacsoportokat (a pénzügyek, az evangelizáció, a külföldi kapcsolatok céljaira). Ezek a csoportok alkalom szerűen megjelenhetnek a gyülekezet vezetésének ülésein, előkészíthetik az általuk képviselt ügyeket, később azt kivitelezhetik, de döntést nem hozhatnak. Ebben a felállásban Hendriks úgy véli, hogy vannak döntést hozók, vannak gondolkodók és vannak kivitelezők a gyülekezetben. Ezek azonban szép hierarchikus rendben egymás alatt helyezkednek el. Neve és arca ebben a felállásban csak annak van, aki legfelül van, mert dönteni csak ő tud, a többi jellegtelen és 'hajbókol' a döntések előtt. Ő ezt gyakran a 'gereblye modellnek' is nevezi vagy más esetben az 'igazgatói asztal' modell névvel értékeli.

A 'rendszer' (system) modell értelmezésében a fontos, hogy az egész, a gyülekezetben történő események átláthatóak és ellenőrzés alatt tarthatóak legyen. Itt nem érdekes, hogy a 'részek' mit akarnak, itt az a fontos, hogy az egész felett a vezetés rendelkezhet. A struktúra egyszerű és átlátható, nincs különösebben honorálva a kategoriális vagy spirituális igény. A gyülekezet tagjai könnyen tarthatnak kapcsolatot egymással, jelentős differenciálódás itt még nem érzékelhető a különböző funkcionális csoportok munkája (pénzügy, evangelizáció vagy misszió) miatt.

Egy idő után azonban ez a vezetésre koncentrált struktúra kezd recsegve működni, aminek három fontos okát nevezzük most meg: túl nagy egy-egy városi vagy nagyobb gyülekezetben a vezető csoport létszáma (akár 100 főt is elérheti); egyre több napirendi pont miatt, hiszen mindenben nekik kell dönteni, az ülések végtelenné és kezelhetetlenné válnak; megjelenik a 'felnőtt' és demokráciában edződött gyülekezeti tag, aki szakértelme alapján esetleg szívesen hozzászólna dolgokhoz, mielőtt egy rossz döntés születik. Ezekről a feszültségekről és problémákról beszélt már a 'Kerk in perspectief' (1969).

A második modell a *munkacsoport - modell*, ami a fent bemutatott tarthatatlan állapotok miatt alakul ki. A gyülekezeti tag egyre jobban középpontba kerül, a 'szubjektum felértékelődik' és rájönnek arra, hogy az egyház, a gyülekezet létének és céljainak hordozója a gyülekezet. Ezért - igaz csak mint lehetőség - 1982-től a GKN Zsinat elfogadja ezt az új struktúrát (Gemeentestruktuur in Perspectief), ami egyébként a hetvenes években kezdett forni és formálódni a mindennapi gyülekezeti életben. Ebben a szemléletben már hangsúlyosabb a kor kihívásának komolyan vétele, a gyülekezet egészének, mint hordozó erőnek a fontossága. Mindezek mellett a vezetés szerepe elsősorban ösztönző és koordináló. A gyülekezet vezetését terhelő feladatokból egyre több a gyülekezetben megalakuló munkacsoportok felé helyeződik át. Megjelennek a gyülekezet tagjaival való kapcsolattartáshoz a presbiter mellett az összekötő személyek, akik már a diakónussal együtt hármásban egyféle terület felügyelői egy-egy gyülekezet résznek. Ez a pasztoráció lehetőségét kibővíti. Ezzel párhuzamosan egyre több, adott funkciók elvégzésére csoportok alakulhatnak, amelyben hangsúlyozódik a pasztoráció, a diakónia, a gyülekezet 'képzése' (pl. adott téma körül egy vezető irányításával való beszélgetés). A feladatok és a felelősség megoszlik és lefele is, a különböző csoportokra egyre jobban kiterjed. Itt a gyülekezet vezetése az integráló központ, ha rajzban fejeznénk ezt ki, akkor mintegy a nap körül a többi égitest megjelenítve (persze a kép sántít).

A pozitívumai mellett megállapítható, hogy a direkt kapcsolatok gyengülnek, a szekciók, különböző csoportok mintegy lekötik az embert és nincs igénye, de ideje és lehetősége is egyre kevesebb a többivel való különösebb kapcsolattartásra. Megjelennek a korábbi elemzésből a negatívumokat illetően: idő igényes, formális és nem tesz eleget a tagok egymás közti és a vezetéshez való könnyű kapcsolódásnak. Ezért egy harmadik modell szükséges, ami az eddig tapasztalt pozitívumokat megőrzi, a negatívumokat lebontja.

A *karizmatikus modell* a harmadik lehetőség, ami Hendriks szerint eleget tehet a kor gyülekezeti struktúrájával szemben támasztott elvárásainak. Később látni fogjuk, hogy ezt ő maga is kinövi és helyette egy másik képet, az 'amfiteater' képét indítja útra (GH, 81). De egyelőre maradjunk a szóban forgó modellnél, amiben feltehetően jelen van minden olyan struktúra kínálati lehetőség, ami a gyülekezet vitalitását előmozdítja. Egyben ezen keresztül láttatva azt is, hogy ebben nagy hangsúlyt kap a 'vezetés mint szolgálat' értelmezése és komolyan vétele annak, hogy minden hívőnek lehet valamilyen 'tisztsege', van küldetése és üzenete a gyülekezet és ezen keresztül a világ felé.

Mi jellemzi ezt a modellt ?

- komoly életteret kapnak a csoportok és irányzatok,
- az egység hangsúlyos marad (közös misszió és egy megosztott credo),
- a központi vezetés és a leendő irányok meghatározása a gyülekezeti (köz)gyűlésé (évente legalább a missziói év kezdete és lezárása esetében, megbeszélve a szükség szerint létrehozandó csoportok szerepét vagy a feladatukat elvégzettek megszüntetését - az egyetemes papság elve érvényesül),

- ebből fakadóan a gyülekezet vezetésének (presbitériumnak) elsősorban a finalizációra kell koncentrálnia. Egy sajátos helyzet, amiben nem a célokat kell meghatározni, azok fellett dönteni, azok kivitelezését elsősorban nem koordinálni, hanem a célokra, azok eléréséhez szükséges, *döntő* szempontokra irányítani a figyelmet, így :
 - örködni a gyülekezet identitása felett (pl. a közösség - a liturgia - a szolgálat - a tanulás/képzés szempontjainak megfelelően, vagy ahogyan Bakker és Schippers fogalmaz : ‘A gyülekezet az üdvösség helye?’),
 - az egyént és a csoportot segíteni és az egységet(közösség tudatot) támogatni (pl. információt továbbadó, bátorító, összekötő, közvetítő és kommunikációt elősegítő),
 - a feltételeket megteremteni (pl. anyagi, emberi, előkészítés és szabályozás).

Ennek megvalósítása érdekében nyilvánvalóan át kell gondolni a gyülekezet vezetésének (kis létszámú) összetételét is, amelyben a gyülekezet lét különböző dimenzióira való érzékenység és fogékonyság jelen van. Megtalálhatók ebben a közösségben / csoportban a különféle gyülekezet-lét érdekeit, egyéni szociális helyzetet, egyéni vagy közösségi spiritualitást képviselő emberek.

Mint jeleztük, ezen a modellen finomít még a GH-ben Hendriks. Egyenlőre azonban ezzel kapcsolatosan lássunk néhány *kritikai észrevételt* a kortárs szociológus kollegák szemével nézve.

Így figyeljük Van Stegeren reakcióját⁸⁸, aki találóan az ‘ideális és a valóságos’ feszültségében nézi ezt a lehetőséget. Ő maga is megáll a két ‘lejárt’ modell mellett és mint ideális figyeli a karizmatikus modellt, melyben - ahogy láttuk is - egészen új szerepben jelentkezik a gyülekezet, mint a közösség egésze, aki meghatározza az irányt. Egyben utal arra, hogy Hendriks számára milyen lényeges, hogy a gyülekezet vezetése ne azon legyen, hogy ‘(ki)tanítva’ vezesse a gyülekezetet, hanem teret adjon a tagokban meglévő karizmák kibontakozásához úgy is, hogy a gyülekezet egy, a Schippers által megfogalmazott ‘tanuló közösség’ lehessen. (Erre a különbségre majd a TndK keretében, az gyülekezet vezetését középpontba állítva külön kitérünk)

A kérdés és a gondolatokat indító kritika Van Stegeren szavaiból így hangzik :

1. A mai holland GKN és NHK gyülekezetek messze nem minden esetben alkalmasak arra, hogy ‘letérjenek és elszokjanak’ a két első modell gyakorlatától. Ha a gyülekezet nem alkalmas, nincs abban a helyzetben, hogy a karizmatikus modellt átvegye és egy tanuló gyülekezet képében jól érezze magát, akkor nagyon szomorú kilátásaink vannak. Valóban csak a harmadik modell a lehetőség ? [Viszont a valósághűség érdekében el kell mondanunk, hogy „...egy olyan struktúra, ami eleget tesz az elvárásoknak, nem mindenütt lehetséges” - vélekedik maga Hendriks is (VAG,121)]
2. Egyben a változások és modellek magunkra vételéről szólva az idő, a vegyes lehetőség, a kivitelezés helyszíne kérdése megválaszolatlan marad. Kívánatos a türelem, a nem mindenáron egy modell erőltetése, valamint a nagyváros valóságát és a vidék adottságát e modellben kellő finomsággal láttatni.

⁸⁸ Gezamenlijke trektocht... 65.

3. Vajon soha nem szükséges a gyülekezet vezetésének esetlegesen, mint segítő irányítóként (koordináló vezető) fellépnie ? Ezen keresztül, általuk a szükséges helyi vagy külsős 'szakértelmet' megkeresni.
4. Meglepő, hogy Hendriks a struktúra és abban a csoportok munkáját finalizáló gyülekezeti vezetésben nincs jelen a lelkész. Ezzel nem a lelkész a hiányolt személy igazán, hanem az a kérdés, hogy ebben a modellben hogyan találja meg önmagát és szerepét a lelkész. Azaz: mire készítse fel a lelkészképző intézmény a jövőendő lelkészét ? 'Szuper - pásztor' legyen, aki ha mások kidőlnek, akkor ő következnek ? Vagy legyen egy 'enabler', aki másokat helyzetbe hoz a gyülekezeti feladatok végzéséhez ? (Erre a kérdésre viszont később Hendriks a GH, 72-ben - erre korábban már utalás is történt - odafigyel és a pásztor profilját mint 'tanítómester' képzele el, aki segít a megértésben és eljutni a változásra, miközben ő maga is figyel a másokra. Kölcsönösségre alapulva és nem a kitanító szerepben funkcionál a pásztor egy 'fogadó típusú' gyülekezetben).

G. Dekker kritikai megjegyzéseit - vagy mondjuk így: együtt gondolkodó kérdéseit - azzal kezdi ⁸⁹, hogy nagyon fontos eldönteni - szervezés elméleti szempontok szerint is - mire kerül a hangsúly, amikor gyülekezetet strukturális szempontok alapján tartjuk szem előtt. Arra-e, hogy 'Hogyan kellene működni egy organizációnak, ahhoz hogy jó legyen ?' Vagy sokkal inkább arra: 'Mitől és miért nem megy úgy, ahogy mennie kellene és mi miatt történnek a hibák ?' Úgy tűnik mintha Hendriks mindkét kérdésre egyszerre próbálna választ adni. Amiben azonban Dekkernek kérdései vannak, azokat hadd emeljük ki.

1. Mi is ösztönzi Hendrikset ? Szerinte nemcsak az, hogy körül írjuk és leírjuk a meglévő helyzetet, hanem megtaláljuk és ajánljuk a lehetséges megoldási módot (de-scriptio vagy pre-scriptio ?). Ez utóbbit preferálja Hendriks, minden erőszakos túlzástól mentesen. Megtervezni egy ideális modellt, ami egyben az ő szemében realizálható is.
2. Eközben azonban kérdéses lesz a gyülekezet vezetésének szerepe. Nem tartozik mégiscsak egybe a koordináció és a finalizáció ? Idézve Van Doornt, akinek alapján az 'emberi akciók szervezését úgy határozhatjuk meg, mint amiben egyszerre jelentkezik a funkcionalitásra és a koordinálásra való igyekezet az objektív célokat figyelembe véve.' Tud-e a gyülekezet vezetése 'örködni' a gyülekezet identitása felett, ha nincs módja koordinálni ?
3. További kérdés, hogy ha a gyülekezet vezetése, az irány meghatározása a teljes közösség, a közgyűlés kezébe kerül, vajon nem csalóka látvány-e azzal a céllal, hogy így a hatalmat szétterítjük és megosztjuk ? Hiszen ez megosztódik akkor is, amikor az önálló csoportok és irányzatok nagyobb lehetőséget, önállóságot kapnak. Nagyon szimpatikus gondolat ez, amikor a vezetés így szolgálat lesz, de visszatérve a szervezés elméleti szakember (Lammers) gondolataihoz, miszerint 'ahhoz, hogy a formális organizációk megmaradjanak, szinte elkerülhetetlen a hierarchikus karakterük'. Ez benne van abban, ahogy az egyházi élet maga is szerveződik. Pl. a gyülekezet vezetője vagy más vezetők az általuk megszerzett tudásra alapozva előnyösebb helyzetben vannak esetleg a többi gyülekezeti taghoz képest. A tudás pedig - akaratlanul - sokszor hatalommá is definiálódhat. A hierarchiával számolni kell, csak az a kérdés, hogy karakterükben (tegyük mi itt hozzá - Dekkert kiegészítve- funkciójá és stílusa tekintetében is) mire alapoznak majd ezek ?
4. Kivel valósítható meg a karizmatikus modell ? - kérdez tovább gondolkodva Dekker. Vajon nemcsak a gyülekezet aktív részével ?
5. Amikor pedig Hendriks kiáll a irányzatok és kategóriák, vagy spiritualitás sokszínűségét adó ténye mellett - ezzel nem tagadva a nagyon is plurális gyülekezeti valóságot -

⁸⁹ U. o. 74.

kérdéssé válik: lehet-e, vagy mennyiben közös választ adni a gyülekezeti tagot, mint individuumot és a csoportokat is foglalkoztató kérdésekre? Számára pedig a közös válaszokban, a minél nagyobb terület lefedése a demokratikus formáknak megfelelően rendkívül lényeges szempont.

Egyre többen lesznek olyanok, akiknek nem a közös hitmegélés lesz a fontos, hanem a saját céljaiknak megfelelően használják az egyházat. Amiből egyben az is következik: a tagok nem kívánnak bele illeszkedni egy gyülekezeti vázba / modellbe, hanem sokkal inkább azt várják, hogy a gyülekezet / az egyház illeszkedjen bele az ő élet modelljükbe. (Ez utóbbi bekezdés már G. Dekker, a jövődó egyházzól vallott képeit illetően, ezt Hendriks véleménye mögé illesztve)

6. Tovább kérdez teljesen jó szándékkal Dekker, amikor utalást tesz arra, hogy az organizáció, mint világi szervezet egy 'csinált', szakértő emberek szervezése által formált adottság. Míg a gyülekezet egy 'adott' forma. Mennyiben lehet emberileg a gyülekezetet konstruálni, ha maga Hendriks is azt mondja, hogy a gyülekezet építése, vitalitásának léte elsősorban nem emberek, hanem Isten munkája?

(VAG, 18). Egyetértünk Dekkernek ezzel a kérdésével, de hozzá kell tennünk, hogy e kérdésben való visszautalása Hendriksre nem adja vissza egészen és pontosan az eredeti gondolatmenetet.

Mi ezek alapján a Dekker által megfogalmazott végkövetkeztetés? Elsősorban az, hogy „nem a létező gyülekezeteknek kell megváltozni, hanem a meglévő gyülekezetek létét kell kritika alá vonni”⁹⁰ Ebben a gondolatban teljesen benne van, amit Dekker sokkal jobban el akar mondani talán mint Hendriks: a territoriális határok megszüntetése. Ezzel honorálhatja az egyház legméltóbban a szubjektum komolyan vételét⁹¹.

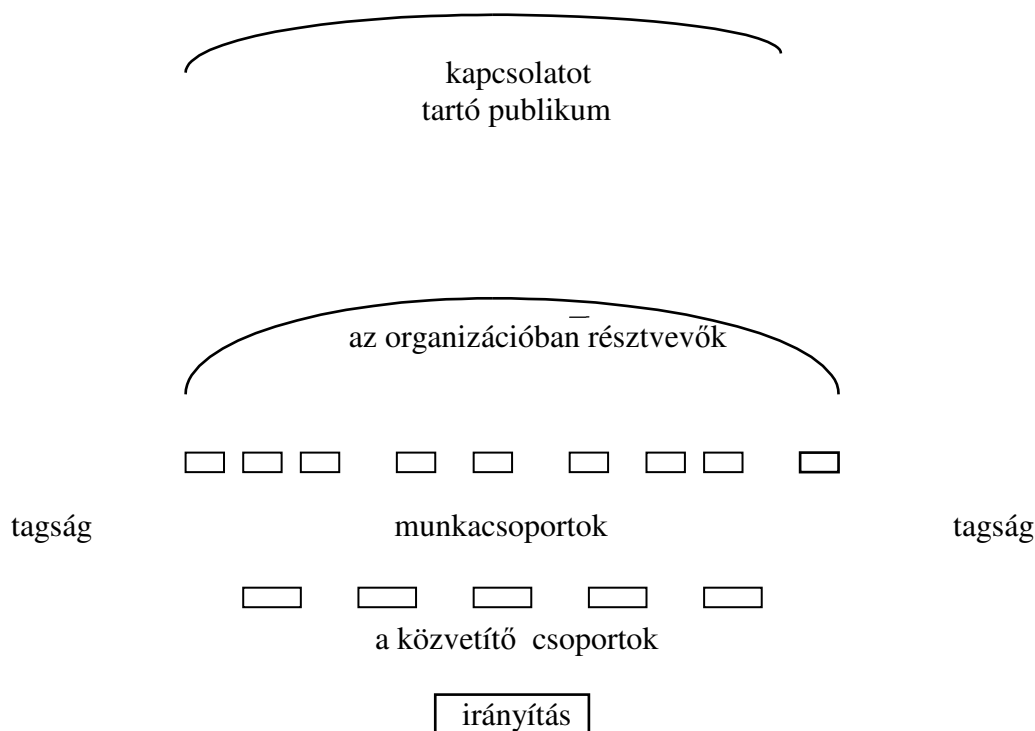
Nehéz lenne nekünk innen eldönteni, hogy a Hendriksnek szánt, ünnepi kötetben (Een gezamenlijke trektocht...) megfogalmazott kérdések és reakciók mennyiben befolyásolták őt modelljének tovább gondolásában. Vagy éppen milyen irányú folyamatok zajlottak le az elmúlt fél évtizedben ahhoz, hogy kialakuljon benne a 'gemeente als herberg', a gyülekezet, mint fogadó modellje. Így a struktúra kérdésében is érdemes ezen elgondolkodni. Hendriks Dekkerrel együtt vallja, hogy a territoriális gyülekezeti életforma felett eljárt az idő, ami mint egy adott egység értelmezhető.

Hendriks tovább szövi elképzeléseit és azokban gondolkodik, akik saját döntésük alapján választanak és adnak össze egy gyülekezetet, túllépve a territoriális adottságokon. Ő maga is tudja, hogy a helyi, egy adott valóságra vonatkozó szervező és rendező elmélet helyett egy olyan modellt kell keresni, ahol a 'modern világ' szociális 'hálózatai' (network) működnek egy mentális és funkcionális alapra építve. Nem a területi közelség, hanem más alapokon nyugvó összekapcsolódási formák adják a jövődó társadalmát és egyházát is - legalábbis ezt látja ő egyrészt az Egyesült Államokban, másrészt a saját nyugat-európai környezetében elterjedőben. Ezért ezeknek az elvárásoknak megfelelően alakítja ki a struktúrára vonatkozóan mint metaforát, az 'amfitheater' modellt (I. Kor .4,9). Ebben a gyülekezet, mint színpadi látványosság van jelen a világban, de ugyanakkor egy vonzó látványosság. Egy a tőle kölcsönzött ábra (GH, 82) és ennek értelmezése legyen a következő lépésünk.

általános publikum

⁹⁰ U. o. 82.

⁹¹ U. o. 82. *Valamint: Zodat de wereld verandert ...* 174. Dekker szerint a territoriális gyülekezeti lét forma egy adott kor együttélési formái között alakult ki. Az idő azonban efelett az együttélési forma felett eljárt. Ha az egyház ebben az értelemben modern akar maradni, akkor az új életformához alakítja ki a gyülekezeti formákat. Az eddig megszokotthoz azonban annyira hozzá nőttünk, hogy ettől elszakadni nem lesz könnyű.



Ebben a képből találkozunk az organizációban résztvevő és a kapcsolatot tartó publikummal, valamint az általános publikummal. Az organizációban résztvevők azok, akik általában könnyebben bekapcsolhatók minden munkába. A kapcsolatot tartó publikum alapállása: 'gyülekezett?... nem, de soha nem lehet tudni'. Azaz bizonyos helyzetekben elérhetők és ők maguk is számítanak valamire (keresztelő, esküvő, temetés vagy valami olyan akció, amivel ők is tudnak azonosulni, mondjuk egy gyülekezeti kirándulás). A harmadik kategória az általános publikum. Az egyháztagság valahol a felfele menő szaggatott vonalakon belül van, de a határok könnyen átjárhatók. A színpad nyitott a világ felé, bárki jöhet és mehet, a meghívás, invitálás érzékelhető. A határok átjárhatósága jelzi, hogy egy ember az élet különböző szakaszaiban különböző helyzetből, néha résztvevő vagy máskor éppen szemlélő ebben a 'színpadon'. A vezetés és irányítás nem hierarchikusan és felül található, hanem inkább hordozza, inspirálja azokat, akik részt vesznek ebben.

Az általános publikumot most érintetlenül hagyva az organizációban résztvevőket nevezhetjük gyülekezettnek, akik tudatosan kapcsolatban vannak az egyházzal. Míg a kapcsolatot tartó publikumot 'sokaságnak' (Mt. 5,1), akik a 'népegyházban' jelen vannak, akiktől azonban - Noordmanstól véve át a gondolatot - ennek jövője annál inkább függ. Az amfiteater képe ebben nekik helyet ad.

Ez a modell egyben újra fogalmaz és eddig használt fogalmakat nyomatékosít. Vagy fogalmazzunk inkább úgy: ez a modell az a struktúra, amiben megjelenik a jövő egyházának várható arculata. Hendriks nem kérdez bennünket arról, hogy ez nekünk elfogadható-e vagy nem, hanem következetesen úgy érzi, ez felel meg legjobban az évezred váltás korában, amelyet alátámaszt a mindennapi élet.

Ebben az amfiteater modellben a gyülekezeti életben aktívan résztvevő munka- és közvetítő csoportok léte önálló, nem tartozik döntéshozatali szempontból a vezetés alá, tehát mint a karizmatikus modellben, ezek gondolkodnak - döntést hoznak - kiviteleznek - elemeznek, azaz tapasztalataik alapján tanulnak és így erősödve növekednek. Ez felel meg a

‘tanuló gyülekezet’ Hendriks által szívesen szorgalmazott képének. Eközben honorálja az egyén szubjektum létét.

Emellett azonban rendkívül fontos - ez ebben a lényegesen új -, hogy ezek a csoportok a gyülekezet lét nem egy dimenziójára irányítják figyelmüket, hanem a teljes képre, így szolgálva a csoportokban is a gyülekezet Istenre - egymásra - és világra figyelését. Ezért ezeknek a funkcionális, hanem az ‘*ekkleziális csoportok*’⁹² nevet adja Hendriks. Röviden: nem a mi érdekeinket vesszük csak be a gyülekezetbe, hanem a gyülekezet érdekeit hozzuk be a csoportba. Vagy más szavakkal megfogalmazva: nem a liturgiába viszik be a csoportot, hanem a csoportba a liturgiát. A liturgia ebben az értelemben az Isten jelenlétének ünneplését, kiábrázolását jelenti. Tekintettel arra, hogy ezek a csoportok az egyház lét magvát képviselik ezért autonómiájuk nagy. Ez a csoportokról alkotott kép felel meg legjobban a mai társadalmi valóságnak, vélekedik Hendriks.

Ez az amfiteater modell kínálja továbbá a teret a *conciliaritás*⁹³ megvalósulására. Ezt a fogalmat ő a nagyon is divatossá vált - általa azonban megfoghatatlannak értelmezhető - ‘*netwerk / network*’ helyett kezdi használni. Ahhoz, hogy különböző szálakon kapcsolódni tudjunk egymáshoz és képviseljük érdekeinket, használjunk inkább egyházi fogalmat. Ezért ebben a szóhasználatban visszautal az egyházi tradícióban eddig is használt értelmezésre. Konciliumok akkor voltak, amikor az egész egyház lényeges dolgok közös eldöntésére jött össze az első évszázadokban. Érdemes megjegyezni, hogy a kilencvenes évek mennyire felerősítik ennek a szónak a kicsengését. Protestáns körökben ez a szó nem volt igazán kedvelt mindaddig, amíg az EVT Vancouverben (1983) nem kezdte egyre jobban hangsúlyozni, hogy a világ nagy keresztyén egyházainak közös tanácskozáson kellene foglalkozni a világot érintő nagyon lényeges kérdésekkel. Ez lett a konciliáris folyamat elindítója, ami 1989-ben Bázelen testet is öltött az igazságosságért, békéért és a teremtett világ megőrzéséért. Mindenekelőtt a saját köreinken belül keressünk ‘szövetségeseket’ - mondja Dingemans - a problémák megoldására. Hogy ezzel meg kell-e bontanunk a meglévő struktúrákat, ez számára is kérdés. Conciliaritás neki annyit jelent: a gyülekezet komolyan veszi a társadalom égető problémáit és erre saját körein belül, vagy másokkal együtt egy nagyobb hálózatban (mégiscsak ‘*network*’) erőit egyesíti⁹⁴.

Hendriks számára ez a fogalom, ennek újra élesztése jelzi tehát, hogy együtt, mindenkit komolyan véve beszélhetünk lényeges kérdésekről a gyülekezetet és a világot komolyan véve. Mint ahogy a gyülekezet vezetése komolyan veszi az ekkleziális csoportokat és érdeklődő figyelemmel kíséri azok munkáját. Mert látja és érzi ezek munkájának fontosságát, de egyben annak gyakori nehézségét is. Ezért odafigyelő érdeklődése egy ‘*pastor pastorum*’. Így a konciliaritás és pasztorális szolgálat az ‘együtt egymásért’ elvét erősítheti, a kollegialitást és a közösséget újra komolyan véve.

Az amfiteater modellben hangsúlyos ekkleziális csoportok és a konciliaritás mellett továbbra sem szűnik meg Hendriks a korábbi karizmatikus gyülekezet modellben már hangsúlyozott szempontokat, mint a ‘centrális vezetés és irányítás a teljes gyülekezet kezében van’ és a ‘vezetést mint pásztori segítő szolgálatot’ ismételten felhasználni.

Egy másik, a korábbi években (PT. 1997 / 2) már előkerült hasonló tartalmat hordozó kifejezéssel szeretnénk lassan zárni az amfiteaterről szóló struktúra bemutatását: a gyülekezet ott áll az Aeropaguson . Itt találkoznak az emberek egymással, kicserélik

⁹² Ezzel a megfogalmazással már korábban megjelenik Hendriks (*Spiritualiteit en engagement*, Zoetermeer 1993. *Valamint* a PT. 1997 / 2 , 248, ahol bemutatja azokat az egyházi helyi, vagy országot átfogó keresztyén szerveződések, melyekben ez láthatóan jelen van és működik . Ugyanebben a számban vezet be egyébként először az amfiteater modellt is, de meglepően csendes egyelőre a visszhang erre).

⁹³ PT. 1997 / 2, 145.

⁹⁴ G. Dingemans, *Het beginsel van de conciliariteit* (in: PT. 1994 / 4, 412.)

véleményüket és együtt egy járható utat keresnek. Ehhez pedig a struktúra átjárhatósága, emberközelsége és nyitott, dialógus készsége nélkülözhetetlen. Mi ennek a végső strukturális kicsengése? Az, hogy ebbe az összefüggésbe nem a súlyos teherrel emlegetett 'igazgatói asztal' (directietafel) illik, ahol csak egy 'fej' van, a többi meg végrehajtó. Hanem sokkal jobban illik a 'kerekasztal', ahol egymás mellé ülve, egyenlő helyzetből és adottságokból indulva mondjuk el történeteinket. Ez utóbbi megvalósulásáért nem győz elégszer szót emelni Hendriks. Hozzá kell tennünk, hogy az új egyesült egyházi felállásban, az Utrechttben megnyitott LDC irányítását komoly kritika alá veszi ezzel Hendriks (GH, 197), amiért nem számíthatott és nem is kapott számottevő és 'vállon veregető' dicséretet. Sőt, hogy mennyire fontos a 'tisztsegből' (presbitert - lelkész - diakónus) kiinduló és erre alapozó egyházi irányítás, felépítésében nézve a helyi gyülekezettől el egészen az LDC-ig, erre kitűnő példa az a megállapítás, hogy „ az egyház a tisztsegek gyűlése által irányított szervezet és ez feladhatatlan alapelv”⁹⁵. Ez egyben azt is jelzi, hogy a struktúrákat figyelve Hendriks sem a karizmatikus, sem az amfiteater modellel nem tudott évszázados vagy évtizedes falakat jelentősen ledönteni. Nem feladatunk jóslásokba bocsátkozni ahhoz, mikor jön el annak ideje, hogy a helyi gyülekezettől az országos egyház vezetéséig bezárólag beérjen ez az általa képviselt modell.

Segítő struktúrák ?

Kétségtelen, hogy a korábban elmondottakat nem kell bizonygatni, miszerint Hendriks a struktúrában látja a gyülekezeti élet vérkeringésének egyik legfontosabb ütőerét. Röviden hadd világítsunk rá arra, hogy mennyire fontosnak tartja - pont a fenti záró részben említettek alapján - az egész egyházi felépítményen keresztül végighúzódo struktúrákra is vonatkozó átalakítást, amennyiben a gyülekezetről, mint a jövődó egyház lehetőségeként a 'fogadó' képben kívánunk gondolkodni. Nem szükséges nekünk végignézni a GKN és a NHK szervezeti felépítését, el egészen az SOW felépítményig. Egy azonban mindenképpen világossá válik: holland valóságban gondolkodva fontos a helyi gyülekezet, az gyülekezetek megyei és országos szinten való strukturális felépítésében odafigyelni a 'struktúra' kínálta szempontokra. Ezt mutatja be a Gemeente als herberg záró fejezetében. Visszatérnek az eddig ismertetett 'motívumok', amiből csak címszavakban emeljük ki a következőket:

- egyházi vizitáció igen, ha annak karaktere egy pasztorális segítő látogatás,
- ellenőrzésre szükség van, de az nem keverhető össze a pasztorális látogatással,
- az egyházmegyei közgyűlés, mint konciliáris összekapcsoló- és találkozó pontja a relatív önálló gyülekezeteknek,
- az egyházmegyei közgyűlés, mint 'fogadó', amelyben a 'kerekasztalhoz' odaülhetnek a gyülekezetek képviselői,
- a egyházmegyei közgyűlés, melyben a misszió és a management nem keveredik egymással.

Ha ezek a szempontok érvényesek lehetnek további hierarchikus szinteken is, el egészen akár az egyházak országokon átívelő kapcsolatában is, akkor nem járunk rossz úton - vélekedik Hendriks.

⁹⁵ A.van der Plas, Kerkelijke vergadercultuur onder de loep, Kerkinformatie (Januari 2001). Ez egy más összefüggésből kiragadott mondat, de az értelme nincs csorbítva. A mondat pedig így szól: „ Terecht wordt gesteld dat 'de kerk geregeerd wordt door de ambtelijke vergaderingen. Dat is een onopgeefbare uitgangspunt'”.

Ezekből a szempontokból egyet szeretnénk kicsit nagyobb nyomatékkal hangsúlyozni, ez pedig a vizitáció⁹⁶. Ennek három lehetőségére hívja fel Hendriks a figyelmet (GH, 188), amelyben már egy összevető összegzés is benne van:

1. A *kontrolláló vizitáció*, amelyik nagyon jól illik a hierarchikus gyülekezeti képbe, ahol 'ki lehet tanítani' a fogadó gyülekezetet. Fontos, hogy mit akar az egyház a maga 'nagyobb összefüggésében' és ehhez kell illeszkednie a fogadónak is. A vizitáló kérdései arra irányulnak, hogy megfelel-e a meglátogatott gyülekezet a közegyházi elvárásoknak? Ezek alapján a vizitátor minősít, egy 'szervezet útba' beleviszi a helyi gyülekezetet és próbál ezen az úton (egyház) fegyelmet gyakorolni. 1960-ig látja Hendriks ezt megvalósulni Hollandiában a szóban forgó egyházakat illetően, melynek jellemvonása a múlt vizsgálata, a nyugalom és biztonság fenntartása. A vizitátor esetleges tudása és a szóban forgó szerepből fakadó hatalma lehet, hogy egyes kérdéseket ügyesen megold, de a gyülekezetet ezzel még nem viszi a megújulás felé, hiszen helyettük megtett mindent.
2. A *szociális látogatás* a 'lefelé figyelő' gyülekezet képéhez illik legjobban. A látogatót a gyülekezet hogyan léte érdekli elsősorban, nagyra becsülve mindazt ami ott történik, együtt érezve a gyülekezet mindennapi nehézségeivel. Mindenki kap jutalomként egy csokor virágot, de semmi képen nem történik konfrontáció abban kérdésben, hogy megfelel-e a gyülekezet a küldetése 'lényegének'? Szerénység, félelem a konfliktusoktól, vagy 'ők tudják a maguk dolgát' gondolatokkal hagyunk mindent úgy ahogy van. Meglátogattuk őket, de igazából nem történt semmi.
3. A *pasztorális vizitáció* a látogatás harmadik formája, ami legjobban illik a 'fogadó', barátságos és a saját útjait önmaga is tanulni kész gyülekezet képébe. Ebben a formában a meglátogatott gyülekezet és annak lét kérdései állnak a középpontban. Szinte egyetlen kérdést kell kibővítve tálnia a vizitornak: Hogy vannak? Ezzel szinte arra kérdez rá, hogy a gyülekezet tud-e maga is választ adni ilyen kérdésekre: Vajon az Úr gyülekezete vagyunk-e, azzal foglalkozunk-e, amit Urunk vár tőlünk, gyülekezet vagyunk-e? Ebben a látogatási formában a vizitáló segítő jelenléte alapján kerül napvilágra a meglátogatott gyülekezet minden 'viselkedési' megnyilvánulása. Nem a látogató és küldőjének meghallgatása és megszerzett vagy kiosztott 'tudásának' felszívása a központi kérdés, hanem annak elősegítése, hogy a meglátogatott gyülekezet jól értse és lássa önmagát. Minden a meglátogatott érdekében történik. Ebben a helyzetben a vizitátor is egy a kerekasztal körül, ahol leül vendéglátói mellé, akiknek szubjektum-léte messze honorálva lesz egy egyenrangú találkozásban és az utak közös bejárásában. Ennek a vizitációs formának a küldetése, missziója: az érdeklődés középpontjába állítani a gyülekezetet. Formájában szolgáló alapállásból indul és stílusában a közös megbeszélés útját választja. Nem a múltat óhajtja kontrollálni, hanem a jövőt együtt keresni. Ha nagyon ideálisan szeretnénk felvázolni ezt a formát, akkor ennek pontjait így fogalmazhatnánk meg:
 - Hogy vannak? Mivel foglalkoznak? Miért pont azzal?
 - Hogyan gondolják elérni ezeket a célokat? Szükség van ehhez segítségre?
 - Hisznek ebben a célban? Van ehhez elegendő bátorságuk?
 - Segített önöknek ez a látogatás?

A 'span of control' helyett a 'span of support' szempontjai kerülnek a középpontba, az 'ügy' és az adott 'gyülekezet' érdekei nem sérülnek.

Jelenlegi ismereteim alapján még nem áll módom megállapítani, hogy mekkora tere van Hendriks ezen vizitációról vallott és e területen is nagyon elszánt, struktúrát is érintő

⁹⁶ J. Hendriks, Visitatie: geleidingmiddel voor gemeenteopbouw, (in: PT 1998 / 2, 140). Ennek alapján a bemutatott lehetőség feldolgozása magyar változatra olvasható a Református Egyház, L. 12 -ben, 1998. December (Kocsev M., Vizitáció: segítség a gyülekezetépítésben?), valamint J. Hendriks, Visitatie ... tot opbouw van de gemeente (in: Ouderlingenblad, nr. 858. Februari 1997. 27).

változtatni akarásának. Nem lesz könnyű helyzetben a három egyesült (SOW) egyház, ha az eddig eltérő vizitációs gyakorlatot egységesíteni akarja, amihez esetleg még a fenti ajánlatot is szeretné hasznosítani. Pedig számára a vizitáció terén ez egy 'konkrét utópia', amelyben a vizitáció struktúrája nem az irányításra és kormányzásra, hanem az 'örizd és segítsd a nyájamat' Jézustól kapott, de Péter által gyakran nehezen megértett feladatból áll.

Inspiráló célok és vonzó feladatok

Az előbbieket, a struktúrák körüljárása után arra gondolhatna az ember, hogy egy gyülekezet vitalitása bizonyos elsősorban a struktúrától függ. Kétségtelen, hogy Hendriks számára a struktúrák 'bebetonozódása' valóban az egyik legnagyobb 'botránykő', de ő maga is nagyon jól látja, hogy ezek csak eszközök lehetnek ahhoz, hogy egy gyülekezet a megfogalmazott céljait és feladatait könnyebben kivitelezhesse. A gyülekezet vitalitása - nem tagadja - leginkább a célok és feladatok minőségétől függ. Ezt szeretnénk bemutatni egy olyan folyamatnak a menetében, amiben a nyomon követhető, ahogy Hendriks az eddig már említett és hasznosított ismereteket fokozatosan kezdi a sorra kerülő szempontokba beépíteni. Egyben léthatóvá válik ebben a 'dobókocka pontban', hogy egy alapvető elméleti bázis után milyen könnyedén viszi tovább a TndK és a GH felé ezeket a célokra, feladatokra vonatkozó ismereteket. Egyébként is megfigyelhető nála, hogy a VAG után, amiben a leglényegesebb elméleti alapokat már lehelyezte, mennyivel egyszerűbb lesz sok esetben a fogalmazása, amikor újra előkerülnek ezek a sarokpontok a számára ideálisnak vélt gyülekezet képében.

A vitalitást a jó célok adják, amiért érdemes mindenkinek - vagy legalábbis a többségnek - küzdenie úgy, hogy eközben a részfeladatokat egyének vagy csoportok magukra vállalják. A cél konkrétumokat kíván, amihez adott feladatok elvégzésével jutunk el. A kettő összefügg egymással. A célok esetében fontos, hogy az mennyire manifesztálható, konkrét, közös és inspiráló. A feladatok esetében lényeges szempont lesz, hogy az egyén(ek), mint szubjektum hogyan tudnak funkcionálni.

Ezek után nézzük a szokásos felosztás alapján, mint mondanak a *szociális tudományok* jelen pillanatban a szóban forgó szempontokról.

Mindenképpen bizonyos, hogy e szempontok szerint egy organizációnak fontos átgondoltan és az adott helyzetre illően *manifesztálni a célokat*. Ne tévesszen meg bennünket az, hogy vannak hivatalosan elfogadott végső, nagy célok (az iratok és jegyzőkönyvek kitűnően bemutatják ezeket) és vannak operacionális (a műveletet végre hajtó) célok, melyek apró pontokban és munkalépésekben szeretnék elérni a nagy, végső célt. Nem kevés kísértés egy-egy szervezet számára, hogy az operacionális feladatok végzése közben a végcél elsiklik és esetleg más lesz belőle, mint amiért eredendően a feladatok elosztása a célok elérése érdekében megtörtént. Nem tartja ezt lehetetlennek Hendriks akkor sem, ha a célok még oly szépek is. Mikor veszhetnek feledésbe a kitűzött célok ?

Egyrészt akkor, mint amit az az illusztráció mutat számunkra, hogy milyen szép céllal és tervekkel indultak a 19.században a szakszervezetek, amelyekben egy idő után már nem a kitűzött célok álltak a megválasztott vezetők előtt, hanem a saját pozícióik megőrzése.

Kár lenne önfeledten mosolyogni ezen, mert a már korábban idézett H.R. Niebuhr utalt arra, milyen lényeges szempont ez az egyházak számára is. Szerinte az újabb vallási csoportok szaporodása és növekedése annak is köszönhető, hogy a meglévő egyházak vezetői többek között nem mernek változtatni a kitűzött célokon és formákon, attól félve, hogy a tagok emiatt elfordulnak tőlük.

Másrészt akkor, ha a szervezet fenntartása és működtetése nagyon sok időt és energiát igényel. Amikor a résztvevők minden ideje és energiája arra összpontosul, hogy hogyan lehet

fenntartani a szervezetet, akkor nem sok felesleges energia marad a mégoly vonzó célok elérésére is.

Harmadik veszély lehet, ha kiderül hogy a kitűzött cél nem elérhető ezért válasszunk inkább menet közben egy másik ugyancsak hasznosnak látszó célt, elég ha azt elérjük.

Amikor a kitűzött célok egymás után vagy alkalom szerűen levegővé válnak és feladja a szervezet ezeket, a tagok kedve elmegy újabb és újabb célok megfogalmazásától.

Fontos e mellett a *konkrét célok* megfogalmazása. Ebben Lissenburgot idézi Hendriks, aki szerint ez akkor érhető el a legjobban, ha tudjuk, hogy 'hogyan realizálható?' és 'miért, minek fontos?' fogalmazzuk meg ezeket. Ebben az esetben elsősorban arra keressük a választ, hogy 'miért tesszük?' ezeket a konkrét lépéseket, amit később az identitás kérdésénél tudunk majd megválaszolni. Ha tudjuk hogy miért tesszük, akkor talán könnyebb ráhangolódni a 'hogyan?' kérdésének megválaszolására. A legsikeresebbek akkor lehetünk, ha a

Kitűzött célok közös célok lesznek. A leghatékóbb szervezet a sikerét annak köszönheti - ahogy ezt korábban már a struktúra kérdésénél érintettük is -, ha érvényesül: a közös döntéshozatal - a konszenzuson alapuló és nyitott kommunikációban megszülető célok megválasztása. Ezzel elérhető lesz: a kollektív felelősség - a másik ember megbecsülése egy bizalmi légkört felépítve. Így ez harmonizálni tud egy azonos bázison álló, a szociális távolságokat letörő magatartással. Ez az Ouchitól vett 'Z- organizáció' siker elmélete. Ebből Hendriks számára a bizalom és a közös cél összefüggenek egymással.

Inspiráló célok nélkül azonban a siker nehezen elérhető. Azaz: nemcsak céljaink vannak, hanem azok inspiráló célok is egyben. Ilyen lehet pl. a misszió, egy magasabb cél, vagy egy nemes cél elérése. Hendriks szerint a misszió, a küldetés minden szervezet számára nélkülözhetetlen inspiráló cél kell legyen, hiszen ebben megfogalmazódik mindenféle cselekvés iránya és eközben közös célként is jelen van. Releváns, az életbe utat találó küldetésnek kell ennek lennie. Ehhez hinnünk kell a saját lehetőségeinkben és abban, hogy céljainkkal megváltoztatható a meglévő helyzet. A releváns célok és elérhető célok ebben, mint egyféle arany szabály kell hogy megjelenjenek.

A célok mellett a *feladatok vonzóvá* tétele ugyancsak nélkülözhetetlen. Hendriks azt szűri le a társadalom esetében visszatükröződő eredményekből, hogy az emberek munkájukat akkor végzik örömmel és hatékonyan, ha a rájuk bízott munka nem *alacsony szintű elvárásokra* alapul. Azaz, ha túl keveset várnak el az embertől, nem fogja semmi inspirálni a jó munkára (hozzá kell tenniük, a fordítottja is érvényes lehet). A szerény minőségi munka adottsága azt is jelenti, hogy az egyén kevés saját teret kap a kivitelezéshez, döntésére nem számítanak. Helyette már gondolkodtak, neki csak végrehajtani kell. Ugyancsak negatív hatású, ha az embereknek a *tudás szintjük alatti* munkát kell végezniük.

Nincs motiváció, ezért ennek eredménye is látható, amiből a vezetés arra következtet, hogy csak akkor lesz minden rendben, ha állandóan ott állunk az emberek mögött. Ennek mindjárt megvan a viszont hatása is: a klíma, a légkör nem a bizalmon alapul.

Nem véletlen, hogy ennek alapján - a mindennapi gazdaságban is felmérve - kiszűrhető: az önálló munka, a kibontakozás lehetősége, annak végzése, amit a legjobban tud az ember, az érdekes munka nagyra értékelődik. Korábban többször leírtuk, most újra itt is értelmezhető: ahol az embert mint szubjektumot értékelik és becsülik, ott lesznek a feladatok is inspirálóak. A felmérések elmondják, hogy az emberek nem szeretik a : szoros és állandó ellenőrzést, azt a munkát, amiben saját képességeik nem kerülhetnek előtérbe, amikor a felelősség és kezdeményezőképeség nincs honorálva, tervezni és dönteni nem lehetséges.

Korábban már szóba került Keizer a lelkész munkáját figyelő elemzésével, amiben megállapítja, hogy a munka akkor vonzó számukra, ha a lelkész (gereformeerd) : egy világos

feladat azonosulással bír és a gyülekezet vezetőitől ehhez támogatást kap. Míg a hervormd lelkész igényli a munkában való önállóságát és a saját családjának vele együtt gondolkodását⁹⁷.

Mindezekből azt szűrhetjük le, hogy lehet kitűnő légkör, nagyon bátorító a vezetés, de ha a feladatok nem megfelelőek, addig az nem egyhamar lesz vonzó.

Mit tud ehhez hozzá tenni a *gyakorlati teológia*, hiszen a praxis adja meg igazán ennek értékét (Goedhart). A gyülekezet, akár hogyan is vizsgáljuk, abban minden más földi szervezettel azonos, hogy bizonyos célokat kitűzhet maga elé. A vitalitása pedig attól függ vannak-e inspiráló célok és vonzó feladatok.

Milyen célja lehet a gyülekezetnek? Milyen alapfunkciót szeretne ezzel bemutatni? A gyülekezet maga elé tűzi, mint célt az egység - biztonyságtétel - és szolgálat megvalósítását a világban. Más szavakkal fogalmazva a gyülekezet az a közösség, amelyiknek célja, hogy egységében (mint közösség), az Igében (mint biztonyságtételben) és cselekvésében (szolgálatában) az Úr felé mutasson. Schippers ezt megfogalmazza a nyolcvanas évek elején úgy, hogy az előbbi hármas formális kategória a szeretet, az igazság és az igazságosság valóságaként egyben mint elérendő cél ott van előttünk. Többen is megfogalmazzák a gyülekezet létének célját⁹⁸ és egyre jobban teret hódít az e sorba, célok közé való felvételbe a korábban már megfogalmazott tanulás(képzés) igénye(Schippers, Goedhart). Hendriks azonban egyelőre kitart (VAG 131) a számára legelfogadhatóbb megfogalmazás mellett, amit Dingemanstól kölcsönöz. Ez utóbbi szerint jó lenne, ha akár az egyházi rendben és törvényben megfogalmazást nyerne, hogy milyen célokkal funkcionál egy gyülekezet. Nem más célokért: mint Istent magasztalni, nevét megvallani, az üdvösségről e világ előtt biztonyságot tenni, kitartva az egymásért való szolgálatban, miközben őrizzük az egységet és gyakoroljuk a hit - remény - szeretetet, ezzel is az igazságosságot és földi békét előmozdítva⁹⁹.

Természetesen nem kell abban ringatni magunkat, hogy a célokat bármelyik, így az egyház szervezete is csak úgy magától eléri. A célokat kitűzve a megnyilvánuló *ellenállást kreatív módon* kezelni kell - vélekedik Hendriks. A legjellemzőbb, hogy a gyülekezet nem szokott hozzá, hogy elméletekben megfogalmazott munkacélokat tűzzön ki maga elé. Közben mindig attól tartva, hogy erre annyi idő rámeleg és nem történik más, mint egyik ülés a másik után csak elméleti célok meghatározásával telik. Az idő, a jelen kor pedig egyáltalán nem kedvez a célokat megfogalmazóknak, hiszen örülünk, ha túléljük az idő szorítását, a hangulat ezért pesszimista és ez 'a dolgok menetén úgy sem tudunk változtatni' gondolkodás móddal együtt jelentkezik. Már előre jóslatokból és szociológiai előre jelzésekből élnek és ezekben gondolkodnak a történelmi egyházak, vezető és irányt mutató teológusaikkal együtt. Ha csak a felmérésekre hagyatkoznak ezek az egyházak, akkor ezek nem jeleznek mást, mint hogy 2010-ben a holland lakosság 4 %-a lesz tagja a GKN-nek¹⁰⁰. Mindenki ezeknek az előre jelzéseknek a hatása alatt él, mintha másként ez nem is történhetne. Megfogalmazódnak tehát

⁹⁷ Aan tijd gebonden... 122.

⁹⁸ R. Bons Storm, Gelof waardig. Stappen op de weg van gemeente zijn, Boekecentrum 1987. (PTH nr. 54.), 180. Ő valamivel részletesebben lebontva és kibővíve a három nagy erővonalat az alábbi megfogalmazással él: kontempláció, dicsőítés, prédikáció (ez mint biztonyságtétel) - tanulás - szolgálat (ami kétirányú: diakonia és pasztoráció).

⁹⁹ Een huis om in te wonen58.

¹⁰⁰ Moraal buitenshuis svp, Dagblad Trouw, 29. sept. 2000. 16. A korábbi, mintegy tíz éve előre jelzett felméréseket erősíti meg SCP (Sociaal Cultureel Planbureau). Eszerint 2010-ben a lakosság 22 %-a lesz egyházhoz kötődő, amiből a RK 13%, az NHK 5% és a GKN 4% részesedéssel bír majd. Mindez persze csak a történelmi egyházak iránti vallásos érdeklődést mutatja.

a túlélésre való berendezkedés céljai, az egyház egy minőségi kisebbségben (Heitink, De Lange¹⁰¹) hogyan menjen tovább. Egyébként meg túl nagy célokat azért se fogalmazzunk meg, mert ezek eléréséhez nem lesz elegendő anyagi forrásunk. Sokat ne osztogassunk másoknak, jobb ha vigyázunk arra, ami megvan és ezzel egyféle szerény garanciánk van egy ideig a túlélésre. Önmagunkkal foglalkozunk és ne a céljainkkal- mintha a kettő teljesen kizárná egymást. Ha mindenképpen célokat fogalmazzunk meg, abból biztos konfliktusoknak nézhetünk elébe, amitől meg Isten őrizzen bennünket.

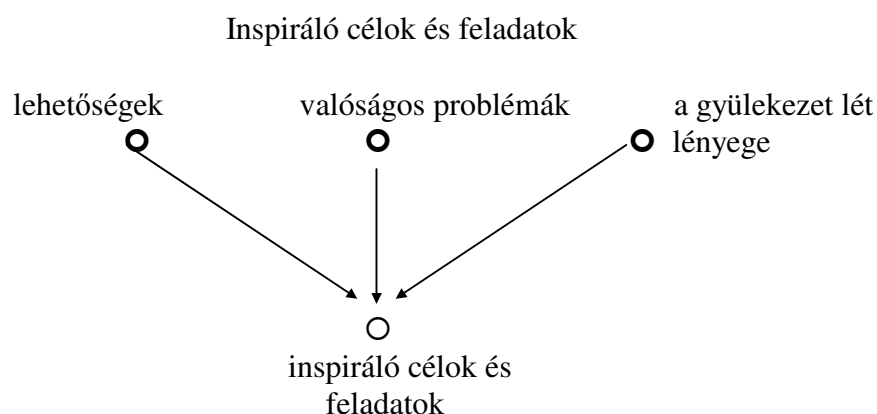
Ezek mellett az ellenállást kiváltó hangok mellett a *konkrét és inspiráló célokról* akkor érdemes beszélni, ha gyülekezeti szinten is érvényesek lesznek a korábban elmondottak:

- a célok relevánsak legyenek, ehhez pedig hallgatni kell az egyháztagokra és világra,
- a célok lehetségesek legyenek, ez nem egészen annyit tesz, hogy könnyűek. De feltétlen számolni kell a gyülekezet képességeivel: mire van a tagoknak adottságuk, mert kár lenne elvárni tőlük azt, amire biztosan nem képesek. Mi jellemzi a helyzetet? - amiben kiderülhet, hogy bármilyen cél irreális lehet.
- egyértelmű kapcsolódás a gyülekezet lét céljaihoz nélkülözhetetlen: mi az egyház küldetése?

A célokhoz a vonzó feladatok nem nélkülözhetők, amelyben azért nem árt ha figyelünk arra, hogy

- a feladatok világosak legyenek annak, aki végzi,
- az legyen érdekes, önállóságra nevelő és amiből tanulni is lehet úgy hogy közben tudom: mire van képességem,
- elérhető-e a feladat?
- bele illik ez a gyülekezet nagy céljába?
- értékeli-e a feladathoz kapcsolódó munkát?

Úgy tűnhet előttünk, hogy apró és kimerítő 'újgyakorlatok' az ezekkel való és részletekbe menő foglalkozás, de valószínűleg nem hiábavaló. Később a TndK-ben Hendriks egy beszédes ábrával is bemutatja a leírtakat (TndK, 38).



Amikor a *kritika hangjai* szólalnak meg a célokat és feladatokat illetően, akkor egyrészt szemére vethető Hendriksnek, hogy a rendszer és szervezés elméletek eredményei megint túlzott és domináns hangsúllyal kerülnek be a gyülekezetépítés hangulatába, ugyanakkor be

¹⁰¹ F. de Lange (red.), *Geloven in de minderheid*, Kok 1994. Kisebbségben hinni - hangzik a cím, a kötet pedig hamarosan megérte a második kiadást is 1996-ban. A THUK 10 docense a maga helyzetéből és szakterületéből kiindulva reflektál erre a témára a GKN Kampeni Theologiai Egyetemének 140. születésnapján.

kell látni azt is, hogy sokan egyre szívesebben veszik ezeket az eredményeket (a pszichológiai és más társtudományok területéről) figyelembe. Nehéz lenne eldönteni a mindennapi gyülekezeti életre hivatkozva, hogy ez hasznos-e vagy nem. De vajon képes-e a megfelelő technikák használata mellett egy gyülekezet a problémáit megoldani. Szükséges-e, hogy a problémákat csak azzal a mértékkel nézzük, hogy azokat meg kell oldani ? Vajon a gyülekezet nem pont az a - más szervezetektől is megkülönböztethető - közösség, amelyik olyan problémákkal foglalkozik, melyekre pont sehol nincs megoldás ? A gyülekezet 'céltalansága' ebben az értelemben másról beszél ¹⁰². Lehet, hogy nem célokról, hanem vágyakról kellene inkább beszélni, pont azért mert a gyülekezet sem tudja a problémáit megoldani azzal, hogy ezt mint célt tűzi ki maga elé. Kérdéses továbbá a gyülekezet receptivitása, fogékonysága erre a módszerre, ami ezt a megközelítést persze nem zárja ki, csak magával hozza a belső feszültségeket. Vagy - és folytatódik a kérdések sora - a gyülekezet nem elsősorban egy, a Lélek ajándékait elfogadó közösség ? Ez pedig nem egyeztethető össze csak azzal, hogy törekszünk ezekért, mint cél tűzzük ki magunk előtt. Elfogadni lehet, hogy fontosabb, mint a probléma megoldások és azok tervezése, ha a kezdeményezés Isten kezében van. Mindent nem lehet eszközzé tenni - akár az istentiszteletet mint instrumentumot használni - csak azért, hogy ez segítsen eljutni a célhoz. Hendriks persze védekezhet azzal, amit kedvenc metaforájában használ, miszerint az 'út maga a cél'(the medium is the message).

Mire formába öntődik a Gemeente als herberg addig feltehetően Hendriks maga is elgondolkodik a fentiekben csak részben bemutatott kritikai hangokon. Így és ezek alapján tudjuk csak értelmezni, hogy mennyire 'szelídítve' már nem célokról és feladatokról beszél, hanem 'programról'(GH, 67). A 'fogadó' képében megjelenő gyülekezet programja nem más, mint törődni az 'emberrel' és az 'üggyel'. Ezt a szempontot a TndK-ben vezeti be (161), amikor a Jn. 8, 2-11 alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy miként vesz Jézus kézbe egy ügyet (később erre még visszatérünk). Eszerint a megoldás, a cél eléréséhez két motívum erősödik fel: az ember ügye és az Isten ügye. Mire koncentráljon tehát a gyülekezet a maga aktivitásában ?

- legyen nyitott és szolgáljon mindenkit (tagokat és kívülről jövőket),
- az emberi szubjektumból és ennek tapasztalataiból induljon ki és ezek szabadságát garantálja,
- nyisson teret egy Istennel való találkozásra azzal, hogy összekapcsolja Isten elbeszélését az egyén saját elbeszélésével.

A program pedig: *kérdezve és hallgatva törődni az emberrel*. Ez már abba a képbe illik, amiben a keresztyénél ott van mindenki mint egyenrangú fél. Itt nem azonnal nem a célok és a feladatok kerülnek középpont kérdéskén előtérbe. Hanem a módszer: többet hallgatni és kérdezni - kevesebbet akcióba kezdeni. Pl. a diakóniában nem azonnal akciókat szervezni, hanem az érintetteket megkérdezve, rájuk és őket hallgatva a szükséges lépéseket megtenni. Más kereteket nézve a kész válaszok helyett pl. a katechéziséből való beszélgetésben nem komplett tervvel állunk elő, hanem megkérdezzük a benne segítőként résztvevő szülőt: Ön mit adna tovább hitéből legszívesebben gyermekei számára ? Ha gyülekezet közössége kerül szóba, nem azonnal előadásba kezdeni, hogy mi is egy közösség. Hanem a kérdést feltéve a választ is meghallani: Mikor hiányolta ön legjobban a közösséget ?

Majd a programot kiegészíti a *történetek elmondása*. Eszerint a keresztyén hit nem dogmákra, hanem a történelemből vett és a Szentírásban visszaadott történetekre alapul. Nézzük ehhez Dávid és Betsabé történetét a 2. Sám. 12.alapján, ahogy Nátán elmond egy történetet és ezzel

¹⁰² Een gezamenlijke trektocht... 183-184.

az emberi történetben prezentálja Isten jelenlétét. Nem kényszerítenek ránk válaszokat, hanem együtt gondolkodásra, döntésekre és választásokra hívnak. Ezzel Hendriks a történetek dupla funkciós betöltését látja megvalósulni: garantálja az ember szubjektum létét, amely a tapasztalati ismeret alapján az 'ügy lényegénél' köthet ki.

Ugyanebben a gondolat párosításban reagál az ige hirdetést, mint ami 'csak eszköz' a cél eléréshez megfogalmazódott kritika gondolatára is, 'a túl aktivista' (GH, 8) kritikát elfogadva és komolyan véve. Emlékeztetve arra, amit kollegájától, Van Nijentől tanult: az Isten drámát megjelenítjük a prédikációban, amivel a hallgató nem marad vendég, hanem résztvevővé válik. Ezzel szolgálva a vendéglátó, házigazda mindenre kiterjedő és a pluralitást is elfogadó szerepét. És ha már az ige hirdetésnél vagyunk, akkor a Henning Luthertől idézett gondolatsorban emlékezteti a lelkészt, hogy prédikációban ő nem a főszereplő, hanem a rendező. Neki pedig az a feladata, hogy a szöveget újra színpadra vigye. Ez pedig nem zárja ki, hogy a nézők hozzászóljanak és véleményüket a rendezés segítése érdekében elmondják. Így válik a gyülekezet, az 'asztaltársaság' akár aktív résztvevővé is.

Az inspiráló célokból és a vonzó feladatokból így lett a 'vendégfogadó' gyülekezetben program a betérők számára.

Egy ösztönző identitás koncepció

A Hendriks által megfogalmazott vitális és vonzó gyülekezet képbe öltött realizálása, a 'dobókocka' ötös számánál az utolsó pontocska (ami mindig középen van) maradt vissza, hogy azt is nagyító alá vegyük. Megvallom jobban tetszik nekem a 'boríték' kép ennek az egésznek a leírásához, amiben az identitás, mint szempont középen van és számomra úgy értelmezhető, mint ami lezárja és egyben összefogja ezt az egészet. Járjuk végig ezt az identitás és identitás koncepcióval foglalkozó utat, még akkor is, ha az eddigi 'megálló' esetleg hosszúak és fárasztóak voltak. Az ember hajlamos arra, a fárasztó pihenőkkel együtt, hogy mielőbb fejezzük már be ezt az utat. Mégis arra kell gondolnunk, hogy az identitás kérdését, ami a gyülekezet számára manapság egyáltalán nem lényegtelen, komolyan vegyük. Sőt, lehet hogy kifele ez látszik legjobban, befele pedig ez tartja ott az ott lévőket. Természetesen nem kívánunk itt sorrendi felállást kezdeményezni, hanem menjünk Hendriksel és még egy - két útitárral, akiknek van ötletük ezzel kapcsolatosan.

Ezért nézzük - mintegy frissítésként is, ahogyan ezt nagyvonalakban már az elején is jeleztem - milyen alapokra épít az, aki bennünket meghívott erre az identitást tisztázó útra. Mint szól ehhez egy-egy mai útitárs a gereformeerd gyakorlatból, hogy azután később megálljunk a gyülekezet másik lényeges (magvas) pontja, a gyülekezet vezetése előtt, az identitás kérdést tisztázva számukra is. Nem marad el a kritika és kiegészítés észrevétele, amelyik majd a 'megosztott identitás' kérdését járja körül, hogy azután ismét megérkezzünk Hendrikshez.

Hogyan is *használjuk az identitás* fogalmát kérdezi Hendriks (1998), amikor az élet és a tudomány annyi területén ez egyre központibb fogalommmá vált¹⁰³. Három irányba viszi a válaszadásban a gondolat menetet.

Egyrészt a *teológusok* - egy normatív megközelítésből - beszélnek a gyülekezet, ezzel nem kizárva az egyén, identitásának fontosságáról. Mi az ami a gyülekezetben a környezet változása mellett is mindig megmarad vagy meg kell hogy maradjon? Ezt a fonalat tovább

¹⁰³ J. Hendriks, *Het begrip identiteit in sociologie en praktische theologie. Een bijdrage tot een gesprek.* (in: *Onverwachte gasten...* 61)

viszi Heitink, amikor a gyülekezetben végzett többféle munka, így a pasztoráció identitása - az előbbieket, a gyülekezet identitásával együtt - is a dialógus középpontjába kerül¹⁰⁴.

A *szociológusok* - a maguk descriptív megközelítésben - a maguk módján az identitás alatt egy csoportban, közösségben összegyűjtött, áthagyományozott, megélt és így kimutatható kultúra - elemeket értik. Ez az, ami megkülönbözteti másoktól, ami a változások közepette megmarad. Így láthattuk pl. P. Berger esetében is, ahogyan egy vallási közösség, csoport bánhat a megőrzött kultúra - elemekkel (dedukció-redukció-indukció). Hendriksnek ezzel kapcsolatban annyi kritikai megjegyzése van, hogy visszamenőleg nem mindig lehet igazából megállapítani empirikus módon, hogy mi volt az, ami egy közösséget, mint maradandó egybe tarthat.

Végül az *organizáció, szervezési* szakemberek - akiknek a funkcionális megközelítés a vitalitás elősegítése érdekében mindig a legfontosabb - az identitás helyett gyakran az *öndefiníciót* (raison d'etre) vagy az organizáció misszióját használják. A csoportoknak maguknak kell megadni, hogy kik is ők és mit akarnak: kik vagyunk, miért vagyunk és mi is a mi küldetésünk? Egy megosztott (a tagok által vallott és elfogadott) identitás koncepció nagyon fontos a csoportnak kifelé és bele is. Mert ezáltal megerősödik egymáshoz kötődésük és világossá válik a szervezet létének lényege.

Ehhez hozzáfűzi Hendriks, hogy a gyakorlati teológia, amelyik nagyon sokat hasznosíthat ebből a megközelítésből, mégis mindig arra kell figyelmeztessen, hogy az identitás soha nem egy kész tény, hanem az alakul a jelenben és rákérdez a 'hova szeretnénk eljutni' jövő képre is. „Ihre Identität nicht einfach 'hat', sondern das Identitätsbildung ein Prozess ist”¹⁰⁵. Ezért az egyház identitás formálásánál majd mindig fontos szerepet játszik három tényező: az egyház *lényege* (a), amelyik a modern *társadalommal* való konfrontációban (b) a gyülekezet *lehetőségeit* valósítja meg.

Az fent megfogalmazottakkal már valamelyest előre is futottunk, amiből most egy elemzőbb visszalépésre invitáljuk az olvasót. Nézzük tehát miből is indult el Hendriks a VAG-ben!

Miért fontos, hogy legyen egy szervezetnek világos identitása (konceptiója)? Elsősorban azért, mert ennek segítségével és ennek tudatában gyorsabban megfogalmazhatók a tervek és elképzelések és a másokkal való kommunikációban ez a nyitottságot elősegíti.

Identitás és identitás koncepció. Először is nézzük a fogalmak közötti különbséget. Az eddigiekből már kiderült, ha egy *szervezet* mások előtt egyértelművé akarja tenni, hogy ő kicsoda és mit akar ahhoz meg kell fogalmazni azt a sajátos, egy adott szervezetre jellemzőt, ami másoktól megkülönbözteti. Ez a 'más' és sajátos általánosságban (pártok, szakszervezet, stb.) a feladhatatlant is jelenti. Azaz az identitás mint terminus jelzi a *sajátos egyénit* és a *maradandót, feladhatatlant* a változásoktól függetlenül. Ha viszont az identitás a maradandót és megkülönböztetőt jelzi mindenféle változással szemben, akkor ez a fogalom a későbbiekben nem állja meg a helyét a gyakorlati teológia számára, hiszen az identitás alakítása folyamatos kölcsönhatásban van a környezettel. Így használhatóbb az identitás koncepció fogalma, mert a gyülekezet számára egyrészt a sajátos, egyedi másrészt a feladhatatlan és maradandó állandó kölcsönhatásban van a világgal. Ebből fakadóan az *önmeghatározás folyamatos változásban* van. Az identitás helyett azért inkább az *'identitás - koncepció'* fogalmat használjuk, mert nem egy filozófiai alapvetésből indul ki a gyakorlati teológia, hanem az empirikus kategóriákból, ami egybe cseng az előbb már idézett és eddig elhangzott szöveggel.

¹⁰⁴ Pastorale zorg, 108.

¹⁰⁵ Onverwachte gasten ... 70.

Az *individuum* is szembe találhatja magát ugyanezzel a kérdéssel. Ebben az esetben azonban inkább az 'ön - realizáció' fogalmát használjuk. A 'Wer bin ich?' és a 'Was soll ich?' kérdésekre a válasz helyett további kérdések következnek: 'Wem gehöre ich an? Wo komme ich her? Wo gehe ich hin?' (VAG, 141). Ebben az esetben hasznosítható, amikor az egyén számára az identitás kialakulása fontos, Hans Alma felismerése: „...az egyén identitásának fejlődése úgy tekinthető, mint egy morális folyamat, amiben az ember összekapcsolja magát egy közös céllal, ez túlnövi az egyéni érdekeket, és ezáltal jut el az önrealizáláshoz.”¹⁰⁶

Az egyén ebben a megközelítésben azért fontos számunkra, mert később amikor a gyülekezet a maga identitás koncepcióját készíti, abba jelen vannak az individuumok az egyéni ön - realizációs törekvésekkel és e kettőnek valahol találkozni kell majd. E kettő összekapcsolódását különösen Schippers tartja lényeges szempontnak, amikor a fiatalokat arra hívjuk, hogy velünk tartsanak. Tudom ki vagyok és ennek tudatában próbálok kapcsolódni ahhoz a közösséghez, melynek az identitás koncepcióját elfogadom. Ezért válik Schippers számára egymástól elválaszthatatlan, hogy az egyház / gyülekezet segítsen az individuumnak az ön-meghatározásban és mindenek felett törekedjen a gyülekezetben egy 'mission statement' elkészítésére¹⁰⁷.

Mi a funkciója egy identitás koncepciónak? Az előbbiekből fakadóan kikövetkeztethető, hogy erre azért van szükség, mert egy szervezet így tudja legjobban meghatározni önmagát ('raison d'etre'). Ez fontos befelé a strukturálás szempontjából, valamint a célok és értékek miatt. Kifelé pedig az elvárásokat és a szolgáltatást illetően, ami által vonzó is tud lenni a világ előtt.

Egy másik felfogás szerint - ez a korábban már idézett Ouchi - az identitás koncepciót felcserélhetjük egy másik szóra, a szervezet *filozófiájára*. Mit kell a szervezet filozófiájának - ha ez sikeres akar lenni - magába foglalni? Három dolgot mindenképpen: a szervezet központi céljait - a tagok helyét és egymáshoz való viszonyát a szervezetben - a szervezet kapcsolatát a külvilággal. Ezzel tehát elmondjuk kik vagyunk és mit akarunk a világban. Fontos a megosztott identitás, a siker csak így érhető el, mert az adja a 'mi' tudatot. A 'filozófia' tehát számára itt nem más, mint az ideálok és célok egységbe foglalása.

Ehhez már csak annyit: ha van identitás koncepciónk, vagy nevezzük azt filozófiának, akkor elkészíthetjük a 'logo'-t, a jelképünket, vélekedik Schippers. Ez pedig legyen egy olyan szimbólum - ennek megválasztásától ne féljen a gyülekezet -, amelyik szép és vonzó. Hogy ehhez a múlt és a jelen hogyan párosuljon, nem kevés feladatot adhat a látványtervezőknek.

Ha a *gyakorlati teológia* felől közeledünk az identitás koncepcióhoz, akkor egyrészt gondolunk arra, amit a fentiekben már egy-egy utalásban megtettünk. Alaphelyzetként kell azonban látnunk, hogy a gyülekezetek sokfélesége nem kevés probléma elé állítja azokat, akik belefognak az identitás koncepciójuk megfogalmazásához. Mégis fontos egy ilyen 'névjegynek' elkészülni (Schippers), mert ha pl. lelkészt szeretne választani a gyülekezet, akkor valahogy ezt a közösséget be is kellene mutatni: kik vagyunk és mit szeretnénk, mi a gyülekezet 'profilja' és ehhez viszonyítva akkor láthatjuk, hogy mit szeretnénk a leendő lelkésztől várni. Fő vonalakban Schippers egy 'névjegykártyán' a következőket szeretné látni:

- néhány tényszerű adat a gyülekezetéről, ott ahol él,
- milyen viszonyban van a többi helyi gyülekezettel,

¹⁰⁶ Identiteit door verbondenheid, 279.

¹⁰⁷ Kerk, waar is dat goed voor? 71-73.

- fontossági szempontból a leglényegesebb talán, hogy hogyan ünnepel, mit hirdet, mit tud nyújtani

tagjainak és a gyülekezetbe kívülről érkezőknek,

- melyik úton, milyen elképzelések alapján próbálja megvalósítani mindazt amit szeretne ?

Ezt a példát csak arra használjuk, hogy egyféle nagyon szerény elképzelésünk legyen arról, hogy mit is kellene egy identitás koncepciónak tartalmazni.

Egy ennél markánsabban összeállított, lényegre törő, a 'piacon eladható' koncepció megfogalmazásának nehézségeit Hendriks nem a fogalmazás problematikájában, hanem a tartalomra vonatkozóan a következőkben látja:

a. *bizonytalanság az identitást illetően.* Ennek alátámasztásaként említi hogy a gyülekezet a világban bizonytságot kell ugyan tegyen, de az utóbbi évtizedekben - az általunk vizsgált időszakban - legfeljebb a kérdés marad meg: mit is hiszünk ? Egyén és közösség bizonytalansága inkább csak erősíteni tudják egymást. Kár lenne ebben a helyzetben azt a megoldást választani, hogy valaki mástól, egy másik gyülekezettől kölcsön vesszük az identitás koncepciót és azt mondjuk, hogy ez a mienk. Hiszen a hangsúly az egyik gyülekezetben ezen, míg a másikban más összetevő elem van. Ez egyik ilyen a másik amolyan szemmel nézi saját jövőjét. Fennáll a veszélye, hogy egy 'apori' , egy kilátástalan helyzetbe kerülhetünk. A saját kételyeink és bizonytalankodásunk kibeszélése pedig nem lehet elegendő¹⁰⁸. Ehhez még szükséges egy jó légkör is, amelyikben erre egyáltalán sor kerülhet. A bizonytalanságból végül az 'ejtsük az egész gondolatot' végeredmény is megszülethet, vagy éppen a megalkotott identitás koncepció kivitelezhetetlensége miatt jobb, ha egy időre félretesszük.

b. *pluralitás az identitáskoncepciót illetően.* Az 1. Kor. 1,12-t idézi Hendriks ennek alátámasztásaként: „Én Pálé vagyok, én Apollósé, én Kéfásé...”. Egymás mellett több elképzelés is jelen van egy gyülekezetben a saját identitásukat illetően. Ebben megjelenik a konfrontáció veszélye, hosszú ideig visszaveti a folyamatot, hogy mikor tudnak megbékülni a különböző elképzeléseket képviselő csoportok. Megeshet, hogy magának gyülekezetnek a léte is veszélybe kerül. Mit tegyünk ennek megelőzése és a megoldás érdekében ? Keressük meg a közös pontokat, maradjunk egymással dialógusban. Ehhez egy megfelelő vezetési stílus is kell, hiszen mindegyik csoport és érdek elsősorban majd önmagát szeretni 'pozícióba' hozni. Miközben azonban a gyülekezet egymással küzdő csoportjai az elfogadható identitáskoncepció felett vitatkoznak, az idő megy, a tagok lemaradnak, a közösség mint olyan kárt szenved. Ezért a különböző identitáskoncepcióval küzdő gyülekezet komoly kihívásokat kell legyőzzön.

c. *kettévált identitáskoncepció.* Ezalatt azt értjük, hogy a 'Kik vagyunk ?' és a 'Mi a feladatunk ?' kérdései szétválasztódnak abban az értelemben, hogy a gyülekezet egyik részét csak a kérdés egyik fele, a másik részét a másik fele érdekli. Azaz a válaszadás teljessége csorbát szenved, mert van aki megelégszik egy fél válasszal. A két kérdés megválaszolása, a csoportok egyéni érdekei ugyancsak feszültséget gerjeszhetnek, teljesen egymással szembenálló képet alkotva a megadott válaszokban. Nemcsak konfliktusok alakulhatnak ki, hanem az identitáskoncepció is a fele úton 'elvézik'. Ezért nagyon fontos a kérdés egyikében a historikus kontextust megválaszolni, míg a másikban pedig átgondolni, hogy kihez tarozunk és ebből fakadóan mit kell tennünk. Hogy mennyire összefüggenek a kérdések egymással, az nemcsak a gyülekezet, hanem az egyéni vallásos identitáskoncepcióban is bemutatható, mondja Hendriks. A kitűnő gondolkodó és

¹⁰⁸ G. Heitink, Om raad verlegen, doch niet radeloos... Ervaringen van aporie bij de beoefening der praktische theologie, Kok 1988. (IPT nr. 15.) A cím maga elárulja a Pál apostol által megfogalmazottak aktualitását a gyakorlati theologia területén végzett munkát illetően: „...kétségeskedünk, de nem esünk kétségbe...” (2.Kor. 4,8).

gyülekezetépítésben sokat jelentő katolikus Van Kesselt idézi, aki szerint az egyéni identitás kialakításban három dolognak kell megválaszolódni, mégpedig egymással szoros összefüggésben: egy Isten kapcsolat kialakítása (ehhez az imádságkultúra nélkülözhetetlen) - az emberi szubjektum autonómiájának tiszteletben tartása (erkölcsi önállóság Isten kegyelméből) - identifikáció a peremre került emberrel.

Ezért a feladatunk az, hogy ezt a kétirányú kérdést egybe kapcsoljuk. Ennek jó példáját találjuk az 1. Péter 2,9-ben. Itt látjuk, hogy a gyülekezet számára négy dolog válik világossá:

- ki is a gyülekezet ? (királyi papság, választott nemzetség - egymás mellett, közös feladatokkal)
- kihez tartozik ? (Isten tulajdonaként)
- honnan jön ? (nem emberi erőlködés, hanem a másik oldal 'kezdeményezése' alapján)
- mi a feladata ? (Isten tetteinek hirdetése)

Hendriks úgy véli, hogy ennek a textusnak az alapján a identitáskonceptió két kérdése megválaszolható. Természetesen óv bennünket attól, hogy minden erőnket ez kösse le és eközben elfeledkezzünk a másik négy sarokpont megválaszolásáról.

Ezek alapján nyilván arra is kell gondolnunk, hogy gyülekezet legyen a javából az, amelyik célratörően, rendszerezetten végig tud menni ezen az úton. Mert magától értetődő - vélekedik Hendriks -, hogy ami a gyülekezet egészére vonatkozik, az ugyanúgy vonatkozik azokra a csoportokra, melyek egy gyülekezetben formát öltenek. Nevezhetjük ezt egyházi tisztségnek vagy valamilyen állandó vagy rövidebb ideig működő és a gyülekezet vitalitását elősegítő csoportnak és munkaközösségnek, az identitáskonceptió megformálása elemi feladat kell legyen.

Természetes, hogy nincs lehetősége arra, hogy minden, a gyülekezet életében szerepet játszó elemet, csoportot így vizsgáljon és nagyító alá vegyen Hendriks. Egy elemzést azonban elengedhetetlennek vél, a gyülekezet vezetése (kerkenraad) nem maradhat ki annak megvizsgálása alól, hogy van-e, és mi az identitáskonceptiója. Erre fordítja figyelmét a TndK lapjain, ahol az identitáskonceptió jobban beleépített a gyülekezet mindennapi életébe. Ez pedig nem lehet más egy *gyülekezet számára*, mint ahogy erre korábban már - igaz más fogalmakkal, de ugyanezt kifejezve - utalás is történt: *egy 'rejtett' kapcsolat Istennel - egymás közti közösség - szolgálat a világban.*

A *gyülekezet vezetése* előtt állandóan ott kell lebegjen a Firet által megfogalmazott valós kérdés: „Az Úr gyülekezete vagyunk-e, az Úr ügyeivel foglalkozunk-e, egyház vagyunk-e ?”(TndK, 36). Ehhez igazítja a gyülekezet vezetése a saját identitáskonceptióját. Annak első részére így kérdez rá: Mi a mi küldetésünk (*missziónk*) ? Kik vagyunk mi egyáltalán ? A gyülekezet vezetésének lételeme, missziója kell legyen, hogy a pár sorral korábban megfogalmazott gyülekezeti identitás lényegét ösztönözze (funkcionalitás), koordinálja és finalizálja. A korábbiakban a struktúra kérdésénél és szóba jött már, hogy Hendriks számára - bár sokan nem osztják vele ezt a véleményt - a finalizáció, a mindenképpen a célig eljuttatni kérdése lesz a gyülekezet vezetése számára a legfontosabb szempont.

A második része a kérdésnek a *hogyan valósítjuk ezt meg*, mint a gyülekezet vezetői ? A válasz az előbbiekből már ismert számunkra. Ez nem lehet más, mint *szolgálni* és nem uralkodni, mert Jézustól sem ez utóbbit tanultuk (Mt, 23,8). Az ilyen módon való szolgálat hallgat az emberre és kérdez - nem pedig uralkodik. Segít mozgásba jönni és maradni egészen a célok megvalósításáig úgy, hogy közösen tanácskozik - nem pedig hierarchikus alapból indulva csak irányítani akar.

Azaz a gyülekezet vezetésének van missziója és megvan ehhez a megfelelő, a szolgálatban megjelenő megvalósítási formája.

Az identitás(koncepció) nem nélkülözi az *elemző kritikát*, melyben Hendriks 'útitársai' közül vannak, akik hiányolják azt, hogy miért nem szentelt nagyobb figyelmet az egyéni vallásos identitásformálásnak az egyház, a gyülekezet háttérét alapul tekintve? Miért nem hangsúlyozza jobban, hogy az egyházi közösségek primer feladata ezt a vallásos ösbizalmat, az Istenben való elrejtettséget az individuum számára folyamatosan felkínálni és identitásformálásban ezt a gondolatot táplálni? Hogy ez majd egy fundamentális függőséget vagy éppen 'felnöttséget' jelent, ebben az egyéni identitás kialakításánál a közösségnek fontos szerepe lehet (Dingemans). Ez is része lehet a megosztott identitáskonceptiónak.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a gyülekezet identitásának kialakításakor a harmadik elem, a szolgálat a világban jobban ki kellene domborodjon. A mai világ - legalábbis a felmérések alapján - fiataljai, ha egyházat választhatnak, akkor abban legkevésbé játszik szerepet az egyház világban való szolgálata¹⁰⁹. A kérdések és kritikai észrevételekben többször előkerül, így az identitáskonceptió kérdésének kapcsán is, hogy vajon ez a túlzott organizáció(rendszer-szervezés) technikai elemekre épülő vitalizációra való törekvés nem hisz-e túlzottan az 'eszközökben'? Vagy fordítsuk ezt meg: szentesíti-e a cél a használt eszközöket? Mintha az identitás kérdésénél ez valamivel érzékenyebb kritikai szempont lenne.

A kritikai elemzések között azonban találhatunk egy továbbmutató és olyan megközelítést, ami dolgozatunk szempontjait figyelemmel tartva érdekes lehet számunkra¹¹⁰. Amit ebben jövőt is maga elé képzelő, az eddigi helyzetet néhány modellben bemutató dingemansi elemzés bemutat, ezek az elemek ott vannak Hendriksnél a GH-ben és nem idegenek ezek G. Dekkertől sem. Ezért itt most a kritika helyett az identitáskonceptió kialakításához egy újabb szempont kerül maradandóan középpontba.

Dingemans számára a hendriksi identitáskonceptióra vonatkozó szempontokban hangsúlyos a *megosztott identitáskonceptió*. Ami nyilván azt jelenti, hogy egy mai gyülekezetben kell lenni néhány olyan elemi szempontnak, amelyek mint összekötő kapocs működnek, ezek adják a 'mi' tudatot. Eközben egyre világosabbá válik - ezt Hendriks is jól érzékeli - hogy egy territoriális gyülekezetben gondolkodva megvan az esély arra, hogy sokféle (plurális) identitáskonceptióval találkozunk, amiben ezeknek egymással beszélő viszonyban kell maradniuk, így is megtestesítve a 'tanuló gyülekezet' képét. De mi lesz, ha ez nem sikerül? - kérdezi Dingemans. Pont most, amikor a SOW folyamatban három különböző gyülekezet, még önmagában is legalább kettő (NHK és a GKN) számtalan színnel rendelkezve próbál közös úton tovább menni, ne találjunk közös bázist? A lehetőség kétféle utat kínál: egyik az, hogy készül egy olyan identitáskonceptió forma, amelybe 'belefér' mindenki. A hasonló identitással bírók majd megkeresik egymást ebben az új egyházban¹¹¹. A másik lehetőség egy új, a 'nyitott közösség' gyülekezet- és egyházképe. (Zárójelben említjük, hogy Dingemans eredetileg három lehetőségről beszélt, de a harmadik, miszerint részben vége a territoriális egyházmodellnek és részben az 'úgy sem lesz semmi az SOW folyamatból' nem igazán játszhat most lényeges szerepet).

Az egyházak különböző módon próbálják megjeleníteni saját identitás(koncepciójukat). Ezek között vannak olyanok, amelyek adott történelmi időszakban nagyon dominánsak voltak, de lehet, hogy ezen dominancia nélkül ma egészen másként gondolkodnánk a megmaradt

¹⁰⁹ Gezamenlijke trektocht... 154.

¹¹⁰ G. Dingemans, Eenheid en verscheidenheid. Vijf ecclesiologische modellen (in: Gezamenlijke trektocht, 128)

¹¹¹ Ennek neve még ez ideig - amikor ezeket a sorokat írom - nem ismert, legfeljebb néhány elképzelés került eddig, igaz nem teljes sikerrel a középpontba. Az egyik ilyen a Verenigde Protestantse Kerk in Nederland, az Egyesült Holland Protestáns Egyház. (Ennek szinonimája Belgiumban is megtalálható).

egyházakról. Dingemans két alapvető eddig megjelenített identitásformát említ ehhez: a *sákramentum* és tisztség összetartó erejére épülő és az ezzel szemben megjelenő *Igére* mint összetartó erőre *épülő egyház*. Úgy gondolja, hogy az első, a sákramentumokra alapuló identitáskonceptió továbbra is él. Viszont az Igére alapuló 'karikatúráját' ábrázolja ki a 19-20.század holland egyházi élete az NHK és GKN egymástól elválásban. Ez utóbbi példa lehet számunkra idegen, de nagyon tanulságos.

A *liberális rendtartás* által összetartott - bár az Igére épülő - egyház. Ebben azokat találjuk - mint akik számára megosztható ez az identitás -, akik kezdettől fogva, a reformáció kora óta különböző vérmérséklettel és spiritualitással felvértezve jelen voltak ebben az egyházban. Itt voltak az igazi reformátusok, a pietisták, a biblikus humanisták, az etikai liberálisok. A 18.sz. elején egy ilyen sokszínű egyházat irányítani azonban már nem volt könnyű. Ezért - az akkor király, Willem I.- által kigondolt módszer alapján bevezettek egy olyan rendtartást, aminek alapján irányítani lehetett az egyházat. Nem volt elsőrenden fontos, hogy osztjuk-e a másikkal hitünket, erre alapuló identitásunkat, hanem hogy ebbe az egyházba szinte mindenki 'üdvözülhetett', mindenki elért (később Dingemans a római egyházról is elmondja ezt jellemzőként). Feltehetően ezen az irányvonalon lényeges rést vágott az először 1834, majd 1886-ban kivált, később gereformeerd jelzővel ellátott vallási közösség majd egyház megjelenése. Ekkor az identitás kérdésének megválaszolása részben a hervormd egyház által megengedett irányzatokban, egy egyházon belüli kiformalódásukban valósult meg. A kérdés azonban a két világháború között újra éled, a megoldást az 1951-ben elfogott új egyházalkotmány próbálja megválaszolni. A közös és megosztott identitást majd az 'apostolaat', a egyház küldetése és elhívása a társadalom felé adja A hangsúly tehát a feladatra kerül, az Istenben való elrejtettség, a közösség tudat azonban ennek hatása alatt gyengült. Azaz: az egyházi rendelet és rend látszik ismét a megoldásnak, ami 'minden hervormd egyháztagot próbált és próbál összekapcsolni ezalatt az identitás alatt. Az SOW egyházakban, ha ez megvalósul a gereformeerd is ugyanilyen egyházrend és jog által összetartott hálózatba kerülnek bele.

A liberális és szervezeti egységre alapuló megoldás valóban ideig óráig működik, de az egyház iránt megnyilvánuló 'közösség' érzés, az egyház 'szíve' nem doboghat a szervezetben és az egyház(jog)i rendben.

A *hitvallás összetartó erejéről* - háttérben az Ige mindent átfogó valóságával - tanúskodnak a reformáció egyházai, ami viszont újra ismétli magát a holland egyházak történelmében. Hiszen a gereformeerd egyházak megjelenése részben ezek hangsúlyozása, másrészt a megélt és megvallott hitben lesz eredményes. A hitvallások komolyan vétele nemcsak világos és érthető, de egymásközt összekötő elemet is jelent ezeknek a gyülekezeteknek. Akinek nem megfelelő ez a Szentírásra építő és hitvallásokban is megvallott közös identitás, azoknak a kapuk kifele nyílnak. Ennek az összetartó erőnek, amiben az egyház önmeghatározása precíz dogmatikussággal és kognitív meghatározással elérhető, bomlását elkerülhetetlenül magával hozza, hogy pár generáció kérdése lesz csak az egész, hogy ki, melyik nemzedék tudja még ezt elfogadni és ehhez tartani magát. Pont ennek az egyházi formának a felbomlásában lesz érdekes az egyéni identitás meglétének döntő szerepe.

Dingemans előtt világos, hogy az Ige egyháza, melyben az identitást az Ige adja, ki kell küszöbölje hiányosságait. Az egyház szíve nem doboghat egyházjogi paragrafusokban vagy kognitív dogmatikai tételekben. Ennek alapja egyrészt a Krisztusban való összekapcsolódás tudata bárhol is élünk a földön, másrészt a vele való identifikálódás lehetősége. Az egyház azon embereket fogja össze, akiket Krisztus megszólított. Csak ezután következik a kérdés, hogy kik vagyunk és mit akarunk, mit várnak tőlünk ? Ezeket a kérdéseket különböző módon meg lehet válaszolni, hiszen az igazi identitásunk az egyházon kívül, Krisztusban van.

Dingemans úgy véli, hogy ezen az alapon tér nyílhat a sokszínűsége, ugyanakkor Krisztusban felismerjük egymást. A 'közös alap', amihez nem fér kétség az Ő személye marad.

Ez a gondolata az, amiben úgy vélem *próbálja megőrizni az Ige egyházának Krisztusban megalapozott* egységes identitását, amiből azonban már csak *egy nyitott egyházképbe* illő identitáskonceptió lehetséges, bár ez utóbbit ebben az új egyházképben ő nem tartja elsőrendű szempontnak. Szerinte az egymástól jól elkülöníthető két egyházmodellben, a római és protestáns modellben sem az identitáskonceptió köti össze a tagokat, hanem a fundamentális erejű Krisztusban való elrejtettség, amit legfeljebb a sákramentum vagy az ige, mint emberi koncepciók, csak 'transzcendáltak'.

Nem lesz olyan gyülekezeti forma, amiben mindenkinek mindenféle igénye kielégíthető lesz egy közösen megosztható identitáskonceptióban, ezért a területiális gyülekezetben kell helyet adni az individuális hitmegéléshez.

Ehhez a *nyitott közösségű egyházhoz* az a korábban már általunk is szóba hozott gondolat kerül középpontba. Ez pedig a Kuhnke által értelmezett koinonia / communio, hogy mindkét nagyobb egyházi irányzat ebbe a maga módján bele épülhessen.

→ Ezért a közösség az Istennel való *közösség Jézus Krisztusban*, egymás különböző hitmegélését elfo-

gadva, a közösséget különböző formákban megélve,

→ az identitás nem kifinomított koncepció kérdése, hanem a Krisztus elfogadása, aki mint identitás pont

a közösségen kívül van. Ő az aki hív és ki-ki a maga 'biográfiája' szerint erre válaszol,

→ ennek a közösségnek *a szíve* a szeretet, a türelem, a gondoskodás egymásról, a nyitottság, tolerancia

és szolidaritás körül dobog. Ennek a közösségnek a szervezeti formája, struktúrája a 'kerekasztal'

modellben található¹¹², erre ugyanígy használható az 'agora - modell' is. Ennek központjában nem fontos, hogy kötelezően a vasárnapi istentisztelet álljon, hanem ennek is meg van a helye a 'piacon'¹¹³. E piacon az összekötő kapocs az 'Úrasztala', aminél eszünk, vendégfogadás van, akiket hívunk, akikkel ünnepelünk, tanulunk és beszélgetünk,

→ a *diakónia* az erőssége ennek a nyitott közösségnek, mint a mostani idők egyháza és teológiája számára egyik legjelentősebb kihívás. Hiszen míg az egyházak önmagukkal vannak elfoglalva, addig a társadalom számkivetettjei ott várnak a küszöbön. Az egyházfegyelem, aminek lennie kell nem azt kell hogy büntesse, aki rosszat és félreérthetőt mondott, hanem akiben a szeretet - úgy egyénben mint közösségben - a másik iránt megfogyott,

→ ezért ez a közösség *határokat áttörő* közösség, amelyik áttör a szegény-gazdag, férfi-nő, hetero- homo határokon, e lépés mögött pedig a szeretet áll,

→ ez a közösség kell megtanítsa az egyént beszélni hitéről, mi az ami motiválja, tudja ezt elmondani- ehhez meg kell a megfelelő teológiaiilag is megalapozott formákat találni.

Ezeket Dingemans úgy foglalja össze, ahol Krisztus ott van ott az egyház is (ubi Christus, ibi ecclesia). A Krisztusban való elhívás és a benne való közösség az összekötő kapocs, nem pedig a hitvallások és már egyéb identitáskonceptiók. Ez tarthat össze egy területiális közösséget a maga individuális különbözőségeivel együtt is. Az SOW egyházaknak így kell

¹¹² Ezt a képet Dingemans és Hendriks is Letty M. Russeltől kölcsönzi (Church in the round. Feminist Interpretation of the Church, Weszminster: John Knox Press, 1993)

¹¹³ Ebben a gondolatkörben építkezik R. Bons-Storm is (Geloof waardig..182).

közösségeiket megalapozni helyi szinten is, mint az Ige egyháza. S ha ez sikerül, akkor párbeszédet kezdeményezhetünk a 'Catolica'-val egy univerzális Krisztusközösségről.

Hendriks figyeli a kritikus véleményeket és a szükséges tanulságokat mindig levonja ezekből. Ezért a fent megfogalmazott, Dingemans által is rendszerezett 'nyitott közösségű' egyház képe, a 'gyülekezet mint fogadó' nem idegen tőle. Sőt ennek tudatában kell megfogalmazni identitáskonceptióját (GH, 56). Minden valószínűség szerint ez már csak azért sem idegen, mert pont ebbe az irányba történnek apró, de hatásukban jelentős lépések a korábban már említett 'inloophuizen' (be-lehet-menni, jelzi a szó maga) megjelenése által. Az ajtó nyitva ennél a gyülekezet által létrehozott és fenntartott közösségnél. Bárki betérhet, megpihenhet, egy kerekasztalnál mindig helye van, élettörténeteit elmondhatja, ha nincs pénze nem kell fizetnie sem, ahol kellő 'ellátásban' részesülhet, a vendéglátó is elmondja a maga 'mondanivalóját', a vendégszeretet pedig e módon maximálisan próbál kiabrázolódní. Hol jelennek meg ezek a házak először? A nagyvárosokban, ha lehetséges azok központjában, ahol az egyháznak valószínűleg már sok szerepe nem nagyon lenne, legalábbis is azok között, akik ezekbe a 'házakba', egy ilyen gyülekezet által felkínált otthonba 'non-stop' betérhetnek¹¹⁴. Mit kínálnak ezek az otthonok? Lehetőséget arra, hogy az ember önmaga maradjon egy egyházi háttérű közösségben, amiből egy többletet vihet magával. Ez pedig az elmúlt évek egyre jobban megnyilvánuló spiritualításra való igény és válasz többlete. Ebből a folyamatból az is értelmezhető, hogy a lelki többletet megkapják az oda betérők, akik pedig nem az 'átlag' ember soraiból kerülnek ki. Azt gondolom ez egy példa lehet ahhoz, hogy mit jelenthet nyitott közösségnek lenni, még akkor is, ha nem kell mindenkinek ehhez hasonlóvá válni bármilyen egyedi és sajátos helyzetében.

Minden valószínűség szerint egy ilyen nyitott gyülekezet nem fog kifermálódni csak úgy magától. Ehhez többek között megfelelő adottságú és típusú lelkészre is szükség van. Legalábbis a lelkészi állások meghirdetésében ez is fontos szerep lehet. Ehhez egyszerű példaként idézzünk a Gorssel/Epse Föderált Protestáns Gyülekezetének lelkészi állás hirdetéséből. „Olyan lelkészt keresünk, akinek ...érzéke van a pasztorációhoz és ebből fakadóan megélhetővé teszi az evangéliumot, segít építeni egy *nyitott, vendégszerető és jövőre irányított gyülekezeti szemléletet ...*”¹¹⁵. Ebben a lelkész, mint példa előtérbe kerülése csupán esetleges számunkra.

Ezek után nem véletlen, ha 2000-ben Hendriks szemei előtt a gyülekezet, mint vendégfogadó képében az identitáskonceptiót illetően centrális helyet foglal el a vendégszeretet és a fogadókészség. Ez a 'vörös fonal' az egész gyülekezeti identitást illetően, amiben két dolog rendszeresen visszatér: a vendég áll a középpontban és ez a vendég szabad.

A vendég középponti személy egyrészt azért, mert a gyülekezet megnyílik, kinyitja ajtóit előtte. Vendégszerető az idegen előtt is. Ez pedig a legkevésbé természetes. Hiszen az idegen megzavarhat minden eddig megélt egyensúlyt és nyugalmat. A vendégszeretet tehát nemcsak a barátok és megszokott ismerősöknek szól, hanem mindenkinek. Egy ilyen gyülekezet nemcsak az ajtóit nyitja meg mások előtt, hanem vendégszeretete alapján ő maga is megnyílik

¹¹⁴ 1991-ben abban a szerencsés helyzetben lehettünk egy, a Somogyi Református Egyházmegye gyülekezeteiből összeállt és vegyes összetételű csoporttal, hogy megtekinthettük a haarlemi 'inloophuis' mindennapi életét. J. Beumer, a ház vezetője 'kalauzolt' bennünket, aki egyik szellemi atyja és megvalósítója is az ottani és hasonló jellegű elképzeléseknek. Más kérdés, hogy mit értettünk meg mi abból, akkor, ami ott élénk tárult? Mi, akik elsősorban a pénz szűkösségben, kicsi és többnyire falusi gyülekezeti keretek között mozgó emberek 'identitás-
val' igyekeztünk befogadni a hallottakat.

¹¹⁵ Kerkinformatie, január 2001, 29. Csak az érdekesség kedvéért említhető, hogy ebben a gyülekezetben volt lelkész váratlan haláláig G.L. Goedhart, akit korábban már idéztünk a *Gemeenteopbouw...* című könyvével, aki egyben a Brüsszeli Protestáns Theológián a gyak. th. professzoraként gyülekezetépítést is tanított, mielőtt gyülekezeti lelkész lett ismét. Az állást meghirdető holland gyülekezet testvérgyülekezete Ajka.

az érkezők előtt. Ez érvényesül minden területen: a tanításban, az ünnepi pillanatokban, a képzésben, a pasztorációban. A gátak lebontása ebben az esetben a gyülekezet feladata, aminek eredményeképpen mindenki részese lehet az 'Istennel való találkozásnak'. A vendég nem kerül a peremre, hanem középponti helyet a gyülekezet asztalánál. Herbst szavait idézi Hendriks, amikor a vendég nemcsak megtúrt, hanem a középpontba kerül, amiben megtörténhet, hogy a: „... nicht-christlichen Gottesdienstbesucher zum Kriterium für den Ablauf und die Ordnung des Gottesdienstes” válik.

A gyülekezet vendégfogadó lét elemének *második* szempontja, hogy a tagok egymásnak, egymás életének vendégei. Ehhez az elengedhetetlen szempont, hogy megbízzanak egymásban, mert csak így van értelme nyitottnak lenni. A 'körkérdés' a tagok között ezek alapján már nem az, hogy ki vagy mi vagy és honnan jöttél, hanem elsősorban az : mi foglalkoztat, mi köti le az életedet ? Minket érdekel ! (Ezek a gondolatok és ez a megközelítés nem az individualizmus kemény bázisát fogják valószínűsíthetően megszólítani. Kuitertet sem, aki nem akar 'feltűnni' a gyülekezetben, hanem hagyják inkább őt nyugodta egy templomba bemenni, ott meditálni, és akkor kimenni, amikor akar. Ha lehet, akkor mindezt ne vegye észre senki és ne akarjon rákérdezni senki arra, hogy ki vagy, miért vagy itt).

A vendégfogadó lét *harmadik* jellemző ismérve, hogy a tulajdonos, minden ellenkezés mellett nem mi vagyunk - hanem visszatér Dingemans gondolata - maga Jézus Krisztus. Mi vagyunk nála vendégek, ő hív bennünket asztalához, még ha az nem is a sajátja. Ehhez a képhez használja Hendriks nagyon szívesen az emmausi tanítványok és Jézus találkozásának (Lk. 24,30) történetét. Hogy mennyire csak 'vendégek' vagyunk mi is, akik bent vagyunk a fogadóban, annak tudatosítása a parókia fogalommal még jobban kiemelhető. Az eredeti értelmezés szerint tudjuk, hogy az ideiglenes otthont és lakást jelenti ez. Úton vannak mások, aki betérnek azokhoz, akiknek nem sajátjuk ez az otthon. A vallás egyébként is alkalmas arra, hogy megakadályozza az embert abban, hogy teljesen 'otthon érezze' magát ebben a világban (GH, 60).

A *vendég szabadsága* hangsúlyozódik a gyülekezet, mint fogadó képének és ennek identitáskonceptiójának megfelelően. Ez pedig magában hordozza, hogy a meghívás érvényes, de minden kényszer kerülendő. Sőt minden olyan trükk, amivel félrevezetjük a vendéget. Ez a szerep a vendéglátók részére nem könnyű, hiszen valamiből fel kell tartani ezt a házat, ezért jó lenne, ha a vendég mindig visszatérne, vagy ha nem, akkor legalább amikor ott van, akkor jelentős mértékben megtérítené, amit ott használt. Hendriks is tudja, hogy a gyülekezetek számára ez rendkívül fontos szempont lehet. Ehhez meg kell -joggal - keresni a szükséges feltételeket, de ezzel nem zavarhatjuk a vendéget. Így válik az egyház - Dingemans szavai szerint - egy olyan fogadóvá, ahova alkalmanként betérünk. Nem ház ahol lakunk, hanem fogadó, ami beleillik a modern társadalom egyházképébe (GH, 61). A vendég a szabadsága mellett azonban jó ha tudja, hogy a vendéglátó is szeretne valamit mondani, ami azért is fontos, mert a házigazda nem egy 'neutrális' jelenség. Ezért a vendég és a vendéglátó 'konfrontációja', ehhez az út megtalálása fontos és nagy érzékenységet igényel. Pontosan azért, hogy a vendég máskor is visszatérjen.

Az *identitáskonceptiónál* járunk. Mi a fogadó jellemzője ebben a helyzetben ? Az, hogy ez egy a vendégek közössége, amiben a vendéglátás a legfontosabb feladat a fenti szempontok értelmében. Ezzel szolgálja a gyülekezet a legjobban az 'ügyet' és az 'embert', ez a gyülekezet DNA-ja, ami ennek minden sejtjében (vezetésében, céljaiban, struktúrájában és légkörében) meglátszik és működő képes.

Úgy vélem, hogy amikor Hendriks ezzel a képpel 'megajándékozza' a holland gyülekezeteket GKN/ NHK / ELK körökben, akkor nem kis feladat elé állítja a SOW három nevezett

egyházát. Nem véletlen, hogy megszólal a lutheránus oldal is, amikor erről a Hendriks által használt képről két dolgot mond: „...vonzó, de egyben szinte művészet is egy ilyen létrehozni, kialakítani...” - majd így folytatja: „De ha mégis ezt szeretnénk megformálni, akkor gyorsan fel kell hagyni minden felesleges idő- és belső harcokra tékozolt energia fecsérléssel. Mert egyre kevesebb esélyünk marad az új évszázadban ennek megvalósítására”¹¹⁶.

Ezzel végigjártuk a hendriksi ‘dobókocka’, vagy az általam preferált ‘boríték’ sarokpontjait. Mindegyik megálló: a légkör - a vezetés - a struktúra - a célok és feladatok - és az identitás végiggondolása, kivitelezése több ennél a bemutatásnál és kritikai észrevételeknél. Ehhez feltehetően szükséges egy olyan egyház, amelyik képes és tud is megújulni akkor, amikor ezekre a pontokra koncentrál. Nem ez az üdvözítő út, de ez is egy lehetséges, sokaknak tetsző, de egyben amelynek bejárása ‘nehéz időket hoz magával’¹¹⁷ akár a GKN, akár a többi egyház számára is. Úgy tűnik azonban, hogy több mértékadó gereformeerd és hervordm teológus egyetért ezeknek az elképzeléseknek a fő irányvonalával, még akkor is, ha közben kiegészítő kritikát fogalmaz is meg ezzel az úttal kapcsolatosan.

Vissza a lényeghez (a maghoz) (TndK)

A fentiekben sok minden előkerült, többször is utalva a TndK-ben megfogalmazottakra. Mégis úgy gondoljuk van valami, amit nem lenne szerencsés kihagyni a gyülekezetépítés és a ‘nyitott, vendégfogadó képében’ megjelenő gyülekezetről alkotott vagy kialakítandó képből. Ez pedig a *gyülekezet vezetése*, aminek szerepe és feladata az eddig elhangzottak alapján inkább már majdnem csak egy kérdés sor: Szükség van még egy ilyen csoportra és ‘vezető’ közösségre? Igen, csak nem mindegy hogy miért van, hogyan tölti be szerepét, mire és merre jut a gyülekezettel együtt. Inspiráló lehet-e ennek a csoportnak a jelenléte a gyülekezet egészére nézve? Mit él meg a gyülekezet vezetése? Mi az ami fékezi vagy segítheti őket? Kell-e vagy szükséges-e másként tovább vinni a gyülekezetet egy inspiráló vezetésnek? A könyv alapja nem más, mint a gyülekezetből, a gyülekezetek vezetőinek (a presbitériumok) visszajelzése a vezetésre vonatkozó kérdéseket illetően. Tehát elsősorban a gyülekezet vezetéséről lesz szó, akik azonban mégis ‘együtt szeretnének menni’ a gyülekezet tagjaival. Azaz: nem egy külön csoport, ami messziről és személytelenül irányít vagy döntéseket hoz, hanem az együtt gondolkodásra serkenti a gyülekezetet, amikor a jövő lehetséges útjait keresi arra az alapra építve, ami a gyülekezet küldetését illeti.

Ez a könyv - ahogy ezt a hendriksi életmű bevezetésében is jeleztük - ráépül, szerves egységben marad a VAG-ben megfogalmazott elméleti alapvetéssel. Ennek mi sem jobb bizonyítéka, mint az, ahogyan a gyülekezet vezetése elé kerül egyféle mérceként, kontrolpontként az az öt szempont, amit az előbbiekben körüljártunk egy vitális és vonzó gyülekezet kiformalása kapcsán. Kétségtelen viszont, hogy minden Hendriks által megfogalmazott jó szándék ellenére a korábbi munkában a vitalitás, az eredményeket bemutató működőképesség lesz nagyon fontos és egy idő múltán, mintha a ‘vonzó’ körülírása

¹¹⁶ Centraal Weekblad 10. nov. 2000, 4. (K. van der Horst, Shoppen. A szerző a Holland Evangélikus Egyház Zsinatának elnöke)

¹¹⁷ Moeilijke tijden voor kerken in Hongarije, Dagblad Trouw, 8. december 2000. A cikk írója a magyar és elsősorban a református egyház előtt álló nehéz időkről ír. Az 1000 éves keresztyénség és államiság ünnepi pillanatai mögött meghúzódnak azok a belső viszályok, melyek közül a Kósa László által elindított ‘Kilencszáz szó rólunk reformátusokról’ gondolataiban megfogalmazódik. Nehéz idők ezek - írja az újságcikk - a reformátusok számára is, akik szembe kell nézzenek a struktúra, a légkör, a vezetés, a célok és az identitás kérdésével is.

és az erre való hangsúly helyezés elmaradt volna. Stoffels kicsit sajnálkozva veszi ezt tudomásul, mert pont ebben a kifejezésben látja a gyülekezet előtt álló nagy lehetőséget, mint amelyiknek olyan tulajdonságai vannak, melyek miatt sokak szívesen akarnak kapcsolódni hozzá¹¹⁸. Egy vonzó gyülekezet tud embereket motiválni, lelkesíteni a kitűzött célok elérésére is. Mindenképpen érdemes viszont látni azt, hogy egy jól működő - vitális - közösség feltehetően vonzóbb is a kívülálló számára. Ezért fontos, hogy a gyülekezet az legyen, aminek lennie kellene - legalábbis emberi lehetőségei szerint - és ebben a gyülekezet vezetésének nélkülözhetetlen szerepe lehet. Nincs kétségem afelől, hogy Hendriks a vitális gyülekezet képben és annak lehetőség szerinti kidolgozásában és formálásában megfeledezett volna a 'vonzó' szempontokról, hiszen ez a kettő: vitális és vonzó úgy érzem kölcsönhatásban van egymással.

Ennyi rövid kitérő után persze ehhez kapcsolódhat az az összegző megállapítás is, hogy a gyülekezet vezetése - Hendriks felmérése alapján - nem eléggé 'vitális', s ebből fakadóan amikor társakat, munka - társakat keres erre a tisztségre, akkor a 'vonzó' is komoly hangsúlyt kap negatív értelemben.

De engedjük végre egy kicsit szóhoz jutni magát a szerzőt, amikor a TndK bevezetőjében így ír: Az egyház, a helyi gyülekezet élete krízisben van. A krízis azonban nem egy mélypont, hanem egy döntő pont abban, hogy merre megy majd tovább. Sokan úgy látják, kevesebben vagyunk a gyülekezetben, de ez a kevés egy nagyobb aktivitással igyekszik a létszámhiányt kompenzálni, hogy kifeje minden a régit mutathassa. Ennek egyik jó szemléltetője, hogy az évenkénti statisztikák alapján elmondható a GKN gyülekezetekről, hogy létszámban fogyva, de a gyülekezeti bevételeket tekintve ez ideig emelkedés tapasztalható. Azaz a Hendriks által észlelt 'kompenzáció' ilyen módon is visszaigazolható. Mindez azonban nem látszik elégségesnek, mert a krízis ennél mélyebben van. Ami egyben ráébreszt arra, hogy nem elég a dolgokat jól csinálni, hanem meg kell újra tanulnunk a jó dolgokat csinálni. Vagy fogalmazzunk Hendriksel precízen: „... a gyülekezet *jobbítása nem elegendő, a megújulás szükséges*” (9). Ez az elmaradhatatlan igyekezet ösztönzi őt mindig abban, hogy ha valamit teszünk, akkor annak értelme legyen és feltétlen jól tegyünk, ami nemcsak nekünk, a gyülekezetnek, de a társadalomnak is hasznára lehet. Ezért a reformátorok eredeti gondolatfonalát veszi fel: ha meg akarunk maradni, ahhoz azt kell csinálni, ami fontos és ha azt jól akarjuk tenni, akkor vissza kell térnünk a forráshoz. Az egyház lét és gyülekezet lét forrása és magva a már idézett: 'rejtett' kapcsolat Istennel (aminek öröme az Istenre való rátalálás lehetősége) - a közösség (amiben az emberek figyelnek és hallgatnak egymásra) - és a szolgálat (ami segítséget nyújt egy élhetőbb társadalom megformálásához). Ez azonban soha nem pár emberre vonatkozik, hanem közös ügye a gyülekezetnek, ezért erre az útra mindenkit hívunk. Erre az útra a legjobb invitáló, erre a legjobban rávezető pedig a szükséges odafigyelés és lehetőségek megteremtése mellett a gyülekezet vezetése lehet. Azaz: ez az a csoport, amelyik mint egy 'team' dolgozik együtt és fókuszál a gyülekezet lét lényegére. Állandóan rákérdez arra: Az Úr gyülekezete vagyunk-e, az Úr dolgaival foglalkozunk-e, egyház vagyunk-e ? (Firet) A jó válasz megkeresése pedig közös ügye és útja a gyülekezetnek, a gyülekezet vezetésének aktív és megfelelő, segítő jelenlétével.

A TndK-ben ezért fontos kérdések lesznek ezek:

- Ha visszatérünk a gyülekezet lét lényegi pontjához, azt a megújulás szándékával tesszük. Tudja a gyülekezet vezetése, hogy mi ez a lényeges pont ? És ha igen, akkor mit tehet ennek elérése érdekében ?
- Hogyan élük meg a gyülekezet vezetői a valóságot ? Tényleg mint team dolgoznak és a lényeges dolgokra koncentrálnak ?

¹¹⁸ Terug naar de kern... 151.

- Hogyan lehet mindezt jobban és másként csinálni ?

Hendriks meglepő módon ebben az útban és közös cél megkeresésének képében a gyülekezetet mintegy ellenkultúrát jeleníti meg (13). Hogy mit ért ezalatt az nem egészen világos, hacsak arra nem gondolunk, hogy nem a toldozgatás és foltozgatás - ami valóban a legszokásosabb egyházi mindennapi és megszokott kultúra része - , hanem egy megújulási folyamatban egy teljesen új út választása vezet bennünket szemben a megszokottal, a cél érdekében.

A TndK-ben megfogalmazott mondanivalót ezek alapján valahogy így tudnám visszaadni:

→ tegyük rendbe önmagunkat, mint a gyülekezet vezetése - és így

→ tegyünk meg mindent azért, hogy a gyülekezet az lehessen, aminek lennie kell.

Tegyük rendbe önmagunkat, lássunk tisztán a gyülekezet vezetésének mindennapi valóságában

a. A valós tények a gyülekezet vezetése körül

A gyülekezet *vezetésének megújulása* fontos úgy gyülekezet egésze, mint ezen egyházi 'tiszttség' hordozói számára. A megújulás természetesen ebben az értelemben nem egy személycserékre vagy új választások kiírására alapuló elképzelés, hanem a feladatról vallott gondolkodásmód teljes megújulásáról van elsősorban szó. Ehhez az önrendeződéshez magától értetődőnek tűnik az első lépés: nézzük saját helyzetünket, mi is a mindennapi valóság az egyházvezetés léte (a presbiter - a lelkész - a diakónus team munkája) körül.

Minden különösebb nehézség nélkül sajnos megállapítható, hogy a tiszttség betöltésére nem nagyon jelentkeznek a gyülekezet tagjai. Ennek több oka is lehet, így pl. a gyülekezet és egyház lét már említett krízise. A krízis okairól bővebben nem szükséges szólni, hiszen van és lehet elképzelésünk vagy személyes megtapasztalásunk a nyugat-európai világ és abban az egyház szerepéről. Sokan nem érzik magukban azt a tehetséget és erőt, amivel ezen hathatósan segíteni tudnának vagy szembe eredményesen szembe tudnának nézni az egyházat megszólító kihívásokkal. Ezért inkább visszautasítják a megszólítást, amikor e tiszttség betöltéséről van szó. Sokan már nehezen tudják elképzelni önmaguk számára, hogy ez egy érési folyamat, amelyben 'nemcsak presbiterek vagyunk, hanem azzá szeretnénk lenni' (Heitink).

A nem igazán vonzó gyülekezet vezetői tiszt ugyanakkor azért sem lehet igazán sokakat megszólító, mert a feladat megfoghatatlannak és sok esetben 'időtlennek' tűnik. Holland értelemben a gyűlések és tanácskozások végtelensége, a 'tárgyaló kultúra' magas fokon való művelésének káros, negatív kihatása valamint a tiszttség időtartamára vonatkozó határtalanság inkább riasztó, mint vonzó. 'Igaz hogy egy ciklus négy évre szól, de ha mást nem találnak, akkor újra csak sorra kerülök, amit visszamondani akkor már sokkal nehezebb, ezért inkább most mondok nemet' - gondolkozhat joggal a megszólított és tisztiségre 'kiszemelt' gyülekezeti tag.

Melyek tehát azok a tényezők, amelyek megakadályozzák a gyülekezet vezetésének örömmel és eredményesen végezhető munkáját ? Hogyan lehet ezeket az akadályokat legyőzni vagy legalább csökkenteni ?

Ennek megválaszolásához az elvégzett felmérések eredményei feltehetően segítség lehetnek. A gyülekezet vezetésére is alkalmazott és a VAG-ben már használt metódus (klíma-vezetés-struktúra-célok/feladatok-identitás) alapján a következő összegzések születnek:

- *klíma*: különösen szerephez jut itt a nyitottság és őszinteség kérdése. Elmondja-e a gyülekezet vezetésében résztvevő személy azt, ami őt foglalkoztatja adott kérdések

kapcsán ? Mer és tud-e őszinte lenni ? Emellett a döntés hozatal módja kerül előtérbe - azokat illetően, akik a gyülekezetben érintettek lesznek ezáltal (egyének és csoportok)-, amely egyféle felületességről és így érzéketlenségről is árulkodik. Ezért: *a kommunikációban nyitottság a döntéshozatalban kellő érzékenység kívánatos.*

- *vezetés:* nagyon sok gyülekezet vezetésben jelen vannak a szükséges feltételek egy ösztönző vezetési stílushoz. A vezetők képesek és tudnak jól hallgatni a felmerülő problémákra, elérhetőek az emberek számára. Sokkal inkább kérdés azonban a kompetencia, ebből adódóan megfogalmazódik a kérdés: hogyan segítsünk egymáson és önmagunkon ? A vezetők felkészítése fontos szempont lehet. Ezért: *a kölcsönös, egymásnak nyújtandó segítség elengedhetetlen.*
- *struktúra:* világossá válik, hogy a vezetés összetételében nincs minden gyülekezetben megjelenő szín és csoport képviselve, vagy ha jelen is vannak, mindenki egyformán van 'kezelve'. Ezzel együtt érezhető, hogy nincs teljes összhang a csoportok és a vezetés között, pontosabban nem igazán ismerik egymást . Ezért: *értelmes és nyitott kapcsolat a gyülekezet minden munkaterületén megjelenő csoportokkal nem lényegtelen.*
- *célok és feladatok:* nem mindenki előtt világos, hogy vannak kérdések, célok melyeknek elsőbbséget kellene kapni. Vannak napirendi pontok, melyek többeket nem érdekelnek és nem tartják fontosnak a gyülekezet építése szempontjából. A gyülekezet vezetése elsősorban a tényekkel, a gyülekezetben lévő helyzettel foglalkozik és nincs energiája arra, hogy inspiráló célokat tűzzön ki maga elé. Sok esetben a feladatok megoldáskeresésében megfelelnek arról, hogy mi is a gyülekezet lét lényege. Ezért: *hasznos lehet az inspiráló és távlati célokról, a gyülekezet lehetséges álmairól beszélni.*
- *identitás:* kiderül, hogy a gyülekezet vezetői között sokan tisztában vannak e kérdés lényegével, de túl sok időt nem szentelnek arra, hogy megkérdézzék önmagukat is: valóban az Úr gyülekezete vagyunk-e úgy ahogy vagyunk ? Ezért: *a küldetés/misszió konkretizálása (a vezetés segítő jelenlétével) és ennek szem előtt tartása fontos.*

Mindezeket összegezve és ezeket figyelembe is véve, megállapítható hogy a gyülekezet vezetése elsősorban a mindennapi gyülekezeti életből fakadó dolgok és ügyek rendezésére, a döntések meghozatalára koncentrál. Ebben 'együtt megy' az idővel és választ ad a meglévő, de jövőképet döntően nem igazán befolyásoló problémákra. Feltűnő, hogy a döntések nem tükrözik és nem foglalják magukba az egyház megújításának szándékát. Pontosán ezért mondja Jonkers, hogy Hendriks munkája (TndK és a GH) pontosan arról beszél, hogy miként lehetne megújítani és ösztönözni a gyülekezet életét, amiben a gyülekezet vezetésének óriási és felelősségteljes teljes feladata és szerepe van. Ezért érdemes a gyülekezet vezetésének újra meg újra hangsúlyt helyeznie a hit-orientáció segítésére, az etikai kérdésekben való eligazodásra és a közösségformálásra¹¹⁹. Ehhez pedig az út nemcsak a döntések meghozatalán keresztül, hanem az elmélyültebb gondolkodáson és ügyre koncentráltáson keresztül vezet.

b. Mit kell újra tanulnia a megoldás érdekében a gyülekezet vezetésének ?

Hendriks szerint elsősorban az, hogy ne felejtse el: a gyülekezet a mindennapi életből jövő emberek közössége, akik között a szekularizáció társadalmi, valamint az individualizáció egyénre vonatkozó következményei nem kerülnek el a gyülekezetet. A vallásos értelemben is tapasztalható 'lehető kultúra' gyülekezetünk tagjai között fellazító hatású lehet. Akarva

¹¹⁹ GTT, 2000 / 4, 204.

akaratlanul 'szabadságra' kényszerített az ember, amelyben persze megfogalmazódhat egyéni és növekvő spirituális igénye is.

Ebből fakadóan rákérdez a gyülekezeti tag arra, hogy az a közösség, amelyikhez tartozom, az mit hordoz magában a társadalom jobbléte érdekében? Milyen missziója van a gyülekezetnek egy mai világban, sikerül-e neki a 'shalom' építésében eredményeket felmutatni?

A válasz megadása érdekében 'ügyeskedhetünk' valamit, de ez nem pótolja azt, hogy a gyülekezet vezetése ebben a helyzetben kikerülhetetlenül rákérdezzen és keresse is a választ arra, hogy mi a gyülekezet lét lényege?

Hendriks szerint erre a válasz csak a Mk. 3, 13-15 alapján, a tanítványok elhívásának története és a már korábban is idézett I. Péter 2,9, a '...ti azonban választott nemzetség...' gondolatnak - mint fő váznak - újra értelmezéséből születhet. Ennek alapján a gyülekezet lét abból indulhat, hogy:

1. a megszólítás a 'másik oldal' kezdeményezése, azaz Isten vagy Jézus hív és erre válasz születik, elindul egy mozgási folyamat, lesz dinamikája a dolognak;
2. ennek eredményeképpen Jézus körül kialakul egy új közösség, a tizenkettő mintegy szimbolizálja az Úr népét - a királyi papságot;
3. ez az új közösség a világra irányított: prédikál és gonosz lelkeket űz ki.

Ezt a lényegi mozzanatot minden időben újra lehetett értelmezni és minden idő használhatja ehhez a maga egyházi és teológiai fogalmait. Ezekből a legfrissebbeket idézzük csak, amikor ezekben rendszeresen visszatér ez a hármasság: kerygma-koinonia-diakonia, vagy a koinonia-martyria-diakonia, vagy az egység-bizonyoságtétel-szolgálat, vagy a mystika-koinonia-diakonia gondolata (27).

Ennek a megfogalmazásnak, legyen ez jelen esetben három fogalom köré csoportosítható, mindenképpen meg kell felelni egy biblika-teológiai elvárásnak, a gyülekezeti tagok számára mással össze nem keverhető üzenet mondanivalójának, amelyben a megszólíttóság 'titka' előtérbe kerülhet és a mindennapokban releváns válaszok születnek ebből.

Így tisztázza ezért Hendriks a fentiekből fakadóan a gyülekezet lét lényegét:

- 'rejtett' kapcsolat Istennel ami jelzi hogy e közösség létének titka az Isten találkozásban van,
- a 'közösség egymással', amelyben az emberek odafigyelnek és törődnek a másikkal,
- a világban való szolgálat' pedig újra rákérdez arra, mi is a mai missziónk lényege, ha hirdetjük és

gyógyítóan cselekedjük az evangélium üzenetét.

Ez a szemlélet és alapállás persze már ki-és túllép a csak egyházvezetésre irányított gondolkodásból. Mert mindez a *szekularizáció ellen*, az egyre elszemélytelenedő Isten kép ellen szól a 'rejtett kapcsolat' esetében. Szól az *individualizáció* ellen, mely egyre mélyebb gyökeret ver, ezért nem vagyunk közömbösek és közösséget építünk és tartunk fenn egymással. Szól azon *egyházi tendenciák ellen*, melyek arra ösztönöznek, hogy 'a társadalom maradjon csak az, ami és amiben van' és elsősorban a saját túlélésünkkel foglalkozzunk. Ehelyett a magatartás helyett azonban: szolgáljunk a világnak.

Ez három, a gyülekezet létének lényegét illető szempont nem felosztható, a háromnak egyszerre kell jelen lenni. Persze ezen kívül még nagyon sok minden jelen lehet a gyülekezet életében, de e három alapmotívum kitörölhetetlen kell legyen. Mi az, amit tehát a gyülekezet vezetésének újra kell tanulnia? Nem más, mint ügyelni arra, hogy ezek a szempontok mindig a középpontban maradjanak és a gyülekezet mindennapi életében ezek éljenek. Lehet, hogy az egyház krízise pont azért jelentkezik, mert elfelejt ebben az értelemben egyház lenni?

Hogyan teheti újra 'önmagát' vonzóvá a gyülekezet vezetése? A fent leírtak komoly végiggondolása mellett még mit kell újra megtanulnia? Ehhez feltehetően a következőknek kell nagyobb hangsúlyt kapni:

1. a gyülekezet vezetésben jelentkező feladatnak megvannak a *sajátos ismérvei*, melyek elmondják, hogy ez a munka:
 - világos, egyértelműen tisztázott, hogy mit várnak az embertől,
 - hasznos, melyben nemcsak önmagával, hanem az egyént és társadalmat érintő kérdésekkel is foglalkozik,
 - mindenképpen összekapcsolódik azzal, ami az egyház és gyülekezet lét lényege,
 - kivitelezhető, mert számol az egyéni karizmákkal és semmiképpen nem kíván és vár többet, mint amire az ebben résztvevők képesek, hiszen ha ezek a határok túllépődnek, akkor a külső segítség mindig igénybe vehető,
 - érdekes, mert teret ad egyéni elképzeléseknek és tanulságos annak, aki ezt kivitelezheti.
2. *a munka elvégzése nem egyszemélyes feladat*, ahogyan korábban már erről szó esett, egy team munkában érdemes gondolkodni.

Tegyük meg mindent azért, hogy a gyülekezet az lehessen, aminek lennie kell

Az eddig végiggondolt és gyülekezet vezetése körüli valóságra koncentrált helyzetből szeretnénk elindulni azon az úton, ami figyelembe veszi a már eddig elmondottakat és mégis igényli a gyülekezet vezetésének aktív szerepét a vitális és vonzó gyülekezet modell kialakításában. Ehhez magának a gyülekezet magjának, a vezetésnek is sok mindenre fel kell készülnie. Önmagában és így önmagával is meg kell küzdenie ahhoz, hogy a gyülekezet is indulhasson a lehetséges legjobb úton. Ezen az úton - amikor az 'Úr gyülekezet szeretne lenni' - kétségtelenül kialakulhatnak feszültségek és problémák úgy a vezetők, mint a gyülekezet 'átlagos tagjai' között.

Hendriks és munkatársai elemzéseiből tehát az érzékelhető, hogy egyre több, a gyülekezetben és a gyülekezet vezetésén belül kialakult feszültséggel néz szembe a vezetés (így önmagát is figyelve). Ezért *ha elindul a gyülekezet vezetése a gyülekezet lét hármas dimenziójának kialakítása útján* (hogy ez ösztönző, koordináló vagy finalizáló feladat lesz-e az egy másik kérdés), *akkor* feltétlenül fontos lehet, hogy:

- figyelembe vegye a saját (gyülekezet vezetésének) erőtartalmát. Mire lesz elegendő a meglévő lendület az elvégzendő munka és kitűzött cél elérésének különböző fázisaiban? (kiindulópont),
- számoljon a problémák komplexitásával (a probléma karaktere),
- válassza a 'közös utat' a megújulás és változás felé (metódus),
- erősítse a motivációt, főleg az ellenállás csökkentésével (munkamódszer) és
 - a. válassza a 'cserepező' módszert - építsen a lehetséges és meglévő erőkre, valamint
 - b. lépésről lépésre próbálja megoldani a kialakult problémákat - miközben a változásokat ösztönzi.

A *szándék* az, hogy a gyülekezet a már többszörösen említett hármas dimenzióban, ezek egységét megtartva létezzen, ezt a hármas célt mint magától értetődő valóságot megélje.

Ennek önmagunkra, gyülekezetekre vonatkoztatásáig el kell jutni, ami nem kis feladatot jelent. Ugyanis szívesen megvagyunk és jól érezzük magunkat egy ‘hotel egyházban’ (G.Dekker), ahol a kiszolgálás kitűnő, mindent elrendeznek helyettünk, s ha kedvet kapunk valamire azt kérjük vagy esetleg kifizetjük, attól függően milyen helyzetben van a ‘hotelt’ kínáló gyülekezet. Sokat nem kell gondolkodnunk afelől, hogy megmarad-e, vagy egyáltalán megvan-e ez a hármasság. Ebből a helyzetből kell eljutnunk a ‘dialógus egyházig’, amelyikben magunk kell átbeszéljük egymással a lehetséges közös konszenzust, így az egyház lét lényegének három nevezett területét is együtt átgondolva. A vallásszociológus G. Dekker és vele egy időben M. A. Thung próbálnak munkásságuk bizonyos időszakában efelé a ‘dialógus egyház’ felé utat törni¹²⁰.

Hendriks ezt a gondolatot mint a gyülekezetépítésre koncentrálnó szociológus kibővíti, bizonyos párhuzamokat megtartva és egy, a modelleket illetően kvartettben gondolkodik: az expert-, a közös munkára építő-, az akció - és a tanuló modell. Erre nemcsak a TndK-ben utal (134-149), hanem már a korábbi időszakokban is folyamatosan publikál erről maga Hendriks is¹²¹.

Ez a négyesség bizonyos ideig meghatározó a gereformeerde egyházak gyülekezeti életében abban az időszakban, amit e dolgozat szeretne áttekinteni. Mindegyik modellnek megvolt a maga sajátos haszna egy adott időszakban. Be kell azonban látnunk - sugallja Hendriks -, hogy a Schippers által megfogalmazott képből tovább lehet vinni a *tanuló gyülekezet modellt* és erre építeni a karizmatikus struktúra modelljét¹²², amiről a VAG ismertetésekor a lehetséges struktúrák bemutatáskor már szoltunk is.

Mit jelenthet építeni az un. ‘tanuló modellre’? Mit jelenthet ez a gyülekezet vezetése számára, akkor amikor arra törekszik, hogy a gyülekezet azzá váljon, aminek lennie kell? A válasz megadása egy folyamatos keresés eredményét tükrözi. Hendriks 1988-ban úgy figyelte a gyülekezeti modelleket, hogy abban mi lehet egy ‘építő mester’ szerepe, ami még nem jelentette a gyülekezet vezetésének a munkába való bevonását. Mit jelentett akkor a tanuló gyülekezet modell? Egyrészt segítséget nyújtani, a probléma megoldó képességet javítani a gyülekezet tagjaiban (igaz, hogy eredetileg itt még ‘szervezet, organizáció’ kifejezés szerepel) egy adott probléma megoldásához. Ezzel az organizáció / gyülekezet egy permanens, tanuló rendszer marad. Ez egyben elősegíti azt is, hogy a gyülekezet tagjai mint szubjektumok részt vegyenek saját változási folyamatukban. Ez indikálja azt, hogy a gyülekezet vezetésének nem kell helyettük mindent megoldani (mint pl. az expert modellben). Másrészt az ‘építő mester’ az lesz a feladat, hogy megteremtse a ‘tanuló helyzeteket’: segítsen új elképzelések megformálásban; bátorítson az új tapasztalatok megszerzésre és azok feldolgozásában segítsen. Mire van szüksége ehhez az ‘építő mesternek’? Legyen víziója, bátorsága és embersége, azaz figyelje a munkában résztvevők teherbíró képességét.

Mikor a TndK megjelenik (1995), akkor abban az ‘építő mester’ szerepét átveszi a gyülekezet vezetése. Eszerint a ‘tanuló gyülekezet’ az egyházi tiszt (egyházvezető) egy adott megnyilvánulására számít: a gyülekezetet segíteni abban, hogy megértse önmagát, küldetését és ehhez a szükséges változásokat ösztönözze (151).

A ‘tanuló gyülekezet’ modellje ad lehetőséget arra, hogy úgy az ‘ügy’, mint az ‘ember’ honorálva legyen. Ehhez pedig, ahogy erre fent utalás is történt, a karizmatikus struktúra

¹²⁰ Mady A. Thung utal erre az gondolat párhuzamra a ‘Wie heeft brood genoeg’ (in: Onverwachte gasten... 160-161.) című tanulmányában, amikor ő maga is a lehetséges egyházmodelleket keresi.

¹²¹ J. Hendriks, De methode van gemeenteopbouw. De weg van het leren? (in: PT, 1988 / 4, 491-504).

¹²² M. den Dulk, Kernkracht (in: PT. 1996 / 1, 69).

alkalmas 1995-ben, de mint tudjuk ez már tovább 'fejlesztődött' az amfitheater (2000) modellre, amiben a karizmatikus struktúra hibái kicsiszolódnak és az értékei megmaradnak. Tudom, túl sokat foglalkozunk ezekkel a modellekkel, de ezeknek csak akkor van igazán értelme és a tanuló gyülekezet modell csak akkor lesz értékes, ha tudjuk, mivel hasonlítsuk ezt össze. Az összehasonlítást a következőkben csak vázlatosan elvégezzük. Ez azonban mégis lehetőséget ad arra, hogy lássuk ebben a *gyülekezet vezetésének szerepét*: hogyan és mit tesz azért, hogy a gyülekezet az legyen (vagy éppen ne legyen), aminek lennie kell. Így mutathatjuk be azokat az összehasonlításként szóba jövő modelleket, amelyek valóságosan jelen voltak a GKN mindennapi életében. Természetesen nem feledhető, hogy ezek a pár sorban bemutatandó modellek a maguk idejében nagyon jók voltak egy ideig, míg a hiányosságaik miatt egy másik át nem vette a vezető szerepet. Hogy végül kialakulhatott a 'tanuló gyülekezet' példa modellje, egyrészt köszönhető az előd-modellek hiányosságainak, de az abból szerzett tapasztalatoknak is. Amikor mai szemmel nézzük az előző modelleket és a mai mértékek alapján 'osztályozzuk' az előzőeket, az nem leminősítés, hanem sokkal inkább egy tanulságos út bemutatása.

Az expert modell. A 'szervezett utazás'

A hatvanas években magától értetődőnek tűnt, hogy az ember szakértőkből (expert) álló csoportot hozott létre a gyülekezetben meglévő problémák kezelésre. Ez a szakértői csoport 'konyhakész' megoldásokat szült a gyülekezet vezetésének segítségével. Így ők együtt hordozták az egész helyzetet. Elemeztek és kigondolták a lehetséges megoldásokat. A célirányos és megoldásokat, eredményt hozó munka volt a legfontosabb. A gyülekezet tagjai nem lettek megkérdézve, nem tanultak semmit az adott helyzetben és helyzetből, a tanulás folyamata ebben a értelemben megtörik, hiszen nincsenek bevonva a megoldás keresés folyamatába. Jellemzője ennek:

- a gyülekezet életében szükséges változás és problémamegoldás folyamata két részre vágva: vannak akik kigondolják a tennivalót és vannak, akik kivitelezik ,
- az 'ügy' lesz fontos, hogy mit kell tenni, miközben a 'közösség' lényegtelenebbé válik,
- a 'átlag gyülekezeti tag' csak eszköz (objektum) ebben,
- a tisztség, vezetés gondoskodik az 'ügyről'.

A közös (metodikus) munkára épülő modell. 'Az oázisban vagyunk'

A hetvenes évekre kiderül, hogy az expert modell nem használható. Egy gyülekezet formálása, mondhatjuk azt is, hogy identitáskonceptiójának megkeresése nem megy a tagok nélkül. Ez a modell az előbbi tükörképe, amelyben az 'ember' és nem az 'ügy' lesz elsősorban honorálva. A gyülekezet tagjai - és a centrális kérdés itt - önálló munkára és a saját felelősségük átérzésére vannak ösztönözve. A különböző gyülekezeti csoportok között a munka megfelelő harmóniában folyik, hogy a közös problémákat így együtt oldhassák meg. Ez szinte egy 'oázis' - innen az elnevezés is -, amiben a gyülekezeti tag mint szubjektum messzemenően honorálva van. A szociológusok ebben a 'non direktív' vezetői, segítői jelenlétet értékelik, amiben a folyamat vezetője inkább egy katalizátor, egy 'enabler', vagy későbbi elnevezés szerint egy 'agog'. Mi sem természetesebb ebben, mint hogy a felnőtt és nagykorú gyülekezeti tag maga döntheti el megválasztható utat a nagy, közös gyülekezeti közgyűlésben. A gyülekezet is így mintegy szubjektum létezik, maga gondolkodik, tervez ,

dönt és kivitelez. Szinte újraidéződik a Boisen által megfogalmazott - nála a lelkipozíció alapmetódusaként működő 'learning by doing' - gondolata : a gyülekezet maga tanul a saját tapasztalatai által. Ezáltal a tanulási folyamat nincs megtörve .

Igaz, ebben a helyzetben az egyházi 'tiszt' (mint a gyülekezet vezetése) zavarban van, hiszen nem tudja a saját feladatát. Már csak azért sem, mert itt ha valaki segít, az gyakran egy külső szakértő. Így az egyházi tisztnek - miután az irányítás és a döntés a gyülekezet közösségének kezében van - a szerepe bizonytalan, ahogy annak idején mondták is: hazamehet, nincs rá igazán szükség. Ezáltal nem tudja betölteni azt a feladatát, melyben az identitás kérdést ébren tarthatja.

E szerepzavar mellett azonban látni szabad a sok felszabadult és gyülekezetből kiinduló pozitív energiát. Tény azonban, hogy ebből nagyon sok arra használódik fel, hogy 'közösség' legyünk és emellett a világért végzett szolgálat pl. sokadrangú kérdéssé válhat. Összegző megállapítás tehát, hogy :

- a tanulási folyamat biztosítva van,
- az 'ember, a közösség' túlhangsúlyozott az 'ügy' kárára,
- a gyülekezet(i tag), mint szubjektum értékelődik,
- az egyházi tiszt zavar egyértelmű.

Az akció modell . A 'szervezett utazás' egy újabb formája

Az 'akció' mint fogalom már maga sok mindent elárul. Helyi vagy nagyobb mértékben működő - nemcsak egyházi - csoportok használják ezt a módszert, amikor a 'hatalmat' gyakorlók nem (akarnak) tudnak problémákat megoldani. Ezért a problémára(a lényegi kérdésre) irányított és céltudatos fellépés lesz fontos, akár bizonyos 'erőszak' árán is. Egy adott csoport vagy réteg minden áron megpróbálja érvényesíteni szándékát, amiben a gyülekezet 'átlagos' tagja ismét csak objektummá válik. A folyamat vezetője pedig a lelkesítő, szervező személy, akire akár profetikus jellemvonások is illeszthetők.

Természetesen ez a modell nem zárja ki egy adott és esetleges siker eredményét, amennyiben az egyezik a gyülekezet többségének elképzelésével. A kivitelező csoport vagy tagok azonban nem tartanak mást szem előtt, mint kigondolni, eldönteni egy adott feladatot és célt és a megvalósításhoz próbálják a többit megnyerni, az utat 'megszervezik' számukra. A gyülekezet vezetése (az egyházi tiszt) pedig gondolkodhat azon, hogy hogyan békítse és nyugtassa azokat, akik nem lettek megkérdezve, akiknek csak a kivitelezés marad feladatként. (Ehhez valós példaként hozza a 'háború és az atomfegyverek' hollandiai viszonylatát Hendriks, aminek - mint a vitának és feszültségeknek - annak idején magam is részese lehettem. Az elképzelés jó volt, de a háttérbázis a gyülekezetekből hiányzott. Az 'ügy' valóban centrális szerepet kapott - nem is volt rossz ügy -, de az 'ember' nem volt igazán fontos. Eközben pedig a gyülekezetek vezetésének rák kellett volna venni a gyülekezeteket az 'akció támogatására.) Tanulság:

- a tanulási folyamat megtört, hiszen csak egy adott réteget szolgált,
- az 'ügy' az akció kigondolói előtt mint szent cél áll, eközben az
- átlag gyülekezeti tag megint csak eszköznek érzi magát,
- a gyülekezet vezetése pedig lázas igyekezetben azon fáradozik, hogy a közösség megmaradjon.

A tanuló gyülekezet modellje

Ezt itt már nem szükséges részleteiben bemutatni, hiszen az előbbieket egyrészt már jellemezhetjük ezt a modellt, amelyben G. Dekker és Mady A.Thung szavait idézve valóban egy 'dialógus' egyházmodell alakulhat ki. Ugyanakkor ez a nyolcvanas és kilencvenes évek egyházmodellje ismeri a saját útjának nehézségeit, mondhatjuk azt, hogy ez a modell formálódás alatt van. Kétségtelen, hogy Hendriks a GH-ben is nyomatékkal képviseli ezt a modellt, amelyet a nyolcvanas évek végén - Schippers ösztönző szerepe ebben fontos lehet -, majd a kilencvenes évek közepén preferál el egészen 2000-ig. Csupán csak a megszokás és a nyomatékosítás erejéig hadd összegezzük ezt:

- a tanulási folyamat a gyülekezetben helyreáll,
- az 'ügy' és az 'ember /közösség' egyaránt honorálva van,
- a gyülekezet tagjai ismét az ügy szubjektumaivá lesznek,
- az egyházvezetés, mint tiszt pedig mint 'pásztori' szolgálat funkcionál (bizalmat ébresztő és nyitott kommunikációban mindig emlékeztetve a gyülekezet a létének lényegére, ennek eléréséhez pedig minden lehetséges segítséget megad).

Ebben a modellben a vezetők és vezetettek együtt keresik egy tanulási folyamatban a megoldásokat és válaszokat arra, amivel a mai gyülekezet szembe kell nézzen, 'együtt vonul' ezen az úton, ami Hendriks mondanivalójának lényege a TndK-ben. Így tehet meg a gyülekezet vezetése mindent azért, hogy a gyülekezet az lehessen, aminek lennie kell.

Ehhez az úthoz pár év alatt illusztrációként megjelenik két bibliai történet. Előbb a János 8, 2-11. Más összefüggésben erre korábban már utalás is történt. Hendriks olvasatában ez itt azt jelenti: Jézus egy dilemma előtt áll, amibe mások vitték bele. Mit fog választani? Tisztelet a törvénynek és tisztelet az individuumnak. Nem dönt ebben a helyzetben az ügy vagy az ember mellett, hanem serkent a helyzet (újra) megértéséhez. Az által feltett kérdéssel a 'nézők' résztvevőkké váltak. Nem ítélt, hanem elfogad úgy ahogy az ember van. Nem emelkedik az emberek fölé, hanem lehajol a földre és ír. És ekkor történik a csoda: az emberek megértik a helyzetet és változás játszódik le bennük. Úgy a publikumban, mint ahogy azt az asszonytól is elvárja. Nem mint oroszán lép fel Jézus, de nem is mint bárány, hanem pásztor, aki vezeti nyáját, akiben az 'ügy - törvény' és az 'ember - az esemény résztvevői' egybeolvad.

A Gemeente als herbergben a tanuló gyülekezet illusztrációja (igaz ez a gyülekezet már a 'fogadós' szerepében van) a Lukács 24, 13-35 alapján a történeteket meghallgató és azokat tovább mondó közösség. Ebben a helyzetben az idegen és a beavatottak gondolatokat cserélnek egymással, tanulnak egymástól. Mindegyik félnek megvan az adott helyzetben a saját szerepe, amelyben végül a beavatottak tanulják meg helyzetüket újra értelmezni és ezt boldogan el is mondják a többieknek. Ez az ő spirituális útjuk (GH, 111), amelyben a történések újra végig lesznek gondolva. A liturgia ('úrvacsora'), az asztalhoz egymás mellé telepedés, bár egészen különbözőek és egymás számára ismeretlenek vagyunk, egyben az újra felismerés és ez így együtt az inspiráció útja is lesz.

Terug naar de kern ! Ez a Hendrikset vezető és inspiráló gondolat visszavezet egyrészt a gyülekezet, másrészt a gyülekezet vezetésének lényegéhez. Az út nem egyszerű, kár lenne erről szépeket álmodni. De mégis bízunk az áldásban ezen az úton (173), melyben az áldás érvényes lehet a gyülekezet tisztségviselői számára, a gyülekezet számára és a társadalom számára. Ez utóbbi esetében R. van Kessel és G. Dekker gondolatai csengenek vissza: a társadalomnak a mai helyzetben is szüksége van az egyházra. Mert ebben van valami, amit más nem helyettesíthet. Ez egyben azt is jelenti Hendriks számára, hogy az egyház lehet, hogy egy zátonyra futott hajóra hasonlít¹²³, de ez nem jelenti azt, hogy végzetes léket kapott és

¹²³ H. M. Kuitert, Over religie, Ten Have 2000. Valamint Dagblad Trouw, 13 oktober 2000. 16.

teljes pusztulásra van ítélve. Lázás igyekezettel, megfelelő és a lehetséges módszerek és utak kipróbálása, az ezzel együtt járó csalódások és sikerek közepette megyünk előre. Ezért álmait minden gyülekezetépítésre irányuló elképzelésben konkretizálni próbálja. Ez magában hordoz mindig négy alapvető vonást (erről beszél a GH-ben) : a helyzet értelmezése - ehhez egy megfelelő gyülekezeti modell megtalálása - egy, a modellt megvalósító út realizálása - bátorság és hit.

Ehhez egyenlőre Hendriks a 'fogadó' képében gondolkodva tudja elképzelni és elfogadni az egyház lehetséges megjelenési formáját. Feltehetően ezen az úton még lesznek és szülehetnek más modellek, de ezt bízunk a jövőre. Ami őt (Schippersszel együtt) cselekvő szándékában ösztönzi és ezen lelkesen fáradozott ez ideig az nem más mint, 'hogyan helyet keressünk és megtarthassuk Istent az emberek javára' (GH, 24).

Hendriks könyvei és munkája, a gyülekezetépítés szisztematikus-metodikus megközelítése bizonyos értelemben a klasszikus gereformeerd lelkületet adják vissza: egyháztagnak lenni az cselekvést jelent. A mai világban ez a gereformeerd öntudat hiányzik és ezt szeretné visszahozni. Ennek megvannak a sokszor alig látható eredményei, amelyek összekapcsolják a mindennapi hitéletet a gyülekezet építésével is. Így figyelhetjük meg, hogy a VAG megjelenik német fordításban. A TndK-ben megfogalmazottakat pedig mint egyféle spirituális megújulási utat ajánlja a gyülekezetek számára M. Noorloos a saját tapasztalataira alapozva, a gyülekezet minden tagjának egyéni felelősségét aláhúzza¹²⁴. Ezt a sort zárja a GH, aminek megértése, kidolgozása a gyülekezetekben és az adott helyzetre való átültetése érdekében egy segítő anyag jelent meg az SOW egyházak gondozásában¹²⁵.

Jézus nem azt mondta Péternek, hogy irányítsd az egyházamat, hanem arra bízta: legeltesd az én juhaimat Ez utóbbi egy sokkal összetettebb feladat, mint az irányítás, ezért annak megtanulása minden időben egy új kihívás, amit nem szabad feladnunk.

III. IMPULZUSOK

Minoritásban - egy átmeneti időszakban - a hatások és lehetőségek között

A találkozások hatással lehetnek ránk. Persze ez többnyire két dologtól függ. Egyrészt attól, mit hoz magával, és mit sugároz ki, milyen *impulzusokat ad ki* magából a másik, akivel találkozom. Továbbá attól, hogy milyen helyzetben és állapotban vagyok én, mint a találkozás másik fontos összetevője. Vannak találkozások, amelyeket a legszívesebben mielőbb szeretnénk elfelejteni. Ugyanakkor vannak olyanok is, amelyeket nem vagy csak nagyon nehezen felejtünk el. Sőt, vannak találkozások, amelyeket elkerülhetünk, vagy éppen szorgalmazhatunk.

E mostani dolgozat jellegéből számomra az fogalmazódik meg, hogy mi is *találkoztunk* valamivel. Folyamatos ez a találkozás, hiszen évszázadok óta tart és mindig újabb lehetőségeket kapott, el egészen a mai időkig. A holland református egyházak, azok gyülekezetei, tagjai, teológiai mondanivalói találkoznak velünk itt Magyarországon vagy Hollandiában. Természetesen fennáll annak lehetősége, hogy ezek a találkozások semmitmondó és gyorsan elfelejtett momentumokká váljanak. Esetünk azonban nem ezt

¹²⁴ M. Noorloos, *Leven uit de Bron via geloofsontwikkeling naar gemeenteopbouw*, Kok 1999.

¹²⁵ Kerkinformatie, februári 2001, 14.

mutatja a valóságban. Hiszen szívesen hivatkozunk és utalunk, sokszor ‘vagdalózunk’ e két ország református egyházainak, gyülekezeteinek élet-praxisából és teológiájából vett mondanivalóval. Hatással van ránk az, amit látunk és hallunk velük kapcsolatban.

Mára úgy tűnik valamivel óvatosabbak és megfontoltabbak lettünk a holland reformátusokkal való találkozást illetően is. Hiszen sokakat riaszt a holland társadalmi és egyházi élet sokféle - ez ideig számunkra idegen - megnyilvánulása. De riaszt sokszor bennünket az is, ahogyan rá kell jönnünk arra, hogy Hollandia nem az ‘ígéret földje’, nem a Kánaán, legalábbis a mai gereformeerd egyházi életből vett hatásokat illetően. Sőt!

Elsőrendű szempontnak én mégis azt tartottam az eddig leírtakat figyelembe véve, hogy a számunkra az értékeset válogassuk ki abból, amit a gereformeerd világ utolsó ötven éve kisugároz. Ezeket az impulzusokat próbáltam rendszerezni és a gyakorlati teológia egy ‘szeletét’ élet közelbe hozni.

A *holland gereformeerd világ* nagyon jól érzi, hogy *minoritásban* van, ugyanakkor egy *átmenetben él* és ebben a saját *lehetőségeit keresi* az általam többször hangsúlyozott jobb egyházi, gyülekezeti praxis érdekében. Minden esélyünk megvan arra, hogy ezeken a pontokon találkozunk egymással. Nem kell áztatni magunkat: *mi magyar reformátusok*, itt Magyarországon ugyanazokat a pontokat érezzük valóságosak és szorítóak, amit ők is: minoritás - átmenet – és a lehetőségek keresése a *külső és belső hatások roppant nyomása alatt*. Nem másért, mint egy jobb magyar református egyházi praxis érdekében.

Hazai református egyházi életünk - ha egy kicsit is ad önmagára - már régen rájött arra, hogy az ‘ártatlan és zsebre dugott kézzel szemlélődő egyháztag’ pozícióját választva a dolgaink nem fognak előre menni. Sokszor még akkor sem, ha minden erőnkkel nekifeszülünk a tennivalóknak. Ezért gondolkodjunk, tegyünk és próbáljuk meg azokat az utakat is, amit akár a gereformeerd életgyakorlat, kihegyezve ezt a gyakorlati teológia adott részterületére, elénk hoz. Természetesen *nem utánzásról és lemásolásról van szó*, hanem kritikus együttgondolkodásról saját hazai valóságunkat és a gereformeerd impulzusokat illetően. *Számomra ebben az utolsó néhány oldalban elsősorban az a fontos, hogy – az impulzusok hatása alatt - jól lássuk önmagunkat, miben és hol vagyunk*. Ugyanakkor melyek azok az impulzusok (ezeket menet közben lehet, hogy már észleltük is), amelyek egy magyarországi református egyházi helyzetben felhasználhatók, ha ezeket a gereformeerd praxisból vesszük elő.

III.1. A mai, hazai református valósággal való szembesülés elkerülhetetlen

Mi magunk is tudjuk, milyen sok összetevője van a mai társadalmi életünknek, ami nem lehet közömbös az egyházak számára sem. De nemcsak a társadalmi életnek van nagyon sok tápláló forrása, hanem hazai református életünknek is, ami alól persze nem kivétel a többi egyház sem. Amivel ma hazánkban találkozunk az részben ötvözete annak, amit másoktól külföldről átveszünk, és a sajátunké mellé tesszük, úgy társadalmi, mint egyházi szinten. Természetesen ez utóbbi jelentősebb számunkra, hiszen bennünket elsősorban a saját egyházunk mai valósága érdekel. De vegyük sorjában a dolgokat!

Mint mindannyian tudjuk érnek bennünket *hatások kívülről*, amelyek a belső valóságot is irányíthatják. Hány olyan külső, összeurópai hatás ért bennünket, amivel az ún. rendszerváltásig nem találkoztunk, de amire egyáltalán nem is számítottunk? A mindennapi élet szinte egyetlen területe sem mentes attól, amit a határok megnyitása jelentett. Hiábavaló próbálkozás lenne, ha minden bennünket érintő új változást körül akarnánk írni. A részterületeket is alig lehetne összefogni. Egyházi életünket illetően is rá kellett már régen

jönnünk arra, hogy nemcsak szabad utakon jövünk és megyünk azokhoz, akiket eddig részben titkolva ismerhettünk, hanem jönnek felénk és hozzánk azok is, akikre, és amire igazán nincs szükségünk. *Impulzus túltengésben* vagyunk. Egyházi, vallási téren is. Nyugat és kelet régi és új irányzatai mutatkoznak be nálunk és a vallásos piacon (reli-markt) árulják önmagukat, sokszor nem kevés sikerrel. Mindez pedig még közel sem fejeződött be, hanem *átmeneti helyzetet* láttat. Sok minden változik, és formálódás alatt van határainkon belül, de ugyanígy egyházi határainkon és gyülekezeti életünkön belül is.

A határainkon kívülről érkező egyik vélemény szerint a magyar társadalmi és egyházi élet, így a református egyházé is úton van egy sokszínű, plurális életté formálódás felé (Heitink). Magyarország egy tradicionális - sajnos egyben kommunista - értékeket hordozó valóságból úton van egy modern, *nyitott társadalom* kialakulása felé, aminek elsősorú jellemzője a tarkaság. Direkt nem sokszínűséget mondom, hogy ezzel is jelezzem azt az összevisszaságot, amiben a hazai polgár és egyháztag is aktívan vagy passzívan jelen van. Aki elmegy református istentiszteletre is, de utána vagy emellett jólesik egy kis új, karizmatikus befolyás, ami lehet, hogy egy idő után észrevétlenül eltűnik, de az adott pillanat 'lehelő - kultúrájában' nagyon jólesett abba belekóstolni. Ebben a helyzetben nagyon kemény munka vár saját egyházunkra is, mert a nyitott társadalom impulzusaira és az ezekből fakadó *vírusokra nem vagyunk teljesen felkészülve*. A határok megnyitása az embereket is megnyitotta úgy a jobb, mint a rosszabb dolgokra. Az életlátásunk sokkal tágasabb és remélhetőleg jó értelemben véve gazdagabb is lesz. Mégis érezzük, hogy ezek a külső hatások sürgetően jelennek meg, hiszen nagyon sok esetben ezeket nemcsak 'vesszük, tesszük és esszük', hanem néha elgondolkodunk rajta: jó ez, kell ez nekünk?

Szeretnénk, mint egyház a válaszainkkal gyakran irányítani a folyamatokat, miközben egyre inkább csak azt vesszük észre, hogy számunkra a lehetséges válaszok megfogalmazása is nehézséget okoz. Hogy ezek elfogadott válaszok lesznek-e, ez is kérdés. Fontos kérdés, hogy a külső hatásokra milyen motiváltság alapján reagálunk, egyáltalán motiváltak vagyunk-e? Vagy igaz lehet ránk is, G. Dekker megállapítása az ortodoxabb gereformeerd körökre vonatkozóan: húzódjunk vissza a saját bástyáink mögé, ott sok baj nem érhet bennünket, őrizzük hitvallásainkat, tartsuk szemmel azokat, akik belül vannak, és esetleg másféle véleménynek kívánnának hangot adni.

A válaszkeresésben természetesen *nem tudjuk végleg levetkőzni múltunkat* sem. Hiszen kereshetünk gyönyörű válaszokat, de tíz év még nem olyan nagy idő, hogy elfelejtették volna azt, ami az egyház volt, és amit az egyház - így a református is - jelentett Magyarországon. Érdemes figyelni arra, hogy milyenek láttak bennünket külső egyházi szemlélők a rendszer-váltás körül.²⁴⁴ Ezek és más valós tények ismeretében a református egyház számára is kihívás: megtalálni saját identitását, szembenézni múltjával, újra átgondolni a lelkész kollaborációt,

²⁴⁴ Ennek alapja a: Verloren jaren? Over de uitdagingen voor het samen kerk zijn na de ingrijpende veranderingen in Midden- en Oosteuropa en het einde van de koude oorlog. Een handreiking van de generale synode van de NHK, Boekencentrum 1991. Ebben – mintegy összegzés - a következőket olvashatjuk hazánkra vonatkozóan:

- általánosságban a magyarországi római katolikus vagy protestáns egyházak nem vesznek és vettek részt igazán a politikai átalakulásban, ha összehasonlítjuk őket a környező országok egyházaival,
- az ateizmussal és a kommunista diktatúrával szemben nem alakult ki egy közös álláspont a magyarországi egyházakban - ennek gyökere a korábbi ellentéteikben is keresendő,
- jellemző a kritikus hangok elfojtása a megadott hivatalos teológiai, egyházi iránnyal szemben,
- az egyház korábbi vezetése elfogadta az állam által felkínált pozíciókat, így bizonyos mértékig szövetségesévé vált a hatalomnak,
- változást hoztak az új egyházi választások, ami egyben a helyi gyülekezetek esetében gyakran zavart és meg nem értettséget is okozott,
- ugyanakkor pozitívum a külföldi menekültekkel, elsősorban erdélyiekkel való református sorsvállalás.

megtalálni egy új teológiai utat, az egyház szerepét a jövő társadalmának felépítésében számtalan technikai probléma, és a hierarchikus egyházi vezetés mellett és ezekkel együtt. Kiemelem ebből: a mindennapi egyházi élet felépítésében a múlt feldolgozásának pasztorális segítése²⁴⁵ és a diakónia újragondolása nem csekély kihívás lesz.

Ez a *külső szemlélők* által megfogalmazott és *nekünk szánt* elemzések – van, aki sértő kritikának veszi - valószínűleg nemcsak egy nyugat-európai országban fogalmazódtak meg velünk kapcsolatban. Úgy gondolom, több ország van, aki a nehezebb időkben a maga módján segített és támogatott bennünket, most pedig kíváncsi arra, hogy mire jutunk a saját erőnkől, a szabadsággal hogyan élünk és ebben a helyzetben hogyan próbálunk egyház maradni. Lehet, hogy a külső szemlélő 'felelősségérzete' ebben a megváltozott helyzetben kisebb a magyar reformátusság iránt, feltehetően egyre jobban el vannak foglalva saját belső nehézségeikkel, de még mindig marad némi energiájuk arra, hogy odafigyeljenek ránk is. Hiszen nekik is fontos lehet, hogy mivé lesznek az egyházunkba korábban befektetett milliók, de ezeken túlmenően hol számíthatunk egymásra, mint partnerekre a mai időkben. Persze ez a 'partner' kifejezést még eléggé szokni kell nekik és nekünk is. Nekik meg kell szokni azt, hogy nem tudnak mindig mindent jobban azoknál, akikhez jönnek, hiszen társadalmi jólétük még nincs egyenes arányban sok más egyéb emberi adottsággal. Nekünk pedig tudni kell európai módon tálni a mi valóságunkat, és leszokni arról, hogy egy hamis forrásból fakadó 'kulturális' göggel elhessegezzük a másoktól származó jó szándékú megállapításokat, s egyben eljátsszuk a sértődöttet.

Természetesen *megszóal belülről a hazai református egyház is*. Sokszor és különböző üzenettel reagál a körülötte zajló társadalmi, politikai és egyházi fejleményekre. Szinte eddig négyévenként tudtunk valamit mondani, mintha a politikai választások indikálnák a megszólalásokat. Politikusok akarunk lenni azok helyett, akikre ezt rábíztuk, miközben a saját egyházi problémáinkkal nem bírunk. A politikától elvárjuk azt, amit nem egyszer saját egyházunkban nem engedünk megvalósulni. Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy lemondjunk társadalmi és politikai felelősségünkről.²⁴⁶

A nyolcvanas évek utolsó évében úgy látszott, hogy egy ideje eltűntek mértékadó egyházi 'ideológusaink', akik mint vezetők kívánták megadni addig a hangot. Kezdték feltörni az 'elnyomottak', de ezek a pillanatok még nagyon képlékenyek voltak. Mi is volt akkor a református identitás?²⁴⁷ Milyenek, vagy hogyan kell legyünk ahhoz, hogy támaszt nyújthassunk, vagy esetleg utat mutathassunk az éppen bennünket kérdezőknek? - kérdezhettük abban az időben. Volt valami egységes akkor a válaszadásban? Mire várt a lelkész, a gyülekezet jó tíz évvel ezelőtt? Számomra úgy tűnik ez az időszak, mintha az átmenet adta, de lelkesedéstől áthatott zavarban lettünk volna.

Mindenképpen vártunk valami 'egyházi csodát', ami egy ideig úgy tűnt, hogy működni is fog. Ennek a csodavárásnak az okait és későbbi kijózanító éveit itt most nem feladatunk elemeznünk. *Vártuk az iskolákat, az új egyházvezetést, vártuk hogy a gyülekezeteinkben is történni fog valami, elsősorban a gyülekezetek tagjaival és tagjaiban, vártuk a közös 'felnőtté válás' nagy pillanatát.* Utólag rájövünk arra, hogy egymásra vártunk, s közben nem tettük meg azt, ami rajtunk múltott, bár lehet hogy nem is tudtuk, hogy mit kellett volna tenni, hiszen 'felnöttek' eddig még nem lehettünk. Mindemellert észre kell vennünk, és látnunk kell, hogy nagyon sok pozitív történet a református egyházban. Igaz, érezhető volt a társadalmi depresszió egyháztagjainkban is, de voltak, akik gyorsan felépültek, miközben mások ugyanilyen gyorsan

²⁴⁵ U. o. 80.

²⁴⁶ Tökéczi László, Az elmúlt tíz év a politika mérlegén (in: THÉMA 2000 / 4, 34-35).

²⁴⁷ Kocsev M., Kerk en staat in Hongarije - een momentopname, Evangelisch Commentaar, 24.febr. 1989, 12.

leépültek, mert szerepük csökkent, senki nem hallgatott már rájuk. A 'hurra' optimizmusunkból előbb utóbb kijózanodunk és valamivel lehangoltabban, de sokkal józanabban keressük a lehetséges utakat, miközben elég nehezen viseljük el azokat, akiknek útjaik nem akarnak egybeesni a mi útjainkkal.

Nem szeretnénk nagyon áltatni vagy becsapni magunkat. Ideje észre vennünk, hogy a magyar társadalom ugyanolyan szekularizált társadalom, mint bármelyik nyugati társadalom, legfeljebb az indítékok baloldalról és nemcsak a tőke oldaláról érintettek meg sokakat. Egyértelmű számomra egyben az is, hogy ha az emberek helyzete pár évtizeden belül látványosan javul, akkor a szekularizáció mai nyugati hulláma, ha megkésve, de mint második és nagy erejű hullám sok mindent elsöpör az egyház lehetőségeiből. Az elmúlt tíz évben összehozott egyházi értékeink és javaink akkor újra a mérlegre kerülnek. Vajon van-e mód *megelőzni mindezt*? Mit tehetünk, mint református egyház azért, hogy mai helyzetünkben ne csak a tényekkel szembesüljünk, hanem együtt gondolkodjunk azon, hogy hogyan tovább? Kell-e ehhez valami minimális konszenzus, kellene-e ehhez mások, más egyházak is?

Egy bizonyos, *az elmúlt tíz év mérlegre került* a millennium évében a református egyházon belül is. Nemcsak parlamenti ünnep és visszaemlékezések történtek egy-egy területre vonatkozóan, ahol az egyházak, így mi is érintettek vagyunk, hanem hallatta hangját egyházunk református (civil)értelmisége és a teológusok. Felül kezdtünk el gondolkodni, pedig lent (jó értelemben véve: a bázison, a gyülekezetekben) is sok minden történt és történik. Ebbe a közös gondolkodásba bekapcsolódhatott mindenki, akinek fontos a saját egyháza.²⁴⁸ Ezekkel az elemzésekkel együtt kell látnunk persze azt is, hogy a Magyarországi Református Egyház próbálta felismerni minden szinten a jelen kor, a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok szülte kihívásokat. Teljes sikerről persze nem tudunk beszámolni, hiszen ahogy erre már utalás is történt, a kihívások nem szűnnek, sőt alig lehet győzni a válaszádat.

Mindezek ismeretében nézzünk röviden néhány elemzést – ezek nem szólnak minden lényeges területről, csupán ízelítő jellegűek – így pl. arról, hogy milyenek is láthatjuk a magyar lakosságot és annak vallásosságát a rendszerváltás óta!²⁴⁹ Igaz ez *szociológiai elemzés*, amit ráadásul egy katolikus szerző írt, de ettől még a ránk vonatkozó adatok jó tájékozódási pontot jelenthetnek. Tomka elemzése szerint a hit túlélte a kommunizmust Magyarországon, de hazánk időközben Európa és a volt szocialista országok elvallástalanodott országai közé sorolódott. Visszatekintve a rendszerváltás előtti utolsó évekre, kiderül hogy az egyházak helyzetmegítélése és cselekvési programja nem volt összhangban. A reformátusokra pedig jellemző: a felekezeti öntudat őrzése, de Istenben nem hívő kultúrvallásosság.

Érdemes megfigyelni azokat a jellemző és lényeges vonásokat, melyek az egyházak és az egyházakon belül is észlelhető különböző cselekvési stratégiáiról szólnak. Ezek kétféle környezetben születnek, az egyik magabiztos és az abszolút igazságot egyedül birtokló pozícióból tárgyal, míg a másik óvatosabb, párbeszédre kész és nyitott mások értékeire is.

²⁴⁸ Reformátusok Lapja 2000. február 6, Tökéczki L.: Néhány gondolat a lelkészképzésről. Ennek folytatása a Reformátusok Lapjában Riskó J.: Embereket halásszatok (2000.március 5.) és Győri I.: Feladatok és lehetőségek a lelkészképzésben (2000. március 12.). Keresték az utat azok, aki nem 'hivatásos' egyháziak, de elhívtottnak érzik magukat abban, hogy segítsenek református egyházukon. Szívesen segítenék a jövő lehetséges útjait megtalálni olyanok, elemelve a jelenlegi egyházi helyzetet, akiknek üzenete nem okozott mindenkinek maradéktalan örömet. Mit váltott ki mindez? Egy tartalmasnak mondható vitát, aminek kereteit elsősorban a THÉMA Egyesület teremtette meg. Annyit mindenképpen érdemes elmondani ezekkel az elemzésekkel kapcsolatban - ezekre röviden kitérünk -, hogy egyiket sem egy potenciális egyházvezető készítette. A mai magyar református egyházi valóság megismeréséhez ezek az elemzések úgy vélem nélkülözhetetlenek, még akkor is, ha a hangvétel esetenként túl kritikusra sikeredik.

²⁴⁹ Tomka Miklós, Vallás és egyház Magyarországon a rendszerváltás kezdetei óta (in.THÉMA 2000/4, 4-26)

Érdeemes továbbá figyelni a Tomka által közreadott megállapítások között arra, ahogyan a vallási és egyházi megújulás észlelhető ma hazánkban. Ha megújulásról lehet szólni, akkor abban fontos tényező a hívek megfiatalodása és a hitnek a cselekedetben való kifejezésre juttatása, így pl. a közéleti felelősségvállalásban. „Egy hívő kisebbség viszont egyre inkább képes arra, hogy meggyőződését vonzóan és hitelesen képviselje, és pedig mind a magánéletben, mind a nyilvánosságban.”²⁵⁰ Ez a megállapítás református körökben már gyakran közhelynek számít, de egyelőre úgy tűnik érdemleges lépések ennek ellensúlyozására még nem történtek. A. van der Meiden, mint holland értelmiségi gondolatai jutnak eszembe, aki egy esetben azt nyilatkozta: mi szeretünk volna tenni valamit egy jobb holland református egyházért, de soha nem kérdeztek meg bennünket. Számunkra Magyarországon ez a csalódottság nem gondolom, hogy örök érvényű kell maradjon.

Az elmúlt tíz év *teológiai értékelése* kapcsán Szűcs Ferenc²⁵¹ egy nagyon rövid összefoglalást végez, annak tudatában, hogy a terület teljes mértékben nem áttekinthető és elemzése természetesen szubjektív. Szerinte a református teológia is gyakran a téves helyzetmegítélés állapotában van, amikor az elmúlt negyven évre próbál egyféle bibliai képet találni. Ez téves helyzetmegítélés pedig hatással van a folytatásra. A nagy kérdés: ott kell-e és lehet-e ott folytatni mindent, ahol a szálak a II. világháború után megszakadtak egyházunk számára is? Vajon nem kísért-e bennünket annak tudata, hogy visszafele zarándokolunk ahelyett, hogy előre mennénk?²⁵² Ráadásul ebben a visszafele zarándoklásban olyan hibákat is ejtünk, hogy a nyilvános disputától is megrettenünk, utalva ezzel az elmúlt időszakban megszólaló kritikus hangvétellé, de jobbító szándékból született megnyilatkozásokra. Még teológiai látásunkat illetően is érzelmi motivációk lesznek úrrá rajtunk az értelmes és közös útkeresés helyett. Eközben pedig nem igazán sikerült elszakadni a centralizált és hierarchikus egyházmodellől, ami a szervezeti berendezkedést és működést illeti.²⁵³

Szűcs szerint az elmúlt tíz év nagy ellentmondásokról terhes: olyan egyházvezetés van hatalmon, amelyik a teológiai gyászévtizedben kapta ‘kiképzését’, miközben megjelenik egy új, más igényeket is magában hordozó fiatalabb lelkész-nemzedék, s e kettő találkozásából konfliktusok sora születik. Megerősödnek a kegyességi irányzatok közötti különbségek, amihez szabad legyen hozzátennünk: ezek megerősödése már nemcsak kegyességi irányzatokról szól, hanem lehetséges hatalombirtoklásról is. Mi magyarok és reformátusok is úgy tűnik, nagyon szeretünk hatalmon és döntéshozó pozícióban lenni, hiszen sokat kellett erre várni. S alig jut eszünkbe, hogy ennek gyakorlása közben megkérdezzünk másokat a szükséges korrekciók elvégzéséhez. Mert elfelejtjük, hogy uniformizált és egységes teológiai gondolkodás már nincs, de párbeszéd sincs. A keresztyén világ számára nagy kérdés: hogyan a

²⁵⁰ U. o. 19. Ezek alapján nem lehet csodálkozni azon, ha nemcsak hivatalos egyházi pozíciókat betöltő emberek mernek és kívánnak szólni és tenni református egyházunk érdekeit figyelemmel kísérve. A történész megállapítása csak aláhúzza mindezt: „Óriási mulasztása az elmúlt tízévi egyházi életnek az, hogy szinte nem volt értelmiségi munka!” (Tökéczki).

²⁵¹ Szűcs Ferenc, Az elmúlt tíz év teológiai értékelése (THÉMA 2000 / 4 , 36-42).

²⁵² Kitűnő kiegészítés ehhez a Kádár Péter által idézett gondolat: „...az egyház ... még kevésbé élhet a múlt intézményrendszerének felélesztéséből.” (THÉMA, 2000 / 4, 45).

¹⁰ Hadd tegyük ehhez hozzá, hogy egyházi vezetőink közül sokan a pozícióval legitimálják az általuk képviselt igazságot. A magyarországi politikai változásokhoz felülről és kívülről jöttek impulzusok - vélekedik Tökéczki-, amely egyházunk számára annyiban érdekes, hogy egyelőre úgy tűnik, mintha mindennek felülről kellene elindulni, mert ott vannak a szükséges ismeret és lehetőségek birtokában. Ezért nem szabad az egyházvezetésnek és a teológiának kibújni a felelősség alól, de egymást sem kell elkerülni, ha már a közös jövőnköt keressük. (Az elmúlt tíz év a politika mérlegén, 27.)

jövő felé?²⁵⁴ Erre azonban nekünk a teológia és egyházvezetés oldaláról is feltétlen választ kell adnunk.

Pár gondolat erejéig érdemes időzni azok mellett az értékelő gondolatok mellett is, amit Kádár Péter²⁵⁵ készített, ahogy ő mondja, *a lelkipásztor szemével*. Ő maga optimista és úgy véli, hogy egyházunk számára a tanulságok leszűrése mellett megadatik a jobbításhoz is az alkalmas idő.

Az elmúlt tíz év értékelése lehet, hogy sokkal több egyházon belüli emberben is megfogalmazódott, mint akiket itt röviden idéztünk. Az eddig ismert és lényegesnek tűnőket foglalta össze Szabó István, ami kiegészült még egy Dunántúlról szóló, mondhatnám provinciális szempontokra épülő összegzéssel.²⁵⁶ Számomra ezekben az értékelő összegzésekben - az eddig már elmondottak ismétléseként - kiszűrődik egy biblikus felelősség, az egyházi élet valóságát tisztázni kívánó látás, hogy ezek alapján lehessen cselekedni. Nem megsérteni, nem kritizálni kívánnak ezek az összegzések, hanem a jövőt szem előtt tartó közös felelősségtudatból táplálkoznak. Pontosan azért van ezeknek szerepe, mert szerzőik nem 'leírták', hanem pontosan életképesebbé szeretnék tenni református egyházukat.

Más megfogalmazásban, más háttérből indulva, de valójában ez az, amit a gereformeerd/hervormd egyházak és gyülekezeteik átéltek. A társadalomban és ez által a gyülekezetek tagjaiban, a teológiai gondolkodásban megfogalmazódott kérdések eredményeképpen tették meg a maguk lépéseit. Ezek magukban foglalták a szükséges egyházon belüli törvényi változtatásokat (szervezeti és hitbeli kérdésekben), felkérték a teológiát a dialógusban való részvételre és lépésenként haladtak tovább úgy, hogy a gyülekezet és az egyén hangja a változások menetében megfelelő képviselést kapott és véleményére kíváncsiak voltak. Ez az út azonban ahhoz, hogy megvalósuljon kitartó és türelmes munkát, valamint partneri kapcsolatot kíván.

III. 2. A gyakorlati teológia lehetőségei

A közös út és közös gondolkodás persze nagyon nehéz út azoknak, akik esetleg bírálóknak érzik mindazt, ami elhangzott az elmúlt időszakot illetően. Nem könnyebb a többi 'útitársnak' sem, hiszen az egymásra figyelés, az önmagunkhoz hűnek maradás, a jobbító szándék, a

²⁵⁴ Kocsev M., Keresztyénség! Hogyan a jövő felé? (in: Református Egyház, 2000. április, 89).

²⁵⁵ Kádár Péter, Egyházunk elmúlt évtizede a lelkipásztor szemével (THÉMA 2000 / 4, 43-61). Szerinte az elmúlt tíz évben vétett hibáink - eddig még nem idézett szempontokra figyelve - a következőkben (is) láthatók:

- egy megváltozott helyzetben prédikáltunk a múltból, ahelyett hogy tisztáztuk volna abban való szerepvállalásunkat,
- kitermelődött az előző évtizedekben és ma konzerválunk egy semmihez nem értő lelkészi típust és egy passzív gyülekezeti létformát,
- egyéni érdekek és presztízs szempontokat érvényesítünk és érvényesítettünk közös egyházi ügyeinkben,
- agyonbeszéltek és semmitmondó közegyházi hivatali és intézményes gyakorlatunk elfáraszt sokakat, miközben a közösségi vezetésről eszünkbe se jutott gondolkodni,
- négylépcsős egyházi építményünk alkalmatlan a gyors és hatékony ügyvitelre,
- megfélemedtünk arról, hogy egyházunknak nemcsak múltbeli, hanem most már jövőbeli küldetéséről kellene elsősorban szólnunk,
- a magyar társadalomnak, sok esetben a magyar kormányának szellemi partnerre és nem önmagában és egymással torzsalkodó egyháziakra van szüksége.

²⁵⁶ Bogárdi Szabó István, Az MRE elmúlt tíz évének írásos értékelései (in: THÉMA 2001 / 1, 14-27) illetve

Kocsev M., Az elmúlt tíz év a Dunántúlon (in: THÉMA 2001 / 1, 28-33).

másik elfogadásának képessége nem egyszerű kihívás. Világos számomra az is, hogy számtalan megállapítás az elmúlt tíz évre vonatkozóan elveszíti majd aktualitását, hiszen egy folyamatos változásban vagyunk.

Egy bizonyos, hogy a következő évtizedekben ezeket a felidézett hibákat, vagy szükséghelyzetben születet megoldásokat, nem kellene megismételni. Legyenek ezek inkább tanulságként előttünk, hogy együtt telessünk önmagunkért valamit. Nem önzésből fakad ez, hanem a közös felelősségből.

A gyakorlati teológia kérdése ezekben az időkben valahol ezek körül a gondolatok körül forgolódhat. Bizonyára nemcsak ezen teológiai ág, hanem minden területe a teológia elméletének és gyakorlatának érintettnek érezheti magát akkor, amikor jövőről van szó. Gondolkodik erről, és tenni kíván egy jobb magyar református életpraxisért. A gyakorlati teológia nem engedheti meg magának a 'distancia luxusát' (Schippers), bár úgy érzem nem is szándéka ez. Én mind ez ideig egy felelős tenni akarásból kiindulva szóltam. Az is viszont igaz, hogy a gyakorlati teológia egyedül nem fog semmilyen lényeges kérdést sem megoldani más egyéb teológiai tudományok hathatós segítsége és együttműködése nélkül. Vannak persze szempontok, amelyekben elsősorban a gyakorlati teológia felől kiindulva, a saját területét és más területeket illetően is hozhatnak eredményeket.

Melyek azok a szempontok, amelyek *véleményem szerint ma* a hazai gyakorlati teológia praxisa számára lényegesek lehetnek? Hadd pontosítsak annyiban, hogy számomra elsősorban a gereformeerd gyakorlatból eddig bemutatott területek, így a *tradíció továbbadására, a gyülekezetépítésre és az egyénre, az individuumra koncentrálna* összegzem elképzeléseimet.²⁵⁷

A *tradíció továbbadását(katechézis)* illetően úgy vélem, hogy komoly – ha nem a legjelentősebb - lépéseket sikerült az elmúlt évtizedben megtenni. Megjelentek a különböző segítőanyagok, azok használatának szakmai irányítása. Mindezek eleget próbáltak tenni a szakmai hiányból és lemaradásból fakadó igényeknek: nemcsak megtanulni, hanem érteni is azt, mit jelent hinni egy szekularizált, pluralizált és individualizált világban. Mindez egy szerencsés párosításban, a gyülekezet/az egyén, a szakértői tudás és az egyházi vezetés/Zsinat közös törekvésében jelentkezhetett.

Ezzel szinte párhuzamosan jelentkezik a szakmai, egyéni felelősségvállalás úgy is, hogy többen specializálódnak erre a területre (különösen gondolok itt Debrecen és Nagyőrös szerepére). Megjelent a háttérbázis (káder) megteremtésének igénye – ami a szóban forgó területet is érinti.

Természetesen érdemes elgondolkodni az ún. tanuló házak ('leerhuis') rendszerének kiépítésén, ahol felnőttek, aktuális igényeiknek megfelelően tájékozódhatnak hitbeli kérdéseiket illetően. Szervezeti szinten pedig esélyt kell adni annak, hogy a zsinati katechetikai bizottság mellett egy szakértői héttér tanácsadói minőségben jelen lehessen. Ez egyben ösztönözze is a minél sokszínűbb és igényes katechetikai segítőanyagok megjelentetését, amely a tradícióval való dialógust segíti gyermek és felnőttkorban egyaránt, egy folyamatos tanulást felkínálva.

A *gyülekezetépítés*, mint a közösséggel, annak külső és belső formájával, struktúrájával való törődés az utóbbi idők egyházi 'divatirányzatai' közé tartozik református egyházunkban

²⁵⁷ Továbbra is számítva arra, hogy az olvasó folyamatosan az 'impulzusok' hatása alatt gondolkodhatott tovább, hiszen szándékom szerint maga a *gereformeerd folyamat bemutatása az 'impulzus'*. Ugyanakkor tudom, hogy hazai egyházunk működési kondíciói nem hasonlíthatók össze egy GKN/NHK egyházi háttérrel, ami a megvalósításban lényeges szempontként jelentkezhet. De tudom azt is, hogy református egyházunk aktuális igényeinek és kihívásainak megválaszolása nemcsak pénzfüggő, hanem figyelem, jó hallás, fontossági sorrend és akarat kérdése is.

is. Próbáljuk ennek segítségével, a megszerzett ismeretekkel javíthatni az egyházi struktúrát, a gyülekezetek működőképességét. Az eredmények részben már látszódnak. De úgy vélem a Hendriks által megfogalmazott és a vitális gyülekezetképben leírtak komoly feladatot jelentenek számunkra. Hiszen ez kihívás a gyülekezeti struktúra, a céljaink, a légkör és az identitás kérdéskörében egyaránt. Ez utóbbi különös kihívás a gyülekezet vezetői és a vezetés tudománya számára is. Azt gondolom ez egy nagyon hosszú és 'cserepező' munkát vár minden érdekelttől. A gyülekezetépítés fontosságát a zsinati struktúrában önálló egységként, szakemberek bevonásával kell kezelni, akik mint tanácsadók tudnak a gyülekezetek segítségére is lenni. S mindebben a leglényegesebb hangsúly magukon a gyülekezeteken van: kívánnak-e, tudnak-e és milyen célokkal megváltozni? Hol vannak az erős és gyenge pontjaink ahhoz, hogy tovább léphessünk, hogy a jövő gyülekezete lehessünk?

A gyülekezetépítésben felhasznált ismeretek (így a vallásszociológiai²⁵⁸ is) és tapasztalatok vázolhatnak egy valós képet is arról, hogy hol vagyunk, mi várható önmagunk számára, és mennyiben tudjuk mi ezt befolyásolni. Segítséget nyújthat ahhoz, hogy jobban tisztában legyünk önmagunkkal és meg tudjunk fogalmazni önmagunkról, mint gyülekezetről is egy képet ('mission statement'). Ez a kép persze elősegítheti azt is, hogy megszabaduljunk a 'papi egyháztól', ahol csak a lelkész tud mindent mindig a legjobban, amivel visszafogja a felnőtt, önálló és felelősségteljes hitre nevelődés útját, egy emberre szabott közösség kialakítását.

Az egyénre figyelve nem mehetünk el hazai valóságunkban a pasztoráció és spiritualitás fontossága mellett. A mai kor ennek a területnek megfelelő indukálója Magyarországon is. Nem mondhatjuk azt, hogy eddig nem történtek ezen a területen lépések, de azt mindenképpen észlelhetjük, hogy nincsenek rendszerezve ezek a lépések. Mintha mindenki értene mindenhez. Ezért fontos, hogy a teológiai tudomány meg tudja fogalmazni, miért fontos neki az egyén, mit ért pasztoráció alatt és hogyan szeretné ezt végezni. Erre figyelni kell a zsinati struktúrában is, jelezve, hogy ez nem egy 'mellékág'. A szakemberképzés folyamatban van, az ő elismertetésük és elfogadásuk persze még kérdés. Hogy ez kellő hangsúlyt kapjon, ehhez fontos a hazai teológiáinkon a lelkigondozás megfelelő kereteinek megteremtése (ott, ahol még nincs) és elfogadtatása. Ez vonatkozik a teológiai hallgatóra, aki tanulmányai alatt a pasztorációt tanulhatja és gyakorolhatja. De vonatkozik a későbbi lelkészi életpályára is, ha valaki képezni szeretné magát, vagy éppen a lelkészi praxisában segítségre van szüksége. Ezért kínáljon a hazai református egyház is – saját speciális igényeire is figyelve - képzési, továbbképzési és szupervíziós lehetőséget, ami a gyülekezeti tag és lelkész személyét egyaránt szolgálja. Ezzel is a hiteles és korhű egyház képet építve.

Mindez segítsen egy egészséges spirituális fejlődést azok számára, akik ennek az egyháznak a kereteiben szeretnék jól érezni magukat úgy is, mint a lehető legszélesebb irányban elkötelezett egyháztagok. Ne féljünk attól, hogy kialakíthatunk egy 21. századi egyéni, helyi gyülekezeti, magyar református spiritualitást. Mindezt annak érdekében, hogy az Isten-keresés emberre szabott, mai spirituális lehetőségei egyházunkban is ott lehessenek. Ehhez persze a pásztor spiritualitása és víziója nélkülözhetetlen.

A holland gereformeerde világ megy a maga útján és a rá ható impulzusokat próbálja megszerezni, és lehetőség szerint megválaszolni. Ezen az úton megyünk mi is. Lehet hogy némi 'fáziskésésben', de nem tudunk ennek az útnak a nehézségei alól kibújni. Ezen az úton

²⁵⁸ Ennek többszörös haszna lehet, hiszen ez visszajelez a szekularizmus-pluralizmus-individualizmus egyéni és közösségi vonatkozásaiban is úgy, hogy ebből a tradíció továbbadása, a közösségre és az egyénre való figyelés terén fontos alap-információkhoz juthatunk.

Istenre figyelve, az Ő velünk jövetelében bízva, másoktól is tanulva, próbáljuk meg hazai, a gyakorlati teológia itt bemutatott indítatásából is fakadó lépéseinket egymásba illeszteni.

Felhasznált irodalom

- Aalders, C. :** *Spiritualiteit*. Over geestelijke leven vroeger en nu. Boekencentrum 1969.
- Adams, J.E.:** *Bijbels pastoraat*. Basis van christelijke hulpverlening. Voorhoeve 1982.
- Alma, H.A.:** *Identiteit door verbondenheid*. Een godsdienstpedagogische onderzoek naar identificatie en christelijk geloof. Kok 1998.
- Albers, B.J.(red.):** *Samen op weg: een oefening in de vroomheid*. Kok 1989.
- Andel van, C.P., A. Geense, L.A. Hoedemaker (red.):** *Praktische theologie*. Een bundel opstellen over plaats en praktijk van de christelijke gemeente. Aangeboden aan prof. P.J. Roscam Abbing. Boekencentrum 1980.
- Andriessen, H.:** *Oorspronkelijk bestaan*. Geestelijke begeleiding in onze tijd. Gooi & Sticht 1996.
- Andriessen, H. és G. Heitink:** *Het wordt kil in de kerk*. Pastoraal - theologische en Pastoraal -psychologische overwegingen. Boekencentrum 1988.
- Benjamins, R.J. és P.A. van der Ploeg:** *Gewoonweg gereformeerd*. Van Wijnen Franecker 1988.
- Berger, P.L.:** *De Zwang der Häresie*. Religion in der pluralistischen Gessellschaft. S. Fischer 1979.
- Berkhof, H.:** *Christelijk geloof*. Een inleiding tot de geloofsleer. Callenbach 1973³.
- Berkhof, H. és O. de Jonge:** *Geschiedenis der Kerk*. Callenbach 1975⁹.
- Berkouwer, G.C.:** *Zoeken en vinden*. Herinneringen en ervaringen. Kok 1989.
- Beumer, J.:** *Pleisterplaatsen*. De spiritualiteit van de diaconale gemeente en parochie. Baarn 1994.
- Bons - Storm, R.:** *Geloof waardig*. Stappen op de weg van gemeenteopbouw. Boekencentrum 1987.
- Bouma, H. és J. Faber:** *Bidden in het pastoraat*. Kok 1996.
- Bras, K.:** *Lichtspoor*. Een jaargang meditatie. Kok 1996.
- Brinkman, M.E. (red.):** *100 Jaar Theologie*. Aspecten van een eeuw theologie in de GKN (1982-1992). Kok 1992.
- Bronswijk, A.C.:** *Met taal en tekens*. Woorden vinden voor geloven. Kok 1986.
- Calster van, S.:** *Wat is pastoraal ?* Priester en pastor zijn te midden van een veranderende kerk en maatschappij. Emmaus - Brugge 1978.
- Centraal Weekblad:** 5. mei 2000.; 10. november 2000.; 9. maart 2001.
- Dekker, G.:** *Oude wijn in nieuwe zakken*. Over de christelijke godsdienst en de moderne samenleving. Ten Have 1983.
- Dekker, G.:** *De stille revolutie*. De ontwikkelingen in de GKN tussen 1950-1990. Kok 1992.
- Dekker, G.:** *Als het getij verloopt*. Opstellen over godsdienst en kerk. Ten Have 1995.
- Dekker, G., G. Maanenschijn és A. van der Meiden:** *Secularisatie: crisis of uitdaging*. Kok 1995.
- Dekker - De Hart - Peters (red.):** *God in Nederland (1966-1996)*. Amsterdam 1997.
- Dekker, G.:** *Zodat de wereld verandert*. Over de toekomst van de kerk. Ten Have 2000.
- Dingemans, G.D.J. :** *In de leerschool van het geloof*. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijke vormingswerk. Kok 1986.
- Dingemans, G.D.J.:** *Een huis om te wonen*. Schetsen en bouwstenen voor een Kerk en een Kerkorde van de toekomst. Boekencentrum 1987.
- Dingemans, G.D.J.:** *De stem van de Roepende*. Pneumatheologie. Kok 2000.
- Elsevier:** 5-3- 1994.

Evangelisch Commentaar: 9/1985.

Faber, H.: *Profiel van een bedelaar*. Pastoor zijn in een veranderende samenleving. Boom 1972.

Faber, H. és T. Kruijne: *Vragen rond de pastorie*. Kok 1980 (?).

Faber, H. (red.): *Pastoraat - balans en perspectief 1*, Kok 1983. A *Pastoraat- balans en perspectief 2*. Kok 1984.

Faber, H.: *Wegen en perspectieven in het pastoraat*. Voorhoeve 1985.

Faber, J.: *De spiritualiteit van de theoloog*. Een protestantse pleidooi. Kok 1994.

Firet, J.: *Het agogische moment in het pastoraal optreden*. Kok 1979⁴.

Firet, J. és J. Hendriks: *Ik heb geen mens*. De anonieme pastorale relatie. Boekencentrum 1986.

Flesseman - van Leer, E.: *Geloven vandaag*. Callenbach 1972.

Fortmann, H.M.M.: *Heel de mens*. Reflectie over de menselijke mogelijkheden, Ambo 1972.

Fortmann, H.M.M.: *Als ziende de onzienlijke I*. Gooi & Sticht 1974².

Fromm, E.: *De angst voor de vrijheid*. Bijleveld 1971⁵.

Gennep van, F.O.: *De terugkeer van de verloren Vader*. Ten Have 1989.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift (GTT) - az alábbi számok: 1996/1; 1997/2; 1998/3; 2000/2; 2000/4.

Goedhart, G.L.: *Gemeenteopbouw*. Om dienende, vierende, lerende en delende gemeente te worden. Kok 1984.

Goud, J.: *Schrijven in het zand*. Predikantschap in de 21^{ste} eeuw. Kamper Oraties 15. 2000.

Grün, A.: *Een veilige schuilplaats*. Meer levensvreugde door rituelen. Lanoo / Kok 1997.

Grün, A.: *Met hart en zinnen*. Een dagboek van wijsheid en geloof. Lanoo / Ten Have 2000.

Haas de, G.C.: *De vadersen zijn er niet meer*. De sociale en religieuze identiteitsproblematiek in onze vaderloze cultuur. Ten Have 1978.

Heitink, G. és H. Hogenhuis (red.): *Kerk en jongeren*. Kok 1974.

Heitink, G.: *Pastoraat als hulpverlening*. Inleiding in de pastorale theologie en -psychologie. Kok 1977.

Heitink, G.: *Gids voor pastoraat I*. Kok 1983.

Heitink, G., R. Houtsma, L.van Rijn v. Alkemade, A. Verheule (red.): *Ontginningswerk*. Klinische Pastorale Vorming - een overzicht. Bijdragen voor W. Zijlstra. Kok 1985.

Heitink, G.: *Om raad verlegen, doch niet radeloos...* Ervaringen van aporie bij de beoefening der praktische theologie. Kok 1988.

Heitink, G.: *Praktische theologie: geschiedenis, theorie, handelingsvelden*. Kok 1993.

Heitink, G.: *'In heldere zicht en fijngevoeligheid'*. VU 1994.

Heitink, G.: *De dominee gaat voorbij* - het veranderend beroep van predikant. (in: Predikant en Samenleving, mei 1997).

Heitink G., J. v. d. Meent, S. Stoppels: *Een gezamenlijke trektocht met Jan Hendriks over gemeenteopbouw*. Kok 1998.

Heitink, G.: *Pastorale zorg: theologie, differentiatie, praktijk*. Kok 1998.

Henau, E.: *Zaaien op asfalt?* Over de pastorale inzet. Gooi & Sticht 1991.

Hendriks, J. (red.): *De kleine groep en de opbouw van de gemeente*. Kok 1987.

Hendriks, J.: *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*. Model en methode van gemeenteopbouw. Kok 1990.

- Hendriks, J.:** *Terug naar de kern.* Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkenraad. Kok 1995.
- Hendriks, J.:** *Gemeente als herberg.* De kerk van 2000 - een concrete utopie, Kok 1999.
- Heusinkveld, H. (red.):** *Vragen om een antwoord.* Over God en mensen, geloven en belijden. Kok 1994.
- Heyer den, C.J.:** *Verzoening.* Kok 1997.
- Höfte, B.:** *Bekering en bevrijding.* De betekenis van de Latijns-amerikaanse theologie van de bevrijding voor een praktisch-theologische basistheorie. Gooi & Sticht 1990.
- Hogenhuis, Chr., D. Koelenga, H. Noordegraaf (red.):** *Spiritualiteit als bondgenoot.* De verbinding tussen geestkracht en daadkracht. Kok 1998.
- Hooydonk van, J.:** *Grensgangers.* Gesprekken over geloof, spiritualiteit en engagement. Kok 1997.
- Hooijdonk van, P.:** *Inleiding in het kerkelijk opbouwerk.* Nelissen 1985.
- Houtepen, A.:** *God, een open vraag.* Theologische perspectieven in een cultuur van agnosme. Meinema 1997.
- Jager, O.:** *Schrone troost in magere jaren.* Theologische kritiek in maatschappelijk crises. Ten Have 1976.
- Jager, O.:** *Opklaringen.* Bijbellezen met verbeeldingskracht. Zomer & Keuning 1981².
- Jager, O.:** *Geloven wordt onwennig.* Naar een tweede primitiviteit? Ten Have 1987.
- Jager, O.:** *Oude beelden spreken een nieuwe taal.* Geloven na de geloofscrisis. Ten Have 1990.
- Jelsma, A.:** *De vergeten kerk.* Kok 1988.
- Jelsma, A.:** *De ziel van Calvijn.* Kamper Oraties 13. THUK 1998.
- Jonker, E.R.:** *Aan het woord komen.* Hoe gemeenteleden vanaf 17 jaar en ouder in gesprek raken met de Bijbel. Boekencentrum 1992.
- Jonker, J.B.G.:** *Catechese: inwijding of begeleiding?* Een schets voor een dilemma (in: Verder denken over catechese - red. J.J. Lange) CC, 1991 (b).
- Jonker, H.:** *Theologische Praxis.* Problemen, peilingen en perspectieven bij kenterend tijd. Callenbach 1983.
- Keizer, J.A.:** *Aan de tijd gebonden.* Over motivatie en arbeidsvreugde van predikanten. Boekencentrum 1988.
- Kerk in perspectief.** GKN Synode Sneek 1969.
- Kerkinformatie:** januari 1999; april 2000; mei 2000; oktober 2000, januari 2001; februari 2001.
- Kerkelijke Opbouwwerkers in de praktijk.** Een explorerend onderzoek. IPT - KTHA - SIKU 1979.
- Kessel van, R.:** *Zes kruiken water.* Enkele theologische bijdragen voor kerkopbouw. Gooi & Sticht 1989.
- Kocsev, M.:** *Christelijk (geloofs)opvoeding in het gezin.* Záróvizsga dolgozat. Kampen 1981.
- Bán, Cs. és Kocsev, M. (red.):** *Egy csepp a tengerben.* Holland theologiai tanulmányok. BKTK 1996
- Körver, J. (red.):** *Corrigerende ervaringen.* Leren in Klinisch Pastorale Vorming en pastorale Supervisie. CVPE-Eindhoven 1998.
- Knippenberg van, T.:** *Tussen naam en identiteit.* Ontwerp van een model voor geestelijke begeleiding. Kok 1998.
- Kraemer, H.:** *Het vergeten ambt in de kerk.* Plaats en roeping van het gewone gemeentelid. Boekencentrum 1960.

- Kugler, G.:** *Zwischen Resignation und Utopie. De Chancen der Ortsgemeinde.* Stuttgart 1971.
- Kuiper, F.H., J.J. Nijen, J.C. Schreuder** (red.): *Zelfstandig geloven.* Studies voor Jaap Firet. Kok 1987.
- Kuitert, H.M.:** *Zonder geloof vaart niemand wel.* Ten Have 1974.
- Kuitert, H.M.:** *Anders gezegd.* Kok 1970.
- Kuitert, H.M.:** *Alles is politiek, maar politiek is niet alles.* Een theologische perspectief op geloof en politiek. Ten Have 1988.
- Kuitert, H.M.:** *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof.* Een herziening. Ten Have 1992⁷.
- Kuitert, H.M.:** *Zeker weten.* Voor wie geen grond meer onder de voeten voelt. Ten Have 1994.
- Kuitert, H.M.:** *Over religie.* Ten Have 2000.
- Kushner, H.S.:** *Als het kwaad goede mensen treft.* Ten Have 1983.
- Laan van der, J.H.:** *Met de anderen zijn.* Een portret van K.A. Schippers 1925 - 1997.
- Kamper Oraties 14. 1999.**
- Laenen, H. J.:** *Joodse mystiek.* Een inleiding. Kok / Lanoo 1998.
- Laeyendecker, L. és W.F. van Stegeren:** *Strategiën van sociale verandering.* Boom 1978.
- Laeyendecker, L. és O. Schreuder** (red.): *Religie en politiek.* Verkenning op een spanningsveld. Kok 1985.
- Lange, E.:** *Predigen als Beruf.* Chr. kaiser Verlag 1982.
- Lange de, F.:** *Individualisering.* Een partijdig onderzoek naar een omstreden denkwijze. Kok 1989.
- Lange de, F.:** *Ieder voor zich ?* Individualisering, ethiek en christelijk geloof. Kok 1993.
- Lange de, F.** (red.): *Geloven in de minderheid.* Kok 1994.
- Lange de, J.:** *De gemeente als leeromgeving.* Over de wisselwerking tussen jongerencatechese en gemeente zijn . Kok 1988.
- Lange de, J.:** *Vrijwilligers in de jongerencatechese.* Een praktisch - theologisch onderzoek naar aspecten van hun begeleiding. Kok 1993.
- Lindijer, C.H.:** *Pastor en therapeut.* Wat kan pastoraat leren van psychotherapie ? Boekencentrum 1984.
- Lindijer, C.H.:** *Tasten naar schaamte.* Kok 1995.
- Lissenburg, D.:** *Samen thuis - samen uit.* Assen 1975.
- Loo van der, H. és W. van Reijen:** *Paradoxen van modernisering.* Een sociaal - wetenschappelijke benadering. Coutinho 1990.
- Luchmann, N.:** *Funktion der Religion.* Frankfurt 1992².
- Lyotard, J-F.:** *Het postmoderne weten.* Kok 1996.
- Meiden van der, A.:** *De markt van geloven.* Ontsoeking, vernieuwing en verandering in geloofsgemeenschappen. Ten Have 1999.
- Niebuhr, H.R.:** *Christ and Culture.* New York 1951.
- Noorloos, M.:** *Leven uit de bron.* Via geloofsontwikkeling naar gemeenteopbouw. Kok 1999.
- Ouderlingenblad:** *februari 1997, oktober 1997, februari 2000, juni 2000, oktober 2000.*
- Peursen van, C.A.:** *Cultuur in stroomversnelling.* Kok 1997⁹.
- Ploeg van der, P.A.:** *Het lege testament.* Een onderzoek onder jonge kerkverlaters. Franecker 1985.
- Ploeger, A.K.:** *Inleiding in de godsdienstpedagogik.* Kok 1993.

- Plomp, J.:** *Een kerk in beweging.* Kok 1987.
- Potok, Ch.:** *Isabel en andere verhalen.* BZZTôH 1998.
- Praktische Theologie (PT):** 1979/6; 1986/5; 1988/4; 1991/2; 1994/4; 1995/2; 1996/1, 1996/4; 1997/2; 1998/2; 1998/4; 1998/5; 1999/3; 1999/5; 2000/3;
- Református Egyház:** 2000 / július- augusztus.
- Rijken-Hoevens, A.L.:** *Er zijn nog catechisanten.* Een onderzoek onder predikanten van de GKN ten aanzien van enkele facetten van catechese. Amsterdam 1978.
- Rootmensen, B.:** *40 woorden in de woestijn.* Meinema 1988.
- Rootmensen, B.:** *Waar het op aankomt.* Een werkboek bij het begin van een nieuwe eeuw en een nieuwe millennium. Meinema 1999.
- Roscam Abbing, P.J.:** *Actuele uitdagingen aan de christenheid.* Over vragen die door onze tijd aan het christendom ter beantwoording worden voorgelegd. Boekencentrum 1968.
- Schaeffer, H. (red.):** *Handboek godsdienst in Nederland. Deel II.* Amersfort 1992.
- Schippers, K.A.:** *De gemeente als leergemeenschap.* Kamper Cahiers 31. Kok 1977.
- Schippers, K.A.:** *Doelstelling van de catechese - theologiai jegyzetek.* Kampen 1980.
- Schippers, K.A.:** *Gemeenteopbouw (Syllabus) - theologiai jegyzetek.* Kampen 1980.
- Schippers, K.A.:** *Werkplaats catechese.* Doelbepalingen en organisatie jongeren catechese. Kok 1982.
- Schippers, K.A.:** *Er zijn voor anderen.* Bundel aangeboden aan prof. K. A. Schippers. Kok 1987.
- Schippers, K.A.:** *Kerk, waar is dat goed voor ?* Ontwerp van een jeugpastoraat. Kok 1995.
- Schwarz, Chr.A.:** *Praxis des Gemeindeaufbaus.* Gemeinde training für wache Christen. Neukirchen- Vluyn 1987.
- Schwarz, Chr.A.:** *Der Gemeindetest.* Kybernetisch Gemeindeaufbauen. C & P Verlag 1991.
- Schwarz, Chr.A.:** *Die Dritte Reformation.* Paradigmenwechsel in der Kirche. C & P Verlag 1993
- Sociale en culturele studies - 19 SCP:** *Secularisatie in Nederland 1961 -1991.* Rijswijk 1994.
- Stilma, L.,** *Weggaan zonder groeten.* Op zoek naar de oorzaken van kerkverlating. Ten Have 1988.
- Stoffels, H.C. és G. Dekker:** *Geloven van huis uit.* Een onderzoek naar godsdienstige veranderingen bij studenten van de Vrije Universiteit. Kok 1987.
- Stoffels, H.C. (red.):** *Onverwachte gasten.* In gesprek met Gerard Dekker over kerk, godsdienst en cultuur. Kok 1996.
- Stoker, W. és H.van der Sar (red.):** *Theologie op de drempel van 2000.* Kok 1999.
- Tieleman, D.:** *Leven met verbeelding.* Betekenisverandering van geloof en godsdienst in een postmoderne cultuur. Kok 2000.
- Trouw:** 29. september 2000, 13. oktober 2000, 8. december 2000, 21. januari 2001.
- Veenhof, J. és G. Heitink:** *Heil, heling gezondheid.* Meinema 1990.
- Vlijm, J.M. B. (red.):** *Geloofsmanieren.* Kok 1981.
- Vellenga, S.J.:** *Zin, ziel, zorg .* Over levensbeschouwing en geestelijke gezondheidszorg. Kok 1993².
- Ven van der, J.A. (red.):** *Toekomst voor de Kerk?* Studies voor Frans Haarsma. Kok 1985.
- Waaijman, K.:** *Spiritualiteit.* Vormen, grondslagen, methoden. Kok / Carmelitana 2000.

Wagner, C.P.: *Die Gaben des Geistes für die Gemeindeaufbau.* Neukirchen - Vluyn 1987.

Wessels, A.: *Kerstening en ontkerstening van Europa.* Wisselwerking tussen evangelie en cultuur. Ten Have 1994.

Wit de, H.F.: *De verborgen bloei.* Over de psychologische achtergronden van spiritualiteit. Kok 1995⁵.

Woord & Dienst: 21. september 1991; 24. april 2000; 8. juli 2000; 18. november 2000; 20 januari 2001.

Wiersinga, H.: *De verzoening in de theologische discussie.* Kok 1971.

Zusammenfassung

Impulse aus der holländische reformierten (Gereformeerde / Hervormde) praktischen Theologie rundum das Millennium (Besondere Beachtung auf der Ungarische reformierten kirchliche Leben)

Um die Jahrtausendwende ist für das *Christentum* wichtig - man könnte sagen, ist es die Lebensfrage in Europa schlechthin - '*wie soll es weitergehen?*'. Hinter ihr verbirgt sich sehr viel. Eines ist jedoch sicher, dass derjenige, der eine gewisse Verantwortung gegenüber seiner eigenen Kirche hat, etwas tun möchte und so teilhaben will an der Gestaltung einer möglichen kirchlichen Zukunft. Verschiedene Länder suchen im Zusammenhang mit ihren eigenen kirchlichen und gesellschaftlichen Verhältnissen mögliche Wege. Ob wir auf dieser Wegsuche von einander lernen könnten? Stehen die in den verschiedenen Ländern existierenden Kirchen nicht auf gänzlich anderem Boden und nähren sie sich nicht von ganz verschiedenen Wurzeln, ist dadurch ein gemeinsames Denken nicht viel schwerer? Um es konkreter zu sagen: drängt es nicht, eine gemeinsame protestantische Europäische Union zu gründen? Oder bleiben wir vorerst auf einem kleineren Gebiet und sehen nach den Möglichkeiten, was sich die einander aus irgendeinem Grund nahestehenden Kirchen mit sich verflechtenden Wurzeln und Traditionen geben können, auch wenn sie auf verschiedenen Gebieten in Europa zu finden sind?

In dieser Arbeit versuchen wir vor allem, auf die letzte Frage Antwort zu geben. Die ungarischen Reformierten und die holländische reformierte Kirche verbindet ein inhaltsreiches und "aufregend" zu nennendes Band. Diese Verbindungen sprechen hoffentlich nicht nur von der Vergangenheit, sondern auch von der Gegenwart. Natürlich wissen wir, dass es Verbindungen gibt, die wir verstärken müssen und solche, die nicht weitergeführt werden sollen.

In den vergangenen Jahrzehnten, vor allem in der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts, ergab sich erneut die Möglichkeit für einen Kontakt zwischen den holländischen und ungarischen reformierten Christen, für den nicht nur 'Geheimniskrämerei und Angst' bezeichnend waren, sondern der ein offenes und ehrliches Verhältnis ermöglichte, wobei wir von einander lernen konnten. Was haben wir in der letzten Zeit vom holländischen reformierten Christentum gelernt? Wahrscheinlich Verschiedenes, wovon wir vieles nutzen.

Diese Arbeit wurde mit einem konkreten Ziel geschrieben. Sie möchte darüber sprechen, *welches die möglichen Impulse aus der heutigen holländischen reformierten praktischen Theologie sind, die auch im ungarischen reformierten christlichen Leben aufgegriffen werden können*. Dies alles ist natürlich nicht obligatorisch, sondern nur eine Möglichkeit. In diesen Impulsen ist nichts Zwingendes, es geht vielmehr darum einander schon begangene und für nützlich befundene Wege zu zeigen und dieses attraktiv zu machen.

Selbstverständlich darf bei dieser Demonstration der Anspruch auf kirchliche Klarsicht nicht fehlen. Es geht ja um die holländischen reformierten Kirchen, die für den Verfasser dieser Arbeit maßgebend sind und eine akzeptierte reformierte kirchliche Richtung vertreten. Diese sind die Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) und die Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). Diese Präzisierung ist wichtig, weil das Leben der holländischen reformierten Kirche außerordentlich komplex ist. Die ungarischen reformierten Gemeinden haben unzählige Verbindungen, und auch die holländischen reformierten Gemeinden nähren sich aus zahllosen theologischen Hintergründen. Darum ist eine genaue Begrenzung sehr wichtig. Der Kreis verengt sich noch dadurch, dass der Gebrauch des Namens gereformeerde in dieser Arbeit nicht nur als zusammenfassender Name steht. *Im Fokus* steht, in erster Linie auf die *praktische Theologie* konzentriert, die Botschaft der Kampen (THUK) und Amsterdam (VU)

gereformeerde Theologie von 1960 bis heute. Damit wollen wir die Botschaft der *Hervormde* Kirche nicht unterschätzen, aber nach unserer Beurteilung ist ihre Gesamtwirkung - auf die heutige Kirche und die Praxis schauend - etwas geringer. Zum anderen sollte nicht geleugnet werden, dass im Mittelpunkt der Kenntnisse und der Orientierung des Verfassers selbst in den letzten zwanzig Jahren vor allem das gereformeerde - kirchliche und theologische Leben stand. Die Arbeit ist in drei Hauptteile gegliedert, wobei die Rolle der ersten zwei wesentlicher ist. Der erste Teil sucht Antwort auf die Frage: was ist seit 1960 in der holländischen reformierten Kirche geschehen? Unter welchen äußeren und inneren Einwirkungen lebte die gereformeerde Welt ihre eigenen Tage? Woraus erfolgte die Entstehung einer Pluralen Kirche? Es ist sichtbar, dass auch die gereformeerde Kirche mit seinen Traditionen ringt, möchte aber weiterleben und wirken im Heute. Hierbei wird sie mit ihrem Glaubensbekenntnis konfrontiert, mit den ethischen Fragen der Zeit, mit sehr wichtigen und schwerwiegenden gesellschaftlichen Problemen, wie die Jugend, aber immer mehr auch mit den Ansprüchen fast aller Generationen. Die Beantwortung von alledem birgt auch strukturierte Spannungen in sich. Hinter den Veränderungen der vergangenen fünfzig Jahren wollen sich drei wichtige Begriffe aufzeigen: Säkularisierung - Individualisierung - Pluralisierung. Die Gesellschaft säkularisiert sich, die Person individualisiert sich, während sich die Kirche pluralisiert. Und im Hintergrund all dessen verbirgt sich ein differenziertes alltägliches Leben. Die Frage ist real: Hat sich die gereformeerde Welt verändert? (H. M. Kuitert) Es ist keine leichte Herausforderung, die Antwort ist auch nicht endgültig, es ist ein ständiger Prozess. Für uns ist es natürlich, dass davon nicht nur die gereformeerde Welt, sondern die westliche Kirche in ihrer Gesamtheit betroffen ist.

Der *zweite Teil* versucht die schon gereformeerde, die sich in der praktischen Theologie schon abzeichnenden Antworten wiederzugeben. All dies mit dem Wissen, dass alles zu beantworten unmöglich scheint. Darum konzentrieren wir uns bei der Beantwortung: auf die *Tradition* (auf die *Lehre* - hier wurde der Aussage von K. A. Schippers die Katechetik betreffend eine bedeutende Rolle zugeordnet), auf eine für alle *offene Gemeindeform* (auf den *Gemeindeaufbau* - hierbei erhielten die praxisbezogenen Theorien von J. Hendriks besondere Aufmerksamkeit) und zum Schluß auf das *Individuum* (auf die *Pastoration* und *Spiritualität* - auf die umfassenden und enorm weitreichenden theoretischen Arbeiten der zwei wichtigsten Personen J. Fiset und G. Heitink und der KPV). Das entspricht nicht ganz der weiten Skala an Herausforderungen, der sich die gereformeerde Welt in diesen Zeiten gegenüber sieht. Wir hoffen aber, dass die Fragen der wichtigsten Gebiete des täglichen kirchlichen Lebens beantwortet werden, wobei die Diakonie oder eben die Liturgie / Homilethik genauso wichtig sind. Beim Erstellen der Antworten erlangen auch die - neben der Theologie - aus den anderen heutigen Wissenschaftszweigen (Pädagogik, Psychologie, Systemführung, Soziologie) entnommenen Kenntnisse wichtige Bedeutung, die für die Theologie akzeptabel und nutzbar sind. Während wir Einsichten auf die "Fingerübungen" bekommen, wie die gereformeerde Welt Antworten sucht, zeichnet sich ein sehr menschnahes, die Ansprüche des Individuums weitgehend honorierendes Kirchenbild ab. Natürlich ist diese Wegsuche für den Verfasser akzeptabel und eine "warmempfohlene" Antwortgebung. Schon darum, weil sich hinter ihr nicht nur notwendiges praktisches theologisches Wissen, sowie ein für die aufgezeigten Möglichkeiten ausgesprochenes "ja", sondern auch sehr viele persönliche Verbindungen und Freundschaft verbergen.

Der *dritte Teil* wird wahrscheinlich nicht durch seine Fremdheit wirken, geht es doch um unser eigenes, einheimisches und reformiertes kirchliches Leben. Wie können die vergangenen zehn Jahre für die reformierte Kirche zusammengefasst werden? Es werden einige Analysen vorgestellt, deren Antworten vielen bekannt sind. Sie entstehen in einer Situation, die aus einer sich im Übergangsstadium und in einer Minderheit befindlichen

Kirche hervorgeht. Die Fortsetzung ist unsere Sache. Wie können wir in "Nähe" und doch "kritischer Distanz" auf all das achten, was innerhalb und außerhalb unserer Grenzen auf uns einwirkt? Diese Einwirkungen kommen von Seiten der Politik, der Gesellschaft und der Kirche. Es wäre wünschenswert, wenn wir die Lehre der holländischen gereformeerden Praxis in die einheimische reformierte Praxis übersetzen könnten. Was wollen wir sein - als reformierte Kirche in Ungarn? Hoffentlich eine 'induktive' Kraft, die sich auch an der aufgezeigten holländischen praktischen Theologieanwendung orientieren kann.

M. Kocsev erinnert sich gern und verarbeitet die vergangenen 20 Jahre, die mit einem kampener Stipendium (THUK) in der Zeit von 1979-81 begannen, in dieser Arbeit. Mit besonderem Dank denen, die diesen Weg in Holland geebnet haben (G. Heitink und K. A. Schippers). Weiterhin danke ich dem Lehrstuhlleiter der praktischen Theologie der Debrecener Theologischen Universität Dr. Károly Fekete jun. für seine flexible und hilfsbereite Leitung.

Balatonzárszó, im Geiste des Ortes kann man schließlich nichts hinzufügen, außer Soli Deo Gloria!

Samenvatting

IMPULSEN UIT DE NEDERLANDSE (GEREFORMEERDE EN HERVORMDE) PRAKTISCHE THEOLOGIE BIJ DE OVERGANG VAN HET TWEEDE NAAR HET DERDE MILLENNIUM,

(Met bijzondere aandacht voor het Hongaarse gereformeerde kerkelijk leven.)

Aan het einde van het tweede millennium rijst in Europa de vraag: *hoe moet het verder met het christendom?* Het gaat hier om een vraag van levensbelang, die diep ingrijpt in het kerkelijk leven. Hij hangt samen met de culturele en kerkelijke ontwikkelingen, zoals deze zich na de Tweede Wereldoorlog hebben voltrokken.

Eén ding mag duidelijk zijn. Ieder mens die zich op de een of andere manier bij een kerk betrokken voelt, wordt hierdoor aangesproken. Velen proberen via het ontwikkelen van een nieuw kerkbeeld een bijdrage te leveren aan toekomstige ontwikkelingen. De maatschappelijke en kerkelijke verhoudingen in de verschillende Europese landen verschillen nogal van elkaar. Kunnen we in onze zoektocht naar nieuwe inspiratie van elkaar leren? Is de achtergrond van verschillende kerken in uiteenlopende landen niet zo verschillend dat een gemeenschappelijk denkproces heel moeilijk wordt? Leven ze niet uit verschillende wortels, gevoed door verschillende bronnen. Zou het, om heel concreet te zijn, niet dringend noodzakelijk zijn te streven naar zoiets als een gemeenschappelijke kerkelijke Europese Unie, althans wat de protestanse kerken betreft? Of is het beter eerst maar kleinschaliger te denken en naar mogelijkheden te zoeken waardoor kerken, die wat hun wortels en traditie betreft dichter bij elkaar staan, wat voor elkaar kunnen betekenen? Dit laatste ondanks het feit dat ze in verschillende delen van Europa gevestigd zijn.

In deze dissertatie probeer ik op deze laatste vraag een antwoord te geven. De Hongaarse 'Reformierten' (gereformeerden) en de Nederlandse kerken van het gereformeerde type (ik denk hier met name aan De Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland, die zich met de lutheranen in een Samen-op-wegproces bevinden) hebben in hun verschillende tradities veel gemeen, hoewel er ook sprake is van spanningsvolle verschillen. Door de eeuwen heen zijn er banden tussen de kerken van Hongarije en Nederland geweest,

die in de jongste tijd zelfs werden ged'intensiveerd. Voor beide kerken hebben deze banden veel betekend.

In de afgelopen decennia, de periode waar deze studie zich op richt, ontstond een nieuwe situatie. Contacten tussen de Nederlandse en Hongaarse gereformeerden hoefden niet langer in het geheim en met de nodige angst te verlopen. Door de veranderde politieke situatie in Midden en Oost Europa konden eerlijker en wederkeriger verhoudingen ontstaan, waardoor we werkelijk van elkaar kunnen leren. Wat mochten wij in Hongarije leren van de Nederlandse gereformeerden? Een aantal dingen die voor onze situatie van betekenis kunnen zijn. Deze studie werd geschreven met een concreet doel. Zij richt zich op de vraagstelling of *impulsen uit de hedendaagse praktische theologie ook van betekenis kunnen zijn voor het Hongaarse gereformeerde kerkelijk leven*. Ik stel deze vraag in alle vrijheid. Er zit geen verborgen agenda achter die het noodzakelijk maakt buitenlandse ontwikkelingen in Hongarije te importeren. De vraag betekent zoveel als een optie. Het zou de moeite waard kunnen zijn om wat elders ontdekt werd en van waarde bleek te zijn, op zijn waarde voor de Hongaarse situatie te beproeven. Het is een optie die nieuwsgierig maakt, mede omdat de Hongaarse cultuur ook in andere opzichten sterke impulsen vanuit West Europa heeft ondergaan.

Vanzelfsprekend moet het hier gaan om een kritische evaluatie van de Nederlandse ontwikkelingen. Dit te meer omdat de schrijver in hoge mate bevoordeeld is, omdat hij zelf in zijn studie tijdens een langdurig verblijf in Nederland in sterke mate de invloed van de Nederlandse praktische theologie heeft ondergaan en deze als waardevol is gaan zien. Nu is de kerkelijke en theologische situatie in Nederland gecompliceerd. Ik richt mij zoals gezegd op de Hervormde Kerk (NHK) en de Gereformeerde Kerken (GKN), maar weet dat de kerkelijke contacten vanuit Hongarije een bredere basis hebben in de protestantse kerken in Nederland. Daarbinnen hebben we te maken met verschillende theologische modaliteiten.

Het begrip gereformeerd is in Nederland een breed begrip. Daarom is een nauwkeurige afbakening noodzakelijk. Centraal in mijn werk staat de praktische theologie, zoals die zich vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw aan de Theologische Universiteit van Kampen (THUK) en aan de Vrije Universiteit in Amsterdam (VUA) ontwikkeld heeft. Hier liggen ook de theologische wortels van de schrijver. Deze beperking komt dus niet in mindering op zijn waardering voor ontwikkelingen in de praktische theologie die zich in de kerkelijke opleidingen van de Nederlandse Hervormde Kerk aan de Rijksuniversiteiten voltrokken hebben. Ik weet dat andere Hongaarse theologen zich vooral daarop richten. De ruimte is groot, het veld is breed. Mijn keuze voor met name de GKN en slechts ten dele de NHK is hiermee naar ik hoop voldoende verduidelijkt.

Dit werk omvat drie verschillende delen, waarvan de eerste twee voor de Hongaarse lezer wellicht de interessantste zijn. Het *eerste deel* probeert een samenvattend beeld te schetsen van de belangrijkste ontwikkelingen in de gereformeerde wereld vanaf 1960. Onder welke invloeden, van binnenuit en buitenaf, stond de kerk in Nederland in deze periode? Waaraan is het te danken dat er een plurale kerk tot ontwikkeling kwam? Het is duidelijk dat de gereformeerde wereld leefde uit de calvinistische traditie. Maar daaraan alleen had zij niet genoeg. Men kwam tot een heroriëntatie op de eigen belijdenis en ging actuele ethische kwesties niet uit de weg. Daarnaast vroegen maatschappelijke ontwikkelingen de aandacht, evenals het uit elkaar groeien van de belevingswereld van de verschillende generaties. Het zoeken naar een antwoord op nieuwe, indringende maar ook ingewikkelde vraagstukken leidde tot spanningen en polarisatie binnen de kerken. De laatste vijftig jaren hebben vooral culturele ontwikkelingen een grote invloed gehad op dit veranderingsproces. Het gaat hier om

de begrippen secularisatie, individualisering en pluraliteit. De samenleving raakte gesecculariseerd, de mens geïndividualiseerd en de kerk gepluraliseerd (G.Heitink). Daarachter gaat schuil een proces van differentiatie. De vraag is wezenlijk en terecht: is de gereformeerde wereld veranderd? (H.M.Kuitert). De uitdaging is niet gering, een afdoend antwoord is nog niet gevonden, het proces is nog in volle gang. Deze vragen en problemen raken, zo wordt steeds duidelijker, niet alleen de gereformeerden maar alle christenen en niet-christenen in de hele Westerse wereld.

Het *tweede deel* probeert de antwoorden op deze uitdagingen weer te geven. Of, beter gezegd, de antwoorden te beschrijven die door de door mij geraadpleegde praktisch-theologen worden gegeven. Daaruit heb ik een keuze gemaakt. Deze bestaat hierin dat ik mijn aandacht concentreer op: de overlevering van *de traditie* (het leren, de catechese, waarbij de rol van K.A.Schippers wordt benadrukt); *de gemeente*, verstaan als een open gemeenschap (waarbij ik het belang van gemeenteopbouw onderstreep en verwijs naar het werk van J.Hendriks); de afstemming op *het individu* (waarbij pastoraat en spiritualiteit een belangrijke plaats krijgen in relatie tot de omvangrijke werken van J.Firet en G.Heitink, waarbij ik ook aandacht schenk aan de rol van de Klinische Pastorale Vorming (KPV).

Ik besef heel goed dat deze antwoorden niet het brede scala van ontwikkelingen dekken, waarmee de gereformeerde wereld de afgelopen tijd werd geconfronteerd. Maar toch ben ik de mening toegedaan dat hiermee belangrijke praktijkvelden worden verkend, onderzocht en gepresenteerd. Overigens zijn de niet besproken ontwikkelingen vanuit de homiletiek, de liturgiek en de diakonie niet minder belangrijk. Bij het zoeken naar een antwoord op actuele uitdagingen van deze tijd, spelen behalve theologische ook wetenschappelijke ontwikkelingen op andere vakgebieden een rol. Ik verwijs naar o.a. de organisatiekunde, pedagogiek, psychologie en sociologie. Deze wetenschappen kunnen door de theologie benut worden. Ik zou hier willen spreken van 'vingeroefeningen' binnen de gereformeerde wereld, om gevonden antwoorden aan de kerkelijke praktijk te toetsen. Op deze zoektocht, die gericht is op verbetering van de kerkelijke praxis, zien we een heel duidelijke praktisch-theologische werkwijze zich aftekenen, die dicht bij de mens probeert te staan en de belangen van het individu wil honoreren. Deze oefeningen vanuit een gereformeerde achtergrond zijn voor de schrijver niet alleen inspirerend, maar kunnen ook voor de toekomst van de Hongaarse gereformeerden van betekenis zijn. Dat blijkt uit mijn aanbevelingen. Achter mijn bevindingen schuilt niet alleen een breed scala aan theologische kennis van gereformeerde denkers, maar ook een geschiedenis van jarenlange vriendschappelijke en persoonlijke contacten met sommigen van hen.

Het *derde deel* zal waarschijnlijk niet vreemd zijn voor Hongaarse lezers, want hierin gaat het over het eigen 'reformiertes' kerkelijk leven. Hoe kunnen wij de afgelopen tien jaar, na de omwentelingen in Midden- en Oost-Europa, de ontwikkelingen in Hongarije waarderen, met name wat betreft de gereformeerde kerk in dit land? Er worden een aantal analyses gepresenteerd waarvan de uitkomsten reeds een zekere bekendheid genieten. De periode van de afgelopen tien jaar is niet zonder reden gekozen. Het was een *tijd van overgang*, waarin de beoogde kerk (Reformierte Kirche in Ungarn) *in een minderheidspositie verkeerde*. Toch draagt zij een eigen verantwoordelijkheid. Hoe kunnen wij in nabijheid maar ook vanuit een kritische distantie de ontwikkelingen in de Nederlandse gereformeerde wereld bezien? Bovendien weten we dat uiteenlopende, gewenste en ongewenste, invloeden ons land overspoelen. Het zou gewenst zijn dat *de nodige impulsen vanuit de Nederlandse gereformeerde praxis wortel konden schieten op Hongaarse kerkelijke, gereformeerde bodem*. Verder moeten we dringend overdenken: wat en wie willen wij zijn, welke rol willen wij als

gereformeerde kerk in Hongarije op ons nemen? Het is te hopen dat, mede gestimuleerd door de Hollandse ervaringen, onze kerk in Hongarije in onze eigen samenleving een bron van kracht en vernieuwing zal mogen worden.

(De auteur, M.Kocsev, fundeert zich onder andere op een geschiedenis van ruim twintig jaar persoonlijk contact met Nederland, met name in de jaren 1979-1981 toen hij in Kampen studeerde.)

Összefoglalás

Az évezred váltás környékén *a keresztyénség számára fontos*, mondhatni életkérdéssé vált Európában a *'hogyan tovább?'* Ennek a háttérben nagyon sok minden húzódik. Egy azonban bizonyos, hogy a saját egyházáért valamilyen mértékben felelősséget érző ember szeretne tenni és így részt venni egy lehetséges egyházi jövő kialakításában. Különböző országok, a saját egyházi és társadalmi viszonyaik összefüggéseiben keresik a lehetséges utakat. Tanulhatunk-e egymástól ebben az útkeresésben? Nem állnak-e a különböző országokban élő egyházak egészen más talajon és táplálkoznak egészen különböző gyökerekből, ami miatt az együtt gondolkodás sokkal nehezebb? Konkrétabban fogalmazva: nem sürgető-e számunkra egy közös protestáns Európai Unió megteremtése? Vagy maradjunk egyenlőre egy szűkebb területen és nézzük meg annak lehetőségét, hogy egymáshoz valamilyen okból közelebb álló, gyökereikben egymásba fonódó egyházak és tradícióik mit nyújthatnak egymásnak, még ha Európa különböző területein is találhatók?

Ebben a dolgozatban erre az utóbbi kérdésre próbálok elsősorban választ adni. A magyar reformátusokat a holland református egyházakkal egy tartalmas és egyben *'izgalmasnak'* is nevezhető szálak kötik össze. Ezek a szálak remélhetőleg nemcsak a múlttól, hanem a jelenről is beszélnek. Tudva persze azt, hogy vannak szálak, melyeket erősítünk és vannak olyanok, melyeket nem kell tovább életben tartani.

Az utóbbi évtizedekben, különösen a múlt század második felében újra magadatott az a lehetőség, hogy a holland és magyar református kapcsolatokat ne csak *'titok és félelem'* jellemezze, hanem egy nyitott és őszinte találkozás, miközben tanulhatunk egymástól. Mit tanultunk mi a holland reformátusságtól az utóbbi időszakban? Valószínűleg különböző dolgokat, amelyek közül sokat hasznosíthatunk. Ez a munka konkrét céllal íródott. Arról szeretne beszélni, hogy *melyek azok a lehetséges impulzusok a mai holland református gyakorlati teológiából, amelyeket a magyar református egyházi élet is hasznosíthat az ezredforduló körül.* Mindez persze nem kötelező, hanem lehetséges. Nincs ezekben az impulzusokban semmi kényszerítő, inkább egy mások által bejárt és eddig hasznosnak mondható út bemutatásáról és annak vonzóna tételéről van szó.

Persze nem nélkülözheti ez a bemutatás az egyházi tisztán látás igényét. Hiszen azokról a holland református egyházakról van szó, melyek a dolgozat írója számára mértékadó és elfogadott református egyházi irányt képviselnek. Ezek pedig a Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) és a Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). Mindez a pontosítás azért is fontos, mert a holland református egyházi élet rendkívül összetett. A magyar református gyülekezetek számtalan kapcsolatában ugyancsak számtalan teológiai háttérből táplálkozó holland református gyülekezetek jelenhetnek meg. Ezért nagyon fontos a pontos körülhatárolás. A kör azonban még tovább szűkül azzal, hogy a gereformeerde név használata ebben a munkában nemcsak egy összefoglaló névként szerepel. Hiszen a *fókuszban* elsősorban a *gyakorlati teológiára* összpontosítva Kampen (THUK) és Amszterdam (VU) *gereformeerde teológiájának üzenete* áll az 1960-as évektől napjainkig. Ezzel nem alábecsülve hervormde egyházi oldal üzenetét, de annak összhatása megítélésünk szerint a jelenlegi egyházi életet, a praxist nézve valamivel kisebb. Másrészt nem kell eltagadni, hogy ismereteim és tájékozódásom középpontjában az elmúlt húsz évben elsősorban a gereformeerde egyházi és teológiai élet állt.

A munka három fő részre oszlik, amelyben az első kettő szerepe a lényegesebb. Az *első rész* arra keres választ: mi történt a holland református egyházban 1960 óta? Milyen külső és belső hatások alatt élte a gereformeerde egyház(gyülekezetek) a maga mindennapjait? Minek a következménye az, hogy kialakulhatott egy plurális egyház? Látható az, hogy a gereformeerde

egyház is küzd a hagyományaival, de szeretne továbbra is élni és hatni a mában. De ehhez szembesül a hitvallásaival, a kor etikai kérdéseivel, nagyon fontos és súlyos társadalmi problémákkal, így az ifjúság, de egyre jobban szinte minden nemzedék igényeivel. De mindezek megválaszolása strukturális feszültséget is magában hordoz. Az elmúlt ötven év változásai mögött három fontos fogalom próbál kiabrázolódni: szekularizáció - individualizáció - pluralizáció. A társadalom szekularizálódik, az egyén individualizálódik, míg az egyház pluralizálódik. Mindennek háttérben a differenciálódott mindennapi élet húzódik. A kérdés valós: megváltozott a gereformeerd világ? (H.M.Kuitert) A kihívás nem könnyű, a válaszadás sem született meg véglegesen, állandó folyamatban van. Természetes számunkra az, hogy ez nemcsak a gereformeerd világot, hanem összességében érinti a nyugati egyházakat.

A *második rész* viszont a már eddigi gereformeerd, a gyakorlati teológiában megformálódott válaszokat próbálja visszaadni. Mindezt annak tudatában, hogy mindent megválaszolni lehetetlennek tűnik. Ezért a válaszadásban *koncentrálunk*: a *tradícióra* (*tanításra* - jelentős szerephez juttatva K.A. Schippers katechetikára vonatkozó mondanivalóját), egy mindenki előtt *nyitott gyülekezeti formára* (a *gyülekezetépítésre* - ebben fontos szerepet szánva J. Hendriks elméletének) és mindezeket lezárva az *egyénnre* (a *pasztorációra és spiritualításra* - a két legjelentősebb személyt J. Firet és G. Heitink személyét kiemelve, valamint a KPV szerepére). Ez nem fedi le teljesen azt a széles skálát, amivel mint kihívással a gereformeerd világ ez időben szembe kell nézzen. De bízom abban, hogy a mindennapi egyházi élet fontos területeit igyekszik megválaszolni, jóllehet a diakónia vagy éppen a liturgia / homiletika válaszadása legalább ilyen fontos. A válaszok megformálásban fontos szerephez jutnak mindazok a mai, a teológián kívüli, más tudományágakból (pedagógia, pszichológia, rendszerszervezés, szociológia) átvett ismeretek, amelyek a teológia számára elfogadhatóak és hasznosíthatóak. Miközben rálátásunk lehet azokra az 'ujjgyakorlatokra', ahogyan keresi a választ a gereformeerd világ, eközben egy nagyon emberközelit, az individuum igényeit messzemenően honoráló egyházkép látszik megformálódni. Természetes, hogy ezek az útkeresések számomra elfogadott és 'melegen ajánlott' válaszok. Már csak azért is, mert ezek mögött nemcsak a kellő gyakorlati teológiai ismeret, valamint a bemutatott lehetőségekre mondott 'igen' húzódik meg, hanem nagyon sok személyes kapcsolat és barátság is.

A *harmadik rész* valószínűleg nem hat az idegenség erejével, hiszen a saját, hazai és református egyházi életünkről van szó. Miben foglalható össze az elmúlt tíz év Magyarországon a református egyház számára? Bemutatásra kerül néhány elemzés, amelyből a válaszokat nagyon sokan ismerik. Mindezek egy olyan helyzetben születnek meg, ami *ármeneti és egy kisebbségben* lévő egyház háttéréből fakadnak. A folytatás azonban a mi dolgunk. Hogyan tudunk 'közelségben' és mégis 'kritikus distanciával' figyelni mindent, ami határainkon belülről és kívülről hatással van ránk? Ezek a hatások politikai, társadalmi és egyházi jellegűek. A kívánatos az lenne, ha a holland gereformeerd praxis tanulságait a hazai református praxisba is átültethetnénk. Mi akarunk lenni, mint református egyház Magyarországon? Remélhetőleg egy 'induktív' erő, ami a bemutatott holland gyakorlati teológia praxisból is képes táplálkozni.

Szívesen emlékezem és építem bele mindazt az elmúlt húsz esztendőbe ebbe a dolgozatba, ami egy 1979-81. közötti kampeni (THUK) ösztöndíjjal kezdődött. Különös hálával azok felé, akik ennek az útnak a bejárását segíthették Hollandiából (G. Heitink és néhai K.A. Schippers). Továbbá köszönet a Debreceni Hittudományi Egyetem Gyakorlati Theológiai tanszékvezetőjének, ifj. Dr. Fekete Károlynak rugalmas és segítőkész vezetéséért.

Balatonszárszón, a hely szelleméből fakadóan nem írhat végül mást az ember, mint Soli Deo Gloria !

Samenvatting¹

Impulsen uit de Nederlandse gereformeerde (Gereformeerd / Hervormde) praktische theologie rond het millennium (met bijzondere aandacht voor het Hongaarse gereformeerde kerkelijk leven)

Rond het tweede millennium is de kwestie *'hoe verder?' voor het christendom*, althans in Europa, een zeer wezenlijke zaak, die bijna van levensbelang is. Achter deze kwestie gaan een aantal dingen schuil. Eén ding is in ieder geval zeker: ieder mens, die zich op één of andere manier voor zijn/haar eigen kerk verantwoordelijk voelt, probeert iets bij te dragen en deel te nemen aan de mogelijke, ook toekomstige kerkelijke beeldvorming. Verscheidene landen zoeken de mogelijke wegen passend bij hun eigen maatschappelijke en kerkelijke verhoudingen. Kunnen wij op deze zoektocht van elkaar leren? Leven de verschillende kerken in de diverse landen niet vanuit een totaal verschillende achtergrond en krijgen zij uit heel andere bronnen en wortels hun inspiratie, waardoor het gemeenschappelijke denken heel moeilijk valt? Om heel concreet te zijn: is het niet dringend noodzakelijk te streven naar een gezamenlijke protestantse Europese Unie? Of blijven wij het eerst liever kleinschaliger proberen en kijken naar die mogelijkheden waar kerken, die op een of andere manier dichter bij elkaar staan, in hun wortels en tradities meer overeenkomen, elkaar iets geven kunnen? Geven, ondanks het feit dat zij in verschillende gebieden van Europa liggen.

In deze dissertatie probeer ik op deze laatste vraag een antwoord te geven. De Hongaarse 'Reformierten' (gereformeerden) zijn met de Nederlandse gereformeerde kerken door inhoudelijke(niet in mindere mate inhoudrijke) en tegelijk 'spannende' banden verbonden. Deze banden hebben hopelijk niet alleen betrekking op het verleden, maar strekken zich ook uit tot het heden. Natuurlijk weten wij, dat sommige banden versterkt en andere losgelaten moeten worden, die voor beide kerken goed doet.

In de afgelopen decennia, in het bijzonder in de tweede helft van de twintigste eeuw, ontstond een nieuwe situatie waarin de contacten tussen de Nederlandse en Hongaarse gereformeerden niet langer 'in het geheim en met angst' hoefden te verlopen, maar een open en eerlijke verhouding is ontstaan waardoor wij van elkaar kunnen leren. Wat mochten wij de laatste tijd leren van de Nederlandse gereformeerden? Verschillende dingen waarvan wij er een aantal konden benutten. Dit werk werd met een concreet doel geschreven. Het wil spreken over mogelijke *impulsen uit de hedendaagse gereformeerde praktische theologie die het Hongaarse gereformeerde kerkelijke leven ook tot nut zouden kunnen zijn*. Dit alles is natuurlijk niet verplicht maar wel een optie. Achter deze impulsen mag geen dwang zitten, het gaat veel meer om op een reeds door anderen belopen en nuttig bevonden weg te wijzen en deze weg aantrekkelijk te maken om te bewandelen.

Vanzelfsprekend kan deze voorstelling het kerkelijk heldere zicht niet missen. Het gaat hier om die Nederlandse gereformeerde en hervormde kerken, die in hun dagelijkse geloofsbeleving voor de schrijver van dit werk maatgevend en door hem aanvaard zijn. Het

¹ Met dank aan mevr. Van den Have - Meijer te Hillegom voor de taalkundige correctie.

gaat dus om de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) en de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). Deze nauwkeurige formulering is juist daarom nodig omdat de gereformeerde wereld in Nederland heel gecompliceerd in elkaar zit. De Hongaarse gereformeerde gemeenten hebben talloze contacten in Nederland voornamelijk met uit de reformatie stammende kerken. Achter deze contacten treft men ook talloze theologische modaliteiten. Juist daarom is een nauwkeurige beschrijving heel belangrijk zodat wij weten om welke soort kerken het gaat. Dit luistert nog nauwer als wij bedenken dat de benaming 'gereformeerd' geen algemeen karakter draagt. Centraal in dit werk staat de praktische theologie, waarbij ik mij voornamelijk concentreer op de gereformeerde theologische boodschap van Kampen (THUK) en Amsterdam (VU) vanaf de jaren 1960 tot heden. Hiermee willen wij de hervormde theologische boodschap niet onderwaarden, maar de algemene invloed ervan op de huidige kerkelijke praxis lijkt geringer te zijn op het gebied, dat ik ga onderzoeken en beschrijven. Anderzijds moet ik eerlijk bekennen dat de interesse van de schrijver in de laatste twintig jaar voornamelijk naar de gereformeerde theologie en het kerkelijk leven is uitgegaan. Ik ben me bewust dat andere Hongaarse onderzoekers, theologen, met het beschrijven van andere Nederlandse gereformeerde bronnen en kerken bezig zijn. De ruimte is groot, het veld is breed. Ik heb hier voornamelijk de GKN en slechts deels de NHK voor ogen. Dit lijkt mij een belangrijk keuze.

Dit werk bevat drie verschillende delen waarvan de eerste twee delen misschien interessanter lijken te zijn voor de Hongaarse lezer. *Het eerste deel* probeert een samenvattend beeld te geven van de meest belangrijke ontwikkelingen in de gereformeerde wereld sinds 1960. Onder welke invloeden - van buitenaf en van binnenuit - leefde deze kerk in genoemde periode? Waaraan is te danken dat een plurale kerk tot ontwikkeling kwam? Het is duidelijk dat de gereformeerde wereld leefde uit zijn tradities, maar dat bleek voor het heden te weinig te zijn. Men verdiepte zich in de kerkelijke belijdenissen, de dagelijks oprijzende ethische kwesties, de verschillende en dringende maatschappelijke kwesties en de vragen en wensen van verschillende generaties. Het geven van een antwoord op deze heel indringende en tegelijk ingewikkelde vragen gaf ook spanningen binnen de kerkelijke structuren. In de laatste vijftig jaar laat zich achter de ontwikkelingen in deze kerkelijke kringen een beeld zien waaruit secularisatie, individualisatie en pluralisatie spreekt. De maatschappij seculariseert, de mens individualiseert en de kerk pluraliseert (G. Heitink). Achter dit alles schuilt het proces van differentiatie. De vraag is wezenlijk en terecht: is de gereformeerde wereld veranderd? (H.M. Kuitert). De uitdaging is niet klein, het antwoord is nog niet gegeven, het is een proces in gang. Deze vragen en problemen raken - dit zien wij duidelijk - niet alleen de gereformeerden maar christenen en niet-christenen in de hele westerse wereld.

Het *tweede deel* probeert de antwoorden op deze uitdagingen weer te geven. Of beter gezegd: de antwoorden die door de door ons/mij uitgekozen gereformeerde praktische theologie worden gegeven. Het lijkt mij vanzelfsprekend dat niet alle antwoorden onderzocht en beschreven kunnen worden. Daarom hebben wij/heb ik een keuze gemaakt. Bij deze keuze besteden wij/besteed ik aandacht aan en concentreren wij ons op: *de traditie* (op het leren - waarbij de rol van K.A. Schippers wordt benadrukt i.v.m. catechese); *de*, voor iedereen open, *gemeente* (wij onderstrepen het belang van gemeenteopbouw, verwijzend naar het werk van J. Hendriks) en dit alles afstemmend op *het individu* (waarbij pastoraat en spiritualiteit een belangrijke plaats krijgen in de omvangrijke werken van J. Firet en G. Heitink, en voorts wijs ik nog op de rol van de K.P.V.). Wij beseffen/ik besef heel goed dat deze antwoorden niet het brede scala aan ontwikkelingen dekken waarmee in die tijd de gereformeerde wereld werd geconfronteerd. Maar toch geloven wij dat hiermee belangrijke praktijkvelden worden

verkend, onderzocht en voorgesteld, hoewel de bijdragen vanuit de homiletiek, liturgiek en diaconie even belangrijk zijn. Bij het geven van de antwoorden op de uitdagingen van deze tijd spelen behalve de theologische, ook de wetenschap van andere terreinen een belangrijke rol, o.a. organisatietheorieën, pedagogiek, psychologie en sociologie. Die kunnen door de theologie goed benut worden. Ondertussen kunnen wij aandacht schenken aan de 'vingeroefeningen' van de gereformeerde wereld, hoe deze mogelijke antwoorden zoekt en in praktijk probeert te brengen. Op deze tocht - die gericht is op een betere kerkelijke praxis - zien wij een heel duidelijke, praktisch theologische werkwijze, die dicht bij de mens probeert te staan, de belangen van het individu bovenal honoreert. Deze 'oefeningen' vanuit een gereformeerde achtergrond zijn voor de schrijver van dit werk niet alleen inspirerend, maar ook voor de toekomst van de Hongaarse gereformeerden 'van harte aanbevolen'. Achter mijn bevindingen schuilt niet alleen een breed scala aan theologische kennis van gereformeerde denkers, maar ook lange vriendschappelijke en persoonlijke contacten met sommigen.

Het *derde deel* zal waarschijnlijk niet vreemd zijn voor het Hongaarse publiek, want hier gaat het over het eigen 'reformiertes' kerkelijk leven. Hoe kunnen wij de afgelopen tien jaar - na de omwentelingen in Midden- en Oost Europa - in Hongarije samenvatten, met bijzondere aandacht voor de gereformeerde kerk van dit land? Er worden een aantal analyses gepresenteerd waarvan de antwoorden aan velen reeds bekend zijn. Een samenvatting van de periode van de afgelopen tien jaar in Hongarije is ontstaan uit een speciale achtergrond, n.l. *een tijd van overgang*, waarin de beoogde kerk (Reformierte Kirche in Ungarn) *in een minderheidspositie zit*. Toch is het vervolg onze gezamenlijke taak. Hoe kunnen wij in 'nabijheid' maar toch met 'kritische distantie' de ontwikkelingen in de Nederlandse gereformeerde wereld bekijken? Ook weten wij dat er een aantal gewenste en ongewenste invloeden zijn die ons land overspoelen. Het zou gewenst zijn dat *de nodige impulsen vanuit de Nederlandse gereformeerde praxis wortel kunnen schieten in de Hongaarse kerkelijke, gereformeerde bodem*. Bovendien moeten wij dringend overdenken: wat en wie willen wij zijn, welke rol willen wij als gereformeerde kerk in Hongarije op ons nemen? Het is te hopen dat - mede door de beschreven stimulerende Hollandse praxis - onze kerk in Hongarije, in onze eigen maatschappij een 'inductieve' kracht zal worden.

De auteur, M. Kocsev fundeert zich onder andere op een historie van twintig jaar persoonlijk contact met Nederland waarin hij gestimuleerd werd tijdens zijn studie in de jaren 1979 - '81 in Kampen aan de toenmalige THHK. Met bijzondere dank aan hen, die het gaan van deze weg gestimuleerd hebben, waarbij ik met name de hulp wil noemen van prof. dr. G. Heitink en wijlen prof. K.A. Schippers. Hun steun, kennis en vriendschap zijn niet in woorden uit te drukken. Verder wil ik graag mijn dank uitspreken aan het hoofd van de vakgroep praktische theologie aan de Theologische Universiteit te Debrecen, prof. dr. Károly Fekete jr. voor zijn flexibiliteit en hulpvaardigheid.

Balatonszárszó, in de geest van dit dorp, waar men in de twintiger jaren van de vorige eeuw een terrein vond voor een vernieuwingsbeweging in de Reformierte Kirche von Ungarn - kan men niet anders zeggen dan Soli Deo Gloria!

Zusammenfassung¹

Impulse aus der holländische reformierten (Gereformeerde / Hervormde) praktischen Theologie rundum das Millennium (Besondere Beachtung auf der Ungarische reformierten kirchliche Leben)

Um die Jahrtausendwende ist für das *Christentum* wichtig - man könnte sagen, ist es die Lebensfrage in Europa schlechthin - 'wie soll es weitergehen?'. Hinter ihr verbirgt sich sehr viel. Eines ist jedoch sicher, dass derjenige, der eine gewisse Verantwortung gegenüber seiner eigenen Kirche hat, etwas tun möchte und so teilhaben will an der Gestaltung einer möglichen kirchlichen Zukunft. Verschiedene Länder suchen im Zusammenhang mit ihren eigenen kirchlichen und gesellschaftlichen Verhältnissen mögliche Wege. Ob wir auf dieser Wegsuche von einander lernen könnten? Stehen die in den verschiedenen Ländern existierenden Kirchen nicht auf gänzlich anderem Boden und nähren sie sich nicht von ganz verschiedenen Wurzeln, ist dadurch ein gemeinsames Denken nicht viel schwerer? Um es konkreter zu sagen: drängt es nicht, eine gemeinsame protestantische Europäische Union zu gründen? Oder bleiben wir vorerst auf einem kleineren Gebiet und sehen nach den Möglichkeiten, was sich die einander aus irgendeinem Grund nahestehenden Kirchen mit sich verflechtenden Wurzeln und Traditionen geben können, auch wenn sie auf verschiedenen Gebieten in Europa zu finden sind?

In dieser Arbeit versuchen wir vor allem, auf die letzte Frage Antwort zu geben. Die ungarischen Reformierten und die holländische reformierte Kirche verbindet ein inhaltsreiches und "aufregend" zu nennendes Band. Diese Verbindungen sprechen hoffentlich nicht nur von der Vergangenheit, sondern auch von der Gegenwart. Natürlich wissen wir, dass es Verbindungen gibt, die wir verstärken müssen und solche, die nicht weitergeführt werden sollen.

In den vergangenen Jahrzehnten, vor allem in der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts, ergab sich erneut die Möglichkeit für einen Kontakt zwischen den holländischen und ungarischen reformierten Christen, für den nicht nur 'Geheimniskrämerei und Angst' bezeichnend waren, sondern der ein offenes und ehrliches Verhältnis ermöglichte, wobei wir von einander lernen konnten. Was haben wir in der letzten Zeit vom holländischen reformierten Christentum gelernt? Wahrscheinlich Verschiedenes, wovon wir vieles nutzen.

Diese Arbeit wurde mit einem konkreten Ziel geschrieben. Sie möchte darüber sprechen, *welches die möglichen Impulse aus der heutigen holländischen reformierten praktischen Theologie sind, die auch im ungarischen reformierten christlichen Leben aufgegriffen werden können*. Dies alles ist natürlich nicht obligatorisch, sondern nur eine Möglichkeit. In diesen Impulsen ist nichts Zwingendes, es geht vielmehr darum einander schon begangene und für nützlich befundene Wege zu zeigen und dieses attraktiv zu machen.

Selbstverständlich darf bei dieser Demonstrierung der Anspruch auf kirchliche Klarsicht nicht fehlen. Es geht ja um die holländischen reformierten Kirchen, die für den Verfasser dieser Arbeit maßgebend sind und eine akzeptierte reformierte kirchliche Richtung vertreten. Diese sind die Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) und die Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). Diese Präzisierung ist wichtig, weil das Leben der holländischen reformierten Kirche außerordentlich komplex ist. Die ungarischen reformierten Gemeinden haben unzählige Verbindungen, und auch die holländischen reformierten Gemeinden nähren sich aus zahllosen theologischen Hintergründen. Darum ist eine genaue Begrenzung sehr wichtig. Der Kreis

¹ Mit Danksagung an Marlies Bertalan zu Csurgó für die Übersetzung.

verengt sich noch dadurch, dass der Gebrauch des Namens gereformerd in dieser Arbeit nicht nur als zusammenfassender Name steht. *Im Fokus* steht, in erster Linie auf die *praktische Theologie* konzentriert, die Botschaft der Kampen (THUK) und Amsterdam (VU) *gereformerd Theologie* von 1960 bis heute. Damit wollen wir die Botschaft der *Hervormde* Kirche nicht unterschätzen, aber nach unserer Beurteilung ist ihre Gesamtwirkung - auf die heutige Kirche und die Praxis schauend - etwas geringer. Zum anderen sollte nicht geleugnet werden, dass im Mittelpunkt der Kenntnisse und der Orientierung des Verfassers selbst in den letzten zwanzig Jahren vor allem das gereformerd - kirchliche und theologische Leben stand. Die Arbeit ist in drei Hauptteile gegliedert, wobei die Rolle der ersten zwei wesentlicher ist. Der erste Teil sucht Antwort auf die Frage: was ist seit 1960 in der holländischen reformierten Kirche geschehen? Unter welchen äußeren und inneren Einwirkungen lebte die gereformerde Welt ihre eigenen Tage? Woraus erfolgte die Entstehung einer Pluralen Kirche? Es ist sichtbar, dass auch die gereformerde Kirche mit seinen Traditionen ringt, möchte aber weiterleben und wirken im Heute. Hierbei wird sie mit ihrem Glaubensbekenntnis konfrontiert, mit den ethischen Fragen der Zeit, mit sehr wichtigen und schwerwiegenden gesellschaftlichen Problemen, wie die Jugend, aber immer mehr auch mit den Ansprüchen fast aller Generationen. Die Beantwortung von alledem birgt auch strukturierte Spannungen in sich. Hinter den Veränderungen der vergangenen fünfzig Jahren wollen sich drei wichtige Begriffe aufzeigen: Säkularisierung - Individualisierung - Pluralisierung. Die Gesellschaft säkularisiert sich, die Person individualisiert sich, während sich die Kirche pluralisiert. Und im Hintergrund all dessen verbirgt sich ein differenziertes alltägliches Leben. Die Frage ist real: Hat sich die gereformerde Welt verändert? (H. M. Kuitert) Es ist keine leichte Herausforderung, die Antwort ist auch nicht endgültig, es ist ein ständiger Prozess. Für uns ist es natürlich, dass davon nicht nur die gereformerde Welt, sondern die westliche Kirche in ihrer Gesamtheit betroffen ist.

Der *zweite Teil* versucht die schon gereformerd, die sich in der praktischen Theologie schon abzeichnenden Antworten wiederzugeben. All dies mit dem Wissen, dass alles zu beantworten unmöglich scheint. Darum konzentrieren wir uns bei der Beantwortung: auf die *Tradition* (auf die *Lehre* - hier wurde der Aussage von K. A. Schippers die Katechetik betreffend eine bedeutende Rolle zugeordnet), auf eine für alle *offene Gemeindeform* (auf den *Gemeindeaufbau* - hierbei erhielten die praxisbezogenen Theorien von J. Hendriks besondere Aufmerksamkeit) und zum Schluß auf das *Individuum* (auf die *Pastoration* und *Spiritualität* - auf die umfassenden und enorm weitreichenden theoretischen Arbeiten der zwei wichtigsten Personen J. Firet und G. Heitink und der KPV). Das entspricht nicht ganz der weiten Skala an Herausforderungen, der sich die gereformerd Welt in diesen Zeiten gegenüber sieht. Wir hoffen aber, dass die Fragen der wichtigsten Gebiete des täglichen kirchlichen Lebens beantwortet werden, wobei die Diakonie oder eben die Liturgie / Homilethik genauso wichtig sind. Beim Erstellen der Antworten erlangen auch die - neben der Theologie - aus den anderen heutigen Wissenschaftszweigen (Pädagogik, Psychologie, Systemführung, Soziologie) entnommenen Kenntnisse wichtige Bedeutung, die für die Theologie akzeptabel und nutzbar sind. Während wir Einsichten auf die "Fingerübungen" bekommen, wie die gereformerde Welt Antworten sucht, zeichnet sich ein sehr menschnahes, die Ansprüche des Individuums weitgehend honorierendes Kirchenbild ab. Natürlich ist diese Wegsuche für den Verfasser akzeptabel und eine "warmempfohlene" Antwortgebung. Schon darum, weil sich hinter ihr nicht nur notwendiges praktisches theologisches Wissen, sowie ein für die aufgezeigten Möglichkeiten ausgesprochenes "ja", sondern auch sehr viele persönliche Verbindungen und Freundschaft verbergen.

Der *dritte Teil* wird wahrscheinlich nicht durch seine Fremdheit wirken, geht es doch um unser eigenes, einheimisches und reformiertes kirchliches Leben. Wie können die

vergangenen zehn Jahre für die reformierte Kirche zusammengefasst werden? Es werden einige Analysen vorgestellt, deren Antworten vielen bekannt sind. Sie entstehen in einer Situation, die aus einer sich im Übergangsstadium und in einer Minderheit befindlichen Kirche hervorgeht. Die Fortsetzung ist unsere Sache. Wie können wir in "Nähe" und doch "kritischer Distanz" auf all das achten, was innerhalb und außerhalb unserer Grenzen auf uns einwirkt? Diese Einwirkungen kommen von Seiten der Politik, der Gesellschaft und der Kirche. Es wäre wünschenswert, wenn wir die Lehre der holländischen gereformierten Praxis in die einheimische reformierte Praxis übersetzen könnten. Was wollen wir sein - als reformierte Kirche in Ungarn? Hoffentlich eine 'induktive' Kraft, die sich auch an der aufgezeigten holländischen praktischen Theologieanwendung orientieren kann.

M. Kocsev erinnert sich gern und verarbeitet die vergangenen 20 Jahre, die mit einem kampener Stipendium (THUK) in der Zeit von 1979-81 begannen, in dieser Arbeit. Mit besonderem Dank denen, die diesen Weg in Holland geebnet haben (G. Heitink und K. A. Schippers). Weiterhin danke ich dem Lehrstuhlleiter der praktischen Theologie der Debrecener Theologischen Universität Dr. Károly Fekete jun. für seine flexible und hilfsbereite Leitung.

Balatonszárszó, im Geiste des Ortes kann man schließlich nichts hinzufügen, außer Soli Deo Gloria!